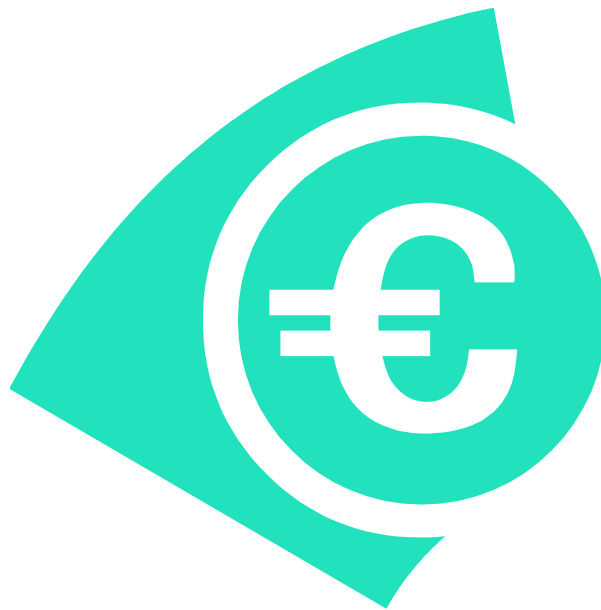

**EKONOMICKÁ UNIVERZITA
V BRATISLAVE**
Fakulta medzinárodných vzťahov

**Ekonomické, politické a právne otázky
medzinárodných
vzťahov v roku 2009**

Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov

Vydavateľstvo EKONÓM 2009

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

Fakulta medzinárodných vzťahov

Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov

**Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných
vzťahov v roku 2009**

25. – 26. 5. 2009

VIRT

Usporiadateľ konferencie:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave (FMV EU)

Vedecký výbor konferencie:

prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.	FMV EU v Bratislave
prof. Ing. Vítazoslav Balhar, CSc.	FMV EU v Bratislave
prof. PhDr. Peter Kulašik, PhD.	FPVaMV, UMB Banská Bystrica
prof. PhDr. Zuzana Lehmannová, CSc.	Vysoká škola ekonomická, Praha
prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.	FMV EU v Bratislave
doc. PhDr. Milan Márton, CSc.	FMV EU v Bratislave
doc. Yulia N. Nesterenko, DrSc.	Ruská štátna humanitárna univerzita Moskva
dr Helena Kościelniak	Politechnika Częstochowska, Poľsko

Organizačný výbor konferencie:

Predseda:

Ing. Tomáš Dudáš, PhD.

Členovia:

Ing. Marek Csabay, PhD.

Ing. Mária Fertaľová

Ing. Veronika Fodorová

Ing. Maria Glavatskich

Ing. Matin Grančay

JUDr. Ivana Mrázová

Mgr. Klaudia Pytel'ová

Ing. Michal Ščepán

Ing. Michaela Štefančíková

Ing. Soňa Svoreňová

Recenzenti zborníka:

prof. Ing. Vítazoslav Balhar, CSc.

Ing. Ladislav Lysák, DrSc.

Zostavovateľ zborníka:

Ing. Tomáš Dudáš, PhD.

Vydavateľ:

Vydavateľstvo Ekonóm, Bratislava, 2009

Náklad:

50 ks

ISBN:

978-80-225-2838-2

Za obsahovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.

Príspevky neprešli jazykovou úpravou

OBSAH

<i>Martina Bejrová</i> - Globalizace a její úskalí	7
<i>Milan Budjač</i> - Historická genéza a etapy vývoja ochrany medzinárodných investícií	16
<i>Vlastislav Čabo</i> - Europeizácia ako alternatíva skúmania a analýzy v rámci politológie.....	24
<i>Jan Chaloupka a Ida Kameniščáková</i> - Výhodnost směny a mezinárodní obchod.....	34
<i>Michal Fabuš a Boris Jánský</i> - Riadenie dlhu a likvidity.....	43
<i>Františka Féderová</i> - Dejiny pápežského primátu od svätého Petra do začiatku 14. Storočia	53
<i>Michal Feik</i> - Alternatívne spôsoby riešenia globálnej hospodárskej krízy	61
<i>Mária Fertal'ová</i> - Hodnotenie ekonomickej dimenzie čínsko-taiwanských vzťahov.....	75
<i>Veronika Fodorová a Marián Dičér</i> - Otázka energetickej bezpečnosti v kontexte energetickej spolupráce Ruska a Európskej únie.....	83
<i>Maria Glavatskich</i> - Energetický dialóg Ruska a Európskej únie.....	104
<i>Martin Grančay</i> - Systémové príčiny a geopolitické dôsledky súčasnej globálnej krízy	112
<i>Mária Greššová a Martin Grešš</i> - Spolupráca Slovenskej republiky s Ruskou federáciou v oblasti energetiky.....	122
<i>Radovan Gura</i> - François Mitterrand a rozpad Jaltského systému	129

<i>Ľubica Harakaľová</i> - Reformy Spoločnej poľnohospodárskej politiky Európskej únie v historickom kontexte	140
<i>Júlia Hurná</i> - Postavenie Malajzie v rámci ASEAN a spolupráca s Európskou úniou.....	152
<i>Simona Klingová</i> - Centrálne moci v 21. storočí.....	166
<i>Ján Matuška</i> - Hľadanie cesty z krízy - ekonomické opatrenia krajín Vyšehrada	175
<i>Lucia Mojžišová</i> - Fungovanie EU ETS po roku 2012	184
<i>Ivana Mrázová</i> - Výhrady Slovenskej republiky k medzinárodným zmluvám.....	195
<i>Klaudia Pyteľová</i> - Právne následky porušenia záväzkov medzinárodného práva – protiopatrenia štátov a sankcie medzinárodných organizácií	202
<i>Peter Rosputinský</i> - Medzinárodnoprávne súvislosti pojmu právo občana EÚ na konzulárnu ochranu.....	209
<i>Lucia Rýsová</i> - Náčrt vývoja teórií európskej integrácie.....	221
<i>Michal Ščepán</i> - Európska energetická bezpečnosť a energetická bezpečnosť Slovenskej Republiky	233
<i>Mária Škvrndová</i> - Európska únia a výzvy globalizácie	246
<i>Michaela Štefančíková</i> - Prístup Ruskej federácie k problematike energetickej bezpečnosti.....	255
<i>Soňa Svoreňová</i> - Dopad plynovej krízy na bilaterálne vzťahy Ruska a Slovenska.....	262
<i>Martin Turčan</i> - Analýza opatrení EU voči dopadom globálnej finančnej krízy	268

Tamara Vitteková - Základné otázky Spoločnej obchodnej politiky EÚ 279

Richard Woltemar - Energetický mix EÚ27 287

Globalizace a její úskalí

Martina Bejrová

Abstract

The process of globalization may provide great gains and benefits for many individuals. However globalization has not been managed in a sustainable way and did not bring so many improvements as it was expected. Actually many countries have been left worse off. There is a general consensus that something in the globalization process went terribly wrong and the way of managing globalization needs to be changed. The international community has recognized six key areas where the major changes must be done. Focus has to be placed on the pervasiveness of the poverty, the need for foreign assistance and debt relief, the creation of fair trade, the process of liberalization, protecting the environment and the system of global governance.

Key words: pervasiveness of poverty, sustainable development, debt relief, default

Abstrakt

Na začátku devadesátých let 20. století byla globalizace viděna velmi optimisticky. Kapitálové toky z průmyslových do rozvojových zemích se zvýšily šestinásobně. Očekávalo se, že globalizace přinese enormní prospěch oběma skupinám zemí. Zanedlouho se ukázalo, že globalizace nepřinesla zdaleka tolik očekávaných úspěchů.

Znalci a politici našli i přes odlišné názory určitý konsensus ohledně oblastí, ve kterých je zapotřebí uskutečnit významné změny. Bylo identifikováno šest klíčových oblastí, na které je třeba reformní kroky zaměřit. Pozornost musí být věnována: problému chudoby, zahraniční zadluženosti, vytvoření spravedlivého zahraničního obchodu, oblasti liberalizace trhů, ochraně životního prostředí a přijímání rozhodnutí na globální úrovni.

Klíčová slova: problém chudoby, trvale udržitelný rozvoj, odpouštění dluhů, default

1. Úvod

Globalizace se stala výrazným jevem v 2. polovině 20. století, zejména v jeho posledních dvaceti letech, a pokračuje stále rychleji až do současné doby. Pojem globalizace v sobě zahrnuje rostoucí internacionalizaci obchodu se zbožím a službami, finančního systému, podniků a odvětví, technologií a konkurence. Globalizace a s ní související internacionalizace světové ekonomiky se promítá ve stále větší míře do výzkumu a ekonomického vývoje. Díky globalizované ekonomice probíhá v oblasti vědy, technologií a inovací rychlá implementace výsledků výzkumu a vývoje v praxi. S internacionalizací úzce souvisejí aktivity multinacionálních firem, které jsou nosným prvkem hospodářství.

Globalizace bezpochyby představuje silný potenciál pro tvorbu světového bohatství. Může přispět ke specializaci a zvýšení produktivity práce, využívání přínosů mezinárodního obchodu, posilování konkurence, ovlivňuje dostupnost kapitálu, přístup k inovacím a jejich implementaci a v neposlední řadě eliminuje překážky ve vzdálenosti trhů a odstraňuje kulturní a historické bariéry.

Přestože globalizace představuje dlouhodobou cestu k efektivnosti, faktem zůstává, že všechny zúčastněné strany netěží ze stejných výhod. Ekonomové často poukazují na výhody globalizace kterými jsou vytvoření velkých trhů a nových tržních příležitostí. Bohužel zase tak často se nepoukazuje na negativní důsledky globalizace. Realitou zůstávají problémy chudoby, prohlubující se důchodové nerovnosti, významná vnější zadluženost některých států, problémy se znečištěným životním prostředím, poškozená biodiverzita, geopolitické nepokoje či finanční krize.

Otázkou je, jak jmenované problémy účinně řešit. Pokud si prostudujeme „The millenium develepoment goals report 2005“, zjistíme, že zpráva obsahuje 8 cílů. Bohužel zpráva už nezmiňuje, jak vytčených cílů dosáhnout.

2. Globalizace a její úskalí

Na začátku devadesátých let 20. století byla globalizace viděna velmi optimisticky. Kapitálové toky z průmyslových do rozvojových zemích se zvýšily šestinásobně. Očekávalo se, že globalizace přinese enormní prospěch oběma skupinám zemí. Zanedlouho se ukázalo, že globalizace nepřinesla zdaleka tolik očekávaných úspěchů a první velký protiglobalizační protest se uskutečnil v roce 1999 v Seatlu. Následovalo mnoho kol jednání, protestů a studií které vyústily v určitý skepticismus vůči globalizaci. Říká se, že globalizace bezpochyby unifikovala lidi v jednom směru. Tím je odpor ke globalizaci.

Znalci a politici našli určitý konsensus ohledně oblastí, ve kterých je zapotřebí uskutečnit významné změny. Nicméně provést určité změny nebude snadné, neboť ti, kteří mají ze současných globalizačních tendencí prospěch, budou reformy oddalovat. Ti, kteří nyní těží z globalizace největší prospěch, bývají také velmi mocní. I přes protichůdné názory bylo identifikováno šest klíčových oblastí, na které je třeba reformní kroky zaměřit.

- 1) Problém chudoby
- 2) Zahraniční pomoc a odpouštění dluhů
- 3) Spravedlivý zahraniční obchod
- 4) Liberalizace
- 5) Ochrana životního prostředí
- 6) Přijímání rozhodnutí na globální úrovni

Pojednat o všech šesti klíčových oblastech není možné pokrýt v rozsahu tohoto příspěvku, proto se zaměřím pouze na problém zahraniční pomoci a odpouštění dluhů.

2. 1 Boj proti chudobě a cesta k udržitelnému rozvoji

Přibližně 80 % světové populace žije v rozvojových zemích. Většinou tyto země můžeme charakterizovat velmi nízkou úrovní příjmů na obyvatele, vysokou vnější zadlužeností, nízkou úrovní vzdělanosti či vysokou mírou nezaměstnanosti. Pro tyto země představuje globalizace nepředstavitelnou škálu příležitostí, ale také rizik. Odlišnosti ve vývoji ekonomik napříč regiony jsou někdy zarážející. Zatímco ekonomiky Jižní Asie v posledních třiceti letech průměrně rostou tempem 5.9 %, Afrika a Jižní Amerika prožívají dlouhou vlnu stagnace. Ekonomika Subsaharské Afriky dokonce vykazuje záporné průměrné tempo růstu.

2. 1. 1 Asijský úspěch

Příkladem, kdy globalizace přinesla hospodářskou prosperitu mohou být jihoasijské ekonomiky. Ekonomiky Jižní Asie dokázaly plně využít ke svému prospěchu všech příležitostí globalizace. Exportně orientovaná hospodářství dostala tyto ekonomiky z chudoby. Díky globalizaci získaly asijské ekonomiky přístup na mezinárodní trhy, přístup k technologiím a kapitálu, což umožnilo růst produktivity.

Vlády těchto zemí dbaly na to, aby z růstu netěžilo pouze pár vyvolených osob, ale zisky byly rozděleny mezi nejširší veřejnost. Nezaměřily se pouze na cenovou stabilitu a růst GDP, ale také na tvorbu dostatečných pracovních příležitostí, rostoucí úroveň vzdělanosti a zdraví obyvatel. Země významně investovaly do infrastruktury, zejména do výstavby silnic, mostů, přístavů, což výrazně zjednodušilo přepravu zboží a zvýšilo konkurenceschopnost ekonomik v mezinárodním obchodě.

Jihoasijské vlády zasahovaly do ekonomik více, než bývá zvykem v tržním hospodářství. Příkladem může být plánování technologických investic a vybírání odvětví, na které se daná ekonomika specializuje. Vlády si uvědomovaly významné přelévací efekty působící na hospodářství, tzn. uvědomovaly si, že technologický pokrok v jednom sektoru může pomoci stimulovat pokrok v dalším sektoru. Vlády se také obávaly spoléhat na volatilní zahraniční kapitál. Takže prostředky nutné na realizaci investic pocházejí z národních úspor. Průměrná míra úspor je v Číně 40 %, v Singapuru 42 % (v USA pouhých 14 %). Liberalizace trhů zde proběhla pomalu, tak aby ji kapacity ekonomik byly schopné vstřebat. Liberalizace kapitálových trhů vyvolala mnoho diskusí a nechutí k jejímu provedení. Nakonec většina jihoasijských ekonomik otevřela své trhy přílivu zahraničních investic, nicméně Indie a Čína zakázaly příliv krátkodobých investic.

Otevření trhů volnému přílivu krátkodobého zahraničního kapitálu vyústilo ve finanční krizi. Podnikatelský sentiment se změnil a kapitál začal ekonomiky rychle opouštět.

Následovalo prudké znehodnocení asijských měn a situace vyústila v roce 1997 ve finanční krizi. Většina zemí se z krize uzdravila, ale krize byla zbytečná a přinesla velké hospodářské ztráty. Ekonomiky se poučily z příkladu, kdy dobře řízené globalizační tendence přinesly velkou prosperitu. Na druhou stranu globalizace umožnila otevření trhu krátkodobým přílivům spekulativního kapitálu, jehož následný odliv se projevil ničivými účinky.

2. 1. 2 Cesta k trvale udržitelnému růstu.

Je důležité mít na paměti, že úspěch přinese pouze trvale udržitelný, rovnoměrný a demokratický rozvoj, který bude reflektovat nejenom růst GDP, ale také růst životní úrovně. Pozornost je třeba věnovat nejenom výši příjmů, ale také úrovni vzdělanosti a zdraví národa. Úspěch vyžaduje politickou a společenskou stabilitu. Sociální a politická stabilita zase vyžaduje vysokou úroveň zaměstnanosti a přijatelné důchodové nerovnosti.

Nejcennějším aktivem pro každou zemi jsou její obyvatelé. Pokud velká část obyvatelstva trpí hladem, negramotností či špatným zdravotním stavem, trpí celá země, protože nedokáže využívat potenciálu svých lidí. Země, které neinvestují do vzdělání, mají problémy nalákat zahraniční investice a výroby, které vyžadují vysoce kvalifikované pracovní síly. Druhým extrémem mohou být vysoké důchodové nerovnosti, které ústí v sociální nepokoje a kriminalitu a nestabilní klima, které je neatraktivní pro zahraniční investory.

V posledních desetiletích se změnily názory nejenom ohledně skutečnosti, co je za úspěšný rozvoj považováno, ale také jak jej dosáhnout. V šedesátých a sedmdesátých letech si lidé mysleli, že to co rozdělovalo státy od jejich vyspělosti, byl kapitál. Respektive jeho nedostatek v méně vyspělých zemích. Důraz byl kladen na úspory a investice, což je také jeden z důvodů, kvůli kterým byla založena Světová banka. Později se ukázalo, že zahraniční pomoc a snadnější přístup ke kapitálu nevedl k očekávaným výsledkům, názory se přeměrovaly a cesta k úspěchu byla spatřována v trzích. Přesněji řečeno v privatizovaných a liberalizovaných trzích, odstraňování regulací, snižování vládních výdajů a zjednodušení podmínek k získání půjček.

Během devadesátých let 20. století Rusko a Jižní Amerika ukázaly, že nechat pouze volně působit trh bez potřebných tržních regulací není cesta k efektivnímu růstu. Začaly se hledat nové přístupy a strategie. Nicméně tyto nově nalezené cesty k prosperitě nebyly vskutku ničím novým, byly založeny pouze na uvědomění si předpokladů, že skutečně udržitelného rozvoje nebude dosaženo, pokud necháme působit neviditelné síly trhu, ale je zapotřebí vládních zásahů a usměrnění. Trhy jsou základem každého hospodářství a dochází na nich k alokaci zdrojů. Tato alokace musí být efektivní, to je klíčové zejména u vzácných zdrojů. Znakem nových přístupů je snaha o maximální posílení trhů za současného posílení role vlád. Je už na každé zemi, aby zvolila vhodný mix kombinace vládních zásahů a tržního působení, v závislosti na tom v jaké fázi ekonomického cyklu se zrovna nachází.

Rozvoj musí vést ke zvýšení životní úrovně obyvatel, nikoliv pouze k transformaci ekonomik. Politici by si při formulování svých strategií měli vždy klást otázku: Jakým způsobem navrhovaná strategie povede k prosperitě a jakým způsobem dopadne na individuálního jednotlivce. Trhy, vláda a jednotlivci jsou tři základní pilíře úspěšné rozvojové strategie.

2.2 Břemeno dluhů

Dluhy představují tíživé břemeno pro mnoho rozvojových zemí. Následky zadlužení jsou čas od času dramatické a vyústí v dluhovou krizi, mnohem častěji země omezuje veškeré vládní výdaje, aby se vyhnula případnému vyhlášení bankrotu. Kvůli dluhovým splátkám země často musí obětovat výdaje na školství, zdravotnictví, výstavbu infrastruktury a obecný blahobyt občanů. Řekli bychom si, že pokud svět chce bojovat s chudobou, měly finanční prostředky plynout z rozvinutých do rozvojových ekonomik. Díky rozsáhlým splátkám dluhů tomu ale v posledních letech bylo i naopak.

Problém lze snadno pojmenovat. Rozvojové země si vypůjčily příliš mnoho. Na dluhový problém je možné nahlížet ale i z druhé stránky, kdy rozvojovým zemím bylo půjčeno příliš mnoho a za podmínek, kdy musí nést následky veškerých rizik s dluhy souvisejících. K těmto rizikům patří změna úrokových sazeb či směnných kurzů. Vinu na současném stavu zadlužení nenesou jen dlužníci, ale i věřitelé, kteří měli lépe odhadnout riziko související s poskytnutím prostředků.

Pokud země není schopná splácet dluh, existují tři alternativní metody řešení této situace:

- Prominutí dluhu
- Restrukturalizace dluhu
- Default (Nesplacení dluhu)

2.2.1 Odpuštění dluhu pro nejchudší země

Existují čtyři odlišné skupiny zadlužených zemí.

1. „Normální“ velmi chudé země, které se zadlužily půjčkami od ostatních zemí nebo mezinárodních institucí (IMF, WB)
2. Země sužované vlivem utiskujících vlád, které po sobě zanechaly velké dluhy
3. Emerging markets, kde soukromí věřitelé půjčily příliš mnoho soukromým dlužníkům
4. Země se střední úrovní příjmů, které nejsou schopny splácet dluhy (Argentina)

V roce 1996 mezinárodní společenství uznalo nutnost odpuštění dluhů pro vysoce zadlužené chudé země. Pro tyto země je vžitý používaný akronym HIPC. V následujících čtyřech letech byl dluh odpuštěn pouze třem zemím. Podmínky pro nárok na odpuštění dluhu stanovoval IMF. Pravidla byla tak přísná, že pouze pár zemí se na možné odpuštění

dluhu kvalifikovalo. Země poté musela následovat veškeré doporučení IMF a plnit vše, co IMF požadoval.

Odezvou tomuto programu bylo hnutí Jubilee 2000 připomínající biblické Jubilee, které udělovalo prominutí dluhů každých 50 let. Jubilee 2000 zmobilizovalo názor veřejnosti ohledně odpouštění dluhů a výsledkem byla dohoda o rozšíření HIPC programu na 28 zemí. Těmto zemím byla podstatná část dluhu odepsána. I přes rozšíření HIPC mnoho zemí stále čekalo na dluhovou úlevu. Čím déle tyto země budou čekat na restrukturalizaci dluhu, tím se bude vnější zadluženost díky kumulaci úroků nadále zvyšovat. Ani prominutí podstatné části dluhu některým zemím z HIPC nijak výrazně neulevilo, neboť tyto země nejsou schopny splatit onu zbývající část. Nutnost naléhavě řešit dluhovou situaci rozvojových zemí si uvědomili zástupci G8, kteří se v roce 2005 v Glenglagles dohodli na odpuštění 100 % dluhu pro 18 nejchudších zemí světa.

Mnoho lidí se obává, že země, kterým byl dluh odpuštěn, budou brzy znovu zadluženy. Pozor by si měli dávat hlavně věřitelé. Mnoho zemí je totiž chudých v době, kdy si prostředky chtějí vypůjčit, ale chudé budou i v časech, kdy by dluh měly splatit. Kombinace pomoci ve formě grantů (nikoliv úvěrů) a větší opatrnost ze strany vypůjčovatelů by mohla v budoucnu zabránit nadměrnému dluhovému břemenu mnoha zemí.

Existuje skupina zadlužených zemí, kde je odpuštění dluhů skutečně morálně žádoucí. Jedná se o dluhy, které vznikly během nadvlády nedemokratických vlád. Půjčené peníze byly použity na nákup zbraní, financování apartheidů a genocid či pustošení zemí. Je nemorální požadovat po obyvatelích těchto zemí splacení dluhů, jež napáchaly předešlé vlády. Příkladem těchto dluhů může být irácký dluh, vzniklý za nadvlády Saddama Huseina, či etiopský dluh, ze kterého byla financována krutá tyranie nadvlády Mengistu. Dále bychom mohly jmenovat Nigerii, Congo, Chile a mnoho dalších zemí, kdy peníze nebyly použity na rozvoj ekonomiky, ale na udržení moci, nákup zbraní či prostředky putovaly na tajné účty ve švýcarských bankách.

Odpuštění dluhů této skupině zemí by mělo být jasným řešením problému. Vyřešilo by se jak dluhové břemeno těchto zemí, tak také problém vzniku dluhů. Věřitelé si uvědomí, že budou-li půjčovat prostředky k výše jmenovaným účelům, mají vysoké riziko nesplacení dluhu. Směrnice pro určování akceptovatelných úvěrů by měla být jednoduchá. Úvěr, který bude poskytnut na rozvoj ekonomiky (vybudování škol, zdravotnických zařízení, infrastruktury, atd.) je akceptovatelný. Úvěr na udržení politických režimů a nákup zbraní je nepřípustný. Na posuzování opodstatněnosti úvěru by mohl být založen Mezinárodní úvěrový soud.

Problémem u této skupiny dluhů není pouze otázka splacení či nesplacení dluhu, ale také, zdali by neměly být potrestány strany, které tyto úvěry poskytly.

2.2.2 Boj s vnější zadlužeností ekonomik

Ke snížení břemene dluhů by mohlo napomoci pět klíčových bodů:

1) Nepoškodit ekonomiku dlužníka

Dluhové úlevy by neměly být záminkou pro omezování ekonomické svobody dlužnické země. O tom za jakých podmínek a komu bude přiznáno odpuštění dluhů rozhoduje Pařížský klub. Jedná se o neformální skupiny devatenácti věřitelských zemí, které společně rozhodují o osudu dlužníků. Většinou je dlužnickým zemím přikázáno plnit podmínky IMF programu, které jsou velmi často nevhodné pro použití za ekonomických podmínek inkriminované země. Často IMF nařídí politiku, která je v rozporu s ekonomickým cyklem země. Tedy pokud je ekonomika dané země v recesi, bylo by dobré zvýšit vládní výdaje, snížit daně a úrokové sazby a stimulovat tak ekonomiku k růstu. Politiky IMF jsou často postavené přesně naopak, tzn. zvýšit daně a úrokové sazby a snížit v recesi vládní výdaje. Tyto politiky ve většině případů vedly k dalšímu prohloubení hospodářského útlumu.

2) Půjčky ekonomikám v recesi (counter-cyclical lending)

Soukromí věřitelé požadují splacení dlužné částky většinou ve chvíli, kdy je ekonomika dlužnické země v recesi, tedy ve chvíli kdy je daný stát potřebuje nejvíce. Pokud v dobách recese soukromí věřitelé zpřísní podmínky pro poskytnutí úvěrů či úvěry neposkytují, recese může být prohloubena. Je třeba aby Světová banka, IMF a jednotlivé národní banky začaly znovu poskytovat půjčky ekonomikám, které jsou v recesi. Counter – cyclical lending tak může významně přispět k ekonomické stabilitě.

3) Snížení rizika

Je třeba snížit rizika související s půjčkami. Těmito riziky jsou zejména změny směnných kurzů a úrokových sazeb. Mezinárodní finanční instituce by měly dohlédnout, aby úvěrové smlouvy pro rozvojové země byly vytvořeny tak, aby byly chráněny před riziky vyplývajícími z fluktuací kurzů a úrokových sazeb. Světová banka v současnosti poskytuje pojištění proti riziku zestátnění. Bylo by možné tuto pojistku rozšířit o krytí rizik vyplývajících se změny kurzů a úrokových sazeb. Pojistné sice cenu úvěru zvýší, ale cena pojištění by byla přesto nižší než náklady plynoucí z možné změny úrokových sazeb a kurzů.

Riziku plynoucímu ze změny kurzů lze také čelit půjčkami denominovanými v národní měně dlužníka.

4) Umírněné půjčování

Země by každou půjčku měly dobře zvážit a pokud se pro půjčku rozhodnou, půjčku by si měly vzít v domácí měně. Je třeba, aby si země uvědomily, že půjčky přináší mnoho rizik a mnohdy se nevyplatí tato rizika podstupovat. Ekonomiky by měly spoléhat více na své vlastní finanční zdroje, což opět klade důraz na míru národních úspor.

5) Mezinárodní konkurzní právo

Není ojedinělým případem, kdy se země dostane do problému se splácením dluhu. Pro tento případ je zapotřebí vytvořit systematickou cestu restrukturalizace dluhu, která povede k jeho spravedlivějšímu a rychlejšímu vypořádání. Dnes platí neformální pravidlo, kdy země čelící problémům se splácením dluhu, vyjednává a prosí o oddálení termínu splacení nebo o prominutí dluhu. Úspěch závisí na vyjednávacích schopnostech a politických konexích dané země. Proces vyjednávání bývá velmi komplikovaný a zdoluhavý, což demonstruje fakt, že je zapotřebí vytvořit lepší mechanismus pro vypořádávání se s neschopností splatit dluhy. Vytvoření nové cesty vedoucí k restrukturalizaci dluhů by zabezpečily následující kroky:

- 1) Prominuta by měla být dostatečná část dluhu. Restrukturalizace dluhu založená na nedostatečném prominutí části dluhu zapříčiní, že zbývající dluh stále brzdí růst dané ekonomiky a snižuje pravděpodobnost splacení zbývající části dluhu. Nejistota tedy panuje ohledně budoucího růstu ekonomiky a z něho vyplývající možnosti dluh splácet. Na tomto místě přišla Argentina s jednoduchým řešením, tzv. GDP dluhopisem. Ekonomika splácí více, pokud je GDP vyšší a naopak, což sbližuje zájmy věřitelů, a dlužníků. Věřitelé budou mít tedy větší zainteresovanost pomoci ekonomice dlužnické země.
- 2) Jakákoliv cesta vedoucí k restrukturalizaci dluhů by měla brát v úvahu, že zahraniční věřitelé nejsou jediní žadatelé o splacení. Zdravotnické instituce, školy a příjemci starobních důchodů by neměli být opomenuti.
- 3) Cesta k restrukturalizaci dluhů musí být rychlá. Jakékoliv protahování tohoto procesu nadměrně zvyšuje náklady
- 4) Průběh restrukturalizace nesmí být usměrňován věřiteli. Je třeba zřídit nestrannou instituci.

Problémy se splácením dluhů nevznikají jen díky chybám, kterých se dopustily rozvojové země. Problémy vznikají i díky nestabilitě světového hospodářství a finančních trhů. Potřeba lépe fungujícího mechanismu, který pomůže řešit problémy se zadlužeností, bude trvat dokud budou světové finanční trhy volatilní.

3. Závěr

Globalizace bezpochyby představuje silný potenciál pro tvorbu světového bohatství. Přestože globalizace představuje dlouhodobou cestu k efektivnosti, faktem zůstává, že všechny zúčastněné strany netěží ze stejných výhod. Pokud má proces globalizace skutečně

zvýšit světový blahobyť, je nutné učinit takové reformy, které budou napomáhat k řešení situace lidí v krajní nouzi a jednak s financováním nákladů nutných změn a nikoliv finančně pokrývat náklady na vyhýbání se změnám.

Použitá literatura

Stiglitz J.: *Making globalization work*, Penguin Books, 2007, ISBN 978-0-141-02496-7

Balassa B.: *Teorie ekonomické integrace*, 1. vyd. Praha: Svoboda, 1966

Kraft J., Fárek. J.: *Světová ekonomika a ekonomická integrace v období globalizace*, Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2008, ISBN 987-80-7372-413-9

Ing. Martina Bejrová

Technická univerzita v Liberci

Hospodářská fakulta, katedra pojišťovnictví

Tel: 0420 777 641938

Email: martina.bejrova@tul.cz

Historická genéza a etapy vývoja ochrany medzinárodných investícií

Milan Budjač

Abstrakt

Ochrana medzinárodných investícií patrí medzi aktuálne témy medzinárodného práva, osobitne medzinárodného ekonomického práva. Cieľom príspevku je analyzovať historické súvislosti a genézu ochrany medzinárodných investícií v kontexte jej vzťahu k priamemu, resp. nepriamemu vyvlastneniu medzinárodných investícií. Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA 1/4563/07 „Vzťah medzinárodného a európskeho práva“.

Kľúčové slová: Ochrana medzinárodných investícií. Vyvlastnenie. Nepriame vyvlastnenie. Všeobecné zásady medzinárodného práva. Medzinárodné investičné zmluvy. Investičné riziká.

Abstract

Protection of International Investment belongs to the contemporary topics of international law, especially of international economic law. The aim of the paper is to analyze the historical connections and genesis of international investment protection in the context of its relation to the direct or indirect expropriation of international investment. The paper was prepared within the project VEGA 1/4563/07 “Relation of the international and European law”.

Keywords: Protection of International Investment. Expropriation. Indirect expropriation. General principles of international law. International investment agreements. Investment risks.

1. Všeobecne ku genéze ochrany medzinárodných investícií a jej fundamentov

Ochrana medzinárodných investícií predstavuje obzvlášť dôležitú a citlivú problematiku, najmä z dôvodu, že objektom ochrany sú vlastnícke práva a iné oprávnené záujmy investorov, ktoré nadobudli v dôsledku realizácie dohodnutej investičnej činnosti alebo v súvislosti s ňou. Z tohto pohľadu sa ochrana investícií s medzinárodným prvkom vždy spája a stáva aktuálnou vo vymedzenej spoločensko-ekonomickej realite hostiteľského štátu.

Uvedená povinnosť ochrany je v právnom zmysle *povinnosťou primárnou* a jej základ historicky nachádzame v relevantných obyčajových pravidlách a všeobecných právnych zásadách medzinárodného verejného práva. Zatiaľ čo obyčajové pravidlá boli v minulom

storočí predmetom neustálej diskusie a spochybňovania zo strany rozvojových a rozvinutých krajín, všeobecné právne zásady možno považovať za relatívne stabilný prameň implikujúci povinnosť štátu chrániť majetok a majetkové záujmy cudzincov.

Pokiaľ ide o režim ustanovený a vychádzajúci z týchto prameňov, stalo sa jeho základom tzv. **národné zaobchádzanie** v spojení so zásadami ***pacta sunt servanda a dobrej viery nadobudnutých práv***. Štáty mali v súlade s vlastnou suverenitou a územnou výsostou právo rozhodnúť, či umožnia vstup konkrétnym investíciám na svoje výsostné teritórium. Pokiaľ však štát umožnil vstup zahraničnej investícií, bol povinný zahraničným investorom zabezpečiť *na nediskriminačnej báze založené rovnaké - národné zaobchádzanie*, ktoré sa vzťahovalo aj na fázu vysporiadania vzájomných nárokov.

Primárna povinnosť štátov v prípade jej porušenia samozrejme implikovala aj založenie *sekundárnej povinnosti*, tzn. v prípade, ak štát porušil pri zaobchádzaní so zahraničným investorom platné zásady medzinárodného práva, bol povinný nahradiť mu spôsobenú ujmu.

Na uvedenom verejnoprávnom základe boli v nasledujúcich vývojových obdobiach konštituované a precizované početné vnútroštátne a medzinárodné inštrumenty ochrany medzinárodných investícií.

Z hľadiska konštrukcie ochrany medzinárodných investícií možno jej ratio vnímať *v priamej väzbe na existenciu a druh rizík vo sfére medzinárodného investovania*. Z uvedeného možno vyvodiť, že nevyhnutnosť ochrany a jej povaha, rovnako ako povaha jej mechanizmov je daná poznaním, kvalifikovaním a kvantifikovaním jednotlivých druhov investičných rizík.

Na základe uvedených teoretických východísk sa možno domnievať, že ochrana investícií je v intenciách jej teoretického rámca funkciou reflexie sústavy viacerých investične významných faktorov. Možno v tejto súvislosti hovoriť o formovaní a aktuálnej preferencii vzájomne si konkurujúcich záujmov štátov a zahraničných investorov, ktoré historicky nachádzali oporu v koncipovaní viacerých konfliktných ekonomických teórií zahraničných investícií.¹

Prístupy k ochrane investícií sa postupom času, vývojom spoločenských podmienok, medzinárodnej situácie a najmä vplyvom napredovania medzinárodno-právnej úpravy modifikovali. V tejto súvislosti možno identifikovať viaceré etapy vývoja v intenciách vývoja medzinárodného spoločenstva a medzinárodných vzťahov.

¹ Porovnaj Sornarajah (2008), Šturma (2008).

2. Historické etapy vývoja ochrany medzinárodných investícií

Potreba konštituovania režimu ochrany investícií bola vždy spätá so vznikom konkrétnych ohrození a investičných rizík. Historicky samozrejme nemožno hovoriť o investíciách v dnešnom ponímaní, išlo skôr o rozmach obchodu a obchodných stykov medzi krajinami a neskôr o isté formy obchodných koncesii, ktoré sa stali predmetom realizácie a následne potenciálneho ohrozenia v rámci vývoja vzájomných vzťahov štátov.² Historicky bol konflikt záujmov vždy daný, pokiaľ išlo o kolonizačné ambície a o geografické rozdelenie sféry vplyvu štátov. Práve *obdobie kolonizácie založilo východiskové podmienky pre formovanie novodobého režimu ochrany medzinárodných investícií.*

Univerzálnym prostriedkom ochrany obchodných záujmov krajín bola diplomatická ochrana, resp. vzájomné vyjednávaná štátov smerujúce k urovnaniu konfliktov. Mechanizmus vyjednávaná, a príp. sprostredkovania zmierlivého riešenia sporov treťou stranou, však nevylučoval ani možnosti použiť vojenskú silu. Táto sa používala aj za účelom vymáhania dlhov od štátov, ochrany obchodných ciest apod. V tejto súvislosti bol prelomový tzv. **Drago-Porterov dohovor z roku 1907**, ktorý obmedzoval voľnosť štátu pri voľbe prostriedkov smerujúcich k vymáhaniu zmluvne založených dlhov. Dohovor zakazoval na tento účel použiť ozbrojenú silu, legitimoval iba inštrument diplomatickej ochrany štátu. Dohovor tak v tom období založil nový štandard, ktorý predchádzal medzinárodnoprávnemu zákazu použitia ozbrojenej sily v rovine *ius cogens*.³

V súvislosti s kolonizáciou a činnosťou pôvodných transnacionálnych obchodných spoločností možno o prvých formách zahraničných investícií v pravom zmysle slova hovoriť v 17. storočí. S poukázaním na ich aktivity, *Belling (2008, s. 25)* ďalej upozorňuje, že tieto spoločnosti zastupovali záujmy kolonizačných mocností a konštatuje, že *až do začiatku 20. storočia bolo nevyhnutné zahraničné investície vnímať cez značný politický vplyv krajín ich pôvodu.*

*Začiatkom 20. storočia, v časoch vrcholiacej kolonizácie, boli zásahy do práv investorov skôr zriedkavosťou a každý zásah štátu predstavoval v duchu medzinárodnoprávnej obvyčajne konštituovanej rozvinutými krajinami protiprávne konanie v rozpore so zásadou ochrany vlastníckeho práva a zásadou rešpektovania legálne nadobudnutých práv. Pre toto obdobie bola príznačná existencia **všeobecných právnych zásad**⁴ vygenerovaných a uznávaných všetkými civilizovanými (rozvinutými) krajinami, ktoré sa podieľali na tvorbe platných pravidiel medzinárodného práva.*

² Pozri bližšie *Belling (2008, s. 24)*, ktorý v tomto období zvyrazňuje dominantnú pozíciu panovníka pri poskytovaní ochrany zahraničným obchodníkom, reprezentujúcim iný štát.

³ *Šturma (2008, s. 103).*

⁴ Uvedené právne zásady nemali povahu obyčajových právnych noriem medzinárodného práva, aj keď ďalším vývojom a aplikačnou praxou sa čoraz viac prejavovala tendencia uvedené zásady interpretovať ako súčasť všeobecných zásad medzinárodného práva.

Sornarajah (2008, s. 37 a nasl.) v tejto súvislosti pri kvalifikovaní vývoja novodobej **modernej ochrany medzinárodných investícií** vychádza zo skutočnosti, že potreba jej rozvoja vždy existovala v podmienkach neexistencie vzájomnej (koloniálnej) podriadenosti štátov, resp. v prípade existencie koloniálnych „vazalských“ vzťahov vznikla vtedy, keď tieto historicky podmienené vzťahy zanikli. V situácii, keď k investovaniu dochádzalo v kolonizovanej krajine, investíciám nehrozili nijaké riziká. Práve naopak, obchodná spoločnosť získavala výhradné právo na prístup k nerastným surovinám a ich spracovaniu, ktorého základom boli dlhodobé *koncesné zmluvy*, založené na niekoľko desiatok rokov, pričom stanovenie výšky ich odplatnosti bolo bezvýhradne fixované na okamih ich uzatvorenia (bez možnosti jednostranného, aj objektívne zdôvodniteľného, zvýšenia ceny dodávok).⁵ Uvedené zmluvy boli príznačné pre sektor ťažby ropy, zlata, iných drahých kovov a kameňov, pestovanie bavlny apod. a ich uzatváranie sa stalo bežnou zmluvnou praxou všetkých rozvojových kolonizovaných štátov. Išlo o zmluvy uzatvorené medzi obchodnými spoločnosťami a vládami (panovníkmi) kolonizovaných krajín, pričom nezriedka zmluvy neuzatvárali za štáty oprávnené osoby. V tomto zmysle uvedené zmluvy trpeli aj ďalšími *vážnymi nedostatkami a vadami platnosti*, ktoré zakladali rozpor s obyčajovými pravidlami medzinárodného zmluvného práva.⁶

Priority civilizovaných západných krajín, reprezentované právnymi zásadami a zaručujúce plnú ochranu ich investorom boli v nasledujúcom, z pohľadu vývoja medzinárodných investícií turbulentnom období *prebiehajúcej dekolonizácie a vzniku nezávislých štátov*, konfrontované s prístupmi a praxou osamostatnených rozvojových krajín.

V dôsledku vojnových udalostí, povojnového stavu, získanej nezávislosti a nevyhnutného autonómneho spoločensko-ekonomického vývoja začali rozvojové krajiny v snahe získať predovšetkým prostriedky a hospodársku nezávislosť spochybňovať uvedené, a dovtedy platné medzinárodnoprávne pravidlá a v rámci realizácie hospodárskych reforiem často pristupovali k rozsiahlym znárodňovacím opatreniam.⁷

Znárodňovacia a vyvlastňovacia prax krajín si vyžiadala relativizovanie pôvodne absolútnej protiprávnosti tohto konania, ktorého vyjadrením sa stalo podmienenie takýchto zásahov voči majetku a právam investorov splnením určitých, pre rozvinuté krajiny prijateľných, podmienok. Pokiaľ teda takéto opatrenia neboli založené na diskriminačnom

⁵ Napr. v spore *Aminoil proti Kuvajtu (1982)* bola medzi účastníkmi v roku 1948 s dobou trvania 60 rokov uzatvorená exkluzívna zmluva zaručujúca výhradnú koncesiu na ťažbu ropy americkej spoločnosti, pričom cena dohodnutá za barel ropy predstavovala 2 šilingy a 6 pencí. V dôsledku ropnej krízy v 70.-tych rokoch minulého storočia Kuvajt požadoval primerané zvýšenie ceny, avšak spoločnosť Aminoil nesúhlasila. Po neúspešných vyjednávaniach Kuvajt pristúpil k intervencii a znárodnil sektor produkcie a spracovania ropy.

⁶ Ich následné masívne vypovedanie a znárodňovanie investícií tak bolo vnímané aj cez prizmu týchto skutočností. Uvedené zmluvy boli v mnohých prípadoch postupne nahradené *štandardnými licenčnými zmluvami*, ktoré za vzájomne výhodnejších a primeraných podmienok umožňovali účasť zahraničných obchodných spoločností na ťažbe, príp. spracovaní nerastných surovín.

⁷ Rozvojové krajiny sa snažili o vytvorenie tzv. *Nového ekonomického poriadku*, ktorý mal byť odpoveďou na správanie sa rozvinutých krajín v období predchádzajúcej kolonizácie.

základe a dotknutým subjektom bola poskytnutá náhrada⁸ za utrpenú ujmu, bolo možné výnimočné opatrenia tejto povahy považovať za opatrenia legitímne. Otázku náhrady upravilo tzv. **Hullove pravidlo**, ktoré zakotvovalo povinnosť poskytnúť **okamžitú, efektívnu (primeranú) a reálnu kompenzáciu**.⁹

Ako však ukázal ďalší vývoj, rozvojové krajiny svoje znárodňovacie a vyvlastňovacie aktivity založili na argumentácii **trvalej a absolútnej zvrchovanosti** nad všetkým svojím bohatstvom, prírodnými zdrojmi a hospodárskou činnosťou, vrátane ich držby, užívania a nakladania s nimi. Štáty ďalej argumentovali, že keďže investor prišiel do ich krajiny, je povinný strpieť aj reštriktívne opatrenia zamerané na jeho činnosť.

Početnosť a dominancia rozvojových nezávislých štátov bola reflektovaná aj na pôde OSN. Valné zhromaždenie OSN prijalo v roku 1962 vo forme *Rezolúcie č. 1803 Deklaráciu, týkajúcu sa suverenity nad prírodným bohatstvom*¹⁰, ktorá opustila medzinárodnoprávnu obyčaj založenú na Hullovom pravidle a začala presadzovať doktrínu tzv. *primeranej kompenzácie* za zásah do práv investorov, *poskytovanej podľa vnútroštátneho práva a pravidiel medzinárodného práva*.

*Rezolúciou č. 3171 o Stálej zvrchovanosti nad nerastnými zdrojmi*¹¹ sa uvedený trend prehĺbil a rezolúcia už *výšku kompenzácie za zásah do práv investorov ponechávala na uváženie jednotlivých štátov, pričom jej poskytovanie bolo podriadené výhradne už iba vnútroštátnemu právnemu poriadku* hostiteľskej krajiny.

Znárodňovacie a vyvlastňovacie opatrenia sa tak stali v minulom storočí neoddeliteľnou súčasťou realizácie hospodárskych programov a reforiem rozvojových krajín, pričom z hľadiska faktického je nevyhnutné uviesť, že tieto krajiny nemali prostriedky, aby mohli adekvátnym spôsobom naplňať „dikciu“ Hullovoho pravidla. Uvedenú skutočnosť tak v konečnom dôsledku reflektovali ustanovenia *Charty hospodárskych práv a povinností štátov*¹², ktorej článok 2, odsek 1 a 2 sa stal formálnoprávnym základom preferencie a absolutizovania princípu **„úplnej a trvalej zvrchovanosti nad všetkým svojím bohatstvom, prírodnými zdrojmi a hospodárskou činnosťou vrátane ich držby, užívania a disponovania s nimi“**. Ustanovenia charty *poskytnutie odškodnenia* za vyvlastnenie investície vyjadrovali

⁸ Povinnosť poskytnúť náhradu za ilegálne vyvlastnenie bola potvrdená už rozsudkom Stáleho dvora medzinárodnej spravodlivosti v prípade tzv. „*The Chorzow Factory Case*“, kedy došlo zo strany Poľska k vyvlastneniu súkromného majetku spoločnosti Oberschlesische Stickstoffwerke A.G. Uvedený spor súvisel s povojnovým postúpením niektorých území Nemecka Poľsku (na základe Versailleského mierového systému zmlúv).

⁹ „Prompt, adequate and efective compensation“. Hullove pravidlo je pomenované po Cordellovi Hullovi, štátnom tajomníkovi USA, ktorý formuláciu týkajúcu sa nevyhnutnosti poskytnutia kompenzácie spĺňajúcej uvedené atribúty uviedol v diplomatickej nóte mexickej vláde, ktorá v rozmedzí rokov 1915 – 1940 znárodnila viacero investícií amerických investorov. Mexiko túto požiadavku adresovanú vo forme diplomatickej nóty odmietlo a krajiny Latinskej Ameriky v snahe vynúť sa vynúteniu tejto povinnosti sformulovali a začali uplatňovať tzv. Calvovu doktrínu, ktorú analyzujeme v časti o diplomatickej ochrane.

¹⁰ Rez. OSN 1803 (XVII), 1962.

¹¹ Rez. OSN 3171 (XXVIII), 1973.

¹² Rez. OSN 3281 (XXIX), 1974.

podmieňujúco, tzn. štát „by mal“ poskytnúť zodpovedajúce odškodnenie a zároveň v procesnej rovine ustanovovali a *zakladali pôsobnosť vnútroštátnych súdov a vnútroštátneho právneho poriadku štátu*, ktorý vykonal vyvlastnenie, príp. jemu ekvivalentné opatrenie ako rozhodného aplikovateľného práva.

Práve uvedené aktivity štátov viedli k definitívnemu spochybneniu dovtedy uznávaných právnych zásad, prehĺbeniu právnej neistoty, zároveň však v konečnom dôsledku vytvorili ***priestor pre vznik nového moderného zmluvného regulačného rámca***.

Možno v krátkom súhrne skonštatovať, že v 20. storočí došlo k vytvoreniu a spochybneniu právnych zásad ochrany medzinárodných investícií, prijatiu kontroverzných pravidiel tzv. Nového ekonomického poriadku a ***prehĺbeniu absencie relevantných zmluvných inštrumentov zakotvujúcich zaobchádzanie a najmä ochranu medzinárodných investícií***.

V teoretických intenciách možno na záver tejto časti uviesť, že v kontexte vyššie uvedeného výkladu je ochrana investícií kvázi prienikom medzi legitímnym uplatňovaním štátnej politiky a jej regulačných opatrení na strane jednej a plnením investičných záväzkov štátu pri striktnom dodržiavaní právnych zásad na strane druhej.¹³

Ochrana medzinárodných investícií vo svojej podstate pozostáva z vymedzených a inštitucionalizovaných aktivít najmä proaktívneho charakteru spočívajúcimi de facto v záruke dodržiavania zmluvných záväzkov kontrahentov (investor – hostiteľský štát). Meritum tejto ochrany zabezpečujú orgány ochrany práva, najmä prevenčným pôsobením, čo však nevylučuje uplatnenie vnútroštátnych alebo medzinárodnoprávných represívnych a následne reparačných mechanizmov ochrany investícií, ktorých potenciálna aplikácia je v individuálnom prípade funkciou zásahu do právnych pomerov investorov.

Osobitný význam vo vzťahu k problematike ochrany medzinárodných investícií má tzv. *vyvlastnenie* investícií ako typický príklad zásahu štátu do nadobudnutých práv zahraničných investorov.

3. Záverom

Vývoj ochrany medzinárodných investícií je reflektovaný predovšetkým v podobe a formách opatrení, ktoré historicky predstavovali zásahy do práv a oprávnených záujmov zahraničných investorov. V tejto sfére je ich genéza charakterizovaná vývojom a smerovaním od zásahov priameho, neskrytého charakteru - tzv. priameho vyvlastnenia smerom k vyvlastneniu, ktoré nadobúda podobu regulačných opatrení a je svojou povahou nepriame. Od nepriameho vyvlastnenia je pritom nevyhnutné odlišovať iné legitímne zásahy štátnych orgánov a autorít, ktoré sú rovnako regulačného charakteru, avšak nepredstavujú opatrenia

¹³ Balko (2004, s. 78).

svojím účinkom sa rovnajúce odňatiu majetku investorov. Z tohto je zrejmé, že v rovine aplikačných účinkov zásadná odlišnosť nepriameho vyvlastnenia a týchto opatrení spočíva v ich spôsobilosti založiť povinnosť štátu za svoje konanie poskytnúť kompenzáciu investorovi. Pri regulačných legitímnych opatreniach, ktoré majú nediskriminačný plošný charakter **(i)**, sú motivované verejným záujmom **(ii)** a zásadným spôsobom nespochybňujú racionálne očakávania zahraničných investorov bonae fidei **(iii)**, povinnosť štátu kompenzovať investorovi straty zapríčinené prijatými opatreniami vôbec nevzniká.

Osobitne významným kritériom je kritérium racionálnych očakávaní investorov, ktoré sú neraz prezentované ako element vyvažujúci zvyšné dve konštitutívne kondície, a to pri všeobecnom presvedčení, že je tomu tak v prevažnej miere v prospech zahraničných investorov. A contrario si však v tejto súvislosti dovoľíme dať do pozornosti dva prípady. V prípade *Starett Housing Corp. proti Iránu*, rozhodcovský tribunál skonštatoval, že rovnako investori v Iráne, ako aj v iných krajinách *musia niesť riziko, že krajina ich alokácie bude objektom politických alebo ekonomických zmien, nepokojov, štrajkov* a pod. Uvedené však *neznamená, že takéto konfrontácia práv a záujmov investorov s týmito okolnosťami a ich účinkami bude automaticky znamenať, že práva investorov budú kvalifikované ako odnímané a odňaté*.¹⁴ Smerom k pokračujúcej „subjektivizácii“ na strane zmeny podmienok vo vzťahu k racionálnym očakávaniam investorov možno ešte uviesť jedno dôležité rozhodnutie. Ide o prípad *Marvin Roy Feldman Karpa (CEMSA) proti Mexiku*¹⁵ tribunál na základe aplikácie ustanovení dohody NAFTA skonštatoval, že: „*Vlády, v rámci realizácie výkonnej moci, často menia zákony a opatrenia v reakcii na meniace sa ekonomické podmienky alebo meniace sa politické, ekonomické alebo sociálne postoje. Tieto zmeny môžu privodiť, že určité činnosti sa stanú menej ziskovými alebo neefektívnymi pre ich ďalšie pokračovanie...*“.¹⁶

Na záver si dovoľíme ešte zhrnúť, že pokiaľ ide o pozíciu vyvlastnenia ako prvok charakterizujúci úroveň ochrany medzinárodných investícií v kontexte platnej medzinárodnoprávnej úpravy možno skonštatovať, že táto v súčasnosti striktné ustanovuje štandard, na základe ktorého môže byť ochrana investícií vo vzťahu k mocenským zásahom štátu prelomená iba vo výnimočných prípadoch a po kumulatívnom splnení viacerých konštitutívnych podmienok.

Literatúra

- [1] BALKO, L. 2004. *Zahraničné investície, šláger súčasnosti (úvahy – poznatky – skúsenosti)*. Bratislava: Epos, 2004. ISBN 80-8057-615-7

¹⁴ OECD (2004, s.20).

¹⁵ ICSID Case No. ARB(AF)/99/1, cit. podľa *Ibid.*, s. 20.

¹⁶ Porovnaj *Sornarajah* (2004, s. 76 a nasl.).

- [2] BELLING, J-F. 2008. *Die Jurisdiktion rationae materiae der ICSID-Schiedsgerichte*. Berlin: Duncker – Humblot, 2008. ISBN 978-3-428-12443-5
- [3] NEWCOMBE, A. P. 1999. *Regulatory Expropriation, Investment Protection and International Law: When Is Government Regulation Expropriatory and When Should Compensation Be Paid?* University of Toronto, 1999.
- [4] SEIDL-HOHENVELDERN, I. 1999. *International economic law*. Netherlands: Kluwer Law International, 1999, s. 134. ISBN 90-411-1219-7
- [5] ŠTURMA, P. 2001. *Mezinárodní dohody o ochraně investic a řešení sporu*. Praha: Linde, 2001. ISBN 978-80-7201-222-3 268 s.
- [6] ŠTURMA, P. 2008. *Mezinárodní dohody o ochraně investic a řešení sporu*. Praha: Linde, 2008. ISBN 978-80-7201-709-6 335 s.
- [7] OECD. 2004. „*Indirect Expropriation*“ and the „*Right to Regulate*“ in *International Investment Law*. Working Papers on International Investment 2004/4. OECD, 2004.

JUDr. Ing. Milan Budjač

Katedra medzinárodného práva

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta medzinárodných vzťahov

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava

e-mail: budjac@euba.sk

Europeizácia ako alternatíva skúmania a analýzy v rámci politológie

Mgr. Vlastislav Čabo

Abstrakt

Dnešná porovnávacia politológia sa nachádza na rozhraní dvoch alternatív smerovania, z ktorých jednou je práve koncept europeizácie ako nového fenoménu. Pre zložitosť procesov a histórie európskeho politického dedičstva je potrebné podľa autora príspevku reagovať včas a vhodným spôsobom na politologické podnety z minulosti, najmä pokiaľ ide o snahu budovania demokratického prostredia či už na stupni členských štátov, alebo na nadnárodnej úrovni.

Kľúčové slová: Europeizácia, porovnávacia politológia, tranzitológia, politický systém, polyarchia.

Abstract

Contemporary comparative politics is in between two alternatives of possible future direction. The Europeanization, as a new phenomenon is being one of them. According to the author, due to the complexity of processes and the history of the European political heritage, it is necessary to react timely and in a proper manner to the political motions from the past, especially if they are related to an aspiration to build a democratic environment, either at the level of member states or at the multinational level.

Key words: Europeanization, comparative politics, transitology, political system, polyarchy.

Dnešné podmienky mondializovaného sveta nám ponúkajú množstvo výziev a očakávaní, na ktoré je potrebné včas a vhodne reagovať. Jedným z procesov explicitne ovplyvňujúcich dianie na vnútroštátnej aj medzištátnej úrovni, je europeizácia. Sama osebe má určite súvis s vývojom európskej integrácie a politickým prostredím po skončení 2. svetovej vojny. Práve po roku 1945 možno uvažovať o počiatkoch aktuálnosti konceptu europeizácie, kedy požiadavky nás v podobe nastolenia trvalého mieru a voľného pohybu osôb začali utvárať budúcu podobu medzinárodného politického systému.

Významným pre budúcnosť samotnej politickej vedy bolo zasadnutie kolokvia pod gesciou UNESCO roku 1950 v Paríži. Na tomto zhromaždení politológov bola schválená štruktúra politickej vedy do štyroch základných oblastí: I. politická teória a metodológia, II. politické inštitúcie a organizácie, III. politické strany, skupiny a verejná mienka, IV. medzinárodné vzťahy a svetová politika (medzinárodná politika, medzinárodné organizácie

a medzinárodné právo). Práve druhý bod je doménou komparatívnej politológie, ktorá v súčasnosti stojí na rozhraní dvoch smerov:

1. tendencia smerovania do seba, hľadanie vnútorných možností vývoja: porovnávací analýza mechanizmov vzniku a formovania moderného politického systému
2. hľadanie novej témy analýzy – europeizácia.

Pokiaľ ide o porovnávaciu politológiu, jej predmetom je „*medzinárodné porovnávanie politických štruktúr, t.j. inštitúcií – polity, politických procesov – politics a obsahov politiky – policy*“ (Kulašik, 2005, s. 269). Pokiaľ ide o historický vývoj porovnávej politológie, komparovanie má v politickom význame dlhú tradíciu siahajúcu až k Platónovej, resp. Aristotelovej klasifikácii ústavných systémov. Po klasikoch vzniklo časom množstvo ďalších typológií podľa najrôznejších hľadísk, ku ktorým patrili:

- teritoriálny rozsah spoločenstva (od kmeňového spoločenstva a mestského štátu až po rozsiahle ríše skúmané S. Eisenstadtom v jeho diele *The Political Systems of Empires*, 1963),
- ústavná (ne)kodifikovanosť politického systému: ústavný štát vs autokracia u K. Lowensteina,
- rozsah reprezentácie rôznych spoločenských skupín a vrstiev (vláda buržoázie či proletariátu – K. Marx),
- druh legitimity systému (tradičný, charizmatiký, racionálny – M. Weber),
- svetsky či transcendentálne zdôvodnený zdroj vládnej moci (republika alebo monarchia – J. Bodin),
- rôznorodá morfológia foriem centrálnej vlády (prezidentský vs kabinetný systém – M. Duverger),
- druh delby moci vo vertikálnom (legislatíva, exekutíva a súdna moc – Ch. Montesquieu) a horizontálnom smere (centralistický jednotný štát, konfederácia alebo spolkový štát – A. Hamilton, J. Madison, J. Jay),
- druh dominujúcich in-putových alebo outputových štruktúr (napr. vláda určitej strany, byrokracie, vojska...),
- druh ideologického zamerania systému (kapitalistické, socialistické, mobilizačné či vyrovnávajúce systémy – D. Apter),
- funkcie v procese spoločenskej zmeny (vývojová diktatúra alebo výchovná demokracia – E. Shils) etc.

Postupným presadzovaním behavioristických metód (najmä v USA) sa začína zdôrazňovať sledovanie správania sa jednotlivcov a skupín voči inštitúciám. Zároveň sa pojem systém stáva postupne ústrednou politologickou analytickou kategóriou. Ako poukazujú nemeckí politológovia, „*predovšetkým G. Almond a jeho spolupracovníci prehľadili systémovo teoretický spôsob skúmania vzhľadom k možnostiam použitia v porovnávej politickej vede.*“ (Berg-Schlosser, D. – Stammen, T., 2000) Ako systém sa v najvšeobecnejšej forme považoval súbor prvkov, objektov a premenných, medzi ktorými existujú mnohostranné vzťahy, teda interdependencie. Behavioristicko - systémové východiská v porovnávej

politológii teda ako prvý uplatnil G. Almond. Jeho cieľom bol vytvoriť rámec, ktorý by umožnil porovnávanie všetkých politických systémov. Podľa neho politické systémy spĺňajú štyri spoločné charakteristiky:

- Politické systémy majú politickú štruktúru.
- Politické systémy vykonávajú rovnaké funkcie.
- Politické štruktúry sú multifunkcionálne.
- Politické systémy sú príznačné zmiešaným kultúrnym charakterom, t.j. nie sú ani úplne tradičné, ani úplne moderné.

Neskorší rozvoj porovnávacej politológie viedol k pokusom o klasifikácie a typológie politických systémov. Najznámejšou je klasifikácia politických systémov G. Almonda založená na kritériu vzorov základných rolí politickej kultúry každého politického systému. Politické systémy klasifikoval na:

- angloamerický typ charakterizovaný homogénnou a sekulárnou politickou kultúrou s vysoko diferencovanou štruktúrou rolí,
- kontinentálny európsky typ charakterizovaný fragmentovanou politickou štruktúrou a štruktúrou rolí, v ktorých sú roly pevne spojené so
- predindustriálny typ,
- totalitárny typ.

Podnetným nielen pre porovnávaciu politológiu je typ politického systému, ktorý predkladá R. Dahl. Politológ sa v jeho najprepracovanejšom diele *Demokracia a jej kritici* venuje štyrom ontologickým zdrojom demokracie. Pokiaľ ide o teda prvý ontologický zdroj, je ním grécka polis. V gréckej predstave demokracie je občan celistvá osobnosť, pre ktorú je politika prirodzenou spoločenskou činnosťou a pre ktorého vládla a štát, resp. polis nie sú vzdialené a cudzie subjekty. Politický život je len rozšírením jeho osobnosti a je s ňou v súlade. Rovnako hodnoty spolu súvisia: šťastie je spojené s cnosťou, cnosť so spravodlivosťou a tá so šťastím. Avšak táto predstava o antickej polis je nie úplne zhodná s historickou realitou. Podľa názorov Grékov by muselo demokratické zriadenie spĺňať aspoň nasledovné požiadavky:

- Občania musia byť v záujmoch zosúladení, musia usilovať o všeobecné dobro.
- Občania musia byť vysoko homogénni, čo do charakterových vlastností (aby v polis nedochádzalo ku konfliktom).
- Počet občanov musí byť pomerne malý (do 50 000 obyvateľov), a to kvôli nutnosti zhromaždenia a možnosti poznania občanov seba navzájom.
- Občania musia byť schopní sa zhromažďovať a prijímať politické rozhodnutia (pre Grékov bolo neakceptovateľná alternatíva zastupiteľskej vlády).
- Účasť občanov na zhromaždeniach a správe vecí verejných nesmie byť obmedzená (každý občan si môže byť istý, že sa mu počas života ujde nejaký úrad).

- Mestský štát musí v ideálnej podobe zostať suverénny, autonómny. Jednotlivé obce by mali byť nezávislé, všetky zákony suverénne – zákon pre jednu obec nie je záväzný pre druhú obec.

Avšak medzi ideálom a realitou v polis bol markantný rozdiel, politický život Grékov bol ďaleko vzdialený od ideálu. Napríklad politika v Aténach bola tvrdou hrou, ktorej problémy boli podriadené osobnými ambíciami jednotlivcov. Existovali tu rodinné klany, ktoré boli dôležitejšie ako presadzovanie všeobecného dobra. Vedúci rodinných frakcií na odstránenie nepriateľov používali metódu ostrakizmu, ktorou bolo dosiahnuté, aby sa z občana v momente stal otrok, ktorý prípadne musel odísť z mesta bez možnosti obhajoby. Taktiež netreba opomenúť, že len malá skupina občanov sa zúčastňovala zhromaždenia. V ňom boli ústrednými postavami orátori, ktorí siahodlho rozprávali s úlohou priviesť prítomných k určitému rozhodnutiu. Rovnako tak nie je zdokumentované, že by sa Gréci tak vehementne venovali verejnému životu. Podľa profesora R. Dahla zásadným obmedzením gréckej demokracie z dnešného pohľadu bola exkluzivita občianstva, ktorá vylučovala z politického diania ženy, dlhodobo usadených cudzincov (meticov) a otrokov. „Exkluzivita občianstva mala vplyv na neuznávanie existencie všeobecných požiadaviek na slobodu, rovnosť či práva, či už politické alebo širšie poňaté ľudské práva. Sloboda bola atribútom členstva (občianstva) v určitej obci.“(Dahl, 1995, s.25) Keďže Gréci nemali žiadne demokratické prostriedky ako rozšíriť vládu práva za malý rámec mestského štátu, v ich vonkajších vzťahoch existovali mestské štáty v Hobbesovskom prirodzenom stave (t.j. prirodzeným nebolo právo, ale násilie).

Druhým ontologickým zdrojom demokracie pre R. Dahla je Rímska republika. Spoločným predpokladom antickej polis a Rímskej republiky bolo to, že človek je zoon politikon, ďalej že dobrý človek musí byť aj dobrým občanom a nakoniec skutočnosť, že dobrý občan má aj svoje občianske cnosti (pričom základnou cnosťou bolo hľadanie a riešenie všeobecného dobra). Veľký dôraz je tu kladený na krehkosť cností – v Ríme si uvedomovali, že občianske cnosti a hľadanie obecného dobra môže byť zneužitá jednou osobou – cisárom, alebo masou – väčšinou (tým by republika mohla zaniknúť). Aj preto bolo potrebné ustanoviť zákony a pravidlá zaručujúce vládu jednotlivca a mnohých. Kvôli tomu, aby bolo zaručené protizneužívanie cností, bola snaha mať republikánsku ústavu a zákony. Možno konštatovať, že res publica chcela zachovať monarchistický (cisár), aristokratický (senátori) aj demokratický prvok (tribúny ľudu). Volebný systém aj volebný výber mal samozrejme veľké obmedzenia – napríklad majetkový cenzus, ktorý prispel k zániku Rímskej ríše. Neboli volení kvalitní vodcovia, ale majetní. Nedostatkom politického systému rímskej republiky bolo aj to, že zmiešaná vláda bola síce určitým riešením, ale chýbala horizontálna a vertikálna delba moci. Štátne zákony neboli rešpektované v dobytých územiach – tam vládli kruté zákony miestodržiteľov. Tiež samotné dejiny Ríma sú spojené s kvalitou cisára – res publica bola pre nich buď vec posvätná, alebo ju zneužívali pre svoje politické ambície a ciele. Samotnú res publicu charakterizujú nasledovné prvky: zmiešaná vláda, náčrty zastupiteľstva, inštitút volieb, ako aj ústava a zákony.

Tretím ontologickým zdrojom demokracie pre R. Dahla je formovanie zastupiteľskej demokracie. K úplnej asimilácii zastupiteľstva dochádza až so vznikom národných štátov (R. Dahl to nazýva druhou transformáciou). Tým pádom sa vláda ľudu mohla rozšíriť na veľké územné celky, veľký počet ľudí. Vo vnútri týchto demokracií sa mohla rozvíjať koncepcia ľudských slobôd: volebné právo, právo združovať sa, zakladať politické strany, právo na súkromné vlastníctvo... Rovnako nová konštitúcia politických inštitúcií nahradila prvok mestského zhromaždenia. Dochádza tu aj k nahradeniu monotizmu ideou pluralitnej demokracie. Doposiaľ požadovaná homogenita je vymenená za heterogenitu, ktorá je kľúčom pre rozvoj demokracie, pretože rôznosť záujmov je už žiadúca. Treba spomenúť aj oddelenie verejnej a súkromnej sféry – už nebola povinnosť venovať sa veciam verejným, bolo rešpektované súkromie. Teda dochádza k formovaniu ako individuálnych, tak aj verejných záujmov. Môžeme hovoriť o inom type politického systému, a to zastupiteľskej demokracii, resp. o zastupiteľskom vládnutí. Princípmi zastupiteľskej demokracie sú pritom nasledovné:

1. zastupiteľský princíp vládnutia,
2. pravidelné voľby,
3. voľná súťaž politických strán,
4. rešpektovanie a garancia všetkých slobôd,
5. pluralita,
6. väčšinový princíp vládnutia (vláda musí mať väčšinu v parlamente),
7. suverenita ľudu (jediný zdroj legitimacy politického systému).

Najpôsobivejším v teoretickej rovine je podľa autora príspevku práce štvrtý zdroj demokracie, ktorou je logika politickej rovnosti, resp. polyarchia. Ide o zdokonalenie zastupiteľskej demokracie obohatené o prvky priamej demokracie. Vhodné je sa pristaviť tiež pri problematike demokratickej transformácie. Kým pri prvej demokratickej transformácii sa prešlo od myšlienky a praxe niekoľkých k myšlienkam a praxi vlády mnohých, pri druhej transformácii sa myšlienka demokracie preniesla od mestského štátu k štátu národnému. Práve táto druhá transformácia viedla k novému súboru politických inštitúcií, ktoré vytvorili demokraciu. Od obdobia klasického Grécka až po 18. storočie prevládala domnienka, že v demokratických a republikánskych štátoch musí byť veľkosť občianskeho zboru aj územia štátu malá. Názorným príkladom môže byť kontemplácia J.-J. Rousseaua, ktorý priniesol predstavu ľudu, vykonávajúceho kontrolu nad vládou štátu. Tento štát musí byť dostatočne malý (čo do počtu obyvateľov i územia), aby všetkým občanom umožnil schádzať sa za účelom výkonu svojej zvrchovanosti v jedinom ľudovom zhromaždení. Naproti tomu J. S. Mill v *Úvahách o ústavnej vláde* (Mill, 1992) odmietol predpoklad, že samospráva nutne vyžaduje jednotku dostatočne malú na to, aby sa mohol schádzať celý zbor občanov.

Pokiaľ ide o polyarchiu, v nej je „občianstvo rozšírené na pomerne veľkú časť obyvateľstva a občianske práva zahrňujú možnosť byť v opozícii a hlasovaním odvolať najvyšších úradníkov vlády“(Dahl, 1995, s. 202). Občianstvo je teda rozšírené na veľkú časť obyvateľstva, a to odlišuje polyarchiu od výlučnejších systémov vlády. V nich napriek tomu,

že je tu povolená opozícia, je obmedzená na veľmi malú skupinu ľudí (napríklad Belgicko pred zavedením všeobecného hlasovacieho práva). Druhý znak odlišuje polyarchiu od autoritárskych režimov, v ktorých občianstvo nezahrňuje právo byť v opozícii. Ako polyarchiu je možné označiť zriadenie, ktoré obsahuje nasledovných sedem inštitúcií: volení vládni úradníci, slobodné a spravodlivé voľby, všeobecné volebné právo, právo uchádzať sa o úrad, sloboda prejavu, alternatívne informácie, sloboda združovania. Pri problematike vzťahu demokracie a polyarchie je nutné uviesť, že inštitúcie polyarchie sú potrebné pre demokraciu vo veľkom merítku, najmä v merítku moderného národného štátu. Všetky uvedené inštitúcie sú nepostrádateľné pre čo najvyššie možné uskutočniteľné dosiahnutie demokratického procesu vo vláde krajiny. Je možné očakávať, že pre demokratov žijúcich v štátoch ovládaných autoritárskymi režimami je typická nádej, že aj ich krajina niekedy dosiahne prahu polyarchie. Na druhej strane demokrati v polyarchiách ju kritizujú a dúfajú v jej ďalšie demokratizačné tendencie. Nepochybne polyarchia poskytuje širokú škálu ľudských práv a slobôd, ktorým sa s istotou nemôže vyrovnáť žiadna existujúca alternatíva reálneho života. Aj keď inštitúcie polyarchie nezaručujú ľahkosť a právoplatnosť občianskej účasti, ktorá by mohla v zásade existovať v malom mestskom štáte, a nezaistujú ani, že vláda je dôkladne kontrolovaná občanmi, napriek tomu je nepravdepodobné, že by vláda presadzovala politiku idúcu proti zmýšľaniu väčšiny, resp. ju urážajúcu. Napriek tomu, že polyarchia nedosahuje úroveň demokratického procesu, možno povedať, že je určite jedným z najpodivuhodnejších ľudských výtvorov.

Nemožno však zabudnúť, že na to, aby bol štát riadený demokraticky, vyžadujú sa dve podmienky: vojenské a policajné zložky musia byť podriadené civilnej kontrole, rovnako tak civilisti kontrolujúci armádu a políciu musia sami podliehať demokratickému procesu. Historicky vzaté, polyarchia bola a je spájaná so spoločnosťou s nasledovnými charakteristikami: pomerne vysoká úroveň dôchodku a bohatstva na osobu a jej dlhodobý rast, vysoká úroveň urbanizácie, malý počet obyvateľov pracujúcich v poľnohospodárskom sektore, vysoká rozmanitosť povolání, rozsiahla gramotnosť, pomerne veľký počet osôb navštevujúcich inštitúcie vyššieho vzdelania, ekonomika s autonómnymi firmami silne orientovanými na národný a medzinárodný trh, relatívne vysoká úroveň zvyčajných ukazovateľov blahobytu ako počet lekárov a nemocničných lôžok na 1000 obyvateľov či dĺžka života, atď. Ak určitá krajina obsahuje v sebe tieto prvky modernosti, dynamickosti a pluralizmu, možno hovoriť o modernej dynamickej pluralistickej krajine. Je namieste otázka, prečo moderná dynamická pluralistická spoločnosť podporuje polyarchiu? Je to najmä kvôli tomu, že moderná spoločnosť prenáša moc, vplyv, autoritu a kontrolu z jediného centra na množstvo jednotlivcov, skupín, združení a organizácií. Rovnako takáto pluralistická spoločnosť pestuje postoje a presvedčenie priaznivé pre demokratické myšlienky.

Keďže v demokratických režimoch je heterogenita vítaná a žiadúca, môžu nastať okolnosti, ktoré spôsobia polyarchii vážne problémy. V konkrétnom spore sa veľká časť krajiny môže domnievať, že jej spôsob života a najvyššie hodnoty vážne ohrozuje iná časť obyvateľov. Tvárou v tvár takému konfliktu sa polyarchia pravdepodobne rozplynie v občianskej vojne alebo ju nahradí nedemokratický režim. Zatiaľ čo nedemokratické

zriadenie by mohlo úspešne potlačiť verejný prejav skrytého konfliktu tak, že by použilo svoje zdroje násilného prinútenia, polyarchia by to nemohla urobiť, ak by nechcela prestať byť polyarchiou. Je takmer isté, že v krajine s trvalo násilnými spormi, ktoré sa nedarí riešiť vyjednávaním, nebude existovať polyarchia. Preto je polyarchia aj menej častá v krajinách so značným subkultúrnym pluralizmom. Avšak za určitých podmienok môže polyarchia prežiť a dokonca i celkom dobre fungovať napriek zjavnému subkultúrnemu pluralizmu. Riešením by mohla byť tzv. konsociačná demokracia politológa A. Lijpharta, ktorá bola príznačná pre určité obdobie v Belgicku, Holandsku, Rakúsku či Švajčiarsku. Jednotlivá krajina vo svete môže rozvinúť a udržať inštitúcie polyarchie, ak:

- prostriedky násilného donútenia krajiny budú rozptýlené alebo neutralizované,
- ak bude v štáte moderná pluralistická a dynamická spoločnosť,
- je kultúrnej rovnorodá, resp. ak nie je rovnorodá, nie je rozdelená na silné a výrazné subkultúry, resp. ak je takto rozdelená, jej vodcom sa podarilo vytvoriť konsociačné usporiadanie pre zvládnutie subkultúrnych sporov,
- má politickú kultúru a presvedčenie, najmä medzi politickými aktivistami, ktorí podporujú inštitúcie polyarchie,
- nepodlieha intervencii cudzej moci, ktorá je nepriateľská polyarchii.

V teoretickej reflexii sa mnohí bádatelia domnievali, že v praxi to, čo sa nazýva demokraciou, nie je ničím viac než pozlátkom pre nadvládu menšiny.¹ Je nimi podporovaný argument, ktorý vznáša zásadnú námietku proti možnosti realizácie demokratického ideálu. Lebo vládnuca trieda, ktorá je málopočetná, si užíva výhod, ktoré táto moc prináša, zatiaľ čo druhá, ovládaná trieda, ktorá je početnejšia, je riadená a kontrolovaná spôsobom tyranským a násilným. Preto tvrdiť, že demokracia je žiadúca, alebo že je to najlepší možný druh vlády, sú výroky pre nich bezvýznamné. Preto marxisti prichádzajú s myšlienkou, že v konečnej fáze rozvoja, teda v komunizme, bude sloboda všetkých, nadvláda zmizne vo svojich všetkých formách. Stúpenci V. Pareta a G. Moscu zase tvrdia, že nadvláda menšiny bude prítomná vždy, pretože je nevyhnutná. R. Michels argumentuje vo svojom diele (Michels, 1931, s. 46) tým, že vládnuca trieda tvorí jediný trvalý faktor v histórii ľudstva. A tak väčšina ľudí je predurčená tragickou nutnosťou k podrobeniu sa nadvláde malej menšiny a musí byť spokojná, že tvorí podstavec oligarchie.

R. Dahl uvádza 5 kritérií demokratického procesu: rovné hlasovacie právo, účinná participácia – prítomnosť občanov pri prijímaní záväzných rozhodnutí počas celého procesu, pochopenie založené na alternatívnych informáciách, konečná kontrola programu prostredníctvom démosu napr. posunom do lokálnej úrovne miestnym referendom, univerzálnosť – všeobecné volebné právo. Týchto 5 kritérií, ak krajiny spĺňajú, sú plne demokratické, avšak v reáli väčšina systémov spĺňa 1 až 2 kritériá, sú to procedurálne demokracie. Prestup od procedurálnej demokracie k demokracii ako takej je možný. Krajiny s 1-2 splnenými kritériami sú reálne polyarchie: ide o vládny systém založený na citlivosti

¹ Napríklad Gaetano Mosca, Karol Marx, Vladimír I. Lenin, Vilfredo Pareto, Robert Michels či Antonio Gramsci.

politických autorít voči preferenciám svojich občanov, ktorí sú považovaní za politicky rovnoprávných. Preto, aby bolo možné udržať tento systém vlády, musia mať všetci členovia spoločnosti:

–formulovať svoje preferencie

-vysvetliť svoje preferencie spoluobčanom, resp. rozhodovacím orgánom

-mať svoje preferencie rovnoprávne zhodnotené

Profesor Dahl odmieta akúkoľvek diskrimináciu. Pokiaľ sa jedná o inštitúcie polyarchie, sú nimi nasledovné:

1. volení úradníci spojení so samoregulovaním administratívno-správneho aparátu. Dáva sa možnosť výberu, presúva sa inštitút volieb do administratívno-správneho aparátu. Preferuje voľby pred konkurzmi. Je tu aj spätná väzba – možnosť výmeny nadriadeného zamestnancami.
2. všeobecné volebné právo – je možné ho rozširovať
3. právo byť volený – uchádzať sa o úrad
4. slobodné regulárne voľby – nátlak je vzácný
5. sloboda prejavu – kritika bez prísneho trestu
6. alternatívne informácie
7. autonómne združovanie – vytváranie nezávislých združení, organizácií, politických strán, záujmových skupín...

Súčasný politický systém sú nazývané polyarchiami, demokraciu posúva do roviny ideálnej. Významné je v dnešnom politickom svete si uvedomiť, že aj najvyspelejšie štáty sveta striktné vzaté nenapĺňajú všetky kritériá pre naplnenie demokratickosti systému a teda ani jeden štát nie je v zmysle uvažovania R. Dahla demokraciou. Aj tie najdemokratickejšie štáty sú len polyarchiami, ktoré sú na ceste k demokracii ako ideálu. V tejto súvislosti sa vynára otázka demokratického deficitu napr. európskych inštitúcií. Preto je potrebné pozorne sledovať evolučný proces narastania vplyvu inštitúcií EÚ na úkor zvrchovanosti orgánov jednotlivých členských štátov. Diskusia by sa mala odvíjať aj okolo postupu schvaľovania Lisabonskej zmluvy, nakoľko už bola írskym referendum odmietnutá, no napriek tomu máme možnosť sledovať pokračovanie ratifikácie akoby za normálnych okolností.

Popri problematike europeizácie existuje aj iná alternatíva trendu v komparatívnej politológii, ktorou je tranzitológia. Možno ňou označiť porovnávaciu analýzu mechanizmov vzniku a formovania moderného politického systému, čo však nevyklučuje priradenie tranzitológie aj k prechodu od demokratického zriadenia k totalitarizmu – čo možno badať na príklade Venezuely. Väčšina politológov sa však prikláňa k tranzitológii, ktorej predmet skúmania má byť teoretická analýza fungovania mechanizmov demokratickej transformácie politického systému.

Pokiaľ ide o štruktúru transformačného systému, tú tvoria nasledovné prvky: povaha odstraňovaného politického systému (akú povahu mal režim, ktorý chceme odstrániť), starí

(pôvodní) politickí aktéri, noví (vznikajúci) politickí aktéri, komunikačný proces, metódy komunikácie (resp. politického boja), nástroje komunikácie, vnútorné a vonkajšie požiadavky a podpory (logistická...), politické inštitúcie, politické stereotypy/normy/tradície/politické hodnoty a postoje/politické ideológie – t.j. politická kultúra v širokom zmysle slova, predstava a realizácia cieľového stavu (typu demokratickej organizácie) politického systému.

Pri analýze možno demokratický transformačný mechanizmus charakterizovať ako dynamický systém väzieb medzi prvkami štruktúry transformačného procesu, spôsobujúci prechod od autoritatívneho typu organizácie moci k vzniku novej, demokratickej kvality v štruktúre a fungovaní politického systému (pozri: Koper, 2003). V bádani komparatívnej politológie aj v problematike europeizácie je možné sa stretnúť s pojmami ako transformácia, prechod, zmena systému či systémová zmena. V poradí časovej následnosti ako prvá sa uskutočňuje systémová zmena. Tou je označený proces postupného reformovania systému zasiahnutého systémovou krízou s cieľom prispôbiť sa novej situácii a dosiahnuť stabilizáciu. Druhým pojmom je prechod, ktorý znamená fázu pohybu od starého systému k systému novému. V časovej línii nasleduje transformácia, ktorá je úplným prerodom jedného systému na druhý, presnejšie povedané ide o úspešne realizovaný prechod. Poslednou fázou je zmena systému ako takého, ktorá sa často stotožňuje s pojmom transformácia, napriek tomu sa v tomto prípade zdôrazňuje dôslednosť zmeny starého systému na nový. Je zrejmé, že koncept europeizácie, ktorý vyplňa miesto po konci bipolarity v medzinárodných vzťahoch sa dotýka množstva oblastí, napríklad: inštitúcie, právna štruktúra, verejná správa – teda štátna správa a samospráva, viacúrovňové vzťahy v rámci domácej politiky, štruktúra stranického systému, záujmových skupín...

Záverom treba uviesť, že proces europeizácie sa v reálnej politike používa ako jediná skutočná možná voľba na ceste k demokratickému vývoju, ako cesta ktorú európske politické inštitúcie majú nielen poznamenávať, ale priamo nasledovať. Tým sa však dostávame do priestoru využívania normatívneho prístupu, ktorý by však mal vyžadovať vedeckú sebareflexiu bádateľov v záujme poskytovania objektívnych výstupov. Práve komparatívne štúdium je podľa politológa J. Blondela „cestou, pomocou ktorej je možné sa prepracovať ku všeobecnej rovine poznania“ (Blondel, 1990).

Literatúra

- BERG-SCHLOSSER, D. – STAMMEN, T.: *Úvod do politickej vedy*. Institut pro střeoevropskou kulturu a politiku, Praha 2000.
- BLONDEL, J.: *Comparative Government: An Introduction*. Philip Alla, London 1990.
- DAHL, R.: *Demokracie a její kritici*. Victoria Publishing, Praha 1995.
- HEYWOOD, A.: *Policy*. Palgrave, New York 2002.
- KOPER, J.: *Mechanismy vzniku moderného politického systému*. Bratia Sabovci, Banská Bystrica 2003.
- KULAŠIK, P.: *Politológia*. Efekt Copy, Hlohovec 2005.

- MICHELS, R.: *Strany a vůdcové. K sociologii politického stranictví*. Orbis, Praha 1931.
- MILL, J. S.: *Úvahy o vládě ústavní*. Svoboda, Praha 1992.

Mgr. Vlastislav Čabo

Katedra politologie

Fakulta politických věd a mezinárodních vztahov

UMB Banská Bystrica

Email: vlastislav.cabo@umb.sk

Výhodnost směny a mezinárodní obchod

Jan Chaloupka, Ida Kameniščáková

Abstrakt

Svobodná směna je pro její účastníky výhodná vždy, jinak by se jí dané subjekty neúčastnily. Vede ke specializaci, která dále vede k vyšší ekonomické efektivitě účastníků směny a ekonomiky jako celku. Neexistuje důvod, proč by tento ekonomický zákon neměl platit i pro mezinárodní směnu a mezinárodní obchod. Jestliže je obchod a směna výhodná v rámci státních hranic, pak musí být výhodná i mezinárodně. Ekonomické teorie hlavního proudu, mezi které patří například teorie komparativních výhod od Davida Ricarda, teorie mezinárodního obchodu od Heckschera a Ohlina a teorie od Stolpera a Samuelsona, vysvětlují výhody mezinárodního obchodu. Rakouská škola tyto teorie nepopírá, ale doplňuje je o další argumenty ve prospěch svobodného mezinárodního obchodu. Protekcionismus nemá žádnou oporu ani v ekonomické teorii. Existence protekcionismu je způsobena lobbingem a partikulárními politickými zájmy.

Klíčová slova: Svobodná směna, mezinárodní obchod, protekcionismus, teorie komparativních výhod, Rakouská škola.

Abstract

Free trade and free exchange are favourable to its participants always otherwise they wouldn't take part in it. Free trade and exchange lead to specialization, which leads to higher economic productivity of its participants and economy as whole. There is no reason, why international trade should be exception from this rule. If free trade and free exchange are favourable within the state border, than this rule apply also outside the state border. Main stream theories of international trade such as theory of comparative advantages from David Ricardo, theories of international trade from Heckscher and Ohlin and theory from Stolper and Samuelson explains the advantages of international trade. View of Austrian school is not contradictive to these theories, but is adding other arguments in favour of free international trade. Protectionism isn't therefore supported by either any economic school or reasonable argument. Existence of protectionism is caused due to lobbying and rent seeking of politicians.

Key words: Free exchange, international trade, protectionism, theory of comparative advantages, Austrian economic school.

1. Úvod

Jednou z forem triangulárních intervencí je prohibice produktu¹. Tato intervence představuje zásah, který vláda uskutečňuje přímo do produkce nebo směny. Nejedná se jenom o omezení určitých podmínek, ale o tvrdší formu regulace, tedy přímo o zákaz. Tato forma regulace může být uskutečňována i za hranicemi země, a pak dochází k prohibici produktu v mezinárodním obchodu, které je věnována daná práce. Cílem práce bude obohacení poznatků o prohibici zahraničního produktu podle hlavního proudu ekonomické teorie a také o pohled rakouské školy.

Práce bude vycházet z alternativního proudu ekonomické teorie, z liberálního rakouského Rothbardova pohledu. Základní pilíře práce, které jsou stavěny na předpokladech hlavního proudu, popírané nebudou, spíše naopak. Ricardovy teorie komparativních výhod, teorie mezinárodního obchodu podle Heckschera, Ohlina a dále podle Stolpera a Samuelsona budou doplněny a obohaceny o poznatky rakouské školy, čímž se bude práce vyvíjet v duchu praxeologie. Výhodnost směny bude vysvětlena pomocí mikroekonomického instrumentáře hlavního proudu. Pokud je směna a specializace výhodná mezi dvěma subjekty na trhu v rámci jednotlivého státu, pak musí být výhodná i mezi dvěma subjekty, které neoperují v rámci jednoho státu.

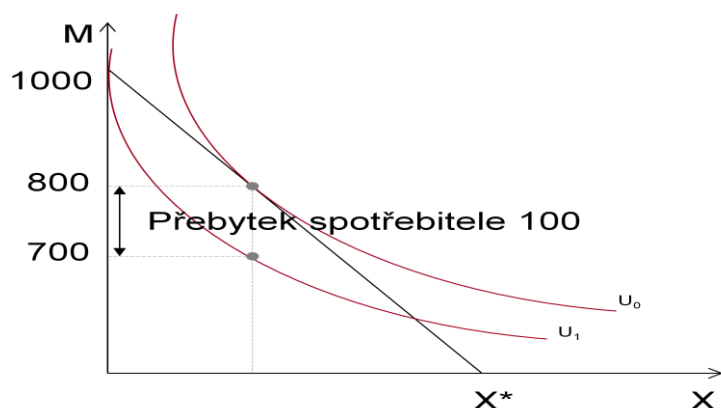
2. Výhodnost směny

Moderní mikroekonomie přináší řadu nástrojů a modelů, jak dokázat, že dobrovolná směna a specializace je výhodná jak pro jednotlivé subjekty, které se jí účastní, tak pro ekonomiku jako celek. Dobrovolná směna musí být přínosná pro jednotlivé subjekty vždy, jinak by se jí dobrovolně neúčastnily. Výhodnost specializace je intuitivně zřejmá, pokusme se jí však teď dokázat spolu s výhodou směny pomocí mikroekonomických nástrojů.

Následující obrázek zjednodušeně vysvětluje výhodnost směny pro spotřebitele.

¹ ROTHBARD M. N. *Ekonomie státních zásahů*. Praha : Liberální institut Praha, 2005. ISBN 80-86389-10-3.

Obr. 1: Přebytek spotřebitele při směně²

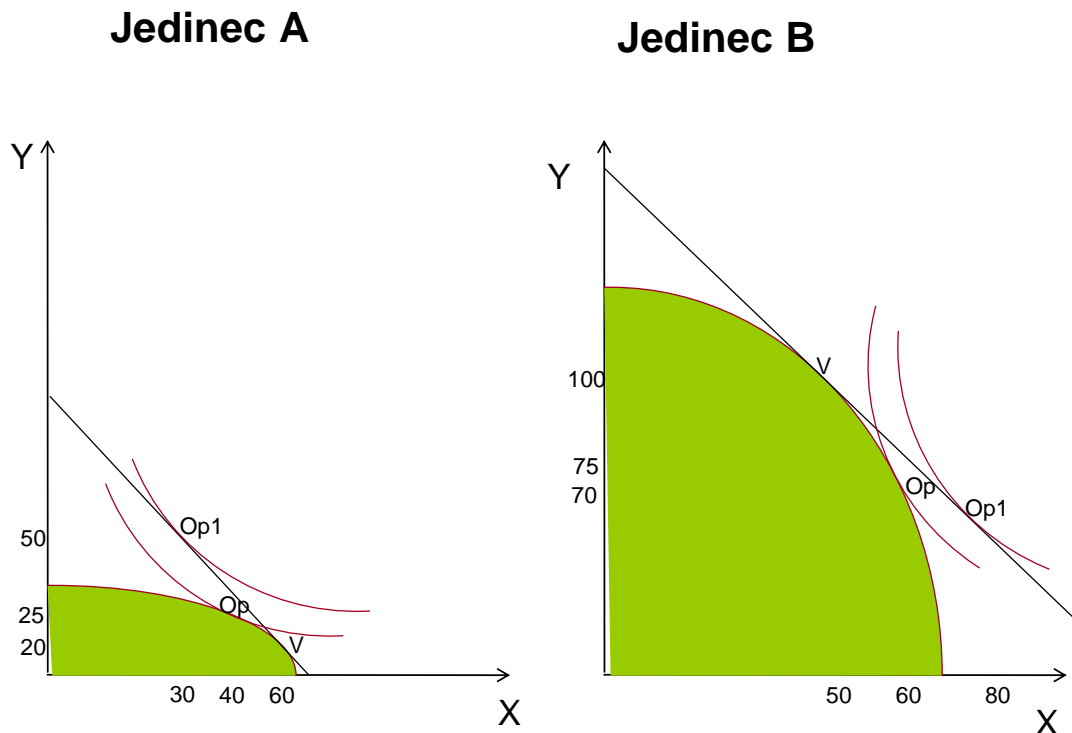

Osa M představuje peněžní zásobu daného jedince (respektive všechny ostatní statky možné ke koupi za danou peněžní zásobu), osa X představuje nakupované zboží ve směně, U indifferenční křivky užítku daného jedince a osa X^* M možné rozdělení mezi držení peněz a koupí statku X. Pokud by se daný jedinec neúčastnil směny a držel by si peněžní zásobu v bodě M, pak by se pohyboval na nižší indifferenční křivce (U_1). Jedinec však dobrovolně smění 200 jednotek peněžní zásoby za statek X a posune se na vyšší indifferenční křivku (U_0). Je zřejmé, že pokud daný jedinec upřednostňuje koupit si statek X a to mu není zakázáno, tak zvýší svůj užitek. Pokud by statek X byl statkem dováženým a tento dovoz by byl omezen, pak by se daný jedinec pohyboval jen na nižším užítku (U_1). Omezování dovozu tedy vede ke snižování užítku spotřebitelů.

Nyní si vysvětleme výhodnost směny a specializace pomocí teorie komparativních výhod, které však nebudeme aplikovat na celé státy, ale na jednotlivce, které se účastní směny a výroby na trhu.

² Více viz HOLMAN, R. *Mikroekonomie, středně pokročilý kurz*. Praha : C. H. Beck, 2002, ISBN 9788071798620, str. 213 – 256.

Obr. 2: Optimum produkce a optimum směny pro jednotlivce³

Výše uvedený obrázek udává rozdílně výrobní možnosti (zelená plocha) a rozdílně preference dvou jedinců. Pokud by neexistoval trh daných výrobků a daní jedinci by nemohli směňovat (existovala by například celní bariera), pak by vyráběli a spotřebovávali pro svoji vlastní potřebu v bodě Op, kde se jejich indifferenční křivky užitku stýkají s jejich hranicí výrobních možností. Jedinec A by tak vyráběl a spotřebovával 40 jednotek statku X a 25 jednotek statku Y. Jedinec B by vyráběl a spotřebovával 60 jednotek statku X a 75 jednotek statku Y. Při umožnění směny začnou jedinci vyrábět v bodě V (jedinec A 60 X a 20 Y, jedinec B 50 X a 100 Y) a směňovat na úroveň, kde se jejich indifferenční křivky dotýkají přímky, která udává, za kolik je možné směňovat X za Y. Jedinec A tak smění s jedincem B 30 jednotek statku X za 30 jednotek statku Y a oba se posunou do bodu Op1, který leží na vyšší indifferenční křivce než počáteční bod Op. Oba jedinci si tak směnou polepšili.

Jedinec A má komparativní vyhodu ve výrobě statku X, protože ho dokáže vyrobit větší množství než statku Y, pokud jsou tak ceny statku X a Y stejné, tak se vyplatí jedinci A zaměřit se na výrobu statku X a ten směňovat za statek Y. Vyšší specializace jedince A a

³ Více viz HOLMAN, R. *Mikroekonomie, středně pokročilý kurz*. Praha : C. H. Beck, 2002, ISBN 9788071798620, str. 213 – 256.

jedince B, umožněna směnou, vedla k vyšší celkové produkci (původní produkce X 100 a Y 100, následná celková produkce X 110 a Y 120). Specializace a směna tedy vedou k vyšší celkové spotřebě a k vyššímu uspokojení jedinců.

Důležité je zdůraznit, že jedinec A nemá absolutní výhodu ani ve výrobě statku X ani ve výrobě statku Y. Nedokáže tedy vyrábět více statku X nebo Y než jedinec B. Přesto je pro něj směna a specializace výhodná. Směna a specializace nepomáhá jen jedincům s absolutní výhodou, ale všem.

Pokud by se daní jedinci nacházeli v různých státech a vláda by jim zakázala obchodovat, tak by si oba pohoršili a celková produkce by byla nižší než při svobodné směně.

3. Prohibice zahraničních produktů podle hlavního proudu

Země se díky možnosti podílet se na mezinárodním obchodu účastní směny za hranicemi. Vyváží zboží, na jehož produkci má komparativní⁴ výhodu v případě, že legislativně není uvalena určitá forma omezení. Komparativní výhoda pramení z relativní vybavenosti výrobními faktory a relativní náročnosti na výrobní faktory. Na tento fakt poukázali ve 30. letech minulého století švédští ekonomové Heckscher a Ohlin a jsou známi v ekonomické teorii svým Heckscher-Ohlinovým teorémem⁵: země má komparativní výhody u těch statků, které jsou relativně náročné na výrobní faktory, kterými země relativně nejlépe disponuje. Toto zboží, u kterých má země komparativní výhodu, je levnější a za hranicemi se dobře prodává, jelikož druhá země by ho vyráběla draž, protože se specializuje na produkci jiného zboží. Cena tohoto zboží i v druhé zemi díky mezinárodní směně klesá. V zemi, kde se toto zboží produkuje, cena roste. To ale neznamená snížení efektivity, ale právě naopak. Obě země budou na tom lépe, když se budou účastnit mezinárodního obchodu, vysvětlení výhodnosti mezinárodního obchodu viz dále. Cena se v obou zemích ustálí na stejné úrovni. Tento jev snižování ceny vzácných faktorů v jedné zemi a zvyšování ceny hojných faktorů v druhé zemi díky mezinárodnímu obchodu a zapojení se zemí do směny popsali ekonomové Stolper a Samuelson ve 40. letech minulého století a v ekonomické teorii je znám jako Stolper-Samuelsonův teorém⁶.

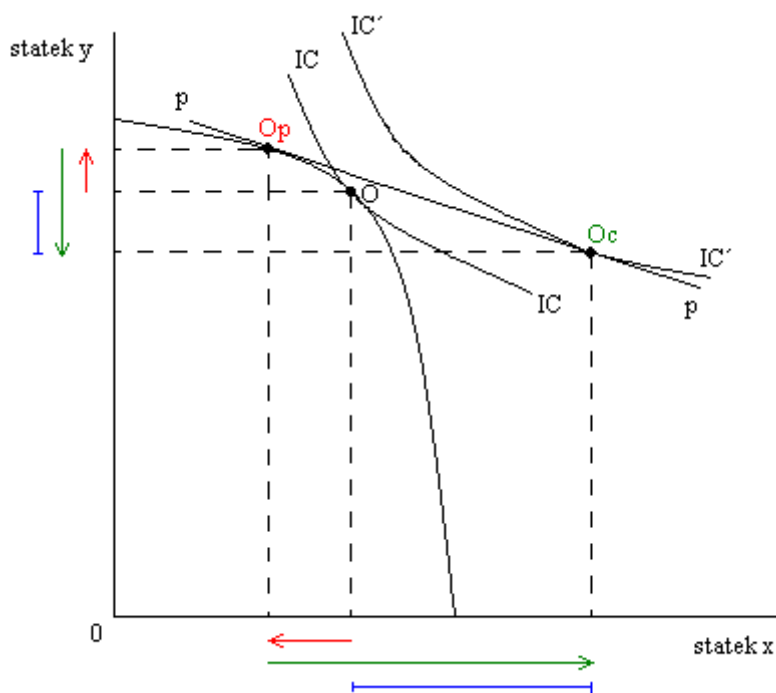
Země, které se specializují na produkci zboží, na které mají komparativní výhodu, zvyšují produkci. Specializace umožněná mezinárodním obchodem je efektivní, protože zvyšuje světovou produkci. A také směna, která se uskuteční následně, posune obě země k vyššímu užítku, jak bude graficky demonstrováno dále.

⁴ Případně absolutní výhodu. V případě nevýhody by na daném obchodě ztrácela, což je také možná varianta, která může přinášet jiné užítky, potenciaální užítky nebo užítky v budoucnu a pod.

⁵ OHLIN Bertil: *Interregional and International Trade*. Cambridge : Harvard University Press, 1933.

⁶ STOLPER W.; SAMUELSON P. *Protection and Real Wages*. Review of Economic Studies, 1941, č. 9.

Obr. 3: Optimum produkce a optimum směny pro státy⁷

Země demonstrována obrázkem 1 disponuje komparativní výhodou na produkci statku y, což ilustruje protažení křivky hranice produkčních možností po ose y. Pro zemi je výhodnější produkovat a prodávat⁸ více statku y než statku x. Optimum produkce i směny statků x a y by země dosahovala v bodě O, kdyby kvůli regulaci neměla možnost směňovat. Bod optima O by se tak ustálil působením „vnitřních“ poptávek a nabídek. Díky mezinárodnímu obchodu může země produkovat množství statku y až do výše produkčního optima Op, i když ne všechnu produkci také spotřebuje. Země tak vyrábí více statku y než je sama schopná a ochotná spotřebovat, viz červená šipka podél osy y. Množství statku y znázorněné zelenou šipkou na ose y exportuje. Jedná se o rozdíl mezi optimem produkce Op a optimem směny Oc. Země je hojně vybavena výrobními faktory, které jsou náročné pro výrobu statku y, má tedy komparativní výhodou na jeho produkci. Mezinárodním obchodem a směnou za hranicemi dochází k tomu, že v zemi zůstane pro spotřebu statku y méně. Mírný nedostatek statku y o velikosti O Oc demonstrováný modrou úsečkou podél osy y vyvolá tlak na zvýšení ceny statku y až do výše tzv. „světové ceny“ popsané výše Stolper-Samuelsonovým teorémem. Co se týče statku x, tak země není hojně vybavena výrobními faktory, na produkci kterého je tento statek náročný. Legislativní regulaci by země bez možnosti mezinárodní směny vyráběla a spotřebovávala množství O. Díky mezinárodnímu obchodu se ale zaměří raději na produkci statku y, sníží tedy produkci statku x až do výše Op.

⁷ Více viz HOLMAN, R. *Mikroekonomie, středně pokročilý kurz*. Praha : C. H. Beck, 2002, ISBN 9788071798620, str. 213 – 256.

⁸ Směna může být uskutečňována jak uvnitř tak vně země.

Na grafu tento posun ilustruje červená šipka podél osy x. Proto množství znázorněné zelenou šipkou podél osy x musí importovat. Je to rozdíl mezi jejím optimálním množstvím směny a optimálním množstvím produkce. Rozdíl znázorněný modrou úsečkou podél osy x vyvolá tlaky na snížení ceny statku x. Cena se také ustálí podle Stolper-Samuelsonova teorému na úrovni „světové“ ceny, a tedy ceny nižší. Velmi významným výsledkem mezinárodní směny bude posunutí indifferenční křivky IC doprava do IC'. Země tak zvýší svůj užitek.

V zemích, které by se nezapojovaly do mezinárodního obchodu se zbožím, na které mají komparativní výhodu, by nedocházelo k využití jejich tržních příležitostí. Výroba i spotřeba by se ustálila za takovou cenu, která by představovala tzv. „vnitřní cenu“ tvořenou nabídkou a poptávkou uvnitř země. Jejich produkční optimum O by bylo tvořeno touto „vnitřní“ cenou. Cena zboží, na které má daná země komparativní výhodu by byla nízká. Tohoto zboží by byl nadbytek. A naopak zboží, u něhož komparativní výhodou nedisponuje by bylo předražené a bylo by ho nedostatečně málo.

4. Prohibice zahraničního produktu podle rakouské školy

Podle hlavního proudu by bez možnosti mezinárodní směny nebyly využity tržní příležitosti a země by se tak ocitla na nižší úrovni užitku demonstrovaném IC místo IC'. Rakouská liberální ekonomie tento názor podpořila a ještě doplnila. Poukázala dále na negativní nezamýšlené důsledky lidského jednání způsobené mezinárodní ochranářskou regulací.

Po prohibici produktu dochází k poškození všech subjektů, kteří jsou zainteresováni a účastní se této omezené mezinárodní směny, tedy subjektů jak na straně poptávky tak i na straně nabídky. Užitek klesá majitelům výrobních faktorů i spotřebitelům, a to v případě prohibice vždy a nelze vymyslet výjimečnou situaci, kde by jedna strana získávala. Spotřebitelé nemají přístup legální cestou k nákupu daného produktu ze zahraničí, tedy produktu odpovídajícímu spotřebiteli požadované kvality, vlastností, ceny. Spotřebitelé ho proto substitutují nákupem obdobného produktu nebo daná poptávka zůstane neuspokojená.

Prohibice produkce bude mít odraz v cenách. Produkty, na jejichž import je uvalena prohibice, budou omezené a vzácné. Dalším nezamýšleným důsledkem prohibice je vytvoření tlaku na protizákonné znovuoobnovení trhu. Černý trh je ilegální a nese s sebou problémy. Jsou na něm odměňováni ti, kteří umí obejít zákon nebo uplatit státního úředníka. Čím bude prohibice přísnější a tedy čím vyšší budou tresty za porušování zákona, tím vyšší ceny budou dané produkty dosahovat. Omezená nabídka zakázaných produktů bude působit na vznik korupce a růst ceny. Tyto vysoké ceny ve své podstatě kompenzují riziko postihu za porušování zákona. Vysoké ceny na černém trhu nejsou jedinou neefektivností. Obchodníci na černém trhu a vyděrači brání dále šíření informací o existenci daného trhu. Výsledkem

omezenosti spotřebitelských informací je snížení kvality produktů a omezenosti poskytovaných služeb pro zákazníky.

Domácím firmám je ochranářskou politikou garantováno kvazimonopolní postavení. Toto postavení zaručuje také monopolní cenu. Domácí producenti se neutkávají v mezinárodní konkurenci, a tak nemusí kvalita jejich produkce odpovídat přesným požadavkům spotřebitelů. Nevytváří se ani tlak na vznik inovací. Spotřebitelům je bráněno nakupovat od efektivnějších zahraničních konkurentů za nižší cenu a za odpovídající kvalitu a požadavky. Uměle snížená konkurenceschopnost pozastaví pokrok v produkci.

Prohibice dovozu je útok na svobodný trh. Zabraňuje geografické konkurenci. Produkce nebude umístěna neefektivněji. Existují dva druhy⁹ prohibice, a to prohibice úplná a částečná. Úplná prohibice dovozu představuje absolutní postavení importu zahraničního produktu mimo zákon. Částečná prohibice zahraničního produktu může být např. uvalení dovozní kvóty, kdy nad určité množství je dovoz zakázán.

I přes tyto důkazy ve prospěch svobodného mezinárodního obchodu dochází k prohibici mezinárodní produkce. Vyloučíme teď již výše uvedený případ, kdy prohibici uskutečňují státní úředníci, aby dostaly úplatky od „černých prodejců“. V legálním světě mezi nejčastější argumenty pro ochranářskou politiku patří, že zahraniční dovozy likvidují domácí producenty, a tím i domácí pracovní místa a zvyšují nezaměstnanost uvnitř země. Ve skutečnosti dochází k likvidaci jen těch producentů, kteří sami nedokážou uspět na trhu a nejsou konkurenceschopní. V případě argumentu nezaměstnanosti se ve skutečnosti jedná jen o krátkodobou strukturální nezaměstnanost způsobenou uvolněním překážek dovozu, např. snížením či zrušením dovozních kvót. I tady stabilní producenti se dokážou přizpůsobit požadavkům svobodného trhu. Pro tvůrce hospodářské politiky je proto v jejich volebním období „viditelnější“¹⁰ krátkodobá nezaměstnanost než dlouhodobá prosperita pramenící z volného mezinárodního obchodu. Prohibice dovozů vzniká jako ochrana nekonkurenceschopné domácí produkce proti zahraniční konkurenci.

5. Závěr

Cílem práce bylo obohacení poznatků prohibice zahraničního produktu jak podle hlavního proudu ekonomické teorie, tak podle pohledu rakouské liberální ekonomické školy na danou věc. Rakouská škola řeší daný problém individuálně případ od případu a poukazuje kromě změny užítka výrobců také na vznik nezamýšlených důsledků lidského jednání.

⁹ Více viz opakovaná citace: Rothbard, 2005, str. 116.

¹⁰ O viditelných efektech psal ve své stati: „*What Is Seen and What Is Not Seen*“, francouzský ekonom a politik Frédéric Bastiat. Jako významný argument pro svobodný mezinárodní obchod uvádí: „ Pokud na hranicích nejsou obchodníci pak jsou na nich vojáci.„ 20. století mu bohužel dalo za pravdu.

Hlavní proud ekonomické teorie dokazuje výhodnost směny a specializace pro všechny jednotlivce, kteří se této směny účastní. Není žádný důvod, proč by směna a specializace měla být výhodná jen v jednotlivých národních hranicích a ne mezinárodně.

I přes jednotný názor na pozitivní vliv mezinárodního obchodu mezi ekonomy, dochází stále k jeho regulaci, i když došlo k částečnému uvolnění během posledních desetiletí. Politici jsou pod stálým tlakem odborů a producentů zboží, kteří nedokážou konkurovat buď cenou nebo kvalitou. Pozitivní dopady mezinárodního obchodu jsou také dlouhodobější než je krátkodobá nezaměstnanost a jsou tak pro politiky méně zajímavé, protože jejich cíle se orientují na další volby a ne na dlouhodobé období.

Literatura

HOLMAN, R. *Mikroekonomie, středně pokročilý kurz*. Praha : C. H. Beck, 2002, ISBN 9788071798620

OHLIN, B. *Interregional and International Trade*. Cambridge : Harvard University Press, 1933, ISBN 1435717139.

ROTHBARD M. N. *Ekonomie státních zásahů*. Praha : Liberální institut Praha, 2005. ISBN 80-86389-10-3.

STOLPER W.; SAMUELSON P. *Protection and Real Wages*. Review of Economic Studies, 1941, č. 9.

Jan Chaloupka

Fakulta financí a účetnictví

VŠE Praha

Email: hchaloupka@centrum.cz

Ida Kameniščáková

Ekonomicko-správní fakulta

Masarykova Univerzita Brno

Email: idakameniscakova@seznam.cz

Riadenie dlhu a likvidity

Ing. Boris Jánsky, Ing. Michal Fabuš, PhD.

Abstrakt

Vzhľadom k tomu, že vláda čerpá svoje príjmy zo spoločnosti ako celku, vládny dlh môže byť vnímaný ako nepriamy dlh na daňových poplatníkoch. Verejný dlh je možné rozdeliť do niekoľkých kategórií ako vnútorného dlhu voči veriteľa v krajine, a vonkajší dlh voči zahraničným veriteľom.

Kľúčové slová: štátny dlh, zadĺženosť, ARDaL

Abstract

As the government draws its income from society as a whole, government debt can be seen as an indirect debt of the taxpayers. Government debt can be categorized as internal debt, owed to lenders within the country, and external debt, owed to foreign lenders.

Key words: debt, indebtedness, ARDaL

1. Štátny dlh

Štátny dlh vzniká ako dôsledok opakujúcich sa deficitov štátneho rozpočtu. Štátny dlh je najdôležitejšou súčasťou verejného dlhu. Pod pojmom verejný dlh sa rozumie "súhrn pohľadávok konkrétnych ekonomických subjektov voči štátu a jednotlivých stupňom samospráv, verejným fondom a ostatným inštitúciám vo verejnom sektore a to ako vnútorných subjektov (vnútorný dlh), taká j zahraničných subjektov (zahraničný alebo vonkajší dlh"¹

To znamená teda, že rozpočtový deficit sa chápe ako príčina štátneho dlhu.

Kritéria hodnotenia dlhu :

1. **výška zadĺženosti**, kde rozlišujeme:
 - a. **hrubý dlh** (hrubá zadĺženosť), ktorý predstavuje celkový súhrn záväzkov štátu,
 - b. **čistý dlh**, ktorý je výslednicou rozdielu medzi hrubým dlhom a pohľadávkami
2. **doba splatnosti**, kde rozlišujeme:
 - a. **krátkodobý dlh**, ktorý ma lehotu spratnosti do jedného roka,
 - b. **strednodobý dlh**, ktorý je zvyčajne splatný v čase desiatich rokov

¹ Balko, L.: Základy verejných financií, str 112

c. **dlhodobý dlh** umoruje vláda počas obdobia desiatich rokov.

3. **formy úveru**, to znamená v akej forme tento dlh existuje

Krytie štátneho dlhu

Vo väčšine krajín je štátny dlh krytý emisiou štátnych dlhopisov- obligácií, ktoré sú obchodovateľné, vlády ich emisiou získavajú peňažné prostriedky na financovanie dlhu alebo krytie svojich potrieb. Pre záujemcov o tieto cenné papiere ide o zaujímavé investičné nástroje, pretože vlády za ne platia výnos a teda ich nakupujú finanční investori tak v domovskom štáte dlžníckej vlády alebo mimo územia štátu.

Tieto cenné papiere môžu mať rôznu formálnu podobu:

- **zaknihovaná** alebo dematerializovaná forma znamená, že štátny dlh je vedený v účtovných dokumentoch štátneho dlhu, pričom dlhopisy sú evidované na účtoch
- **materializovaná** forma sa prejavuje prostredníctvom listinných štátnych dlhopisov

Samotné dlhopisy sú vydávané buď na majiteľa (doručiteľa), alebo na meno. Pre investorov je dôležité akou formou sa vypláca výnos. Takto sú dlhopisy vydávané buď s kupónom, talónom, pričom talón je posledný diel kupónového archu obsahujúceho kupóny na výplatu úroku, alebo obsahujú poukážku na nový kupón.

Ďalším dôležitým momentom pre investorov je, či ide o cenné papiere:

- **obchodovateľné** verejne na sekundárnom trhu, ktorých je väčšina,
- **neobchodovateľné**, ktoré sa predávajú zvyčajne obyvateľstvu, nadáciám, neziskovým právnickým osobám. Tieto majú obyčajne vyšší úrokový výnos a podobajú sa úsporným certifikátom.

Štátne cenné papiere sú objektom záujmu mnohých inštitucionálnych investorov, ktorými môžu byť a aj najčastejšie sú:

- domáce banky, správcovské spoločnosti, poisťovne, ktoré využívajú takéto investovanie v záujme rozloženia investičného rizika do viacerých aktivít na finančnom trhu,
- domácnosti, podniky a iné najmä súkromné subjekty.

2. Agentúra pre riadenie dlhu a likvidity

Manažovanie štátneho dlhu je zložitá procedúra, k čomu sa pochopiteľne pripája ešte aj finančná náročnosť. Tomuto procesu hovoríme **správa dlhu**. „ Pod správou dlhu chápeme zaobstarávanie finančných prostriedkov na upokojovanie veriteľov vzniknutého dlžníckeho vzťahu štátu a to jednak prostredníctvom získavania úverov alebo emisiou cenných papierov, ich umiestnení na trhu, ako aj splácanie úrokov a dlhovej istiny“.²

U nás otázky verejného dlhu rieši Agentúra pre riadenie dlhu a likvidity (ARDaL), ktorá je napojená na štátny rozpočet prostredníctvom rozpočtovej kapitoly Ministerstva financií SR. Agentúra pre riadenie dlhu a likvidity „vznikla podľa § 14 zákona č. 291/2002 Z. z. o Štátnej pokladnici a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 386/2002 Z. z. (ďalej len „Zákona o Štátnej pokladnici“) ako rozpočtová organizácia napojená na štátny rozpočet prostredníctvom rozpočtovej kapitoly Ministerstva financií SR. Agentúra je orgánom štátnej správy a zároveň je obchodníkom s cennými papiermi (§ 54 zákona č. 566/2001 Z.z. o cenných papieroch a investičných službách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, zákona o Štátnej pokladnici)“³.

Agentúru zastupuje a riadi riaditeľ, ktorý je menovaný podpredsedom vlády a ministrom financií SR. Vymenovaním riaditeľa ako jej štatutárneho zástupcu, mohla začať Agentúra vo februári 2003 pripravovať podmienky pre svoju činnosť. V priebehu roka 2003 sa realizovalo jej organizačné, personálne a technicko- informačné zabezpečenie.

Úlohou agentúry je od roku 2004:

- zabezpečiť profesionálne riadenie dlhu a likvidity, v rámci ktorého bude optimalizovať štruktúru dlhu a náklady sním spojené na základe analýzy trhu, analýzy portfólia dlhu a vypracovaného systému riadenia rizík.
- umožniť oddelenie operatívneho riadenia dlhu a likvidity od formulovania politiky a kontroly dodržiavať rámcov a pravidiel
- výrazne zlepšiť komunikáciu s finančným a kapitálovým trhom a investormi – pokúsiť sa v spolupráci s MF SR a ostatnými inštitúciami pôsobiacimi na finančnom a kapitálovom trhu zvýšiť likviditu a transparentnosť trhu so ŠCP,
- zabezpečiť flexibilitu operatívneho riadenia dlhu,
- na medzinárodnej úrovni napomáhať pri integrácii slovenského finančného trhu a finančného riadenia okruhu verejných financií s krajinami EU.

Nový systém riadenia dlhu a likvidity, ktorý je súčasťou reformy riadenia verejných financií začal fungovať od 1. januára 2004, keď ARDaL prevzal úplnú zodpovednosť za

² Balko, L.: Základy verejných financií, str. 115

³ <http://www.ardal.sk/index.php?page=1>

operatívne riadenie dlhu. ARDaL je zodpovedná za výkon riadenia štátneho dlhu a predovšetkým:

- zabezpečuje pre ministerstvo vydávanie štátnych cenných papierov vrátane realizácie aukcií,
- podieľa sa na tvorbe riadenia dlhu,
- v spolupráci so Štátnou pokladnicou zodpovedá za zabezpečenie dennej platobnej schopnosti štátu,
- vykonáva finančné operácie na finančnom trhu súvisiace so zabezpečením proti trhovým rizikám pri riadení dlhu a likvidity
- v spolupráci so Štátnou pokladnicou riadi a optimalizuje zostatok na jedinom účte Štátnej pokladnice,
- poskytuje NBS podklady pre vysporiadanie emisií štátnych cenných papierov
- vypracúva operatívny plán zdrojov a potrieb financovania priebežného schodku štátneho rozpočtu a splatného štátneho dlhu.⁴

Cieľom a zmyslom „ fungovania Agentúry je zabezpečenie likvidity a prístupu na trh pre financovanie potrieb štátu transparentným, obozretným a nákladovo úsporným spôsobom, a zároveň dosiahnutie stavu, aby náklady dlhovej služby boli v čase minimálne za predpokladu udržania rizík obsiahnutých v dlhovom portfóliu na akceptovateľnej úrovni“⁵

2.1 Stratégia riadenia dlhu a likvidity pre roky 2004 – 2006

Zámerom stratégie je formulovať základné politické ciele v oblasti riadenia dlhu a likvidity, transferovať ich do operatívnych cieľov a identifikovať spôsoby ich dosiahnutia. Z hadiska súčasného stavu dlhového portfólia stratégia vychádzala najmä z potreby reagovať na refinančné a úrokové riziko.

V oblasti riadenia dlhu a likvidity stratégia reaguje najmä na štyri hlavné problémy:

- neexistenciu integrovaného informačného systému ako základu pre sledovanie kvality riadenia dlhu a likvidity,
- absenciu systému riadenia rizík a absenciu aktívneho riadenia likvidity,
- absenciu pravidelných analýz trhu,
- absenciu profesionálnej komunikácie s trhom.

⁴ Spracované podľa : <http://www.ardal.sk/index.php?page=1>

⁵ Balko, L.: Základy verejných financií, str 117

Všeobecný politický cieľ v oblasti riadenia dlhu je možné formulovať nasledovne - **zabezpečenie likvidity a prístupu na trh pre financovanie potrieb štátu transparentným a obozretným a nákladovo úsporným spôsobom, za predpokladu udržania rizík obsiahnutých v dlhu na akceptovateľnej úrovni.**

Vychádzajúc z tohto cieľa je možné definovať všeobecné princípy riadenia dlhu:

1. akékoľvek zvyšovanie dlhu musí byť transparentné a musí mať jasné pravidlá. Je potrebné eliminovať nekontrolovaný a nekontrolovateľný rast dlhu.
2. pri aktívnom riadení dlhu majú byť preferované strednodobé a dlhodobé ciele pred krátkodobými úsporami. Krátkodobé úspory nesmú byť na úkor väčších nákladov alebo väčšieho rizika nákladov v budúcnosti.
3. riadenie dlhu má vychádzať z princípu optimálneho rizika. To znamená, že aktívne riadenie dlhu á vychádzať z kvantifikácie rozdielu medzi potenciálnou stranou z neriadeného rizika a s nákladmi spojenými na jeho elimináciu.

Prvý princíp sa týka predovšetkým oblasti úverov a štátnych záruk, ale aj ostatných zložiek verejných financií, ako sú verejné fondy, mestá obce, vyššie územné celky ako aj verejnoprávne inštitúcie. Stratégia riadenia dlhu vychádza z predpokladu, **že najefektívnejšia forma zadlžovania štátu je forma emisií štátnych dlhopisov na domácom a zahraničnom trhu.**

Za nevyhovujúcu formu zadlžovania štátu možno považovať poskytovanie **štátnych záruk, za komerčné úvery štátnych organizácií, keďže ich realizácia prináša s vysokou pravdepodobnosťou zvyšovanie štátneho dlhu ťažko kontrolovateľným a netransparentným spôsobom.**

V oblasti vládnych úverov a štátnych záruk stratégia predpokladá dodržiavanie dohodnutých pravidiel, pričom pri:

- **vládnych úveroch**, sa predpokladá individuálne posudzovanie na úrovni úverového a záručného výboru a rozhodovanie na úrovni vlády medzi obchodno- finančnými podmienkami a inými výhodami, ktoré úver prináša.
- **Štátnych zárukách**, sa predpokladá taktiež individuálne posudzovanie na úrovni úverového a záručného výboru, pričom výbor bude využívať ratingové hodnotenie dlžníkov.

Druhý princíp sa zameriava predovšetkým na reštrukturalizáciu existujúceho dlhu a emitovanie nového dlhu tak, aby sa vytvorili predpoklady pre strednodobú optimalizáciu nákladov na financovanie potrieb štátu a zároveň sa vytvárali predpoklady pre dodržanie tretieho princípu.

Reštrukturalizácia z pohľadu eliminácie úrokového rizika, sa zameriava na optimalizáciu nákladov na obsluhu dlhu. V tomto prípade optimalizácia znamená, vydávať štátne dlhopisy s takými splatnosťami, aby bolo minimalizované riziko zvýšených nákladov v strednodobom a dlhodobom horizonte.

Reštrukturalizácia z pohľadu eliminácie refinančného rizika, sa zameriava na zlepšenie likvidity sekundárneho trhu so ŠCP, ktoré možno dosiahnuť redukciou počtu emisií dlhopisov súčasne so zväčšením veľkosti emisií.

Reštrukturalizácia z pohľadu kurzového rizika. Z pohľadu štruktúry domáceho a zahraničného dlhu, krytie štátneho dlhu v zahraničí prináša porovnateľné výhody aj nevýhody. Generuje štátu kurzové riziko a zvyšuje objem prostriedkov, ktoré musí NBS sterilizovať, s čím sú spojené úrokové náklady. Získané devízové prostriedky sa stávajú súčasťou devízových rezerv NBS a sú zhodnocované. Na druhej strane krytie štátneho dlhu prostredníctvom zahraničnej emisie dlhopisov prináša nominálne nižšie úrokové sadzby. Pri úspešnej zahraničnej emisii a pozitívnom vývoji krajiny je predpoklad väčšieho investorského záujmu o krajinu a zvyšuje sa pravdepodobnosť získania nových zahraničných priamych investícií do reálnej ekonomiky. Inak povedané, pri znižujúcom sa kurzovom riziku bude možné vyvíjať zahraničné emisie na elimináciu iných rizík, najmä refinančného a úrokového rizika.

Tretí princíp sa zameriava na minimalizovaní rizika, ktoré musí byť založené na monitorovaní a analýze rizík. Riadenie rizík sa dotýka nielen finančných nástrojov a súvisiacich operácií, ale aj dlhového portfólia ako celku.

2.2 Stratégia riadenia štátneho dlhu na roky 2007 – 2010

Stratégia riadenia štátneho dlhu je hlavným a východiskovým dokumentom, ktorý na uvedené časové obdobie stanovuje základné rámce a smerovanie politiky riadenia dlhu.

2.2.1 Štruktúra štátneho a verejného dlhu

Štátny dlh ku koncu roka 2007 dosiahol 17,3 mld. eur, čo predstavovalo 28% HDP. Z toho približne 93% tvorili emitované cenné papiere. Z menového hľadiska bol štátny dlh denominovaný prevažne v slovenských korunách a v eurách.

Tabuľka 1 : Štruktúra štátneho dlhu v menovitej hodnote a štátny dlh z menového hľadiska

Položka	Stav v mil.	Stav v mil.	Stav v mil.	% z HDP	% z celku
	eur	eur	eur		
Stav k:	31.12.2005	31.12.2006	31.12.2007	31.12.2007	31.12.2007
Štátny dlh v menovitej hodnote	16 261	16 098	17 302	28,2	100,00
Cenné papiere	13 768	14 486	16 104	26,2	93,1
Úvery	1 502	916	1 198	2,0	6,9
Riziká z realizácie štátnych záruk	992	696	0	0,0	0,0
SKK	12 741	11 917	12 544	20,4	72,5
EUR	3 213	4 101	4 683	7,6	27,1
USD	215	2	0	0,0	0,0
JPY	87	70	70	0,1	0,4
CZK	0	0	0	0,0	0,0
CHF	5	8	4	0,0	0,0

Zdroj: MF SR

Tabuľka 2: Štátny dlh z teritoriálneho a časového hľadiska

stav k:	Stav v mil.	Stav v mil.	Stav v mil.	% z HDP	% z celku
	eur	eur	eur		
Štátny dlh v menovitej hodnote	31.12.2005	29.12.2006	31.12.2007	31.12.2007	31.12.2007
Štátny dlh v menovitej hodnote	16 261	16 098	17 302	28,2	100,0
domáci	9 727	9 053	10 265	16,7	59,3
zahraničný	6 534	7 046	7 038	11,5	40,7
krátkodobý	2 844	35	0	0,0	0,0
dlhodobý	13 417	16 064	17 302	28,2	100,0

Zdroj: MF SR

Celkový dlh verejnej správy, ktorý okrem štátneho dlhu zahŕňa aj dlh verejnej správy, bol ku koncu roka 2007 na úrovni 18 mld. eur, čo predstavovalo 29,4 % HDP. Tento ukazovateľ je dôležitý z hľadiska hodnotenia plnenia mastrichtského kritéria. Toto kritérium stanovuje maximálny dlh na úrovni 60 % HDP. Slovenská republika toto kritérium teda plní s dostatočnou rezervou.

Tabuľka 3 : Dlh verejnej správy - maastrichtský

stav k:	Stav v mil.	Stav v mil.	Stav v mil.	% z HDP	% z celku
	eur	eur	eur	31.12.2007	31.12.2007
Dlh verejnej správy - maastrichtský	16 847	16 770	18 053	29,4	100,0
Štátny dlh (vrátane vkladov dobrov. klientov ŠP)	16 261	16 127	17 335	28,2	96,0
Dlh ostatných zložiek verejnej správy	586	643	717	1,2	4,0

Zdroj: MF SR

2.1.1 Aktuálna stratégia riadenia štátneho dlhu

Aktuálna stratégia riadenia štátneho dlhu je postavená na troch hlavných princípoch: transparentnosť, preferovanie strednodobých a dlhodobých cieľov, optimalizácia rizík a definuje 6 základných cieľov:

- Zmenšenie počtu emisií nových štátnych cenných papierov a štandardizovanie veľkosti jednotlivých emisií.
- Zlepšenie transparentnosti zámerov emitenta (MF SR) a jeho komunikácie s investormi a finančnými trhmi.
- Optimalizácia nákladov (výdavkov) štátneho rozpočtu na obsluhu štátneho dlhu.
- Udržanie priemernej splatnosti portfólia štátnych cenných papierov a durácie portfólia štátnych cenných papierov.
- Postupné zväčšovanie podielu štátneho dlhu v zahraničných menách v pomere k slovenským korunám.
- Prehodnotiť a v prípade vhodných podmienok na trhu uskutočniť emisiu štátnych dlhopisov pre obyvateľstvo.⁶

3. Záver

Zo doterajších skúseností riadenia dlhu vyplýva, že v stratégii riadenia dlhu do roku 2010 sú zámery, ciele a parametre sú nastavené správne, a v spôsobe riadenia štátneho dlhu nie je nutné nič podstatné meniť. Trvalou prioritou zostane bezproblémové refinancovanie štátneho dlhu a zabezpečenie primeranej likvidity štátu. Dôraz bude kladený na minimalizáciu, resp. optimalizáciu výdavkov dlhovej služby štátu pri zachovaní akceptovateľnej miery rizika.

⁶ Spracované podľa: <http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=6991>

Riadenie štátneho dlhu sa v súlade so stratégiou riadenia dlhu do roku 2010 bude zameriavať na nasledujúce strategické úlohy:

- redenomináciu štátneho dlhu Slovenska z Sk na euro a v čo najväčšej miere zabezpečenie harmonizácie procesov a inštrumentov so štandardami kapitálového trhu EMÚ.
- doladovanie parametrov štátneho dlhu prostredníctvom trhových nástrojov vrátane finančných derivátov.
- vytvorenie systému primárnych dealerov Slovenskej republiky s povinnosťami a právami podľa štandardov krajín HMÚ.
- v maximálne možnej miere efektívne využívanie finančných zdrojov verejného sektora sústredených v Štátnej pokladnici na dočasné krytie finančných potrieb štátu.
- vydávanie najmenej jednej benchmarkovej zahraničnej emisie so splatnosťou minimálne 5 rokov s celkovou nominálnou hodnotou najmenej 1 mld. eur.
- vybudovanie systému na predaj štátnych dlhopisov pre obyvateľstvo na primárnom trhu; uskutočnenie v prípade vhodných trhových podmienok najmenej jednej emisie dlhopisov pre obyvateľstvo.
- analyzovanie možností alternatívneho financovania štátneho dlhu mimo eurozóny a v prípade vhodnosti podmienok vydanie zahraničnej emisie mimo eurozóny.

Zoznam použitej literatúry

1. Balko, L.: Základy verejných financií.
2. Stratégia riadenia štátneho dlhu do roku 2006 on – line at: <http://www.ardal.sk/dokumenty/strategia.pdf>
3. Stratégia riadenia štátneho dlhu na roky 2007 – 2010, Aktualizácia 2008, on – line at: http://www.finance.gov.sk/Documents/lfp/Strategia%20riadenia%20statneho%20dlhu/AS%20Riadenia%20SD_EUR.pdf
4. Zákon č. 386/2002 Z.z o štátnom dlhu a štátnych zárukách
5. <http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=6991>
6. <http://www.ardal.sk/index.php?page=1>
7. <http://www.ardal.sk/>

Ing. Boris Jánsky

Katedra mikro a makroekonómie

Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov

Trenčianska univerzita A. Dubčeka

Email: jansky@tnuni.sk

Ing. Michal Fabuš, PhD.

Katedra manažmentu

Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov

Trenčianska univerzita A. Dubčeka

Email: fabus@tnuni.sk

Dejiny pápežského primátu od svätého Petra do začiatku 14. Storočia

Františka Féderová

Abstrakt

Pápežstvo predstavuje jednu z najviditeľnejších črt kresťanskej cirkvi. Už od čias prvého z apoštolov, svätého Petra, hlavy a skaly celej cirkvi, ktorý ju má viesť, prešlo mnohými vývojovými etapami. Počas niektorých jeho moc prekvitala, počas iných, práve naopak, upadala. Pápežstvo je fenoménom mnohokrát študovaným a rozoberaným v početných vedeckých prácach, no i napriek veľmi podrobne zapisovanej histórii a zástupom vedcov, ktorí sa venovali, alebo venujú tejto problematike, existujú stále nezodpovedané otázky v bohatej histórii nástupcov prvého rímskeho biskupa. Cieľom môjho príspevku bola stručná analýza politických, cirkevných a spoločenských vplyvov na postavenie pápeža ako hlavy celej cirkvi a súčasne svetského politika zmietaného udalosťami v období prvého tisícročia a začiatku druhého tisícročia po Kristovi.

Kľúčové slová: Pápež. Pápežstvo. Pápežský primát. Svätá stolica. Cirkev.

Abstract

The papacy represents one of the most visible features of early church. Since the times of Peter the Saint, the first apostle, the head and stone of the church, who should guide her, the church passed several historical periods. During some of them pope`s power was flourishing, during another was on the decline. The papacy represents a phenomenon studied and analyzed in many scientific works, despite its detailed recorded history and number of scientists who dealt and who are still dealing with this matter, there in rich pope`s history exist always unanswered questions. The aim of my work was a short analyze of political, clerical and social influences on the pope`s position as the head of the church and the secular politic adrifted by affairs in the chapter of the first millennium and the beginning of second millennium after Christ.

Key words: Pope. Papacy. Papal primacy. Apostolic See. Church.

Pápež je hlavou katolíckej cirkvi a rovnako stojí na čele Mestského štátu Vatikán. Pokiaľ ide o vzťah medzi týmito konštantami, je nutné povedať, že Vatikán ako štát by stratil zmysel svojej existencie, keby nebolo pápeža. Rovnako treba uviesť, že katolícka cirkev by nebola tým čím je dnes, keby nebolo jej hlavy, a naopak. Spojenie náboženskej a politickej funkcie v jednej osobe je jav historicky dobre známy. Avšak spravidla išlo o osoby, ktorým sa obidve pozície podarilo získať využitím určitých daností a súhrou dobových okolností. Žiadna

z nich však nemala nástupcov, ktorí by pokračovali v plnení jej úloh a vykonávaní jej právomocí. Pápež neodvodzuje svoje postavenie v oblasti medzinárodných vzťahov od faktu, že stojí na čele štátu. Ale práve naopak štát odvodzuje vlastnú pozíciu od pápeža ako duchovnej hlavy katolíckej cirkvi.

Primát pápeža prešiel mnohými historickými obdobiami, viac či menej priaznivými. Ponímanie jeho prvenstva sa menilo v závislosti od osôb, ktoré boli pápežmi. Zmeny však nastali len v detailoch a samotný princíp pápežského primátu pretrval ako esenciálna súčasť podstaty katolíckeho náboženstva.

„...pápežovo postavenie stojí a padá na tradičnom usporiadaní cirkevnej organizácie.“¹ Najneskôr od druhého storočia môžeme hovoriť o takom hierarchickom princípe usporiadania vzťahov, aké si zachovala katolícka cirkev dodnes, avšak bude trvať určitý čas, kým dôjde k ustáleniu cirkevnej organizácie.

Pokiaľ ide o apoštolskú postupnosť, apoštoli mali svojich žiakov, ktorých ustanovili na čelo novozaložených kresťanských obcí. Starokresťanská literatúra hovorí o tom, že práve oni boli apoštolmi poverení viesť cirkev a vykladať vieru. Kresťanstvo sa najskôr rozšírilo v mestách, kde sa kresťania združovali v rámci obcí. Už v období prvého storočia možno pozorovať základy neskoršieho delenia spoločnosti na laický a duchovný stav tým, že v rámci kresťanských obcí vystupovali určité osoby, ktoré boli poverené osobitými funkciami. Rovnako teritoriálny princíp rozdelenia pôvodných kresťanských obcí sa stal základom neskorších diecéz.

Už od 2. storočia stojí na čele kresťanskej obce jedna osoba, biskup, ktorej funkcia je doživotná. Všetci ostatní členovia spoločenstva sú mu podriadení. Monarchistický princíp prvotného usporiadania kresťanských obcí je kombinovaný s demokratickým. Každá cirkevná obec riadi svoje vlastné záležitosti sama, na riešenie zložitejších otázok všeobecnej povahy sa predstavení schádzajú, ako predtým apoštoli. Pôvodne existovala rovnosť medzi cirkevnými obcami, ktorá bola však prelamaná určitou hierarchiou vzhľadom na pôvodné obce, ktoré neskôr založili nové- dcérske obce.² Najväčšej vážnosti sa tešili tie obce, ktorých zakladateľmi boli sami apoštoli.

Jedny zo svedectiev, o ktoré katolícka apologetika opiera svoj nárok na prvé miesto rímskeho biskupa³ v cirkvi, sú pamiatky z druhého storočia po Kristovi. A to List svätého

¹ HALAS, F. X.: Fenomén Vatikán. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 46.

² Čo sa v pozdejšom období pretavilo do systému metropol, ktorým boli podriadené sufragánne biskupstvá.

³ Rímsky biskup je teda nástupcom prvého najvyššieho predstaveného, apoštola Petra, ktorý založil biskupstvo v Ríme a bol prvým rímskym biskupom. Práve svätému Petrovi Kristus zveril zvrchovanú moc nad celou cirkvou a ustanovil ho za prvého z dvanástich apoštolov. Kristus mu dal aj nové meno, Peter, ktoré v preklade znamená

Klementa Korinťanom a List svätého Ignáca z Antióchie Rimanom, spísaný okolo roku 110 po Kristovi. Teda už v druhom storočí po Kristovi je uznávané jej prvenstvo medzi lokálnymi cirkvami.

Eusébius, cirkevný historik, na margo osobitého postavenia rímskej cirkevnej obce hovorí: „Iné cirkvi boli napomínané, rímska cirkev len chválená.“⁴ „Rímska cirkev nepotrebuje byť poučovaná, lebo sama učila druhých.“⁵

„Princíp pápežského primátu i základné zložky jeho poňatia sa teda presadili už v prvotnej cirkvi.“⁶ Potom ako sa kresťanstvo stalo štátnym náboženstvom, prvenstvo rímskeho biskupa medzi ostatnými bolo faktom, ktorý všetci kresťania rešpektovali. Ale názory v tom, čo z oného prvenstva pre ostatných biskupov ako kolegov rímskeho biskupa vyplýva, už jednotné neboli. Trvalo dlho kým jednotu nadobudli. Primát a rozhodnutia pápeža narazili nielen jedenkrát na silný odpor, ktorý sa im v niektorých prípadoch podarilo prekonať, no v iných zase nie.

„...symbióza štátu a cirkvi sa v rímskej ríši stala základom akéhokoľvek spoločenského poriadku a zostala ním potom vo všetkých krajinách, ktorým vládli kresťanskí panovníci, i v stredoveku a tiež hlboko do novoveku.“⁷

Prepájanie svetskej a náboženskej organizácie sveta sa pre dobovú spoločnosť javilo ako úplne samozrejmé. Cirkev sa dostáva do úzkeho styku so štátom a získava privilégiá. Cisár Konštantín sa snažil o to, aby kresťanskú vieru využil na podporu vnútorného poriadku ríše. V dôsledku presunutia hlavného mesta ríše na východ, do Konštantinopolu,⁸ roku 330 po Kristovi, sa cirkev zbavuje vplyvu cisárskeho dvora. Pohanstvo sa postupne vytráca z rímskej spoločnosti.

V polovici 1. tisícročia, keď pápež začína okrem duchovných vykonávať aj úlohy svetského vládcu štátu, stojí pred základnou úlohou, zabezpečiť mier a chlieb obyvateľom Ríma, o ktorých sa už dávno nestará panovník sídliači na Východe.

Obdobie od 4. do konca 7. storočia predstavuje nielen pôsobenie veľkých cirkevných otcov. Cirkev sa pomaly delí na východnú a západnú. Kresťanstvo stráca svojho odporcu v podobe štátu a pohanstva, stáva sa všeobecne uznávanou skutočnosťou a je čas, aby sa sústredilo na riešenie vnútorných sporov. Hlavnú úlohu v tomto procese zohrali cirkevné snemy, ktoré vyriešili sporné otázky a položili základy kresťanskej teológie. Ku koncu tejto

skala. Všetci ostatní rímski biskupi sú tak jeho nasledovníkmi a teda prvými medzi biskupmi, majú primát. Poverenie dané prvému z apoštolov prechádza na jeho nasledovníkov, ktorí sú hlavou a skalou cirkvi.

⁴ Citované podľa SCHATZ, K.: Dějiny pápežského primátu. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002, s. 58.

⁵ SCHATZ, K.: Dějiny pápežského primátu. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002, s. 58.

⁶ HALAS, F. X.: Fenomén Vatikán. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 49.

⁷ HALAS, F. X.: Fenomén Vatikán. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 49.

⁸ Konštantinopol mal z hľadiska geografického a strategického omnoho výhodnejšiu polohu než Večné mesto.

éry stojí proti kresťanstvu nové náboženstvo, ktoré sa rozšírilo v pôvodne kresťanských oblastiach, islam.

Od konca 5. storočia germánske kmene rozširujú sféry svojho vplyvu. V nasledujúcich storočiach sa pápežská politika sústreďuje na silné krajiny tých dôb, o ktoré sa ešte pápežstvo musí oprieť. V čase, keď je Taliansko rozdelené medzi Longobardmi a Byzantíncami, sa pápež snaží o zblíženie s Franskou ríšou, v nej hľadá spojenca v boji proti Longobardom. Pápež Zachariáš tak súhlasí so zosadením vládnuceho franského rodu Merovejovcov⁹ a odporúča Pipina Krátkeho za franského kráľa. Na oplátku Pipin ďalšiemu pápežovi, Štefanovi II., prisahá, že mu odovzdá Longobardmi obsadené rímske vojvodstvo a ravenský exarchát a bude chrániť jeho a celú rímsku cirkev.¹⁰ Pipinovi sa podarí vytlačiť Longobardov z Itálie.

Počiatky cirkevného štátu spadajú ďaleko do minulosti, dávno pred obdobie 8. storočia, počas ktorého štát nadobudol právny základ. Cirkev získala na základe darov a odkazov značný majetok. Začiatkom 7. storočia pápež vlastní rozsiahle územia v Itálii, Dalmácii, Malej Ázii alebo Afrike. Po presune sídla rímskej ríše na východ, napriek zriadeniu ravenského exarchátu na obranu Itálie, zostáva obrana krajiny naďalej v rukách pápeža. Ľud vidí v pápežovi svojho živiteľa a Itália obrancu.

Právny základ cirkevného štátu tvorí tzv. Pipinov dar – Patrimonium sancti Petri alebo Dedičstvo svätého Petra, ktorý zahŕňal – rímske vojvodstvo, ravenský exarchát a mestá Rimini, Pesaro, Fano, Ancona, Sinigaglia, tzv. Pentapolis.

Tak bol založený cirkevný štát a pápež sa stáva svetským kniežaťom. Karol Veľký, kráľ Frankov a Longobardov, panovník Talianska, rozšíril územia pápežských majetkov o mestá Imola, Ferrara a Bologna a potvrdil dary svojho otca. Za neho bol sformovaný cirkevný štát s konečnou platnosťou.¹¹

10. a 11. storočie predstavujú úpadok pápežskej moci. Franská ríša sa rozpadla a pápež sa ocitá v rukách bohatých rímskych veľmožov, ktorí si dosadzujú svojich vlastných kandidátov, zosadzujú a vraždia im nepohodlných. Je to obdobie označené ako saeculum obscurum, tmavé storočie pre pápežstvo.

⁹ Životopisec Karola Veľkého, Eginhard, hovorí, že rod Merovejovcov dávnejšie stratil všetku moc a mal iba prázdny titul kráľa, štátne financie a moc boli v rukách správcov ich domu, ktorí sa volali majordómovia. Práve majordómom patrila najvyššia právomoc.

¹⁰ Pápež pomaže jeho a jeho obidvoch synov za kráľov a Pipinovi dá titul námestníka rímskeho cisára.

¹¹ Od tohto času sa pápežstvo uberá svojou vlastnou cestou. Zveruje sa pod ochranné krídla franských a nemeckých cisárov.

Kláštory sa teraz stali miestom snáh o reformu. Šlo predovšetkým o kláštor v Cluny založený Wilhelmom z Akvitánie, ktorý sa stal jadrom clunyjského reformného hnutia s cieľom oživiť mníšsky ideál, išlo o nábožensko-mravnú obnovu mníšstva. Jeho zakladacia listina stanovila, že bude podriadený priamo Svätej stolici. Kláštor bol pôvodne založený podľa benediktínskych pravidiel, avšak neskôr boli uzákonené jeho vlastné pravidlá. Mnohé ďalšie kláštory sa ku clunyjskému kláštoru pridávali a preberali jeho pravidlá. Vzniklo silné reformné hnutie medzi rehoľníkmi, svetským klérom i laikmi. Počas pontifikátu pápeža Leva IX. sa reformné snahy rozšírili do najvyššej sféry cirkevnej organizácie. Vtedy si hnutie vytýčilo za cieľ reformu celej cirkvi. Hnutie sa snažilo oslobodiť cirkev od svetskej nadvlády, odstránením laickej investitúry zabezpečiť cirkvi slobodu, čím sa stalo jedným z najvýznamnejších javov cirkevných dejín. Clunyjske hnutie však narazilo na odpor šľachty a vysokého kléru, no napriek tomu zvíťazilo.

11. až 15. storočie predstavujú zmeny v ponímaní pápežského primátu. Pápežský primát je jednak centrom jednoty cirkvi, normou pravej viery a merítkom autenticity apoštolskej tradície, ale rovnako sa stáva aj hlavou cirkvi v pravom slova zmysle, ktorá uskutočňuje zásadné rozhodnutia a koordinuje životné funkcie celku.¹² Rím udáva smer celej cirkvi. Tak ako na hlave závisí osud a zdravie celého tela, tak na Ríme závisí, čo sa stane s celou cirkvou.

Ako som už spomenula, pápežský primát prešiel mnohými vývojovými obdobiami. Jedny z najintenzívnejších prebehli práve v tomto období. V 11. storočí počas pontifikátu Gregora VII. (1073-1085) dochádza ku gregoriánskym reformám. Ich cieľom nebolo priblížiť pápežstvo k absolutizmu a tým zbaviť episkopát jeho moci, ale práve naopak. Gregor videl potrebu reformy, návratu k pôvodnej tradícii vlastného úradu ale aj celej cirkvi, ktorej vnútorný život bol v žalostnom stave. Jemu nejde o centralizáciu pápežskej moci, ale návrat k starovekému cirkevnému communiu. Pre Gregora VII. je charakteristické, že sa prikláňal k mystike. On sám verí, že je, ako hovorí Klaus Schatz vo svojom diele *Dějiny pápežského primátu*, v mystickej jednote s Petrom, ktorý v ňom jedná, myslí a hovorí, že je to súčasný Peter na zemi a že jeho autorita je tiež bezprostrednou autoritou Petrovou.¹³ Ideálom obdobia sa stáva vernosť Petrovi. Súčasťou reformy je aj návrat k starej koncilovej a synodálnej tradícii a voľbe biskupov.

Podľa spisu kardinála Humberta de Silva, *De sancta Romana ecclesia*, je rímska cirkev *mater omnium Ecclesiarum*,¹⁴ *cardo, fons et origo*,¹⁵ *vertex et fundamentum*¹⁶ a zdravie tela závisí na jeho hlave, rímskej cirkvi.

¹² Pozri SCHATZ, K.: *Dějiny pápežského primátu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002, s. 84.

¹³ Pozri SCHATZ, K.: *Dějiny pápežského primátu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002, s. 59.

¹⁴ *Mater omnium Ecclesiarum*- matka všetkých cirkví.

¹⁵ *Cardo, fons et origo*- bod, zdroj, pôvod.

Vrcholom gregoriánskych reforiem je súbor téz nazývaný *Dictatus papae* z roku 1075, vydaný Gregorom VII. Jozef Špirko vo svojom diele *Cirkevné dejiny II.*, hovorí, že ide o dvadsaťsedem základných viet o pápežskom práve, o pomere medzi *Sacerdotium* a *Regnum*. Spis tvrdí, že len rímskemu biskupovi patrí titul univerzálneho biskupa a jeho starostlivosť sa vzťahuje na celú cirkev.¹⁷ Je to dokument, ktorý nikdy nebol zahrnutý do cirkevného práva, ale ktorý ho do značnej miery ovplyvnil. Stal sa symbolom pápežstva v nároku pápeža stáť priamo na mieste Kristovom. Jeho ústrednou myšlienkou je, že len pápež a nikto iný môže v cirkvi všetko, bez neho nič neplatí, nič nie je správne, hranice pápežskej právomoci akoby vôbec neexistovali. Pápež nemôže spáchať ťažký hriech, lebo spolu s úradom prijíma sľub, že zostane svätým.

Dokument obsahoval právomocí pápeža známe už predtým, ako právo zosadzovať, znovu dosadzovať alebo premiestňovať biskupov,¹⁸ právo zriaďovať biskupstvá, fakt, že pápež nemôže byť súdený a jeho výnosy nemôžu byť zrušené, téza o neomylnosti rímskej cirkvi. *Dictatus papae* obsahuje aj práva, ktoré boli úplne nové, napríklad právo pápeža zosadiť cisára, či právo oslobodiť poddaných od prísahy vernosti voči nehodným kniežatám. Pápež má rovnako právo podľa potreby vydávať nové zákony.¹⁹ Klaus Schatz sa v *Dějínách pápežského primátu* vyjadril, že pápež nemôže byť súdený, pretože spolu s úradom prijal od svätého Petra i sviatosť, zvláštnu sviatosť úradu.²⁰ Pápež však ešte nestojí nad právom ale pod ním.

Dôležitou kapitolou tohto obdobia je spor o investitúru. Boj vedený medzi pápežom Gregorom VII. a nemeckým panovníkom Henrichom IV. „V skutočnosti však bol zápas Gregora s Henrichom bojom pápežstva so svetskou mocou, duchovného sveta s materiálnym.“²¹ V spore šlo predovšetkým o vyriešenie otázky, či stojí na čele sveta cirkev alebo štát. Spočiatku patrilo toto miesto cisárstvu, ale časy sa zmenili a prvenstvo si nárokuje iná veličina, pápežstvo. Spor sa definitívne končí roku 1122 podpisom wormského konkordátu medzi Henrichom V. a pápežom, ktorý predstavuje víťazstvo Gregorových myšlienok. Konkordát nehovoril o potvrdzovaní voľby pápeža cisárom a dal cirkvi úplnú voľnosť v dosadzovaní svojich prelátov. To všetko boli kroky k absolútnej slobode cirkvi.

V 12.storočí sa pohľad na pápežský primát začína postupne meniť. Bernard z Clairvaux hovorí: „Tvoja (pápežova) právomoc sa rozprestiera po celej zemi, moc iných sa

¹⁶ Vertex et fundamentum- vrchol a základ.

¹⁷ Pozri ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny I.* Bratislava: Komprint, 1943, s. 320.

¹⁸ Toto si pápež teraz nárokuje aj bez synody.

¹⁹ V ranostredovekom poňatí práva sa rozlišovalo medzi božským právom /nemenným/ a právom ľudským /spadajúce pod pápežskú právomoc/, vtedy sa právo netvorilo, ale interpretovalo alebo nachádzalo.

²⁰ Pozri SCHATZ, K.: *Dějiny pápežského primátu.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002, s. 60.

²¹ ŠPIRKO, Jozef: *Cirkevné dejiny I.* Bratislava: Komprint, 1943, s. 329.

vzťahuje len na jednotlivé cirkvi.²² Pápež stojí na vrchole určitej štruktúry, ale nie je jej vládnuším stupňom, od ktorého sa všetko odvíja. Aj ostatné stupne hierarchie majú božské práva, pápež ich teda nemôže len tak obchádzať. Podľa neho majú v Ríme vládnuť božské a nie Justiniánove zákony.

Za Inocenta III. prežíva pápežstvo novú etapu, pápež sa stáva zdrojom všetkej moci v cirkvi viac než kedykoľvek predtým, je *caput ecclesiae*.²³ Hrozí, že sa pápežský úrad postaví nad cirkev namiesto toho, aby zaujal miesto v nej. Myšlienka, že jedine pápež je jediný námestník Krista sa datuje práve od tohto pápeža. Predtým za námestníka Krista, boli považovaní králi aj biskupi, odteraz to bude len on, rímsky pápež. Inocent používa ako prvý spomenutý titul *Vicarius Christi*²⁴ a už nie od čias Leva I. používaný *Vicarius Petri*,²⁵ ktorý odmietol ako nedostatočný a ktorý predstavoval základ gregoriánskeho poňatia pápežského úradu. Kristus je hlava tela cirkvi, a teda všetka moc v cirkvi plynie od jeho námestníka, lebo práve on ho zastupuje tu na zemi. V pápežovi sa teraz sústreďuje všetka moc ako plenitudo potestatis, ktorá sa z neho prenáša na nižšie inštalácie.

Tak ako za Gregora VII. bol pápež ešte v rámci svojej zákonodarnej právomoci pod právom, za Inocenta IV. (1243-1254) stojí síce pod božím ale už nad cirkevným právom, napriek jeho povinnosti byť viazaný zákonom viac než ktokoľvek iný.

Pre toto obdobie je charakteristický systém absolutistickej pápežskej monarchie, ktorý je vyjadrený v slovách Augustína Triumpha: „Pápež je tak hlavou celého mystického tela cirkvi, teda od údov neprijíma žiadnu silu a autoritu, ale neustále ich ovplyvňuje, lebo je hlavou.“²⁶ Ergo telo od hlavy prijíma všetko, ale hlava od tela nič.

Tento status quo pretrval až do 14. storočia.

Aj napriek tomu, že počas dlhej histórie kresťanskej cirkvi pápežský úrad prešiel viac či menej priaznivými obdobiami, je nutné konštatovať, že rímsky biskup bol, je a bude autoritou, ktorá je zárukou plnenia tých najzákladnejších morálnych princípov kresťanského sveta bez ohľadu na jeho svetské postavenie.

²² Citované podľa SCHATZ, K.: Dějiny pápežského primátu. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002, s. 98.

²³ *Caput ecclesiae*– hlava celej cirkvi.

²⁴ *Vicarius Christi*- námestník Krista.

²⁵ *Vicarius Petri*– námestník Petra.

²⁶ Citované podľa SCHATZ, K.: Dějiny pápežského primátu. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002, s.102.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV:

Dejiny Európy, 1995. ISBN 80-06-00605-9

Halas, František X.: Fenomén Vatikán, 2004. ISBN 80-7325-034-9

Hertling, Ludwig: Dejiny katolíckej cirkvi, 1983. ISBN 0-920150-98-5

Kronika ľudstva, 1993. ISBN 80-7153-082-4

Kumor, Boleslav: Cirkevné dejiny (1) - Kresťanský starovek, 2000. ISBN 80-88704-33-2

Kumor, Boleslav: Cirkevné dejiny (2) - Raný kresťanský stredovek, 2001. ISBN 80-88704-37-5

Malý teologický lexikón, 1977. ISBN

Maurois, Andrés: Dějiny Francie, 1994. ISBN 80-7160-098-4

Schatz, Klaus: Dějiny pápežského primátu, 2002. ISBN

Špirko, Jozef: Cirkevné dejiny I. Bratislava: Komprint, 1943

Mgr. Františka Féderová

Ministerstvo životného prostredia

Bratislava

Email: frantiska.federova@enviro.gov.sk

Alternatívne spôsoby riešenia globálnej hospodárskej krízy

Ing. Michal Feik

Abstrakt

Globálna hospodárska kríza odhalila vážne zlyhanie dnešného ekonomického systému ako takého. Ak má byť riešenie krízy dlhodobé, je potrebné pomenovať skutočné príčiny a nielen riešiť následky. Príspevok porovnáva ekonomický systém a finančné toky s prírodnými zákonmi a princípmi. Za významný problém možno považovať ekonomický rast založený na nadmernej (trvalo neudržateľnej) spotrebe. Rovnako je potrebné určiť aj nový model merania ekonomickej výkonnosti založený na životnej úrovni a trvalo udržateľnom rozvoji.

Kľúčové slová: finančná kríza, virtuálne peniaze, spotreba, investície, export, import, globalizácia, hrubý domáci produkt, otvorená ekonomika, životná úroveň, trvalo udržateľný rozvoj

Abstract

Global economic crisis showed serious failure of present economic system itself. If the solution should be long-lasting, it is necessary to detect real causes, not only try to solve its consequences. This report also compare economic system and money-flow with nature laws and principles. As an important negative factor can be considered also economic growth based on abnormal (not sustainable) consumption. Also we have to propose new model of economic growth based on living standard and sustainable development.

Keywords: financial crisis, virtual money, consumption, investment, export, import, globalisation, gross domestic product, open economy, living standard, sustainable development

Pády akcií na burzách, krachujúce finančné spoločnosti, záchranné balíky vlád a hlavne panika či strach z budúcnosti, to sú len niektoré dôsledky, ktoré spôsobila a stále spôsobuje tzv. globálna finančná kríza, ktorá sa naplno prejavila v tomto roku a je porovnávaná s veľkou finančnou krízou v tridsiatych rokoch minulého storočia, nedá sa však už hovoriť len o finančnej kríze, na mieste je skôr pojem hospodárska kríza, pretože postihuje nielen finančný sektor, ale aj všetky ostatné oblasti hospodárstva a jej dôsledky znášajú prakticky všetky zložky hospodárstva. V porovnaní s minulosťou sú jej dôsledky sú o to väčšie, že ekonomiky sú naviazané na seba tak ako nikdy predtým.

Na dôsledné pochopenie príčin finančnej krízy je nevyhnutné si uvedomiť, akým spôsobom funguje ekonomika a ako prebiehajú jednotlivé finančné toky v hospodárstve. Ekonomika je nesmierne zložitý systém, ktorý je ovplyvňovaný mnohými faktormi. Hospodársky rast, životná úroveň, úroveň miezd a ďalšie ekonomické ukazovatele sú ovplyvňované jednak správaním sa občanov, zásahmi vlády, ale aj samotným nastavením ekonomiky, teda jeho modelu.

Je preto namieste otázka, či je finančná kríza dôsledkom dominového efektu spôsobeného veľmi tesným napojením ekonomík jednotlivých krajín alebo je to zlyhanie ekonomického (neoliberálneho) systému ako takého. V obave pred úplným zrútením sa systému vlády prakticky všetkých krajín sveta musia urýchlene hľadať riešenia, najmä v rámci fiskálnej a monetárnej politiky a ich nástrojov.

Skutočné príčiny krízy

Globálna kríza nie je ani zďaleka dôsledkom prasknutia tzv. „hypotekárnej bubliny“ alebo nedostatočnej regulácie finančného sektora. Je príčiny sú oveľa hlbšie a z môjho pohľadu poukazujú na zlyhanie systému ako takého. Konkrétne mám namysli nasledovné faktory:

- **Veľké množstvo tzv. „virtuálnych“ peňazí v obehu**

Nárast objemu peňazí v obehu nepokrýva rast tovarov a služieb. To spôsobuje znehodnotenie meny a inflačné tlaky.

- **Zmena charakteru finančných trhov**

Kým v minulosti existovali „hmatateľné“ tovary, za ktoré kupujúci platili podobne „hmatateľnými“ peniazmi, v súčasnosti môžete nakupovať a predávať aj akcie, obligácie, dlhopisy, a pod. ktorých cena ani zďaleka nemusí zodpovedať základným ekonomickým zákonitostiam.

- **Výmenný kurz**

Čoraz menej vypovedá o porovnaní cien spotrebiteľských košov, aktív či pasív. Ovplyvňuje ho špekulatívny dopyt a ponuka a nemalou mierou na výmenný kurz vplývajú aj vyjadrenia politikov, či aktuálna politická situácia. Exportérom a importérom sa tak bez vlastného zavinenia znižuje cena výrobku.

- **Netransparentnosť finančných tokov**

Globalizácia umožnila nadnárodným korporáciám netransparentne presúvať finančné toky z jedného kraja sveta. Keďže vnútrokorporátne transferové ceny sú iba pod dohľadom samotných korporácií, výrazne to znižuje možnosti lokálnych vlád proti nim efektívne zasahovať. To v konečnom dôsledku vyvoláva aj pochybnosti o správnosti výpočtu hrubého domáceho produktu.

- **Oslabenie regulovania úverovej činnosti bánk**

Akémukoľvek systému (či už je ekonomický, sociálny alebo fyzikálny), ktorému chýba spätná väzba a následná optimálna regulácia, hrozí, že sa po určitom čase zrúti. V priemysle ako aj vo fyzike nemôže efektívne existovať zariadenie, ktoré by neobsahovalo spätnú väzbu (teda minimálne jednu výstupnú veličinu, ktorá následne vstupuje do systému aj na vstupe a tým ovplyvňuje dané zariadenie). Reaktor, či auto by bez účinnej spätnej väzby a následnej regulácie s najväčšou pravdepodobnosťou zhoreli, vybuchli alebo sa zastavili.

- **Nadmerná spotreba**

Celý ekonomický systém, rast aj spôsoby merania jeho rastu sú založené na spotrebe. Platí pravidlo, že čím vyspelejšia ekonomika, tým vyššia spotreba a tým aj oveľa väčšie nároky na prírodné zdroje a životné prostredie. Ak by rozvojové krajiny mali takú spotrebu ako USA alebo povedzme Veľká Británia, zemeľuá svojimi prírodnými zdrojmi nebude schopná ju pokryť.

- **Globalizácia a domino efekt**

Otvorenosť a previazanosť ekonomík spôsobila, že hospodársku krízu pociťujú aj krajiny, ktoré ju nespôsobili.

- **Nevedomosť alebo zámer?**

Renomovaní svetoví ekonómovia už pred rokmi upozorňovali na riziko vzniku finančnej krízy. Otázkou teda je, prečo vlastne vznikla? Prečo banky jednali tak iracionálne,

že ju dopustili? Nespoliehali sa na to že ich štát zachráni už dávno? Má štát zmeniť svoju pozíciu voči bankám? Podcenili politici hrozby, ale ich ignorovali vedome?

- **Nálada ako výrazný činiteľ**

Vďaka informáciám a médiám, ktoré nepoznajú hranice postupne prestávajú platiť základné ekonomické pravidlá napríklad o ponuke a dopyte. Ochota nakupovať tovary a služby, či objem investícií už neurčuje cena, ale v čoraz väčšej miere *nálada*. A tá sa veľmi ťažko ovplyvňuje.

Následky krízy

Dôsledky zle navrhnutého ekonomického systému tak zákonite museli skôr či neskôr prísť:

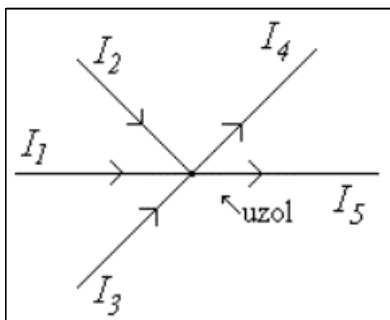
- psychologický efekt – opatrnosť (dokonca až panika) a tým aj znižujúca sa spotreba
- prepúšťanie vo firmách, ktoré sa orientujú na export
- znižovanie tempa rastu ekonomiky (pokles HDP spôsobený zníženou spotrebou)
- znižovanie cien nehnuteľností, koniec stavebného boomu

Dominový efekt hypotekárnej krízy

Príčiny súčasnej finančnej krízy možno hľadať aj v zlom nastavení finančného sektora v Spojených štátoch amerických a najmä v nevedomovaní si rizík, ktoré vyplývajú z finančných tokov v hospodárstve.

Bankovníctvo, akciové trhy a finančný sektor ako taký zaznamenali v posledných rokoch nevídaný rozmach. Na rozdiel od iných odvetví ako napríklad informačné technológie, stavebníctvo či obchod je možné pracovať s výrazne vyšším multiplikatívnym efektom, teda s vyšším ziskom. Takýto spôsob zarábania sa stal veľmi zaujímavý a čoraz viac ľudí začalo vkladať svoje úspory do akcií.

Podobne ako vo fyzike, aj v ekonomike platí niečo ako prvý Kirchhoffov zákon: „*Celkový súčet elektrických prúdov vstupujúcich do uzla, musí byť rovný súčtu prúdov, ktoré z uzla vystupujú*“, inak povedané, objem financií, ktoré zo systému vystupujú sa rovná objemu financií, ktoré do systému vstupujú.

Obr. 1: Prvý Kirchhoffov zákon: $I_1 + I_2 + I_3 = I_4 + I_5$.

Toto pravidlo bolo za posledných niekoľko rokov porušené hneď dvakrát: a) množstvo peňazí v obehu nebolo kryté protihodnotou; b) finančné inštitúcie začali pracovať s virtuálnymi peniazmi, ktoré nikdy nemali. Úroky starších klientov boli vyplácané z vkladov nových klientov. Tento systém funguje len dovtedy, kým si svoje úspory nebudú chcieť vybrať všetci klienti naraz.

Pokiaľ do systému stále pritekajú financie, môžu z neho aj odtekať. Keďže objem financií v systéme sa neustále zvyšoval, v rovnováhe sa mohol udržať len za tých okolností, že sa nezastaví prítok financií. Hypotekárna kríza však spôsobila práve to. Pri správne nastavenom modeli trhu by zvyšujúca sa ponuka nehnuteľností na trhu s realitami spôsobila zníženie cien až na takú úroveň, za akú by si boli ju záujemcovia ochotní kúpiť. Tým by sa trh dostal do rovnováhy. To sa však nestalo. Keďže zlými hypotekárnymi úvermi boli kryté cenné papiere, kríza začala prerastať v dominový efekt. Rizikové hypotekárne cenné papiere sa prestali obchodovať, nebolo možné stanoviť ich férovú hodnotu a nedala sa oproti nim získať hotovosť. Napätie na peňažných trhoch narastalo, akcie realitných spoločností a fondov začali klesať, rovnako ako začali klesať americké akciové indexy. V tomto okamihu finančná kríza prerastá v krízu hospodársku: firmy začínajú znižovať svoje aktivity v stavebníctve, prepúšťajú svojich zamestnancov, čo spôsobuje ďalšie nežiaduce efekty.

Hrubý domáci produkt ako prekonaný nástroj na meranie výkonnosti ekonomiky?

HDP je podľa ekonomickej teórie jedna z ciest merania veľkosti ekonomiky. Je definované ako celková trhovú hodnotu všetkých finálnych produktov a služieb vyprodukovaných v určitej krajine v danom časovom úseku. Ak však chceme, aby bolo HDP porovnateľnou veličinou, musíme najprv prekonať niekoľko prekážok: zvoliť referenčný bod (teda HDP v stálych cenách), očistiť ho od inflácie, či zvoliť jednotnú menu. Aj napriek tomu však výpočet HDP naráža na veľké úskalía: stále neexistuje jednotná metodika výpočtu jej jednotlivých zložiek a navyše mnohým krajinám jednoducho chýbajú údaje.

Navyše si treba uvedomiť, že HDP jednak zachytáva len finančné toky, ktoré prejdú cez účtovníctvo a jednak jeho výška vôbec nič nehovorí o kvalite života, úrovni sociálnych a ľudských práv, vnútornej spokojnosti obyvateľov a pod.

Takto postavený spôsobu výpočtu HDP by sám o sebe nebol problémom, keby sa jednotlivé krajiny vďaka takejto metóde nehnali za obrovskou spotrebou a na základe rastu alebo poklesu týchto veličín nerobili politické a hospodárske opatrenia.

Model otvoreného hospodárstva

Zostavme si jednoduchý keynesovský model ekonomiky:

$$Y = C + I + G + (X - M) \quad [2]$$

kde:

Y – hrubý národný produkt

C – spotreba

I – investície

G – vládne výdavky

X – export

M – import

Ďalej platí, že agregované výdavky obyvateľov (spotreba) sú lineárnou funkciou disponibilného príjmu:

$$C = a + bY_D \quad [3]$$

a autonómna spotreba

b hraničný sklon k spotrebe

Y_D disponibilný príjem

$$Y_D = Y - T \quad [4]$$

$$T = t_0 + tY \quad [5]$$

kde:

T príjmy z daní

t_0 paušálne dane

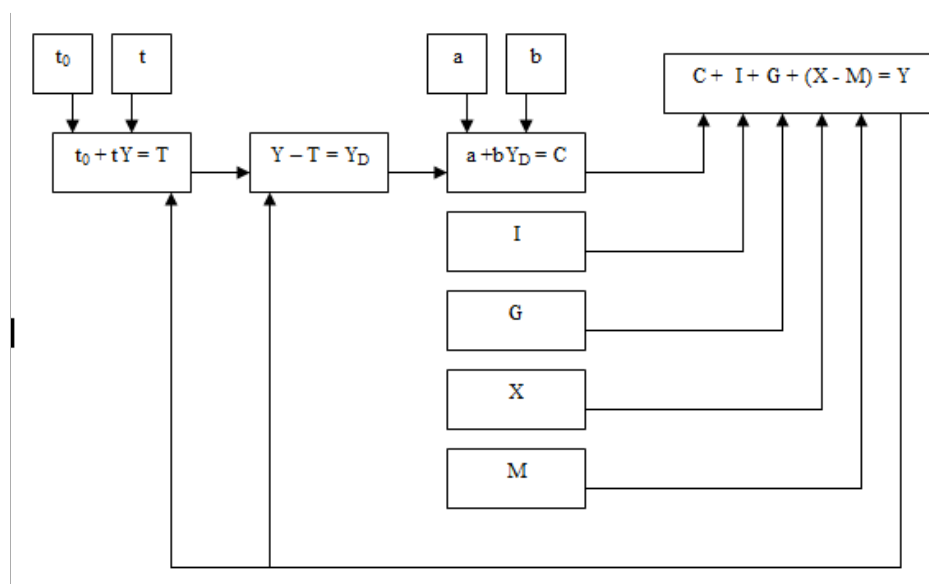
t dane z príjmu (proporcionálne)

Ako sme uviedli v kapitole o dominovom efekte finančnej krízy, hypotekárna kríza spôsobila znižovanie aktivít v stavebníctve, prepúšťanie a tým aj príjem obyvateľov. S klesajúcim príjmom v národnom hospodárstve sa znižujú aj príjmy z daní, čo má následne negatívny vplyv na vládne výdavky. Nesmieme zabúdať, že spotreba, vládne výdavky aj dane

majú multiplikatívny efekt (kladný, ale aj záporný), ktorý v tomto prípade spôsobuje znižovanie HDP.

Finančná kríza okrem spomínaného poklesu príjmu v národnom hospodárstve spôsobuje aj zmenu správania sa obyvateľov, teda hraničný sklon k spotrebe. Tým sa menia parametre nášho modelu ekonomiky čo spôsobuje, že sa ekonomika snaží dostať do nového rovnovážneho stavu. Ako vidieť z uvedeného modelu, tieto nové parametre budú spôsobovať pokles HDP a výkonnosti ekonomiky.

Ak zostrojíme zjednodušený model ako systém s premennými, vstupmi a výstupmi bude vyzeráť približne nasledovne:

Model názorne ukazuje, ako vplývajú jednotlivé premenné na celý model. Výstupná veličina (HDP, Y) je zároveň vstupnou veličinou, ktorá ovplyvňuje výšku daní ako aj disponibilný príjem

Pri takto navrhnutom modeli môžeme urobiť jednoduchý experiment. Na začiatku použijeme údaje Slovenska z roku 2008, budeme postupne meniť jednotlivé premenné a sledovať, ako sa zachová ekonomika.

Prvé obdobie (roky 2 až 5)

Postupné znižovanie daní na 15%

Druhé obdobie (roky 5 až 12)

Dane 15%, deficit štátneho rozpočtu 0%

Tretie obdobie (roky 13 až 16)

Dane 15%, deficit štátneho rozpočtu 2%

Štvrté obdobie (roky 17 až 21)

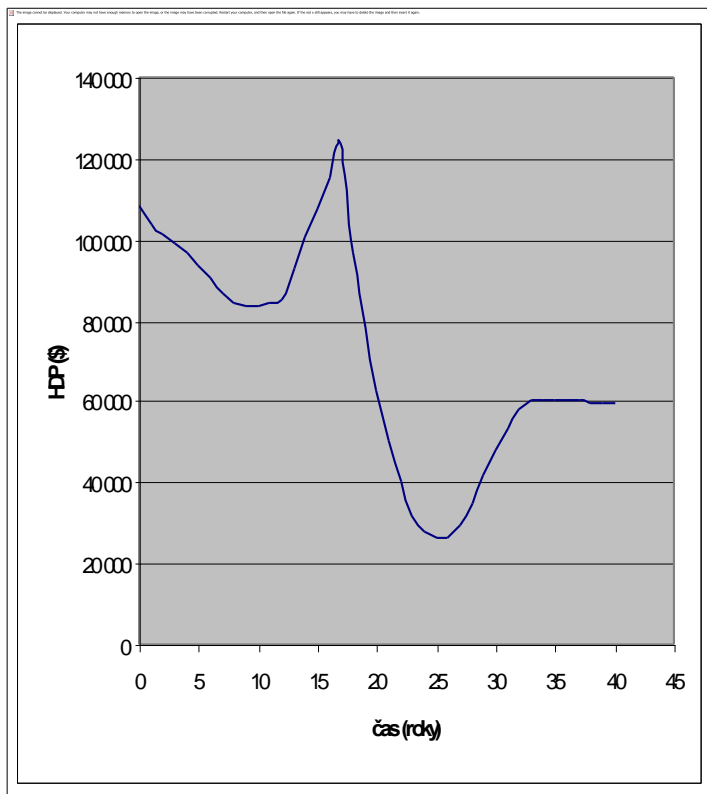
Prudké zvýšenie daní na 40%

Piate obdobie (22 až 23)

Zníženie daní na 19%, zmena spotrebiteľského správania $b=0,4$

Šieste obdobie (24 až 28)

Zmena spotrebiteľského správania $b=0,4$ až $0,9$

Ekonomika v (ne)rovnováhe

Upravme si rovnicu (2) do nasledovného tvaru:

$$Y - C - G = I + (X - M)$$

$$Y - C - G + T - T = I + (X - M)$$

$$(Y - C - T) + (T - G) = I + (X - M), \text{ kde } (Y - C - T) \text{ sú úspory } S$$

$$S + (T - G) = I + (X - M)$$

$$(S - I) + (T - G) = (X - M)$$

[6]

Pozrime sa ešte na prípad Spojených štátov amerických v roku 2006. Po dosadení hodnôt sme dostali nasledovné:

$$- 416 - 349 = - 765$$

Rovnica (6) bola splnená a na prvý pohľad bola ekonomika v rovnováhe. Lenže všetky hodnoty boli záporné; investície boli vyššie ako úspory, vládne výdavky vyššie ako príjmy z daní a export vyšší ako import. Tento fakt mal byť už dávno varovným signálom.

Nasledujúca tabuľka ukazuje, nakoľko boli podľa horeuvedenej rovnice jednotlivé krajiny sveta v rovnováhe.

	HDP	S - I	T - G	X - M	(S - I) + (T - G)
Australia	794 612	-56 337	12 625	-19 921	-43 712
Austria	308 661	10 141	-1 679	18 193	8 462
Belgium	375 830	9 119	-1 252	11 204	7 867
	1 269				
Canada	588	5 753	17 608	24 689	23 361
Czech Republic	248 025	-3 757	-2 386	12 480	-6 142
Denmark	196 349	1 395	8 703	4 211	10 098
Finland	183 595	11 553	9 803	9 322	21 356
	2 077				
France	953	-58 959	-55 609	-39 975	-114 568
	2 829			199	
Germany	084	214 800	3 661	632	218 461
Greece	318 134	-44 695	-11 922	-33 360	-56 617
Iceland	11 115	-1 737	608	-1 183	-1 129
Ireland	196 183	-8 714	453	20 969	-8 261
	1 802				
Italy	177	-31 441	-27 752	-5 522	-59 194
	4 295				
Japan	942	120 132	-101 426	71 855	18 706
	1 201				
Korea	769	14 509	54 189	10 031	68 697
Netherlands	642 383	62 975	2 100	55 186	65 075
New Zealand	114 799	-9 392	4 244	-1 058	-5 148
Norway	251 660	38 744	43 840	40 143	82 584

Poland	609 419	-101 708	-12 067	-16 484	-113 775
Portugal	242 033	-24 135	-6 418	-17 870	-30 553
Slovak Republic	108 355	-5 511	-2 113	-1 111	-7 624
	1 417				
Spain	365	-143 213	31 396	-96 070	-111 817
Sweden	334 845	28 149	11 831	25 690	39 980
Switzerland	308 620	44 226	4 162	28 397	48 388
United Kingdom	2 168	061	-84 087	-60 916	-73 474
	13 741			-707	
United States	600	-637 200	-397 542	800	-1 034 742

Zdroj: OECD, údaje sú z roku 2007 v dolároch

Z tabuľky jasne vidieť, že prakticky žiadna krajina nemá finančné toky v rovnováhe. Tomuto ideálu sa približuje Kanada, Dánsko, Nemecko a Holandsko. Naopak, vo veľkej nerovnováhe je Francúzsko, Taliansko, Poľsko, Veľká Británia a USA.

Spojené štáty v poslednom viac než štvrtstoročí hromadenia deficitov bežných účtov, ktoré merajú výmenu tovarov, služieb a príjmov z investícií, nahromadili dlh cez päť biliónov dolárov, z ktorého iba necelú polovicu zmazali prílivom kapitálu. Deficit kryli zahraničné investície do amerických cenných papierov, ale ekonómovia už dlho poukazovali na to, že ak tento príliv vyschne, príde ku kríze. Začiatkom roku 2006 si ekonómovia kládli otázku „prečo táto kríza - pád doláru, útek od amerických dlhopisov, prudký rast úrokov a ťažká globálna recesia - už dávno neprišla.“ Odpoveď na seba dlho nenechala čakať.

Až priam neuveriteľne znejú slová ekonómov Harvardovej univerzity Ricarda Hausmanna a Federica Sturzeneggera, ktorí prišli k záveru, že Spojené štáty v skutočnosti deficit platobnej bilancie nemajú, ak sa zarátajú reálne existujúce, ale "neviditeľné" americké aktíva v zahraničí, teda tzv. "temná hmota". Obavy analytikov a inštitúcií z krízy sú vraj zbytočné. *"Tradičné meranie bilancie bežného účtu maľuje veľmi skreslený obraz reality. Ukazuje nerovnováhy, ktoré v skutočnosti neexistujú, čo vedie analytikov k predpovedaniu kríz, ktoré z dobrých dôvodov zostávajú preludmi."*

Ak pred dvoma rokmi v médiách aj vo vládnych kruhoch prevládal takýto názor, nemožno sa čudovať, že globálna finančná kríza naozaj prišla.

Rast ekonomiky založenej na spotrebe

Ako som už spomínal v úvode, svetová ekonomika ako aj nástroje na meranie jej rastu sú vo veľkej miere založené na obrovskej, dokonca by sa dalo povedať až neúmernej spotrebe. Skracujú sa životné cykly výrobkov, ľudia so zvyšujúcimi sa príjmami kupujú čoraz viac výrobkov a ovplyvňovaní intenzívnou reklamou často krát kupujú aj výrobky, ktoré nepotrebujú. Takto vybudovaná ekonomika nadmerne zaťažuje životné prostredie a len sotva môže vydržať viac ako niekoľko desiatok rokov. Pokiaľ ľudstvo radikálne nezmení svoj prístup, zemeľuľa takúto záťaž jednoducho nevydrží.

Jednotlivé zložky HDP sú uvedené v nasledujúcej tabuľke:

	GDP	C (%)	G (%)	I (%)	X-M (%)
Australia	794 612	55,4%	17,7%	28,7%	-2,5%
Austria	308 661	51,7%	19,6%	22,8%	5,9%
Belgium	375 830	51,3%	23,2%	22,6%	3,0%
Canada	1 269 588	54,2%	20,7%	23,3%	1,9%
Czech Republic	248 025	47,3%	21,2%	26,5%	5,0%
Denmark	196 349	48,2%	26,8%	22,9%	2,1%
Finland	183 595	48,3%	23,4%	22,3%	5,1%
France	2 077 953	55,4%	24,4%	22,1%	-1,9%
Germany	2 829 084	55,2%	19,5%	18,3%	7,1%
Greece	318 134	70,2%	17,7%	22,6%	-10,5%
Iceland	11 115	56,3%	26,6%	27,7%	-10,6%
Ireland	196 183	44,3%	17,8%	26,3%	10,7%
Italy	1 802 177	58,6%	20,2%	21,5%	-0,3%
Japan	4 295 942	55,5%	18,9%	23,8%	1,7%
Korea	1 201 769	52,9%	16,3%	29,4%	0,8%
Netherlands	642 383	45,8%	26,0%	19,7%	8,6%
New Zealand	114 799	57,5%	19,7%	23,3%	-0,9%
Norway	251 660	39,7%	21,3%	23,1%	16,0%
Poland	609 419	60,0%	60,9%	23,8%	-2,7%
Portugal	242 033	63,0%	22,3%	22,1%	-7,4%
Slovak Republic	108 355	55,0%	18,2%	27,8%	-1,0%
Spain	1 417 365	56,5%	19,2%	31,2%	-6,8%
Sweden	334 845	45,2%	27,5%	19,7%	7,7%
Switzerland	308 620	55,9%	12,7%	22,2%	9,2%
United Kingdom	2 168 061	61,3%	23,7%	18,4%	-3,4%
United States	13 741 600	70,7%	16,1%	18,3%	-5,2%

Zdroj: OECD, 2007, údaje sú v dolároch

Ako vidíme, najvyššiu mieru spotreby v pomere k HDP majú Spojené štáty americké, Grécko, Portugalsko, Veľká Británia a Poľsko. Nemožno sa teda čudovať, že znižujúca spotreba tak dramaticky vplyva na znižovanie ekonomického rastu. Pritom ale tento pokles nič nevytvára o životnej úrovni. Aj so zníženou spotrebou si môžu obyvatelia týchto krajín zachovať rovnaký životný štandard.

Doteraz realizované spôsoby riešenia krízy

Vláda USA, ale aj jednotlivé vlády krajín Európskej únie v snahe predísť úplnému krachu ekonomiky sa rozhodli pre rôzne opatrenia. Najčastejšie ide o nasledovné kroky alebo ich deklaráciu:

- sprísnenie úverovej politiky
- vládne subvencie (šrotovné, priame dotácie, pôžičky apod.)
- štátna ochrana vkladov
- znižovanie daní a odvodov

Najvýraznejšie pocítili obyvatelia a podnikatelia azda sprísnenie úverovej politiky, čo sa prejavuje v znížení poskytovaných hypoték, ale aj podnikateľských úverov. Najmä nižší počet a objem úverov pre podnikateľov spôsobuje zabrzdenie investícií a v konečnom dôsledku aj spomalenie finančných tokov ako takých. Najhoršie dôsledky spôsobuje pozastavenie úverov pre už rozbehnuté projekty.

Naopak, s pozitívnym ohlasom verejnosti sa stretlo tzv. šrotovné. Z dlhodobého pohľadu však nejde podľa môjho názoru o opatrenie systémové, pretože jednak zvýhodňuje len určitý sektor (v tomto prípade automobilový) a jednak koncentruje budúcu spotrebu do súčasnosti. Navyše, multiplikatívny efekt tohoto opatrenia je len krátkodobý.

Alternatívne spôsoby riešenia krízy

V prvej časti mojho príspevku som naznačil príčiny krízy, ktoré by sa dali nazvať chybou systému. Preto pri hľadaní riešení krízy treba vychádzať predovšetkým z nich.

- **Nové metódy merania rastu založené na tzv. „new economical value“**

Meranie výkonnosti prostredníctvom HDP v dnešnej dobe už nemožno označiť za veličinu, ktorá dostatočne presne popisuje rast ekonomiky. Predovšetkým preto, že sa až príliš silno viaže na spotrebu. Nové metódy by mali brať do úvahy ako kritérium číslo jeden životnú úroveň. Konkrétne teda nie spotreba, investície, vládne výdavky a čistý export, ale:

- zabezpečenie základných potrieb
- bývanie
- kultúra
- zdravie a zdravotná starostlivosť
- kvalita a dostupnosť vzdelania
- právo na prácu, dĺžka pracovného času a dovolenky
- čistota ovzdušia a vôd

- **Uvedomelá spotreba a eliminácia umelého dopytu**

Nakupovanie nemá byť hlavným motorom ekonomického rastu, ale racionálne pokrývanie osobných a životných potrieb. Predtým, než si kúpime nejaký výrobok, mal by v maximálnej možnej miere spĺňať nasledovné parametre:

- užitočnosť a potrebnosť
- maximálna výdrž
- ekologickosť (vo výrobe aj v rámci likvidácie)
- recyklovateľnosť
- vhodné pracovné podmienky pri výrobe, dodržiavanie zákonov, pravidiel morálky a pod.

- **Ekonomika založená na trvalo udržateľnom rozvoji**

Ak by rast ekonomiky bol naďalej založený na spotrebe tak ako dnes, prírodné zdroje vyčerpáme za niekoľko desiatok rokov. Preto akýkoľvek rast musí byť založený na trvalej udržateľnosti, teda v nekonečnom čase sa nezrúti.

- **Presúvanie ekonomiky z oblasti výroby do oblasti služieb**

Rastúca spotreba priamo úmerne vplýva aj na zvyšujúci sa záťaž na životné prostredie. Pokiaľ nechceme stratiť pracovné miesta, je nevyhnutné presúvať zamestnanosť z oblasti výroby do oblasti služieb. Takto vytvorené pracovné miesta nielenže nekladú také veľké nároky na prírodné zdroje, ale môžu navyše vytvárať veľký a dlhodobý multiplikatívny efekt.

- **Orientácia na sektory s vysokou pridanou hodnotou a multiplikatívnym efektom**

Akékoľvek investície by mali smerovať do odvetví, ktoré sa nezameriavajú na krátkodobú spotrebu, ale na dlhodobý efekt. Takéto kritériá spĺňa budovanie infraštruktúry (ako sú napr. diaľnice, informačné siete), veda a výskum, cestovný ruch a pod.

- **Vzdelávanie obyvateľov**

Určujúcim faktorom ovplyvňujúci rast v dnešnej dobe už ani nie sú tak základné ekonomické princípy (zákon ponuky a dopytu, cena a pod.), ale v čoraz väčšej miere nálada. Takéto rozhodovanie je častokrát založené na emóciách, nie na racionálnom správaní sa. Za takýchto okolností je prakticky nemožné robiť akékoľvek hospodárske opatrenia. Preto je potrebné v rámci vzdelávacieho systému zabezpečiť nielen základnú ekonomickú gramotnosť, ale aj potrebnú rozhladenosť a informovanosť.

- **Diverzifikácia**

Slovensko je v poslednom období ohrozené globálnou krízou aj preto, že svoju ekonomiku orientovalo jednostranne – a to na automobilový priemysel. Ak má byť nový ekonomický systém akejkoľvek krajiny v maximálnej možnej miere odolný voči výkyvom, musí byť diverzifikovaný a tým sa aj zníži riziko vplyvov externých faktorov.

- **Optimalizácia daňového a sociálneho systému**

V rámci diskusie o Lisabonskej zmluve sa dosť veľká časť diskusie venovala otázke harmonizácie daní. Vzhľadom na veľkú variabilitu sociálnych systémov, ekonomickej situácie a daňových sadzieb je ich zjednotenie prakticky nemožné. Namiesto harmonizácie je preto potrebné hľadať taký systém výberu daní a štátnych transferov, aby boli optimálne z hľadiska objemu vybraných prostriedkov a účinku opatrení financovaných z verejných zdrojov.

- **Transparentnosť finančného systému**

Ak má štát akýmkoľvek spôsobom garantovať stabilitu finančného sektora a meny, je nevyhnutné poznať toky financií. Dnes, paradoxne, dávajú jednotlivé krajiny sveta obrovské prostriedky do záchran veľkých bánk, na strane druhej však vôbec nevieme, kam naoniec tieto financie tečú.

Ing. Michal Feik

*Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta hospodárskej informatiky
Katedra operačného výskumu a ekonometrie*

Email: michal@feik.sk

Hodnotenie ekonomickej dimenzie čínsko-taiwanských vzťahov

Ing. Mária Fertalová

Abstrakt

Napriek politickým diskusiám, ktoré sa v otázke sino-taiwanského problému dlhé roky vedú, v poslednej dekáde získavajú čoraz viac na význame ekonomické faktory, ktoré budú v budúcnosti determinujúcim pôvodcom konečného riešenia sporu. V čase, kedy sa obe entity začali hospodársky zblížovať, bol Taiwan ekonomicky silnejším partnerom Číny. Vďaka enormnému pokroku, ktorý sa Číne podarilo za posledné dve dekády dosiahnuť, možno dnes Čínu považovať (vo vzťahu k Taiwanu) za dominujúcu aj z pohľadu ekonomickej sily, a to nie len z dôvodu čínskej komparatívnej výhody lacnej pracovnej sily, ale aj kvôli obrovskému potenciálu vnútorného čínskeho trhu a čínskemu investičnému potenciálu. Silnejúca závislosť Taiwanu na hospodárskych stykoch s Čínou sa označuje aj ako efekt Trójskeho koňa. Je súčasná hospodárska závislosť Taiwanu na Číne príliš významná na to, aby bol Taiwan v blízkej či vzdialenejšej budúcnosti nezávislý politicky? Článok sa zameriava na analýzu ekonomickej dimenzie čínsko-taiwanskej otázky.

Kľúčové slová: Efekt Trójskeho koňa, ekonomický nátlak, interdependencia, re unifikácia

Úvod

Do začiatku 80. rokov oficiálne hospodárske vzťahy medzi Taiwanom a Čínou neexistovali. Príčiny vzájomnej obchodnej izolácie oboch entít tkveli najmä vo vnútornej povahe režimov, ktoré vládli na oboch stranách Taiwanského prielivu. Čína, vedená Mao Ce-Tungom, bola všeobecne považovaná za autarkiu, čo znamenalo izoláciu nielen voči Taiwanu, ale aj väčšine štátov sveta. Na druhej strane Taiwan, v záujme zachovania vonkajšej bezpečnosti, sa zdržiaval akýchkoľvek politických a ekonomických kontaktov s pevninskou Čínou. Obchodné styky boli obmedzené na neoficiálne, väčšinou utajené výmeny tovarov cez Hong Kong, ktorý bol v tom čase britskou kolóniou. Obe vlády sa obávali extenzívnejších ekonomických vzťahov, ktoré by mohla jedna alebo druhá strana potenciálne využiť ako prostriedok politického nátlaku. Po nástupe Teng Xiao-Pinga, ktorého hospodárske reformy vedúce k trhovo orientovanej ekonomike otvorili Čínu svetú, začína expanzia sino-taiwanských obchodných stykov, podporená preukázateľnými prírodnými komplementaritami oboch entít. Interdependencia oboch entít sa za posledné dve dekády prehlbila natoľko, že od roku 2001 je Čína najvýznamnejším exportným trhom Taiwanu a v súčasnosti aj primárnym cieľovým regiónom taiwanských priamych zahraničných investícií. Prehlbujúca sa interdependencia ekonomík Číny, Taiwanu a Hong Kongu akceleruje kreaovanie hospodárskeho regiónu tzv. *Širšej Číny*, ktorá sa stáva jedným z najprosperujúcejších regiónov vo svetovom hospodárstve.

1. Politické riešenie taiwanskej otázky v historickom kontexte

Súčasný nejasný status Taiwanu je často vysvetľovaný ako výsledok zložitého historického vývoja vo vnútri oboch strán Taiwanského prielivu, ktorý bol podporený zmenami vo vývoji ich vzájomných vzťahov a celkovej medzinárodnej konštelácie.

Za jadro sino-taiwanského problému môžeme považovať existenciu dvoch subjektov, dvoch politických entít, ktoré si z historických, politických a ideologických príčin nárokuje výkon moci nad konkrétnym územím a jeho obyvateľstvom. Inými slovami, tak Čína ako i Taiwan viac ako pol storočia prehlasujú, že sú výlučným a jediným legitímnym reprezentantom jednej Číny. Nároky oboch strán sú formálne zakotvené v ich ústavách,¹ ktoré sú zároveň zdrojom koncepcie jednej Číny. V otázke existencie výhradne jednej Číny panoval na oboch stranách všeobecne prijímaný konsenzus. Pozícia oficiálnych predstaviteľov Taiwanu voči koncepcii jednej Číny sa však v čase menila, a to najmä počas vlády prezidenta Chen Shui-Biana. Za zmenu v prístupe k dovtedy prijímanej doktríne môžeme považovať snahy Taiwanu o vstup do OSN, v takej územnej podobe, nad ktorou taiwanská vláda aktívne vykonáva svoju moc, čím by de facto došlo k rozdeleniu jednej veľkej Číny na pevninskú ČĽR a Taiwan.

Prioritou zahraničnej politiky Číny voči Taiwanu je od roku 1949 reunifikácia oboch entít pod centrálnu vládu v Pekingu. Zjednocovacie snahy čínskej vlády sú motivované viacerými faktormi, pričom nejde len o strategickú obchodnú polohu ostrova a jeho hospodársky význam, oveľa významnejší je faktor národného cítenia, ktorý priamo determinuje vnútornú stabilitu čínskeho režimu. „Taiwan je pre mnohých Číňanov symbolom tzv. storočia poníženia“², kedy vnútorne oslabený štát stratil kontrolu nad viacerými časťami územia Veľkej Číny. Čínska vláda teda verí, že zjednotením ostrova s pevninou táto národná trauma pominie. Na druhej strane, prípadná „samostatnosť Taiwanu by mohla viesť k vážnej politickej a sociálnej destabilizácii v Číne, keďže jej obyvatelia by obviňovali centrálnu vládu zo zlyhania.“³ Čína navyše vníma Taiwan ako rebelantskú provinciu, „nebezpečný príklad pre ďalšie provincie so silnými separatistickými pohnútkami (napr. Tibet Xingjiang, Vnútorne Mongolsko).“⁴ Snahy Číny o unifikáciu teda môžeme považovať za jej národný záujem.

Pozícia Taiwanu voči zjednoteniu prešla významnou evolúciou. Do polovice 80. rokov, kedy Taiwanu vládol diktátorský režim Kuo Ming-Tangu, reprezentovaný Chiang Kai-Shekom

¹ Podľa stále platnej ústavy Taiwanu (oficiálne Čínskej republiky) z roku 1947 sa pod územím, nad ktorým je taiwanská vláda oprávnená vykonávať moc, rozumie územie Taiwanu, pevninskej Číny (vrátane Hong Kongu a Macaa) a Mongolska. Keďže ústava vychádza z historických predpokladov tzv. Veľkej Číny, nárokuje si výkon moci aj nad teritóriami, ktoré v súčasnosti patria Indii, Bhutánu, Barme a Rusku. Spornými sú aj územné nároky na niektoré ostrovy v Juhočínskom mori. Napriek ich explicitnému vymenovaniu v texte ústavy, posledné taiwanské vlády si na väčšinu sporných území nerobia nároky.

² SHIRK, S.L.: China: Fragile Superpower: How China's Internal Politics Could Derail Its Peaceful Rise. 2007, s. 2-3

³ Tamtiež

⁴ Far Eastern Economic Review. 1997, s. 20

a neskôr jeho synom Chiang Ching-Kuom, bola unifikácia prioritou aj taiwanskej zahraničnej politiky a princíp jednej Číny bol striktno rešpektovaný.⁵ Legitimita taiwanskej vlády bola uznaná medzinárodným spoločenstvom a Taiwan na medzinárodnom poli benefitoval aj z podpory USA. Po strate mandátu v OSN⁶ však jednoznačná pozícia voči čínskemu režimu viedla k postupnej medzinárodnej izolácii Taiwanu.

Po nástupe prezidenta Lee Teng-Huia v roku 1988 došlo k zásadnému obratu v zahraničnopolitickom smerovaní Taiwanu. Vo vzťahoch k tretím krajinám začala jeho administratíva uplatňovať koncepciu tzv. *pragmatickej diplomacie*⁷, ktorej hlavným poslaním bolo „nadviazať akúkoľvek možnú formu kontaktov, vrátane diplomatických, ekonomických a kultúrnych vzťahov s akýmkoľvek štátom, napriek tomu, že tento formálne uznáva vládu Číny.“⁸ Taiwanská vláda tak de facto upustila od striktného dodržiavania koncepcie jednej Číny a otvorila Taiwanu možnosti nielen nadväzovať styky s tretími krajinami ale aj získavať nových, aj keď nie oficiálnych spojencov.

V politike prezidenta Lee voči Číne môžeme pozorovať niekoľko protichodných zvrátov. Začiatkom 90. rokov boli prijaté tzv. Smernice pre národné zjednotenie, ktoré možno považovať za odpoveď novej vlády na snahu o čínsko-taiwanské zmierenie ponúknuté ešte koncom 70. rokov Deng Xiao-Pingom.⁹ Dokument deklaroval „vôľu zjednotiť Taiwan a Čínu do slobodnej, demokratickej a prosperujúcej krajiny“¹⁰ a predpokladal postupnú unifikáciu oboch subjektov, ktorá mala prebiehať v troch fázach – od rokovaní a konzultácií na vysokej úrovni¹¹, cez hospodárske a kultúrne zblíženie až po samotné zjednotenie. V polovici 90. rokov došlo k vážnej kríze v sino-taiwanských vzťahoch, ktorá vyvrcholila do čínskeho vojenského cvičenia v Taiwanskom zálive pred prezidentskými voľbami v roku 1996.¹² Po týchto udalostiach boli vzájomné politické kontakty na vysokej úrovni prerušené.

⁵ Chiang Kai-shekova politika voči Číne sa označuje aj ako *Politika troch nie*: žiadne rozhovory, žiadne kontakty, žiadne vyjednávania.

Rešpektovanie princípu jednej Číny v praxi znamenalo, že Taiwan nenadväzoval, resp. rušil diplomatické styky s každým štátom, ktorý ich nadviazal s vládou v Pekingu.

⁶ Rezolúciou č. 2758 z roku 1971 Valné zhromaždenie OSN rozhodlo o vylúčení Taiwanu zo svojich štruktúr a potvrdilo, že predstavitelia vlády Čínskej ľudovej republiky sú jedinými plnoprávnymi predstaviteľmi Číny v OSN.

V roku 1979 boli prerušené oficiálne diplomatické styky medzi Taiwanom a USA, pozíciu USA voči Taiwanu upravuje tzv. Zákon o vzťahoch k Taiwanu.

⁷ Táto je často označovaná aj ako *dolárová diplomacia*, pretože viedla k získaniu viacerých diplomatických spojencov (prevažne zo skupiny rozvojových štátov), ktorých Taiwan významne finančne podporuje.

⁸ KEUM, H., CAMPBELL, J. R.: *Devouring Dragoon and Escaping Tiger*. 2001, s. 62

⁹ Deng Xiao-Ping navrhol koncepciu *jedna krajina, dva systémy*, ktorá mala byť mierovým riešením taiwanskej otázky. Predpokladala vytvorenie troch priamych liniek medzi oboma stranami Taiwanského prielivu (pošta, obchod, cestovanie). Zintenzívnenie hospodárskej a kultúrnej výmeny malo viesť k postupnému zjednoteniu.

¹⁰ KEUM, H., CAMPBELL, J. R.: *Devouring Dragoon and Escaping Tiger*. 2001, s. 65

¹¹ V roku 1992 boli založené špeciálne vládne agentúry (Straits Exchange Foundation na Taiwane a Association for Relations Across the Strait v Číne), ktoré doteraz vedú rokovania o zjednotení.

¹² Kríze predchádzala návšteva taiwanského prezidenta v USA, ktoré sa ešte v 70. rokoch zaviazali Číne, že neprijmú žiadnu taiwanskú návštevu na najvyššej úrovni, čo prispelo k eskalácii napätia medzi spomínanými tromi stranami.

Voľby v roku 1996 však znamenali významný posun pre vnútorný vývoj Taiwanu, pretože jeho občania si po prvý krát v histórii demokraticky zvolili hlavu štátu. Koncom svojej administratívy prezident Lee prispel k ďalšiemu vyhroteniu sino-taiwanských vzťahov, keď ich nazval vzťahmi medzi dvoma štátmi, čo si čínska strana vysvetlila ako jednoznačný pokus o dosiahnutie nezávislosti.

Administratíva ďalšieho taiwanského prezidenta Chen Shui-Biana priniesla do sino-taiwanských vzťahov viacero kontroverzných obratov v pozícii voči Číne. Na začiatku svojho volebného obdobia v roku 2000 Chen Shui-Bian síce deklaroval vôľu pokračovať v zmierlivej politike proklamovanej začiatkom 90. rokov svojim predchodcom, postupom času sa jeho postoj k otázke zjednotenia menil cez *konceptiu tzv. rozdelenej Číny až po koncepciu jedného štátu na každej strane (Taiwanského prielivu)*, čím jasne deklaroval nastúpenú cestu k nezávislosti. Výsledkom týchto radikálnych krokov bola strata zahraničných spojencov ale aj ekonomický úpadok spôsobený stupňujúcim sa napätím v sino-taiwanských vzťahoch, čo napokon prispelo k porážke jeho strany vo voľbách v roku 2008.¹³

Politiku súčasného taiwanského prezidenta Ma Ying-Jeoua voči Číne mnohí odborníci nazývajú *diplomaciou prímeria*.¹⁴ Prezident Ma síce oficiálne proklamuje snahu udržiavať status quo bez budúceho smerovania k unifikácii alebo k nezávislosti, rôznorodými nástrojmi však (viac alebo menej viditeľne) približuje Taiwan k Číne. Môžeme konštatovať, že prezident Ma znovu obnovil proces graduálnej unifikácie zo začiatku 90. rokov, ktorá v dlhodobom horizonte predpokladala zjednotenie oboch entít, podporené prehlbovaním vzťahov v hospodárskej a kultúrnej oblasti. Maovej vláde sa zatiaľ podarilo vynegetovať uľahčenie podmienok pre vstup taiwanských investícií do pevninskej Číny, spojiť obe strany priamymi letmi a otvoriť Taiwan nielen čínskym turistom ale aj čínskym podnikateľom. Sino-taiwanské vzťahy tak zažívajú renesanciu, ktorá môže naraziť na odpor domácej taiwanskej verejnosti, ktorá si síce želá prehlbovanie vzájomných vzťahov s Čínou, no výlučne v hospodárskej oblasti. Podľa posledných prieskumov verejnej mienky čoraz viac Taiwancom podporuje udržanie status quo, no v dlhodobej perspektíve preferuje samostatnosť Taiwanu.

2. Vývoj zahraničnoobchodných stykov

Napriek politickým diskusiám, ktoré sa v otázke sino-taiwanského problému dlhé roky vedú, v poslednej dekáde sú čoraz viac významnejšie ekonomické faktory, ktoré budú v budúcnosti determinujúcim pôvodcom konečného riešenia sporu. V čase, kedy sa obe entity začali hospodársky zblížovať, bol Taiwan ekonomicky silnejším partnerom Číny. Vďaka enormnému pokroku, ktorý sa Číne podarilo za posledné dve dekády dosiahnuť, možno dnes

Čína po prvý krát v histórii konfliktu použila hrozbu sily, keď v Taiwanskom prielive začala vojenské cvičenie.

¹³ Za najvýznamnejší úspech jeho zahraničnopolitických aktivít môžeme považovať vstup Taiwanu do WTO v roku 2002, pod názvom „Špeciálne colné územie Taiwanu, Penghu, Matsu a Kinmenu“.

Chen Shui-bian tiež začal s kampaňou „Taiwan for UN“, s cieľom dosiahnuť opätovné prijatie Taiwanu do OSN.

¹⁴ Nová vláda napríklad nepredložila žiadosť o vstup do OSN (ako to bolo každoročným zvykom Chenovej administratívy). Taiwan tiež zrušil svoj pravidelný summit so skupinou spojencov z Južného Pacifiku a pozastavil ďalší vývoj rakiet Xiung Feng 2E, ktoré sú považované za jediný vlastný boj schopný arzenál v prípade čínskej agresie.

Čínu považovať (vo vzťahu k Taiwanu) za dominujúcu aj z pohľadu ekonomickej sily, a to nielen z dôvodu čínskej komparatívnej výhody lacnej pracovnej sily, ale aj kvôli obrovskému potenciálu vnútorného čínskeho trhu. Silnejúcu závislosť Taiwanu na hospodárskych stykoch s Čínou nazvala bývala viceprezidentka Anette Lu¹⁵ *efektom Trójskeho koňa*. Od začiatku 90. rokov, kedy Taiwan začal s uvoľňovaním reštrikcií uvalených na obchod s Čínou, sa Taiwan stal najväčším investorom v ČĽR (v p.c. prepočte). Okrem toho, od začiatku tejto dekády sa obchodné styky medzi oboma časťami Taiwanského prielivu zintenzívnili natoľko, že ČĽR sa stala najvýznamnejším obchodným partnerom Taiwanu. Podľa údajov MACu (Mainland Affairs Council) dosiahol ich vzájomný obchod v roku 2007 hodnotu 130,2 mld. USD, pričom objem taiwanského exportu do Číny predstavoval 40% celkového exportu Taiwanu.¹⁶ Pre porovnanie, v roku 2000 objem realizovanej obchodnej výmeny dosiahol hodnotu iba 45,7 mld. USD.¹⁷ K prehĺbeniu ekonomickej závislosti Taiwanu na Číne tak došlo paradoxne najmä počas vlády prezidenta Chen Shui-Biana, avšak tento proces bol z dlhodobého hľadiska nezvratný. V súčasnosti sa spomínaný trend ďalej posilňuje, a to nielen v rovine obchodnej výmeny, ale aj transferu investícií oboma smermi. Celkový objem taiwanských investícií v ČĽR dosiahol v roku 2007 výšku 64,9 mld. USD, čo predstavuje 3,5 násobný nárast od roku 2000.¹⁸ Podobná miera hospodárskej spolupráce medzi dvoma politickými rivalmi je v medzinárodných vzťahoch bezprecedentná. Môžeme teda konštatovať, že za posledných desať rokov sa Taiwan stal na Číne závislým, hoci *a priori* z iných ako politických či vojensko-bezpečnostných dôvodov. Je tiež otázkou času, kedy hospodárska integrácia Taiwanu prerastie aj do integrácie politickej.

3. Interdependencia ako nástroj politického tlaku?

Rýchle upevňovanie vzájomných vzťahov Taiwanu a Číny nastoľuje mnohé bezpečnostné otázky. Do akej miery dokáže Čína zneužiť rastúcu hospodársku závislosť Taiwanu na ekonomických väzbách s pevninskou Čínou na dosiahnutie svojich politických cieľov, je v súčasnosti stále otáznou. Otáznou je aj výber hospodárskych nástrojov, ktoré môže Čína pri presadzovaní svojich politických cieľov použiť.

V praxi medzinárodných hospodárskych vzťahov sú ekonomický nátlak, donútenie alebo sankcie tradičnými nástrojmi, používanými predovšetkým silnými, medzinárodne aktívnymi štátmi, ktoré konajú buď vo vlastnom záujme, alebo stoja na čele koalície krajín, a to spravidla proti záujmom nepomerne menších a hospodársky a politicky menej významných štátov. Ekonomický nátlak je často považovaný za pohodlnú a politicky priateľnú

¹⁵ Anette Lu bola viceprezidentkou Taiwanu počas administratívy Chen Shui-Biana.

¹⁶ Pre porovnanie, celkový objem zahraničného obchodu Číny a USA dosiahol v roku 2007 hodnotu 300 mld. USD.

¹⁷ MAC: The Significance of The Second „Chiang-Chen Talks“. 2008, s. 2

¹⁸ Podľa niektorých odhadov dosahuje celkový objem taiwanských investícií v ČĽR výšku 100 – 150 mld. USD).

strednú cestu, ktorá ale „dáva diplomacii zuby, hoci štekánie je častokrát horšie ako uhryznutie“.¹⁹

Od roku 1979, kedy začal rýchly proces nadviazania hospodárskej spolupráce, bol tento zásadný obrat oficiálne vysvetľovaný ako primárny krok Číny k udržateľnému ekonomickému rastu, ktorého súčasťou mala byť aj mierová reunifikácia oboch entít. Niektorí akademici sa prikláňajú k názoru, že vláda v Pekingu dlhé roky oficiálne proklamuje svoju stratégiu „používania ľudí ako nástroja nátlaku na úradníkov“ a „podnikateľov ako nástroj nátlaku na politikov“. V Číne dokonca panuje všeobecne prijímaný konsenzus, podporujúci hospodárske väzby ako najvýznamnejší zdroj prípadného politického tlaku. Za najradikálnejšie riešenie môžeme považovať uvalenie hospodárskeho embarga na taiwanské importy alebo pozastavenie čínskeho exportu takých komodít, ktoré sú pre Taiwan strategické. V tomto hraničnom prípade sa dá očakávať, že spomínané kroky by na Taiwane spôsobili ekonomický chaos. Hospodársky rast Taiwanu je v súčasnosti taký závislý na čínskom trhu, že „akákoľvek snaha Taiwanu klásť prekážky zamýšľanému vývoju sino-taiwanských vzťahov automaticky znamená prekážku hospodárskeho rastu.“²⁰ Na druhej strane, silnejúca interdependencia oboch entít napomáha transformáciu čínskej spoločnosti. Reunifikácia Taiwanu sa dokonca považuje za kľúčový zdroj demokratizácie čínskej spoločnosti. Silnejúce hospodárske väzby navyše vytvárajú na oboch stranách Taiwanského prielivu čoraz väčšiu komunitu ľudí, ktorí zdieľajú spoločné hodnoty a sú od seba závislí. Čínski lídri teda predpokladajú, že vytváranie spoločných väzieb na jednej strane zblíži obe spoločnosti pod zámienkou spoločných záujmov a na druhej strane, v prípade potreby, bude slúžiť ako nástroj aktívneho ekonomického nátlaku Číny. Tieto očakávania sa zatiaľ nepotvrdili, čoho dôkazom bol aj výsledok prezidentských volieb v roku 2004, ktoré napriek zhoršujúcej sa ekonomickej situácii vyhral prezident Chen Shui-Bian. Za príčinu neúspechu čínskeho hospodárskeho nátlaku môžeme považovať absenciu silnej pročínskej podnikateľskej lobby, ktorá by plnila rolu čínskeho nástroja nátlaku na taiwanských politikov. Taiwanská podnikateľská elita sa takmer vôbec neidentifikuje s politickými špičkami.

Od polovice 80. rokov bola zahraničnoobchodná politika Taiwanu voči Číne formovaná pôsobením dvoch zásadne protichodných síl. Taiwanská vláda spolu s miestnymi podnikateľmi na jednej strane chceli využiť hospodársky boom Číny na zvýšenie konkurencieschopnosti krajiny v čoraz viac globalizovanom svete. Taiwanská vláda si však dobre uvedomovala zámery Číny, ktorá si postupným rozširovaním a prehľbovaním ekonomických kanálov chcela vydobíť vplyv aj na tvorbu vnútorných politík a postupne Taiwan integrovať. Počas posledných dvoch dekád však žiadna taiwanská vláda nenašla dostatok politickej vôle, ani administratívnych kapacít na to, aby dokázala absolútne zabrániť prehľbovaniu ekonomických vzťahov medzi Taiwanom a Čínou. Na druhej strane, taiwanská vláda sa stále snažila nájsť vhodné opatrenia, ktoré by eliminovali citlivosť Taiwanu na

¹⁹ HUFBAUER, G. C. a kol.: *Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy*. 1985 citované v TANNER, M. S.: *Chinese Economic Coercion Against Taiwan: A Tricky Weapon to Use*. 2007, s. 27

²⁰ TANNER, M. S.: *Chinese Economic Coercion Against Taiwan: A Tricky Weapon to Use*. 2007, s. 56 - 59

obchode s Čínou a zároveň motivovali taiwanských podnikateľov diverzifikovať svoje investície do menej rizikových krajín.

Napriek reštriktívnym snahám pro-nezávislej vlády prezidenta Chena mnohí taiwanskí podnikatelia začali významnejšie investovať v Číne a postupne tu presúvať svoje prevádzky. Rozvoj off-shore financovania a prirodzené obštrukcie monitoringu investícií v poznatkovej, sofistikovanej ekonomike prispievajú k obchádzaniu vládnych prekážok zo strany taiwanských firiem investujúcich v Číne. Vládnym obmedzeniam obchodných aktivít v priestore Taiwanského prielivu nie je nakolnená ani domáca verejná mienka, pre ktorú sú v tomto prípade charakteristické asynchrónne pozície. Kým prieskumy verejnej mienky potvrdzujú rastúci význam taiwanskej identity, silnejúci odpor čoraz väčšej časti verejnosti voči jednotlivým formám čínskeho nátlaku a odmietanie prijatia čínskej doktríny „jedna krajina, dva systémy“ a teda aj unifikácie, akonáhle taiwanská ekonomika začala vykazovať známky spomalenia, podporu verejnosti získali tí politici, ktorých primárnym cieľom zahraničnoobchodnej politiky bola liberalizácia vzťahov s Čínou. Tento trend sa potvrdil aj pri posledných prezidentských voľbách v roku 2008.

Posledné taiwanské vlády však dokázali implementovať niekoľko politických nástrojov, ktoré účinne a zároveň efektívne spomalili proces prílišnej interdependencie Taiwanu a Číny. Napriek politickým tlakom a nesúhlasu veľkej časti verejnosti, predovšetkým podnikateľov, administratíva prezidentov Lee Teng-Huia a Chen Shui-Biana odmietla prijať ponuku čínskej strany na vybudovanie troch priamych liniek medzi oboma časťami Taiwanského prielivu.²¹ Ciele tohto programu boli naplnené až s nástupom prezidenta Ma Ying-Jeoua. Ďalším efektívnym nástrojom zadržovania prehlbujúcej sa závislosti Taiwanu na Číne bola vládna kontrola investičných tokov smerom do pevninskej Číny. Cieľom vládnych politik Taiwanu počas poslednej dekády bolo udržiavanie tzv. technologickej medzery, ktorá Taiwanu zabezpečuje lepšie konkurenčné postavenie na svetových trhoch s high-tech produkciou, kde tradične dominuje. Vlády posledných dvoch prezidentov sa snažili rôznymi nástrojmi eliminovať podnikateľské aktivity tzv. Taishang podnikov²², ktoré predstavujú pomerne silnú podnikateľskú lobby a úspech vládnych reštrikcií v tejto oblasti môžeme vďaka súčasným trendom považovať za otázný. Csabay však pripomína, že „rozvoj Taiwanu ako svetovej IT veľmoci je úzko prepojený s dynamickým rastom hospodárstva v pevninskej Číne...čoraz výraznejšie sa prejavuje deľba práce – Taiwan sa koncentruje na výskum a vývoj produktov, Čína na ich výrobu.“²³

Záver

²¹ Išlo o program vybudovania (obnovenia) troch priamych liniek medzi taiwanom a Čínou – priama doprava, obchod a poštové a telekomunikačné služby.

²² Taishang sú taiwanské spoločnosti investujúce predovšetkým na území pevninskej Číny. Ide najmä o podniky vyrábajúce high-tech produkciu, s vysokým inovačným potenciálom. Mnohé z nich využívajú komparatívne výhody čínskeho pobrežia a hŕfne tu presúvajú svoje prevádzky, na úkor domácich fabrik.

²³ CSABAY, M.: Historický vývoj a súčasná charakteristika ekonomiky Taiwanu. In: Almanach, 2. roč., č. 1, 2007, s. 88

Trvalo jednu generáciu, kým sa takmer uzavretý Taiwanský prieliv zmenil na miesto stále akcelerujúcej obchodnej výmeny. V súčasnosti už môžeme konštatovať, že obchod a investície smerujúce do Číny sú pre Taiwan nevyhnutnou podmienkou udržateľného ekonomického rastu a Taiwan je príliš hospodársky závislý na Číne na to, aby bol nezávislý politicky. Posledné aktivity nového prezidenta Ma Ying-Jeoua to len potvrdzujú. Čína si i naďalej udžiava pozíciu najvýznamnejšieho obchodného partnera a beneficienta taiwanských zahraničných investícií, ktorú získala na prelome dvoch tisícročí a ktorú, zdá sa, nestratí. To, či sa potvrdí hypotéza trójskeho koňa a naplnia sa predpovede opozície súčasného prezidenta o jeho jedinej úlohe predať ostrov späť Číne, môže byť, aj pod tlakom súčasnej zhoršujúcej sa situácie vo svetovej ekonomike, vyriešenou otázkou blízkej budúcnosti.

Literatúra

- [1] CSABAY, Marek: *Historický vývoj a súčasná charakteristika ekonomiky Taiwanu*. In: Almanach, 2. roč., č. 1, 2007. ISSN 1337-0715, s. 81 – 89
- [2] CSABAY, Marek: *Slovakia within the Framework of EU's Relations with Taiwan*. In: International Conference on the 50th Anniversary of the Treaty of Rome and EU-Asia Relations. November 2007. Tamkang University. Taiwan.
- [3] ENGBARTH, Dennis: *Flying the Flag – The diplomatic Battle* [online]. Dostupné na internete <http://www.thebanker.com/news/fullstory.php/aid/4279/Flying_the_Flag%96_The_Diplomatic_Battle_.html>
- [4] KEUM, Hieyeon, CAMPBELL, Joel R.: *Devouring Dragoon and Escaping Tiger: China's Unification Policy vs. Taiwan's Quasi Independence as a Problem of International Relations*. In: East Asia, Spring - Summer 2001, s. 58 – 94
- [5] MAC: *Mainland Policy and Cross-Strait Relations in the Current Phase*. [online]. Dostupné na internete <<http://www.mac.gov.tw/english/english/macpolicy/971015e.pdf>>
- [6] MAC: *The Significance of The Second „Chiang-Chen Talks“*. [online]. Dostupné na internete <<http://www.mac.gov.tw/big5/rpir/publish/book447.pdf>>
- [7] SHIRK, Susan L.: *China: Fragile Superpower: How China's Internal Politics Could Derail Its Peaceful Rise*. New York: Oxford University Press, 2007. 336 s. ISBN 0-19-530609-5
- [8] TANNER, M. S.: *Chinese Economic Coercion Against Taiwan: A Tricky Weapon to Use*. National Defense Research Institute, 2007. 180 s.

Ing. Mária Fertalová

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Email: fertalova@euba.sk

Otázka energetickej bezpečnosti v kontexte energetickej spolupráce Ruska a Európskej únie¹

Ing. Veronika Fodorová, Ing. Marián Dičér

Abstrakt

Pravidelný a objemovo stabilný prísun energii je predpokladom kontinuálneho rozvoja. V rámci tejto koncepcie a v nadväznosti na reflexiu energetických kríz vzniká v rámci integrovanej Európy potreba budovania európskej energetickej politiky, ktorá by napomohla dosiahnutiu zaistenia energetickej bezpečnosti. Ruská federácia je v oblasti energetiky významným európskym partnerom. V texte sa zaoberáme možnosťou dosiahnutia energetickej bezpečnosti v kontexte spolupráce Ruska a EÚ.

Kľúčové slová: Európska energetická politika, Energetická bezpečnosť, Ruská federácia, Európska únia

Abstract

Projection of continuous growth is based on the assumption of regular and stable (in the sense of volume) energy supplementation. In the frame of this conception and following possible energy emergence in Europe it is crucial to create such an energy policy, which would be able to achieve energy security. Among all the partners of the European Union Russia is the most important one. In this paper we deal with the ability to attain an energy security from the perspective of the cooperation between Russia and the European Union.

Key words: European energy policy, energy security, Russia, European Union

Úvod

Proces prehlbovania európskej integrácie napredoval vo forme sektorovej integrácie v oblasti uhlia, ocele, atómovej energie a vytvárania spoločného trhu až do súčasnej podoby, kedy kopíruje formu makroekonomickej integrácie siahajúcu do diferencovaných oblastí hospodárstva a politik jednotlivých členských krajín EÚ. V rámci kooperácie v energetickej oblasti vystúpila po vlne industrializácie a s ňou spojennej reštrukturalizácie používanej technológie v priemyselných odvetviach do popredia otázka riešenia vzniku previsu ponuky uhlia nad dopytom po ňom a otázka riešenia zabezpečenia objemovo postačujúcich a pravidelných dodávok ropy, či efektívneho využívania alternatívnych energetických surovín. Národné štáty európskych spoločenstiev zvyrazňujú vo svojich hospodárskych stratégiách potrebu diverzifikácie energetických zdrojov, zaistenia energetickej bezpečnosti čo najefektívnejším využitím domáceho energetického potenciálu, ako aj importom z tretích krajín. Otázka energetickej bezpečnosti patrí vďaka svojej naviazanosti využívania energie

¹ Tento príspevok bol spracovaný v rámci projektu mladých vedeckých pracovníkov č. 2319205

s hospodárskym rozvojom k veľmi citlivým geopolitickým otázkam, v čom spočíva neochota členských krajín EÚ vzdať sa rozhodovacích kompetencií v oblasti energetiky v prospech nadnárodného celku. Obava jednotlivých krajín vyplýva zo strachu zo straty nezávislého rozhodovania v tejto oblasti a oslabenia ich národnej suverenity. V oblasti tvorby energetickej politiky však možno badať určitý posun, kedy členské štáty spolupracujú v oblasti liberalizácie trhu s energiami, vytvárajú partnerstvá pre projekciu budúcej spolupráce, podnikajú spoločné kroky vo výskume a odovzdávajú si relevantné poznatky a informácie.

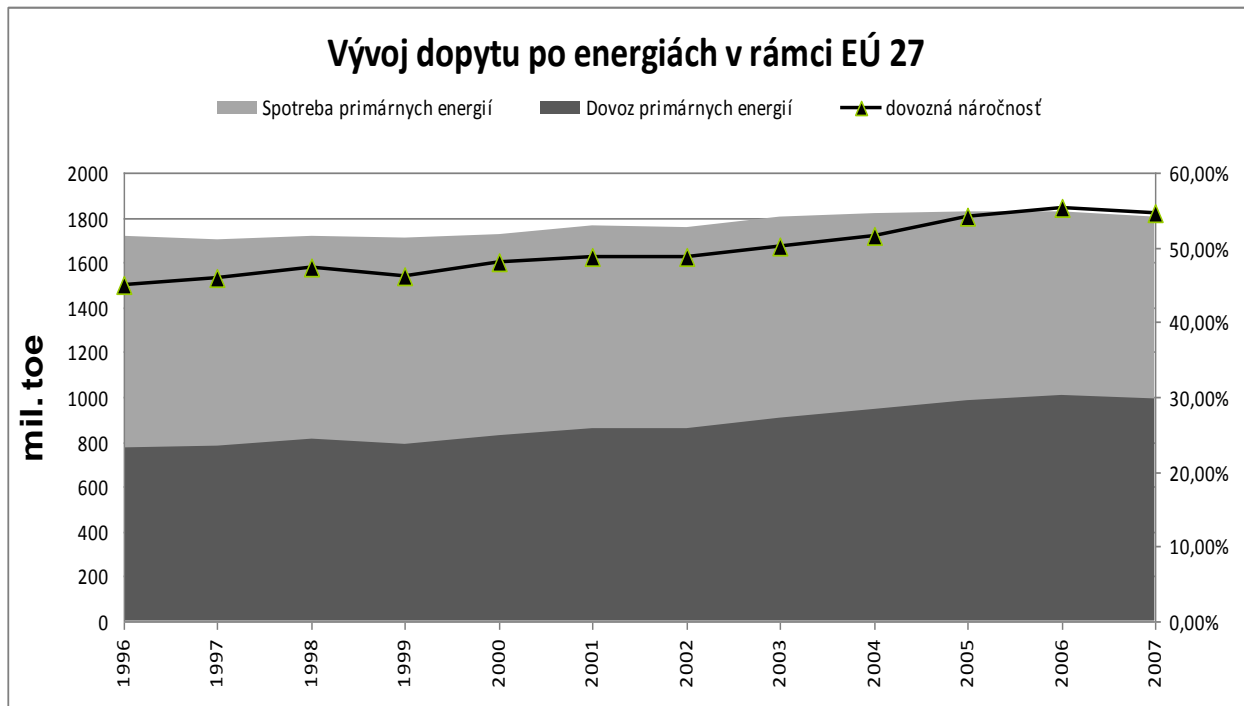
Cieľom energetickej politiky Slovenska je podľa návrhu energetickej politiky Slovenska vytvoriť predpoklady pre zabezpečenie dostatočného množstva energie, jej efektívne využívanie, bezpečnú a plynulú dodávku a maximalizáciu úspor na strane spotreby.² Závislosť Slovenska na dodávkach plynu z Ruska je približne 97%. Podobne sú na tom aj ďalšie krajiny v Európe, napr. Fínsko, Bulharsko, i keď napr. susedné Česko je na ruskom plyne závislé na 80%. Slovensko ako plnohodnotný člen Európskej únie môže prostredníctvom energetickeho dialógu EÚ-Rusko napomôcť k zamedzeniu takým energetickým šokom, akým bola napr. plynová kríza z januára 2009. V nasledujúcom texte sa budeme zaoberať genézou európskej energetickej politiky, teoretickým aspektom energetickej bezpečnosti, načrtneme možnosti diverzifikácie importu energetických zdrojov, pričom sa sústredíme na spoluprácu Ruska a Európskej únie v kontexte energetickej bezpečnosti.

Energetické zdroje sú tak v odbornej literatúre, ako aj v rámci politického rozhodovania považované za faktor rastu, kopírujúceho potreby technologického rozvoja (neoklasické teórie rastu zohľadňujúce mieru technického pokroku). Energetické zdroje sú tiež určujúcim faktorom pri formovaní vzťahov s tretími krajinami a stanovovaní cieľov zahraničnej politiky, predovšetkým v našich podmienkach, keďže napr. aj Slovenská republika je čistým dovozcom energetických zdrojov. So spomínaným technologickým rozvojom je pre Európu ako integračné zoskupenie charakteristická rastúca energetická závislosť v dôsledku neustáleho rastu dopytu po energiách, i keď tento nerastie v medziročných porovnaníach neudržateľným tempom, ale skôr naopak, jeho medziročný rast je charakterizovaný miernym tempom rastu. Spotreba primárnych energií dosiahla v roku 1996 hodnotu 1,711 219 miliónov toe, pričom o desať rokov neskôr to bolo o 5,56%. Dovoz primárnych energií stúpol z 790 677 toe/rok 25% na 988 354 toe ročne, tak ako to zobrazuje Graf č.1.

1. Energetická politika EÚ

Energetická politika v rámci členských štátov EÚ závisí od rozhodnutí jednotlivých národných vlád. Je považovaná za významnú strategickú oblasť, z čoho vyplýva neochota členských krajín delegovať rozhodovaciu právomoc na nadnárodnú úroveň, prisúdiť jej tak supranacionálny charakter a vytvoriť z energetickej politiky politiku spoločnú.

² NÁVRH ENERGETICKEJ POLITIKY SR. Ministerstvo Hospodárstva SR, [cit. 4.4.2007]. Dostupné na internete: <<http://www.economy.gov.sk/files/mh/vlastnymat2.doc>>

Zdroj: Eurostat, vlastné prepočty

V zmysle znenia unijného práva a princípu zdieľanej kompetencie nemôžu rozhodnutia EÚ prekročiť rámec pôsobnosti stanovený unijným právom. Európska únia tak nesmie konať nad rámec cieľov stanovených v zmluvách, avšak hlbšia spolupráca krajín v určitej oblasti nie je o rozpore s unijným právom. Energetická politika sa tak môže hlbšie rozvíjať na úrovni medzivládnej spolupráce bez toho, aby k dohode striktne museli pristúpiť všetky členské krajiny Spoločenstva. Rozvoj energetickej politiky tak spadá pod viacero cieľov EÚ definovaných v článku 2 Lisabonskej zmluvy.³ V rámci svojej výlučnej právomoci môže Únia ovplyvňovať energetickú politiku svojich členských krajín v oblasti stanovovania pravidiel hospodárskej súťaže potrebných pre fungovanie vnútorného trhu, či pravidiel spoločnej obchodnej politiky. V rámci spoločnej právomoci môže únia v prípade, že na ňu členské štáty preniesli právomoci prijímať legislatívne opatrenia v oblasti životného prostredia, ochrany spotrebiteľa, transeurópskych sietí, dopravy, dokonca Lisabonská zmluva exaktne vymedzuje i oblasť energetiky. Energetická politika tak siaha do pôsobnosti viacerých diverzifikovaných cieľov, nástrojov a oblastí pôsobnosti. Napredovanie v budovaní jedného silného trhu s energiami postupným zapájaním predtým samostatných národných trhov s energiami z časti iniciované Európskou komisiou, spolu s posilnenými kompetenciami Európskej únie v oblasti obchodnej politiky a obchodných vzťahov s tretími krajinami prispieva k posunu energetickej politiky do oblasti geo-politickej agendy EÚ.

³ Napr. budovanie priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti bez vnútorných hraníc; vnútorného trhu; úsilia o dosiahnutie trvalo udržateľného rozvoja založenom na vyváženom hospodárskom raste a cenovej stabilite; dosiahnutie vysokej úrovne ochrany životného prostredia a zlepšenie jeho kvality; podpory vedeckého a technického pokroku; pričom tieto ciele únia dosahuje primeranými prostriedkami podľa rozsahu v akom boli na ňu zmluvami prenesené príslušné právomoci.

1.1 Genéza vývoja európskej energetickej politiky

Európa disponuje nepomerne malým množstvom energetických zdrojov v porovnaní s jej dopytom po nich. Potom, čo ich zabezpečenie prostredníctvom koloniálnej expanzie odsúdila, stala sa prostriedkom na ich zaistenie spolupráca a spoločný postup. Projekt európskej integrácie sa rozvíjal na báze konceptu sektorovej integrácie. Cieľom troch vzniknutých európskych spoločenstiev (EUROATOM⁴, EHS⁵, ESUO⁶) bolo prostredníctvom kontroly a spolupráce vo vymedzených sektoroch (oblasti vedy a výskumu atómovej energie a aplikácie ich outputov; oblasti kontroly a využívania zdrojov uhlia a ocele; hospodárstva s cieľom jeho rozvoja a zabezpečenia tak kvantitatívneho ako aj kvalitatívneho rozvoja spoločnosti) zabrániť eskalácii ozbrojeného konfliktu v Európe.

Ciele ESUO sa v praxi prejavovali snahami o racionalizáciu výroby a vzrast produktivity spojenom s poklesom nákladov výroby prostredníctvom zavedenia plánovania investícií a samotnej výroby. Odstránenie colných prekážok, vzájomná koordinácia postupov a zníženie cien týchto významných vstupov tak mali zabezpečiť podmienky pre kontinuálny rozvoj v povojnovom období, ako aj v období ďalšej vlny industrializácie, pričom mali byť zabezpečené zvýšené energetické nároky vo všetkých oblastiach hospodárstva.

EUROATOM (Zmluva o založení Európskeho spoločenstva pre jadrovú energiu) vznikol na základe ambícií členských krajín podporovať zvyšovanie životnej úrovne členských krajín a rozvoj vzťahov s tretími krajinami vytváraním podmienok pre vznik a rast jadrových priemyslov za podmienky ich použitia výlučne len na mierové účely.

Základným cieľom vytvorenia EHS bol vznik spoločného trhu (odstránenie colných sadziieb a prekážok voľného obchodu s tovarmi, vytvorenie Spoločného colného sadzobníka s tretími krajinami, liberalizácia v ostatných oblastiach – v oblasti služieb, výrobných faktorov, pracovných síl a kapitálu) na území členských krajín integračných zoskupení.

⁴ Rímske zmluvy definovali ciele „energetického“ spoločenstva nasledovne: podpora výskumu a zabezpečenie rozširovania technických poznatkov; zavádzanie jednotných noriem bezpečnosti na ochranu zdravia verejnosti a zdravia pracovníkov ako aj zabezpečenie ich uplatňovania; uľahčenie investičných možností a zabezpečenie vytvárania základných zariadení potrebných pre rozvoj jadrovej energie v spoločenstve; dohľad nad pravidelnými a rovnakými dodávkami rúd a jadrového paliva; dozor nad používaním jadrových materiálov v povolených oblastiach; výkon práva vlastníctva priznanom v oblasti osobitných štiepných materiálov; zabezpečenie rozsiahleho odbytového trhu a prístupu k najlepším technickým prostriedkom vytváraním spoločného trhu v oblasti špecializovaných materiálov používaných v jadrovom odvetví a zariadení voľným pohybom kapitálu pre investície v oblasti jadrovej energie a voľným zamestnávaním špecialistov v rámci spoločenstva; upevňovanie takých vyťahov s ďalšími krajinami a medzinárodnými organizáciami, ktoré urýchlia rozvoj mierového využívania jadrovej energie.

Rímske zmluvy. [cit. 15.4.2009]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/sk/treaties/dat/11957K/word/11957K.doc>>

⁵ Zmluva o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva – Rímske zmluvy (spolu so Zmluvou o založení EUROATOM) podpísané 25.3.1957 v Ríme

⁶ Zmluva o ESUO podpísaná 18.apríla 1951 v Paríži. Cieľmi ESUO bolo zabezpečenie pravidelných dodávok na spoločný trh, zabezpečenie rovnakého prístupu pre všetkých účastníkov spoločného trhu, zabezpečenie čo najnižších cien, zlepšenie pracovných a životných podmienok pre pracujúcich, modernizácia výroby a zlepšenie kvality. Zdroj: Treaty establishing the European Coal and Steel Community. [cit.20.5.2009]. Dostupné na internete: <http://europa.eu/scadplus/treaties/ecsc_en.htm>

Zlúčením dovtedy troch existujúcich zoskupení⁷ tak mohli Európske spoločenstvá efektívnejšie reagovať na potreby zabezpečenia dopytu po rope v priebehu 50.-tych a 60.-tych rokov. Z dôvodu efektívnejšieho využitia ropy oproti uhliu začal byť integrovaný sektor charakterizovaný previsom ponuky nad dopytom. Po ropných šokoch v 70-tych rokoch členské štáty pristúpili k prehodnoteniu svojich energetických politík, pričom ich ciele sa výraznejšie zamerali na diverzifikáciu zdrojov vrátane vývoja alternatívnych zdrojov energií, vlastnú ťažbu a rozvoj nadväzujúcich odvetví hospodárstva. Rozhodovanie o vlastnej ťažbe bolo podmienené možnosťami spracovania vlastných surovín, keďže tie sa fyzikálne a chemicky odlišujú od doposiaľ používaných dovážaných zdrojov, s čím súvisí aj možnosť ich reálneho technického zapojenia do hospodárstva. Ani po prekonaní obdobia stagflácie nedošlo k výraznejšiemu posunu v oblasti energetickej politiky v rámci EÚ. Problematika dodávok energií je významnou geopolitickou oblasťou strategických záujmov, pričom ani negatívna skúsenosť zo 70-tych rokov neprivedla členské štáty k spoločnému postupu v tejto oblasti. Európske spoločenstvá ako celok boli v tomto období jednotné iba v oblasti definovania cieľov, medzi ktorými do popredia vystúpilo obmedzenie spotreby a opäť zníženie závislosti na importe. Opatrenia týkajúce sa výstavby jadrových elektrární, či predĺženia životnosti už existujúcich zariadení tak mali napriek určitému postupu i mnoho negatívnych účinkov na životné prostredie.

Jedným z prvých posunov v rámci energetickej spolupráce bolo definovanie zásad pre koordinované energetické politiky Radou v roku 1983 s platnosťou od roku 1986 do roku 1995. Tieto zásady spočívali v zvýšení podielu tých zdrojov energií na výrobe, ktorými disponuje Európa dostatočne (pevné palivá); a stabilizácií podielu zemného plynu a atómovej energie. Po výbuchu jadrového reaktora v Černobyle v roku 1986 došlo presadzovaniu zvýšených nárokov na bezpečnosť pri správe jadrových elektrární, ako aj k vlne odporu voči existencii jadrových elektrární zo strany združení pre ochranu životného prostredia.

Podpis Európskej energetickej charty v roku 1991 mal viesť k vytvoreniu Európskeho energetického spoločenstva s účasťou tretích krajín na projekte. Ďalšími snahami o kooperáciu v oblasti boli *Zmluva o energetickej charte a Protokol energetickej charty o energetickej účinnosti a súvisiacich environmentálnych aspektoch* podpísané v decembri 1994 a schválené 45-imi európskymi štátmi. I napriek ambíciám prehĺbovať spoluprácu v energetickej oblasti sa energetická politika ako taká nestala súčasťou tak Maastrichtskej zmluvy, ako aj Amsterdamskej zmluvy, či zmluvy z Nice. Jej ciele teda odvodzujeme zo Zelenej knihy O energetickej politike EÚ z roku 1994:⁸

- zabezpečenie plynulosti dodávok energií, pričom dovozná závislosť členských krajín by nemala presiahnuť 50%
- integrácia a liberalizácia trhov s energiami
- prepojenie cieľov energetickej a environmentálnej politiky

⁷ Zlučovacia zmluva z 8.4.1965

⁸ COM (94) 695. [cit. 10.5.2009]. Dostupné na internete: <http://europa.eu/documents/comm/green_papers/index_sk.htm>

Biela kniha Európskej komisie z roku 1995 sa stala základom pre budovanie európskej energetickej politiky. Ciele obsiahnuté v Bielej knihe obsahovali používanie takých nástrojov a politík, ktoré by viedli k zvyšovaniu konkurencieschopnosti, dosiahnutiu energetickej bezpečnosti súvisiacej s pravidelnými a objemovo stabilnými dodávkami energií a jej zdrojov a ochrana životného prostredia.

Retrospektívou vývoja a projekcie národných energetických politík dospela väčšina štátov v Európe k záveru, že závislosť na dovoze energií sa v najbližšej budúcnosti nezníži. Z tohto dôvodu je preto pre členské štáty koordinovať svoje postupy pri rokovaniach o trhových podmienkach. Zohľadňovanie národných záujmov nenapomáhalo zvyšovať vlastnú konkurencieschopnosť, ako aj konkurencieschopnosť EÚ ako integračného celku. Politické a strategické zámery viedli EÚ k prijatiu takých opatrení, ktoré mali viesť k diverzifikácii závislosti na dovoze a zabezpečeniu kontinuálneho zásobovania (program TEN,⁹ zmluvné zakotvenie partnerstiev EÚ s exportérmi ropy a zemného plynu¹⁰).

Energetická politika bola do prijatia Amsterdamskej zmluvy interdimenzionálnou otázkou. Po vyše 55 ročných snahách o akceleráciu a prehĺbenie spolupráce v energetickej oblasti až Lisabonská zmluva zaraďuje energetickú politiku medzi politiky so spoločnou právomocou EÚ a jej členských krajín. Oblasť energetiky je obsiahnutá v článku 194, hlava XXI. V rámci vytvorenia a fungovania vnútorného trhu a so zreteľom na potrebu zachovávať a zlepšovať životné prostredie sleduje politika Únie v oblasti energetiky nasledovné ciele:

- zabezpečovať fungovanie trhu v oblasti energetiky
- zabezpečovať bezpečnosť dodávok energie v Únii
- presadzovať energetickú efektívnosť, úsporu a vývoj nových a obnoviteľných zdrojov energie
- podporovať prepojenie energetických sietí

Energetickú politiku vykonáva Komisia prostredníctvom Generálneho riaditeľstva pre Energetiku a Dopravu. Nástrojmi energetickej politiky sú Zelené a Biele knihy, vnútorný trh s energiou (plyn, elektrina), ktorých implementácia má byť spojená s presadzovaním obnoviteľných zdrojov energie. Medzi ďalšie nástroje zaraďujeme energetické dane (spotrebné dane), dotácie, emisné kvóty a do budúcnosti očakávané zavedenie emisných daní (daň z emisie CO₂). Hlavnými nástrojmi finančného zabezpečenia realizácie energetickej politiky sú Rámcové programy.

⁹ Transeurópske dopravné siete sa realizujú v 3 oblastiach: doprava, energetika a telekomunikácie (čl.154–156 ZEÚ)

¹⁰ V roku 1994 bola podpísaná 1. dohoda medzi Ruskom a EÚ (The Partnership and Co-operation Agreement), ktorá právne ukotvuje otázku dodávok ruskej ropy a zemného plynu na európsky trh. V roku 1995 bola podpísaná dohoda so Stredomorím, ktorou sa mali mimo iného posilniť dodávky ropy a zemného plynu zo severnej Afriky.

2. Energetická bezpečnosť

Klasický prístup k bezpečnosti ako takej sa obmedzuje na jej ponímanie len v rámci obranných a vojenských aspektov zameriavajúc sa tak na otázky súvisiace s armádou, národnou suverenitou, zbrojením. Klasický prístup považuje bezpečnosť za stav, kedy nie je narušená, ani ohrozená bezpečnosť štátu a jeho občanov.

Komplexný prístup k problematike bezpečnosti predstavuje tzv. Kodanská škola¹¹ vychádzajúca predovšetkým z prác B. Buzana. Kodanská škola nespája bezpečnosť len so suverenitou štátu, ale za významný aspekt bezpečnosti považuje i rast a rozvoj a to v kontexte piatich bezpečnostných sektorov:

- vojenská bezpečnosť (v klasickom ponímaní)
- politická bezpečnosť
- ekonomická bezpečnosť
- environmentálna bezpečnosť
- spoločenská bezpečnosť

Vojenská bezpečnosť je determinovaná celkovou vojenskou silou, technologickou vyspelosťou, strategickým plánovaním a s nimi súvisiacimi oblasťami. Vojenská bezpečnosť súvisí s problematikou nastolenia rovnováhy síl v medzinárodných vzťahoch, ktorú môžu subjekty systému medzinárodných vzťahov uskutočňovať zvnútra (rozširovaním vlastných vojenských kapacít), alebo prostredníctvom vonkajších vzťahov (budovaním aliancií a spojenectiev voči pôvodcovi hrozby, alebo realizáciou politiky appeasementu, teda prijímaním ústupkov voči dominantnému aktérovi).

Politická bezpečnosť sa vzťahuje na všetky nevojenské ohrozenia štátu. Je založená na takom riadení spoločenského poriadku, ktorý neohrozuje štátnu suverenitu a nemá negatívny vplyv na legitimitu a autoritu vlády a súčasne nedestabilizuje existujúce supranacionálne celky a integračné procesy. Politická bezpečnosť teda predstavuje takú situáciu v usporiadaní medzinárodných vzťahoch, kedy sú princípy medzinárodného práva v súlade so základnými atribútmi, na ktorých stojí systém medzinárodných vzťahov.

Ponímanie ekonomickej bezpečnosti Kodanskou školou vychádza z postavenia ekonomických subjektov ako základných článkov trhového mechanizmu. Aktivity ekonomických subjektov smerujúce k maximalizácii zisku (na rozdiel od štátu) v podmienkach obmedzených zdrojov sú často konfrontované s rizikom a práve samotné riziko sa spája s nestabilitou ako opakom bezpečnosti. Na druhej strane sú opatrenia prijaté v záujme ochrany strategických ekonomických subjektov v protiklade s myšlienkou pretrvania len takých subjektov, ktoré sú ekonomicky efektívne. Firmy ako subjekty trhu zabezpečujú tiež verejné statky (vrátane energetickej bezpečnosti), preto je potrebné strategické jednotky z tohto hľadiska chrániť. Stabilita a efektivita trhového prostredia závisí od existencie pravidiel regulujúcich činnosť ekonomických subjektov a nie od ich počtu.

¹¹ Predstaviteľmi Kodanskej školy bezpečnosti sú Barry Buzan, Ole Waever a Jaap De Wilde.

Úlohou politikov a odborníkov je preto nájsť také prostriedky ekonomickej bezpečnosti, ktoré by neboli v kontraste s cieľom zabezpečiť ekonomickú stabilitu a tiež cieľom liberalizovať ekonomický systém a presadzovať voľnú súťaž.

Subjektmi environmentálnej bezpečnosti sú vládne rezorty, medzinárodné organizácie a občianske iniciatívy. Dôraz na environmentálnu bezpečnosť je historicky najmladším aspektom bezpečnosti.¹² Dotýka sa oblasti trvaloudržateľného rozvoja, biodiverzity, klimatických zmien, či ohrozenia planetárneho systému. Prijímanie opatrení pre dosiahnutie environmentálnej bezpečnosti sa v súčasnosti nezaraďuje k primárnym cieľom hospodárskych politik krajín, keďže riešenie tejto otázky nie je ešte stále pokladané za tak akútne ako ostatné sektory bezpečnosti.

Hranice spoločenských jednotiek a štátu sa zhodujú len vzácnne, čo bolo historicky jedným z najčastejších zdrojov medzinárodných konfliktov, preto pokladá Kodanská škola spoločenskú bezpečnosť za piaty sektor bezpečnosti. Z tohto dôvodu spadajú niektoré jej aspekty tak pod politickú, ako aj vojenskú bezpečnosť. Spoločenská bezpečnosť teda súvisí s identitou a s takou mierou jej modifikácie, ktorá nebude viesť k ohrozeniu stability medzinárodného systému.

Energetickú bezpečnosť je v kontexte „kodanskej bezpečnosti“ možno považovať za multidimenzionálnu, či prierezovú, keďže je aspektom všetkých piatich bezpečnostných sektorov, z čoho vyplýva potreba jej chápania v širokospektrálnych súvislostiach. Energetickú bezpečnosť je možné vnímať ako samostatný rozširujúci aspekt bezpečnosti (štátu), po boku vojenskej, hospodárskej či environmentálnej bezpečnosti, alebo ako ich podriadený, doplňujúci aspekt.¹³ Vzhľadom na význam energetických surovín pre fungovanie hospodárstva krajín, ako aj pre rozvoj spoločnosti možno energetickú bezpečnosť vnímať nie len ako trhovú, ale aj ako verejný statok.

2.1 Definícia energetickej bezpečnosti

Pri skúmaní bezpečnosti je nevyhnutné definovať jej tri aspekty: predmet ochrany, hrozbu a opatrenia pre odvrátenie, resp. zmiernenie hrozby. V prípade energetickej bezpečnosti ako rozširujúceho aspektu celkovej bezpečnosti podlieha definovanie jej zložiek politickému rozhodnutiu v rámci energetickej politiky jednotlivých krajín, či integračných celkov.

Chápanie energetickej bezpečnosti je v kontexte závislosti na dovoze, resp. vývoze energetických nosičov protichodné. Pre krajiny závislé od vývozu energetických surovín je nevyhnutné zabezpečenie dostatočného odbytu, pričom krajiny závislé od ich vývozu zameriavajú svoju hospodársku politiku na zabezpečenie dostatočného objemu ponuky. V špecifickom postavení sa nachádzajú tzv. tranzitné krajiny, ktorých hospodárska politika by sa mala zameriavať na udržanie a posilnenie svojej pozície. „Definície energetickej bezpečnosti pre krajiny dovážajúce energetické suroviny pozostávajú najčastejšie z troch

¹² Za prvú celosvetovú konferenciu týkajúcu sa životného prostredia sa pokladá Konferencia OSN o životnom prostredí v Štokholme v roku 1972.

¹³ Villányi, A.N.: Energetická bezpečnosť : Čo to je a čo s tým? In: EAQ, roč.3, č.3, 2008. s. 9

aspektov: (1) prístupu k adekvátnemu množstvu energetických surovín, (2) v adekvátnej forme a (3) za adekvátnu cenu. Adekvátne množstvo a formu je možné analyzovať podľa historických údajov o spotrebe,¹⁴ avšak adekvátnosť ceny je relatívnym pojmom, ktorý sa v politickej rovine stáva nástrojom presadzovania určitých záujmov.

Dosiahnuť stav energetickej bezpečnosti teda znamená prijatie opatrení a politik zamedzujúcich náhlym prerušeniam a prudkým pohybom v dodávkach a cenách energetických zdrojov a eliminujúcich riziká plynúce z prepravy a zariadení používaných na ich dodávku. Tieto ohrozenia a teda aj prijaté opatrenia obsahujú dve základné dimenzie, na ktoré sa orientujú:

- rozhodovanie v rovine zaistenia krátkodobej dostupnosti, resp. dlhodobej primeranosti
- prijímanie opatrení pre operačnú bezpečnosť (voči denným, či sezónnym výkyvom, výkyvom spojeným s poveternosnými podmienkami), ako aj strategickú bezpečnosť (vypadnutie hlavného zdroja, importéra, technického vybavenia)

Prijímanie spoločných postupov v podmienkach európskej integrácie by sa v záujme dosiahnutia energetickej bezpečnosti malo preto zamerať na dlhodobú primeranosť a strategickú bezpečnosť. Doposiaľ sa však diskurz ohľadom tejto otázky sústredil predovšetkým na možnosti liberalizovaného trhu zabezpečiť strategickú bezpečnosť na makroúrovni, resp. dlhodobú primeranosť dodávok na mikroúrovni (obmedzenie subjektov s najvyšším podielom na trhu). I politicky dôležitou otázkou zostáva cenotvorba energetických zdrojov.

2.2 Energetická bezpečnosť EÚ

Energetická bezpečnosť a jej zaistenie má legislatívny základ v druhom pilieri definovanom Zmluvou o Európskej únii, tzv. Maastrichtskej zmluvy ako oblasti spadajúcej pod Spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku. Zabezpečenie energetickej bezpečnosti v podmienkach EÚ spočíva tak v diverzifikácii energetického mixu, ako aj v diverzifikácii energetických zdrojov.

Produkcia energie v rámci EÚ 27 môže uspokojiť dopyt po energiách len na 54% (údaj za rok 2006). Hoci všeobecne je závislosť na dovoze energií v rámci EÚ vysoká, situácia sa líši v prípade konkrétnych krajín. Dánsko je jedinou energeticky nezávislou krajinou, pričom niektoré ďalšie krajiny ako napr. Poľsko, či Veľká Británia charakterizuje pomerne nízka závislosť na importe energetických surovín (cca.20%). Opačným príkladom sú krajiny ako Írsko, Taliansko, Portugalsko a Španielsko, ktorých ráció energetickej importnej závislosti sa pohybuje okolo hodnoty 80%. Malé krajiny, akými sú Malta a Cyprus, či Luxembursko sú plne závislými na energetickom dovoze. Estónsko, Litva, Lotyšsko, Bulharsko, Slovensko Írsko a Švédsko a Fínsko sú úplne závislé na dovoze plynu od jedného dodávateľa, zatiaľ čo Grécko, Maďarsko, Rakúsko vykazujú 80%-nú závislosť na jednom dodávateľovi. Taktiež Lotyšsko,

¹⁴ Villányi, A.N.: Energetická bezpečnosť : Čo to je a čo s tým? In: EAQ, roč.3, č.3, 2008. s. 9

Maďarsko, Slovensko a Poľsko sú krajinami takmer závislými na jednom dodávateľovi ropy (závislosť cca.95%). Estónsko, Lotyšsko a Cyprus sú takmer úplne závislé na dovoze uhlia od jedného dodávateľa.¹⁵ Predpokladá sa, že energetická závislosť na dovoze energetických zdrojov narastie z 50% v roku 2000 na 70% v roku 2030. Z 33 európskych štátov je na dovoze plynu závislých 9, pričom iba 5 štátov je sebestačných alebo sú čistými vývozcami plynu. Celkovo je EÚ v oblasti dovozu plynu vysoko závislá jeho dovoze z Ruska (42% spotreby plynu), Nórska (24%), Alžírka (18%) a Nigérie (5%). Do roku 2030 bude z Ruska pravdepodobne pochádzať až 60% dovážaného plynu, celková závislosť tak dosiahne 80%. Rusko takisto dominuje v dovoze uhlia (26%), nasledované Juhoafrickou republikou (25%), Austráliou (13%), Kolumbiou (12%), Indonéziou (10%) a USA (8%).¹⁶ Čo sa týka ropy, 45% dovozu ropy pochádza z Blízkeho východu, pričom sa predpokladá, že do roku 2030 bude musieť byť dovozom pokrývaných 90% spotreby ropy.

V otázke jadrovej bezpečnosti existovali v EÚ dve rozdielne stanoviská. Škandinávské krajiny, Nemecko a Rakúsko sa rozhodli pre nevyužívanie jadrovej energie, čo v praxi znamenalo postupnú demontáž atómových elektrární a zastavenie budovania nových. Naproti tomu napr. Francúzsko vyrába až 80% elektrickej energie v jadrových elektrárnach, pričom podpora využívania jadrových elektrární je podporovaná záujmom zabraňovať devastácií životného prostredia. Rozdielnosť názorov i v tejto oblasti je pôvodcom náročnosti prijatia konsenzu v energetickej oblasti a dôvodom presadzovania individuálnych prístupov a neochoty k harmonizácii.

V rámci zabezpečenia energetickej bezpečnosti realizuje EÚ rozhovory s viacerými partnermi. Spomedzi negociačných výstupov, pod ktoré spadá i oblasť energetickej bezpečnosti spomenieme Eurostredomorské partnerstvo (alžírské zásoby zemného plynu), Energetické spoločenstvo juhovýchodnej Európy ECSEE (elektrická energia, zemný plyn), Energetické spoločenstvo Baltického regiónu BASREC (elektrické a plynové rozvodové siete, ako aj environmentálne otázky klimatických zmien, využívanie obnoviteľných zdrojov, energetická efektívnosť), Arktická energetická agenda, Energetický dialóg EÚ-Nórsko.

2.3 Energetická bezpečnosť v kontexte energetickej spolupráce Ruska a EÚ

Energetický dialóg EÚ-Rusko započatý v októbri 2008 má za cieľ zabezpečiť prístup Európy k zásobám ropy a plynu v Rusku ako zabezpečiť aj ich stabilitu. Princíp rozhovorov sa zakladá na predpoklade, že vzájomná závislosť oboch regiónov bude narastať – zo strany EÚ z dôvodu bezpečnosti dodávok a závislosti, z ruskej strany kvôli potrebe zabezpečiť zahraničné investície do odvetvia a prístup na trhy Únie. Ďalšími oblasťami dialógu je otvorenie domáceho ruského energetického trhu hospodárskej súťaže (Gazprom ovláda asi 70% ruskej produkcie zemného plynu a má praktický monopol na jeho export); zlepšenie podnikateľského a investičného prostredia v oblasti energetiky; spolupráca v otázke klimatických zmien v rámci Kjótskeho protokolu; jadrová bezpečnosť a odstávka zastaralých jadrových elektrární.

¹⁵ European Commission: Europe's energy position: present & future. Market Observatory for Energy, 2008. s.8

¹⁶ European Commission: Europe's energy position: present & future. Market Observatory for Energy, 2008. s.8

Rusko disponuje 27-imi % známych svetových zásob zemného plynu a obrovské ložiská ropy. Pre EÚ-25 je Rusko hlavným dodávateľom uhľovodíkov, ruský pôvod má polovica dovozu plynu a tretina ropy. Predaj nerastných surovín na trh EÚ je preň zdrojom zahraničných devíz v hodnote blížiacej sa 40-im% federálneho rozpočtu. Energetický trh Ruska je charakterizovaný vysokou koncentráciou, pričom najväčším monopolom je Gazprom, ktorý kontroluje 25% celosvetových zásob plynu, produkuje 94% ruského zemného plynu a tvorí 16% globálnej produkcie zemného plynu. Prostredníctvom plynovodov cez Ukrajinu a Bielorusko Gazprom zásobuje štvrtinu trhu únie. Zásoby kontrolované ruskou firmou Gazprom (vyjadrené v boe – barrels of oil equivalent – ekvivalent barelu ropy) sú v porovnaní so zásobami Saudskej Arábie, či Iránu len o niečo menšie a zásoby Iraku či Kuvajtu presahujú.

Nadviazanie spolupráce s Ruskou federáciou v oblasti energetiky sa však nerealizuje len na úrovni EÚ a v záujme hájenia spoločných cieľov v tejto oblasti, ale z dôvodu už spomínaného geopolitického významu zabezpečenia energetických zdrojov i na bilaterálnej úrovni.¹⁷

I napriek existencii zmluvných záväzkov o dodávkach energetických zdrojov medzi Ruskom a EÚ došlo už k niekoľkokrát k ohrozeniu pravidelnosti a objemov dodávok plynu na územie EÚ. Zníženie dodávok plynu spoločnosti Gazprom prepravovaných cez ukrajinské územie v roku 2006 bolo spôsobené politickou situáciou na Ukrajine, ako aj z dôvodu snáh o vyriešenie otázky, kedy krajiny bývalého ZSSR odoberajú plyn za nižšie ceny ako ostatné krajiny EÚ. Ďalším, pre Slovensko doposiaľ najcitlivejším obmedzením bola 20-dňová plynová kríza v januári 2009, ktorej vznik je spájaný s podozrením nekontrolovaného odberu európskeho plynu zo strany Ukrajiny. V pozadí ukrajinsko-ruského energetického konfliktu je cenová politika a tranzitné poplatky za prepravovaný plyn. Obdobná neistota v súvislosti so zabezpečením dodávok plynu pre Európu je spájaná i s bielorusko-ruskými vzťahmi.

Rusko je z hľadiska disponibilít energetických zdrojov najvýznamnejším partnerom, a čo sa týka možnosti zabezpečenia členských krajín EÚ energetickými zdrojmi jedným z najvýznamnejších dodávateľov. Avšak v dôsledku nespoľahlivosti dodávok energetických surovín v súvislosti s jeho zahranično-politickými vzťahmi s dvoma najvýznamnejšími transportnými krajinami vzniká v rámci EÚ potreba diverzifikácie energetických zdrojov.

3. Možnosti diverzifikácie dovozu energetických zdrojov

Hoci to nie je pevným pravidlom, ceny plynu často kopírujú ceny alternatívnych palív. V Európe sa cena plynu stanovuje na základe ceny ropy. Zatiaľ čo v USA ceny plynu reagujú na obmedzenia dodávok spôsobené náhlym ochladením, či hurikánmi, ceny na európskom trhu variujú vplyvom zmien dostupnosti vykurovacieho oleja ako substitútu k plynu. Gazprom ako dominantný aktér na európskom energetickom trhu by vďaka svojmu

¹⁷ Rokovania Nemecka o výstavbe produktovodu po dne Baltského mora, voči čomu sa postavilo Poľsko; avizované možné uprednostnenie ruského plynovodu Blue Stream oproti európskemu Nabucco v prípade Maďarska

významnému postaveniu mohol realizovať monopolnú cenovú politiku, avšak dlhodobo k tejto situácii nikdy neprišlo.

Radikálne zníženie ceny ropy v auguste 2008, ako aj pokles ekonomickej aktivity v Európe poukázal na nižšie ceny plynu a nižší predaj spojený s nižšími tržbami počas roka 2009. V roku 2008 dosiahol export plynu do západnej Európy spoločnosťou Gazprom podľa jej údajov hodnotu 409 USD/1 000m³.¹⁸ Počas roku 2009 má Gazprom predávať plyn Európe v hodnote 280 USD/1 000 m³, čo je o 32% nižšia cena, ako tomu bolo v roku 2008.¹⁹ Na základe posledných vyjadrení investorov poklesne export plynu do Európy o 5% (zo 179 bcm v roku 2008 na 170 bcm v roku 2009), čo bude mať vplyv na zníženie príjmov z európskeho exportu o 26 mld. USD, resp. o 35%. Export do krajín bývalého Sovietskeho zväzu taktiež zaznamená zmenu vplyvom vyšších cien v porovnaní s rokom 2008. Historicky predávalo Rusko plyn krajinám bývalého Sovietskeho zväzu za znížené ceny, túto stratégiu však postupne mení a ceny plynu pre tieto krajiny sa približujú cenám pre európsky trh. V roku 2008 predstavovala cena plynu pre ruských importérov približne jednu osminu ceny za 1 000 m³ plynu pre európskych importérov. Hoci ruská vláda zvýšila regulovanú cenu ruského plynu o 20%, čím zvýšila príjmy štátneho rozpočtu o takmer 2,5 mld. USD a došlo taktiež k zvýšeniu cien pre krajiny bývalého východného bloku, ani tieto opatrenia nedosahujú hodnotu predpokladaných strát vyplývajúcich zo zníženia objemu odberu plynu z európskeho energetického trhu. Berúc do úvahy všetky tri skupiny konzumentov očakáva sa celkový pokles príjmov spoločnosti Gazprom v roku 2009 o 22 mld. USD v porovnaní s rokom 2008. Takýto výrazný pokles v príjmoch spoločnosti má výrazný vplyv na samotný rozpočet krajiny, keďže príjmy, ktoré spoločnosť každoročne odvádza do štátnej pokladnice tvoria cca 20% celkového rozpočtu Ruskej federácie. Export plynu predstavuje 10% ruského HDP a v prvom polroku 2008 tvoril export do Európy 15% celkových exportných príjmov Ruska.²⁰ Európa síce predstavuje 30% objemu predaja plynu spoločnosti Gazprom, avšak predstavuje až 60% jej príjmov. Keďže európsky trh je pre Gazprom zdrojom obrovských príjmov je na Európe tak závislý, ako je Európa na ňom.

Gazprom zameriava svoje aktivity aj na získavanie nových zdrojov zemného plynu. Medzi dve najvýznamnejšie lokality patria Shtokman v Barentsovom mori a Jamalský poloostrov na Severnej Sibíri.

Shtokman je plynové pole, ktorého zásoby plynu sa odhadujú na 3,8 tcm. Pokiaľ by menšinový partneri na projekte, Total a Statoil Hydro, začali s finalizáciou svojich investičných plánov, produkcia plynu v tejto oblasti by mohla začať najskôr v roku 2013. Počiatočné náklady na projekt sa odhadujú na 12-20 mld. USD, pričom ich neskorší vzrast nie je vylúčený. Shtokman by sa mal napájať na plynovod Nord Stream transportujúci plyn z Ruska priamo do Nemecka po dne Baltického mora. Predpokladaná cena plynu je 225-300 USD/1 000 m³, keď súčasná produkcia v poliach krajín bývalého Sovietskeho zväzu dosahuje náklady pod hodnotou 10 USD/ 1 000 m³.

¹⁸ Pugliaresi, L. a kol.: Is it time for Gazprom to hit the reset button? In: Oil&Gas Journal. s. 19

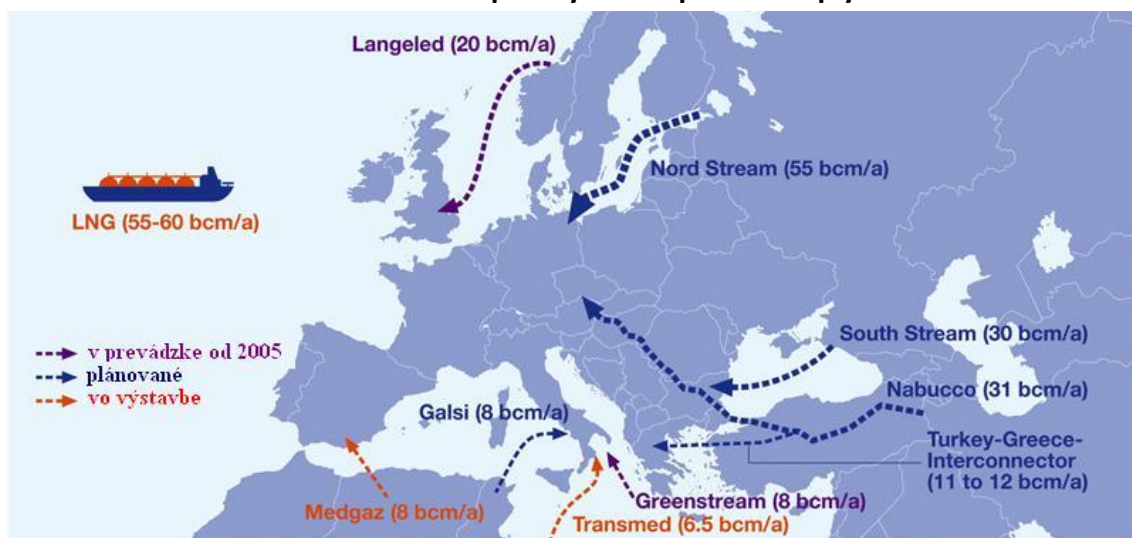
¹⁹ Tamže, s. 19

²⁰ Tamže, s. 22

Začiatok produkcie na *Jamalskom poloostrove* je naplánovaný na rok 2011. Najväčšie - Bovanenkovo pole - by podľa odhadov malo obsahovať 4,7 tcm plynu, pričom ročná produkcia by mala dosiahnuť 140 bcm za rok. Výstavba 1 100 km na západ vedúceho plynovodu má spojiť Bovanenkovo s rozvodovým centrom Gazpromu v Ukhte, čo umožní export plynu do Európy cez existujúce potrubie Jamal-Európa tranzitom cez Bielorusko. Podľa odhadov spoločnosti sa na poolostrove nachádzajú zásoby plynu o objeme 16 tcm. Náklady na výstavbu majú presiahnuť 100 mld. USD, pričom do základne v Bonavenkove by malo byť investovaných približne 60 mld. USD.

Z Ruska pochádza približne 50% importov plynu do Európy, pričom importná závislosť jednotlivých krajín je rôzna. Spravidla ekonomicky vyspelejšie krajiny Európy vykazujú nižšiu importnú závislosť na Rusku ako napríklad krajiny Strednej a Východnej Európy. Export ruského plynu predstavuje denne 465 mil. m³, pričom 80% tohto objemu prechádza územím Ukrajiny. Riešenie silnej importnej závislosti na Rusku by mohli predstavovať zvýšenie produkcie v Severnom mori, import skvapalneného plynu (LNG), použitie alternatívnych palív ako aj vybudovanie priamych potrubných sietí napojených na plynové rezervy v Strednej Ázii.

Obrázok 1 Možnosti diverzifikácie dopravných trás pre dovoz plynu

Prameň: Portál Nord Stream. [cit. 15.6.2009]. Dostupné na internete: http://www.nord-stream.com/fileadmin/Dokumente/Images/5__Maps/Map_Additional_Transport_Capacities/Nord_Stream_Additional_Transport_Capacities_Needed_eng.jpg

V prípade diverzifikácie zdrojov je pravdepodobné, že by ruský importér zaznamenal výrazné straty. Ruský výrobný trh je Európe najbližším a aj najdostupnejším, pričom tranzitnými krajinami sú Bielorusko a Ukrajina. Pre Európu by bolo ekonomicky efektívnejšie naďalej spolupracovať s ruským gigantom Gazprom ako budovať nové prepravné siete, avšak posledné plynové krízy potvrdili nestabilitu objemu dodávok, ktoré ohrozili hospodárstva krajín s najvyššou importnou závislosťou. Pokiaľ by Európa upustila od konceptu existencie konzorcii s výlučne európskym vlastníctvom a prevádzkovaním, pričom by Bielorusku a Ukrajine zaručila dlhodobé stabilné príjmy spojené s pomocou na prispôbenie sa „post-

sovietskym cenám energií,“ tranzitné operácie by sa tak mohli stať transparentnejšími a i napriek možnému zvýšeniu tranzitných poplatkov by tak mohla napomôcť integrite transportného systému a zároveň znížiť rizikovosť dodávok.

Plánovaná kapacita tzv. severo-baltického plynovodu **Nord Stream** je 55 až 65 bcm/rok. Nord Stream má spájať Rusko prostredníctvom Nemecka priamo s Európou, čím by sa tranzitívne krajiny Východnej Európy – Bielorusko, Poľsko a Ukrajina – obišli, zároveň by tak boli vytvorené dodatočné kapacity v prípade zvýšeného dopytu zo strany Európy. Avšak realizácia projektu je konfrontovaná s prekážkami v podobe zvyšovania investičných nákladov (z pôvodne odhadovaných 4-5 mld. EUR na 8 mld. EUR) a oneskorením výstavby spôsobenej negociačným procesom s Pobaltskými krajinami o povolení výstavby podmorského potrubia. Konzorcium Nord Stream je tvorené ruskou spoločnosťou Gazprom (51%), nemeckou E.ON (20%) a BASF (20%) a holandskou Gasunie (9%).

Výstavba menej zložitej, pozemnej časti projektu už začala, na druhej strane s výstavbou podmorského, oveľa komplikovanejšieho úseku, sa ešte nezačalo. Rusko-ukrajinská plynová kríza z januára 2009 bola impulzom pre spoločnosť Gazprom, aby svoje investičné plány do Nord Streamu akcelerovala. Z geopolitického hľadiska tak Rusko dobudovaním tohto projektu posilní svoju pozíciu v Európe. V kontexte diverzifikácie energetických zdrojov predstavuje Nord Stream určité riziko. Jeho výstavba môže zaručiť bezpečnosť a plynulosť dodávok do krajín Západnej Európy, avšak pozícia Ruska ako hlavného dodávateľa krajín Strednej a Východnej Európy (predovšetkým Poľska) oslabená nebude. Protiargumentom pre výstavbu Nord Streamu je aj prípadná kolízia, či už pri výstavbe, alebo prevádzke s nevyčísliteľnými ekologickými dôsledkami. Výstavba plynovodu Nord Stream by mohla mať eventuálnym znížením prepravovaných objemov plynu cez slovenský tranzitný plynovod negatívny dopad na našu ekonomiku.

Plynové potrubie **South Stream** má na základe dohody podpísanej medzi ruskou spoločnosťou Gazprom a talianskou spoločnosťou Eni spájať Rusko s Talianskom a Rakúskom prostredníctvom potrubného spojenia o dĺžke 900 km v Čiernom mori a Bulharskom a Gréckom. Podobne ako projekt Nord Stream aj tento projekt sa stretáva s obdobnými ťažkosťami. Odhadované náklady na jeho výstavbu boli 20 mld. USD, pričom Ministerstvo energie Ruskej federácie tento odhad v júli 2008 zvýšilo na 31 mld. USD. Maximálny prepravovaný objem plynu má dosiahnuť 47 bcm/rok, čo je menšia kapacita ako v prípade Nord Streamu. V porovnaní s Nord Streamom je South Stream ešte len plánovaným projektom, keďže sa jeho výstavba doposiaľ nerealizuje. V prípade priaznivých výsledkov investičných štúdií by sa plynovod mohol v Bulharsku deliť na jeho severnú a južnú časť, pričom severná časť by mala smerovať z Maďarska do Rakúska. K dohode o jeho výstavbe z februára 2008 medzi Maďarskom a Ruskom sa pripojili i Bulharsko a Srbsko.

Plynovod **Blue Stream**²¹ spája pod hladinou Čierneho mora Rusko s Tureckom, pričom neprechádza cez územie žiadnej inej krajiny. Blue Stream je jedným z najhlbšie položených podmorských plynovodov. Jeho ročná kapacita v súčasnosti predstavuje 16 bcm. V tomto

²¹ Bližšie pozri prílohu 9 Najdôležitejšie plynovody a ropovody zabezpečujúce dodávky z Ruska.

roku maďarská vláda vyhlásila, že má záujem predĺžiť plynovod Blue Stream, čo predstavuje ohrozenie výstavby plynovodu Nabucco.

Pri strednodobom udržaní technologických procesov výroby energie ako aj jej všeobecného použitia ropa je a naďalej bude vnímaná ako dominantný zdroj energie. V súčasnosti je pomerne veľká časť Európy (Bielorusko, Česko, Maďarsko, Nemecko, Poľsko, Slovensko, Ukrajina) zásobovaná predovšetkým prostredníctvom ropovodu **Družba**. Družbou je prepravovaných približne 50% z Ruska do Európy importovanej ropy.

Obrázok 2 Dodávky ropy z Ruska do Európy ropovodom Družba

Prameň: Stratfor: Strategic Forecasting. 2008. [cit. 15.6.2009]. Dostupné na internete: < http://www.johnmugarian.com/Druzhba_Pipeline_800.jpg >

Medzi projekty riešiacie otázku dodávok ropy je i pre Slovensko významná projekcia **ropovodu Burgas-Akropolis**, ktorá je výsledkom dohody medzi Ruskou federáciou, Bulharskom a Gréckom, pričom väčšinu akcionárskych práv má v ropovode práve ruská strana. Ropovod by mal riešiť otázku v súčasnosti nedostatočnej prepravnej kapacity Bosporskej úžiny. V prvej fáze má kapacita tohto ropovodu dosiahnuť objem 35 mil. ton/rok s jeho možným navýšením na 50 mil. ton/rok.

Ďalšou alternatívou je ropovodný systém **Adria** vedúci z chorvátskeho prístavu Omišalj cez Maďarsko i na územie Slovenska. Ropovod Adria plní funkciu prepravy ropy z ropovodu Družba do chorvátskej rafinérie. Technická funkčnosť ropovodu bola už v minulosti v smere prevádzky prepráv aj na Slovensko viackrát preverená a doba, potrebná pre spustenie jeho prúdenia smerom na Slovensko by nepresiahla niekoľko týždňov. V priebehu roku 2008 importovala slovenská spoločnosť Slovnaft, a.s. cez slovenskú časť ropovodu približne 50 tis. ton ropy zo Százhalombatta. Kapacita ropovodu Adria by bola

v prípade ohrozenia dodávok ropy pre Slovensko dostatočná, keďže ročný objem prepráv prostredníctvom tohto ropovodu na Slovensko sa odhaduje na 3 až 3,5 mil. ton ropy. Z technologického hľadiska je možné ropovodom Adria prepravovať rôzne druhy ropy. Z ekonomického hľadiska však preprava ropy cez územie Chorvátska nie je dostatočne rentabilná, keďže chorvátske prepravné tarify sú dvoj- až trojnásobne vyššie ako je priemer v EÚ. V tomto kontexte sa v rámci prístupových rokovaní Únii otvára priestor pre uzavretie dohody, ktorá by ekonomickú nevýhodnosť prepravy ropy cez územie Chorvátska znížila. Pokiaľ ide o bezpečnostný aspekt dodávok ropy cez územie Chorvátska, navrhla táto krajina vybudovať zásobníky ropy v oblasti Karlovač.

Hrozbu pre Európu do budúcnosti môže predstavovať výraznejší dopyt po ruskom plyne a rope z Ázie, čo by mohlo ohroziť dodávky pre Európu.

Rozhodujúcimi partnermi v otázke dovozu plynu do Európy sú okrem Ruska Nórsko a Alžírsko.

Nórsko je z hľadiska bezpečnosti dodávok považované za jedného z najspoľahlivejších partnerov vzhľadom na jeho vnútropolitickú orientáciu, ako aj vzájomné vzťahy s krajinami Európskej únie v rámci EHP. V porovnaní s rokom 2005 by sa mal objem exportu nórskeho plynu do roku 2030 zvýšiť približne o 32% (z 88,8 bcm na 117 bcm). Nórsko uprednostňuje stratégiu exportu väčšiny svojej produkcie, pričom ju umiestňuje na českom,²² belgickom, britskom, francúzskom, holandskom, a nemeckom trhu. Z pohľadu Slovenska neexistujú technické prekážky dovozu nórskeho plynu prostredníctvom plynárenského uzla v rakúskom Baumgartene na naše územie, avšak takáto alternatíva zatiaľ nie je pre Slovensko v porovnaní s ruským importom ekonomicky efektívna v dôsledku nákladnej off-shore²³ ťažby a prepravy podmorskými plynovodmi.

3.1. Kaspická oblasť ako alternatíva k dovoznej závislosti na Rusku

Dovoz plynu z politicky, ako aj ekonomicky stabilných krajín realizujú predovšetkým krajiny západnej Európy (import holandského a nórskeho plynu do Veľkej Británie a Francúzska). Tým aspoň čiastočne diverzifikovali svoje zdroje a zabránili tak obmedzeniu svojho hospodárstva v priebehu plynových kríz. Naopak, napr. Poľsko zredukovalo počas krízy v roku 2006 zásobovanie priemyselných odberateľov a v Maďarsku boli veľkí spotrebiteľia nútení prejsť z plynu na vykurovací olej.

Jednou z potenciálnych oblastí ako zdroja budúcich dodávok energetických zdrojov, predovšetkým plynu, je **oblasť Kaspického mora**,²⁴ pričom južná časť Kaukazskej oblasti môže byť využívaná ako prepravná oblasť. Zásoby zemného plynu v tejto oblasti by mohli pokryť dovoz plynu na 75 až 80 rokov. Azerbajdžan sa snaží o efektívnu ťažbu svojho prírodného bohatstva (predovšetkým plynu) a jeho export, na druhej strane Kazachstan a Turkménsko prepravujú svoj plyn vo veľkej miere cez ruské plynovody. Spoločnosť Gazprom využíva túto situáciu a nakupuje plyn vyprodukovaný v týchto krajinách, ktorý

²² Import plynu z Nórska do Českej republiky predstavuje približne 1/5 celkovej spotreby plynu v krajine.

²³ Pobrežná ťažba.

²⁴ Azerbajdžan, Kazachstan, Turkménsko a Uzbekistan.

následne transportuje a predáva do západnej a strednej Európy. Taktiež sa krajiny tohto regiónu dohodli na výstavbe nového spoločného plynovodu vedúceho okolo Kaspického mora, prostredníctvom ktorého by sa mal kaspický plyn exportovať smerom do Ruska. Tento projekt je však možno vnímať i v kontexte snahy zo strany Ruska čiastočne obmedziť prístup EÚ k zdrojom plynu mimo Ruskej federácie. V podobnom zmysle možno chápať aj dohodu Ruska s Turkménskom o objeme dodávok turkménskeho plynu do Ruska, ktorý by v prípade úspešnej realizácie projektu Nabucco mohol s prihliadnutím na turkménske výrobné kapacity obmedziť dodávku do novovybudovaného plynovodu a tak by mohol mať negatívny vplyv na celkovú úspešnosť projektu. Ťažisko riešenia problému zaistenia energetickej bezpečnosti spočíva v „bezpečnosti“ transportných trás ohrozovaných politickými konfliktami. Časť plynu pochádzajúceho z oblasti Kaspického mora prechádza i územím Iránu a kvôli tamojšej geopolitickej situácii tak obchod s plynom neprebíha. Cieľovým trhom kaspického plynu by sa po vybudovaní projektu Nabucco mali stať krajiny juhovýchodnej Európy v súčasnosti úplne závislé na dovoze ruského plynu, čím by sa uvoľnili kapacity pre ostatné krajiny Európy.

Na projekte **Nabucco** sa v súčasnosti podieľa šesť spoločností z krajín, ktorými by mal plynovod prechádzať: bulharská BULGARGAZ, maďarská MOL, nemecká RWE Gas Midstream, rakúska OMV, rumunská TRANSGAZ a turecká BOTAS. Národné spoločnosti spravujúce projekt a zodpovedajúce za stanovené ciele súvisiace z jeho výstavbou v jednotlivých krajinách boli založené v roku 2007.²⁵ Európska únie sa s Tureckom dohodla na finančnej pomoci pri výstavbe plynovodu a rozvodného centra v okolí mesta Ahiboz.

Na riešenie dovoznej otázky plynu z Kaspickej oblasti má vplyv i problém geograficko-legislatívneho vymedzenia Kaspického mora. Problém spočíva v rozdielnom vymedzení hraníc výsočných vôd v prípade mora a území krajín v prípade jazera.

Ďalším potenciálnym importérom mimo Ruskej federácie by sa mohol stať **Irán**, disponujúci najvýznamnejšími zásobami plynu v oblasti Stredného Východu. Avšak v dôsledku politického vývoja v krajine je akútnou otázkou zabezpečenia pravidelných a objemovo stabilných dodávok. I napriek existencii dohody ukotvujúcej export iránskeho plynu do Turecka došlo napr. v januári 2007 k ich zastaveniu. Zdrojom ohrozenia bezpečnosti dodávok sú aj útoky ozbrojených skupín na plynárenskú infraštruktúru.

Záver

Energetická politika Európskej únie sa zameriava na nasledovné oblasti. Prvou je vytvorenie vnútorného trhu s plynom a elektrickou energiou prostredníctvom liberalizácie týchto trhov a prepojením energetických sietí. Prínosom vnútorného trhu s energiami je zvýšenie konkurencieschopnosti hospodárstva EÚ prostredníctvom zvýšenia efektívnosti vedúcej k zníženiu cien energií a zvýšeniu bezpečnosti dodávok. Výhody z liberalizácie získajú aj spotrebitelia s možnosťou výberu dodávateľa energií. Druhou oblasťou je zabezpečenie bezpečnosti dodávok energií. K zvýšeniu bezpečnosti dodávok má prispieť aj medzinárodná

²⁵ Nabucco Bulharsko, Nabucco Maďarsko, Nabucco Rakúsko, Nabucco Rumunsko. V dohľadnej dobe by malo vzniknúť i Nabucco Turecko.

energetická politika formou vytvárania partnerstiev medzi EÚ a tretími krajinami, z ktorých najvýznamnejšími sú Rusko a štáty Kaspickej oblasti. Do oblasti medzinárodnej politiky patrí predovšetkým úsilie Európskej únie v boji s klimatickými zmenami, hľadanie možností ich zmiernenia znížením emisií skleníkových plynov a prispôsobenia sa ich dosahom. Ďalšou oblasťou je zvyšovanie energetickej efektívnosti, ktorá môže významným spôsobom znížiť spotrebu energií, zároveň jej dovoznú náročnosť a týmto spôsobom zvýšiť bezpečnosť dodávok. Poslednou oblasťou je podpora energetických technológií, vrátane technológií na výrobu energie z obnoviteľných zdrojov. Najvýznamnejším projektom v tejto oblasti je ITER – medzinárodný fúzny reaktor, ktorý by mal byť cestou pre mierové využitie jadrovej fúzie ako zdroja energie.

Vzhľadom na obmedzenosť energetických zdrojov v EÚ je nevyhnutné prijať také opatrenia, ktoré budú viesť k diverzifikácii a zároveň k systematickému znižovaniu energetickej náročnosti. Pri zachovaní súčasných trendov v spotrebe energie vzrastie dovozná náročnosť celkovej spotreby primárnych energií z úrovne 55% v roku 2007 až na úroveň 70% do roku 2030. Dovozná náročnosť plynu a ropy sa zvýši na viac ako 80%, resp. 90%. Zároveň sa za nevyhnutnú podmienku zabezpečenia dostatočného množstva energií považuje návrat k jadrovej energii, ktorá by aspoň čiastočne mohla zamedziť ďalšiemu rastu dovoznej náročnosti. Celosvetový trend stúpajúcej spotreby a prehlbujúcej sa regionalizácie produkcie s možnými negatívnymi politickými a ekonomickými dôsledkami je dôvodom pre zachovanie si čo najväčšej energetickej nezávislosti.

Cez územie SR sa za rok prepraví do 90 miliárd m³ plynu, čo je zároveň dôležitým momentom v oblasti bezpečnosti dodávky plynu. Slovensko je považované za dôležitý vstupný bod dodávok energií vrátane zemného plynu. Rozšírenie tejto kapacity je menej finančne náročné, ako budovanie nových trás, avšak týmto spôsobom sa problém diverzifikácie trás smerujúcich z Ruska nevyrieši. V rámci otvárania trhu so zemným plynom je perspektívne participovať na projektoch spoločného plynárensko – logistického obchodného centra v Rakúsku, ako aj plynovode Nabucco, ktorý má viesť od východných hraníc Turecka do Rakúska a je realizovaný v spolupráci Rakúska, Maďarska, Rumunska, Bulharska a Turecka.

Rusko je z hľadiska disponibility energetických zdrojov najvýznamnejším partnerom, a čo sa týka možnosti zabezpečenia členských krajín EÚ energetickými zdrojmi jedným z najvýznamnejších dodávateľov. Avšak v dôsledku nespoľahlivosti dodávok energetických surovín v súvislosti s jeho zahranično-politickými vzťahmi s dvoma najvýznamnejšími transportnými krajinami vzniká v rámci EÚ potreba diverzifikácie energetických zdrojov.

Použitá literatúra

- [1] BALÁŽ, Peter a kol.: *Alternatívy vývoja európskej integrácie*. Bratislava: Ekonóm, 2008. 453 s. ISBN 978-80-225-2657-9
- [2] BUZAN, Barry a kol.: *Bezpečnosť: Nový rámec pro analýzu*. Brno: Centrum strategických studií, 2005. 270 s. ISBN 80-903333-6-2
- [3] KAŠŤÁKOVÁ, Elena – BALÁŽ, Peter: *Rusko a perspektívy spolupráce s EÚ (s osobitným zameraním na SR)*. Bratislava: Ekonóm, 2009. 180s. ISBN 978-80-225-2691-3
- [4] Biela kniha: *Energetická politika Európskej únie*. Európska komisia, COM (95) 682. [cit. 10.5.2009]. Dostupné na internete: <http://aei.pitt.edu/1129/01/energy_white_paper_COM_95_682.pdf>
- [5] Biela kniha: *Energia pre budúcnosť: Obnoviteľné zdroje energie*. COM (97) 599. [cit. 10.5.2009]. Dostupné na internete: <http://europa.eu/documents/comm/white_papers/pdf/com97_599_en.pdf>
- [6] *BP Statistical review of World Energy 2008*. June 2008. [cit. 15.5.2009]. Dostupné na internete: <http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGING/local_assets/downloads/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_review_2008.pdf>
- [7] *Europe's energy position: present & future*. European Commission's Market Observatory for Energy. European Communities: 2008. 65 s. ISBN: 978-92-79-10036-9
- [8] *European Energy and transport : Trends to 2030 – Update 2007*. Directoriat General for Transport and Energy. European Communities: 2008. 156 s. ISBN 978-92-79-07620-6
- [9] *Inteligentná Energia – Európa*. Rozhodnutie Komisie z 31.5.2007 (2007/372/ES) [cit. 10.5.2009]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32003D1230:SK:pdf>>
- [10] *Kjótsky protokol k Rámcovému dohovoru OSN o zmene klímy*, [cit. 15.3.2009]. Dostupné na internete:<<http://www.enviro.gov.sk/servlets/files/8745>>
- [11] *Konsolidované znenie Zmluvy o Európskej únii a Zmluvy o fungovaní Európskej únie. 9.5.2008, C 115/1*. [cit. 24.5.2009]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:SK:PDF>> 12 s.
- [12] *Konsolidované znenie Zmluvy o Európskej únii. Úradný vestník Európskej únie 9.5.2008, C 115/13*. [cit. 24.5.2009]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0013:0045:SK:PDF>> 33 s.
- [13] *Konsolidované znenie Zmluvy o fungovaní Európskej únie. 9.5.2008, C 115/47*. [cit. 24.5.2009]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0001:0012:SK:PDF>> 153 s.
- [14] *Návrh energetickej politiky Slovenskej republiky (2006)*. [cit. 15.2.2008]. Dostupné na internete: <<http://www.economy.gov.sk/index/go.php?id=1994>>18 s.
- [15] *Our Common Future*. World Commission on Environment and Development. 1987. [cit. 10.4.2009]. Dostupné na internete: <<http://www.un-documents.net/ocf-02.htm>>
- [16] PUGLIARESI, Lucian a kol.: Is it time for Gazprom to hit the reset button? In: *Oil&Gas Journal*, roč. 107, č. 9, 2009, s. 18-25

- [17] *Rímske zmluvy*. [cit. 15.4.2009]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/sk/treaties/dat/11957K/word/11957K.doc>>
- [18] *Stratégia energetickej bezpečnosti SR*. č. materiálu 23551/2008 (2008). [cit. 10.06.2009]. Dostupné na internete: <<http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/FB11425C0A0BFE5FC12574DD0042B8AD?Open Document>> 147 s. Schválená uznesením vlády SR č. 732 z 15.10.2008
- [19] VILLÁNYI, Andrej: *Energetická bezpečnosť: Čo to je a čo s tým?* In: EAQ, roč. 3, č. 3, 2008. s. 8-10
- [20] Zelená kniha: *Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú energiu*. COM (2006) 105. [cit. 10.5.2009]. Dostupné na internete: <http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf>
- [21] Zelená kniha: *O energetickej účinnosti alebo Menej znamená viac*. Európska komisia, COM (2005) 265. [cit. 10.5.2009]. Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/sk/com/2005/com2005_0265sk01.pdf>
- [22] Zelená kniha: *O energetickej politike EÚ*, Európska komisia, COM (94) 695. [cit. 10.5.2009]. Dostupné na internete: <http://europa.eu/documents/comm/green_papers/index_sk.htm>
- [23] Zelená kniha: *Smerom k európskej stratégii bezpečnej dodávky energií*; COM (2000) 769. [cit. 10.5.2009]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52000DC0769:EN:HTML>>
- [24] *Zmluva o založení Európskeho spoločenstva pre uhlie a oceľ*. [cit. 15.4.2009]. Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/sk/treaties/dat/11951K/tif/TRAITES_1951_CECA_1_EN_0001.tif>
- [25] *Zmluva o založení Európskeho spoločenstva v znení novely z Nice*. Konsolidovaná verzia. Official Journal of the European Communities. 2002. [cit. 10.6.2009]. Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/sk/treaties/dat/12002E/pdf/12002E_EN.pdf> 184 s.

Štatistické zdroje a iné zdroje

- [26] Carbon Dioxid Information Analysis Center – CDIAC. [cit. 10.3.2009] Dostupné na internete: <<http://cdiac.ornl.gov/trends/emis/annex.html>>
- [27] Databáza SLOV-STAT, ŠÚ SR. Dostupné na internete: <<http://www.statistics.sk/pls/elisw/vbd>>
- [28] Európsky štatistický úrad – Eurostat. Dostupné na internete: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>>
- [29] Medzinárodná agentúra pre energiu – IEA. Dostupné na internete: <<http://www.iea.org/Textbase/stats/index.asp>>
- [30] Portál Európskej Únie: Európa. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/index_en.htm>
- [31] Štatistický úrad Slovenskej republiky – ŠÚ SR. Dostupné na internete: <<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=95>>

Ing. Veronika Fodorová

*Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
veronika.fodorova@euba.sk*

Ing. Marián Dičér

*Národohospodárska fakulta
Ekonomická univerzita v Bratislave
marian.dicer@euba.sk*

Energetický dialóg Ruska a Európskej únie¹

Glavatskich Maria

Abstrakt

Európska únia je jedným zo silnejších ekonomických blokov, ktorý má vedúcu rolu vo svetovej výrobe a obchode a spotrebuje 16% svetových energetických nosičov. Rozvoj EÚ sa opiera o obmedzenú prírodnú energetickú základňu. Nehľadiac na to, že EÚ používa tieto zdroje veľmi racionálne, vlastná ťažba pokrýva iba 18% spotreby ropy a 37% plynu pri stálom raste závislosti od importu. Úzkym miestom v sociálnom ekonomickom rozvoji Európskej únie je energetická bezpečnosť. V týchto podmienkach vzrastá rola v energetickom zabezpečení EÚ jej hlavného dodávateľa energetických nosičov – Ruskej federácie.

Kľúčové slová: Ruská federácia a Európska únia, perspektívy energetickej bezpečnosti Európy, prírodné energetické zdroje.

Abstract

European Union is the one of strong economic block, which has leading role in world production and trade and consumes 16% world natural energy resources. The development of EU leans on restricted natural energy base. Irrespective of rational plan of dissipation own exploitation coats just 18 per cent of oil and 37 per cent of gas consumption with permanently growth dependency from import. The actual question in social economic development in European Union is the question of energy security. In these terms in EU's energy security increase the role of Russian Federation as the main energy support supplier.

Key words: Russian Federation and European Union, the Perspectives on Energy Security in Europe, Natural Energy Resources.

Úvod

Zo všetkých globálnych problémov je v dnešnej dobe najostrejším problém energetický. Za posledných 13 rokov, bolo vo svete spotrebovaných viac uhľovodíkov ako za predchádzajúce obdobia. Ale svetové zásoby palív sú vyčerpatelné a nachádzajú sa ďaleko od svojich základných spotrebiteľov. Podľa prognózy analytikov do roku 2030 bude uskutočnený dvojnásobný rast spotreby paliva. Rýchly rozvoj výroby USA, Číny a Indii zväčšuje dopyt na energetické nosiči. Uspokojiť tú potrebnosť môže iba Rusko, Irán a Katar.

Západná Európa v budúcnosti tiež bude zväčšovať plynovú spotrebu. Podľa prognózam analytikov, ročný dopyt na energetické nosiči z dnešných 540 miliárd kub.m. vyrastie na 673 miliarda kub.m v roku 2015 a na 868 miliárd kub.m v roku 2030. Európske štáty moc sú závislé na importe paliva. V dnešnej dobe okolo 156 miliárd kub.m ide z Ruska.

¹ Tento príspevok bol spracovaný v rámci projektu mladých vedeckých pracovníkov č. 2319205

Podľa údajov Rosstatu, Európska únia je najväčším obchodným partnerom RF. Podľa výsledkov minulého roku zahranično-obchodný obrat medzi EÚ a RF tvoril 270 miliárd dolárov (Európska únia zabezpečuje okolo 35% importu Ruska). Najmä úzke obchodne vzťahy existujú medzi Moskvou a Berlínom. Podľa výsledkov roka 2008, Nemecko dodalo na trh RF okolo 15% všetkých tovarov nakúpených v zahraničí.

Vo vzťahoch Ruskej federácie a Európskej únie je veľmi dôležitá otázka energetickej bezpečnosti. Zásoby ropy tvoria v Európskej únii 0,2% svetových, zásoby plynu 1,4% a môžu byť spotrebované počas nasledujúcich 20 rokov. Nehľadiac na to, že EÚ používa tieto zdroje veľmi racionálne, vlastná ťažba pokrýva iba 18% spotreby ropy a 37% plynu pri stálom raste závislosti od importu, najmä zo strany Ruskej federácie.

1 Rola a miesto RF na svetovom plynovom trhu

Rusko je jednou z bohatších krajín sveta čo sa týka zásob prírodných palivovo-energetických zdrojov. Podiel Ruskej federácie tvorí 4,6% všetkých svetových dokázaných zásob ropy. V objeme plynových zásob sa Rusko nachádza na druhom mieste – 30,7% celkového objemu svetových zásob. Podrobnejšia štruktúra zásob plynu je predstavená v tabuľke číslo 1.

Tabuľka 1 - Štruktúra svetových zásob plynu podľa krajín (k 01.01.2008)

Krajina	Svetové zásoby plynu, %
Ruská federácia	27,6
Irán	15,9
Katar	14,9
Saudská Arábia	3,9
SAE	3,4
USA	3,2
Nigéria	3,0
Alžírsko	2,7
Venezuela	2,5
Irak	1,9
Iné	21,1

Zdroj: www.gks.ru.

Zistené zásoby plynu v Rusku tvoria 47,8 triliónov kub.m., vrátane 35 triliónov kub.m., ktoré pripadá na Západnú Sibír, približne 4 trilióna kub.m. (približne 8%) - na šelfy severných morí, 3,8 trilióna kub.m. (približne 8%) - na Východnú Sibír a Ďaleký Východ.

Gazprom sa stal dedičom plynového priemyslu USSR i samozrejme v dnešnej dobe má základný podiel. Spoločnosť vlastní ložiska so zistenými zásobami, objem ktorých tvorí približne 29 trilióna kub.m a je najväčšou spoločnosťou sveta ako podľa zásob tak aj podľa ťažby zemného plynu. Zásoby nezávislých užívateľov útrob RF tvoria iba 9,9 trilióna kub.m. V nerozdeľovanom fonde sa nachádza 8,9 trilióna kub.m. Okrem toho, Gazprom disponuje

bežnými bilančnými ťažiacimi zásobami kondenzátu v objeme 1 miliardy 200 miliónov ton, tiež zásobami ropy v objeme 600 miliónov ton. Pre porovnanie sú v tabuľke 2 ukázané zásoby plynu najväčších spoločností sveta.

Podľa ruských ekonómov, Gazprom, s.r.o. – je jedinečnou transnacionálnou korporáciou Ruska, ktorá má stabilný obchod na svetovom trhu. V Rusku z jej plynu získavajú 40% elektrickej energie, na závodoch Gazpromu pracuje 320 tisíc ľudí.

Tabuľka 2 – Zásoby plynu najväčších spoločností sveta

Spoločnosť	Zásoby plynu, miliárd kub.m.
Gazprom, s.r.o.	29 000
Statoil	1 656
Shell	1 450
Mobil	548
British Petroleum	307
Shevron	267

Zdroj: vlastné výpočty na základe údajov World energy report 2007.

Zároveň sa v dnešnej dobe zväčšuje podiel ako ropných spoločností, ktoré ťažia plyn, tak aj iných malých plynových ťažiacich spoločností. Dynamika zmien štruktúry výroby plynu za roky 2002-2007 je znázornená v tabuľke 3.

Tabuľka 3 – Výroba plynu v miliardách kub.m., 2002-2007

Spoločnosti	Roky					
	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Gazprom, s.r.o.	523	511	506	520	542	548
Ropné	37	33	64	63	70	70
Iné	35	15	25	27	28	28
Celkovo v Rusku	595	559	595	610	640	646

Zdroj: www.minprom.gov.ru.

Ruský zväz priemyselníkov a podnikateľov (RSPP) spracoval Konceptiu reformovania plynového priemyslu a trhu plynu, v súlade s ktorou ceny na plyn sa musia určiť na základe trhového mechanizmu, a monopol Gazpromu organicky musí prejsť do trhového prostredia. Hlavné body tejto Konceptie sa v mnohom podobajú na schválené základné energetickej reformy štátu. Konceptiu analyzovali špecialisti spoločnosti Gazprom a úplne súhlasili s jej ústrednými bodmi. Podľa expertov, do roku 2010 v Rusku sa vytvorí plnohodnotný a konkurenčný trh s plynom.

2 Moderné tendencie v exporte ruského plynu

Väčší podiel Ruskej ropy a plynu ide na export. Dodávky daných energetických nosičov do zahraničia sú dôležitým faktorom ako pre ekonomickú, tak aj pre politickú stabilitu Ruskej federácie. Oni zabezpečujú 60% devízového zisku Ruska, čo dovoľuje dodržiavať kurz rubľa a vonkajšie zahraničné saldo na potrebnej úrovni. Štátna spotrebná daň na ropu a ropné tovary, daňové odvody Gazpromu tvoria viac ako polovicu príjmov štátneho rozpočtu RF. Export plynu do krajín EÚ je dôležitým politickým faktorom pri budovaní vzťahov s nimi.

Základnými faktormi, ktoré určujú zmenu ukazovateľov exportu ropy a plynu, ako svedčia špecialisti sú dynamika ich cien na svetových trhoch energetických nosičov a stav potrubného systému pre dopravu uhľovodíkových surovín.

V porovnaní s cenami ropy, ceny plynu počas dlhej doby sa nachádzali na dostatočne stabilnej úrovni – okolo 200 dolárov za 1000 kub.m. Ceny plynu v Európe sú spojené s cenami za niektoré ropné produkty, preto rast cien ropy spôsobil rast cien plynu. V roku 2008 ceny plynu v krajinách Západnej Európy prekročili 370 dolárov za 1000 kub.m. Pritom predstavitelia Gazpromu predpokladali priemernú cenu na úrovni 378 dolárov, a na konci roka 2008 cenu na úrovni 400 dolárov za 1000 kub.m. V roku 2009 dosiahla cena plynu 418 dolárov za 1000 kub.m. V roku 2007 Gazprom dodával do krajín EÚ 151 miliárd kub.m., v roku 2008 - 157 miliárd kub.m. Podľa hodnotenia Natálie Milčakovej (finančná korporácia Otkrytie) priemerná cena plynu pre spotrebiteľov z SNŠ (Bielorusko, Moldava, Arménsko, Gruzínsko) na rok 2008 tvorila 162 dolára za 1000 kub.m. Zvýšenie ceny plynu pre bývalé zväzové republiky – je tiež nevyhnutný proces. Predovšetkým, predpokladá sa, že cena plynu pre Bielorusko sa bude postupne zvyšovať a do roku 2011 dosiahne Európsku úroveň s odpočítaním exportného cla a nákladov spoločnosti Gazprom na dopravu. V rámci danej dohody Gazprom taktiež postupne zväčšuje svoj podiel vo vklade spoločnosti „Beltransgaz“.

Začiatkom januára roku 2009 skončila platnosť dohody medzi Ruskou federáciou a Ukrajinou, na základe ktorej Ukrajina dostávala plyn po východnej zľavnenej cene. Gazprom navrhol podpísať novú zmluvu i od roku 2009 s novou cenou v hodnote 250 dolárov za 1000 kub.m. Ukrajine sa táto cena zdala byť dosť vysoká, v dôsledku čoho vznikol konflikt, i oficiálny zástupca Gazprom vystúpil s oznámením, že dodávky plynu na Ukrajinu sa budú uskutočňovať podľa Európskych cien na úrovni 418 dolárov za barel. Konflikt medzi Ruskom a Ukrajinou vyvolal prerušenie v dodávkach plynu do krajín Európy, čo vyvolalo energetickú krízu, v dôsledku ktorej milióny Európanov zostali bez energie a tepla.

Do roku 2010 sa očakáva rast cien ázijského plynu. Pozícia Kazachstanu, Turkménska a Uzbekistanu prejsť na Európske ceny plynu spôsobí značný rast ceny plynu, ktoré Gazprom kupuje do svojej bilancie a pre predaj na vonkajšie trhy. Vo vzťahu k Ukrajine, predseda spoločnosti Gazprom Alexej Miller vyhlásil, že ceny plynu pre Ukrajinu budú závisieť nielen od priemernej ceny Európskeho exportu spoločnosti Gazprom, ale aj od podmienok kontraktu. Ukrajina je jediným veľkým exportérom, ktorý nakupuje viac plynu v lete, ako v zime. Keby ona nakupovala suroviny v súlade so sezónou potrebou, Gazprom by musel

znížiť letný export do Európy. Preto, ak Gazprom bude nakupovať ázijský plyn v „Európskych cenách“, on ho bude musieť posielat' do Európy, a na Ukrajinu dodávať svoj plyn so zľavou.

Najväčší podiel exportného plynu z Ruska sa dodáva do západných európskych krajín, približne 50% z neho pripadá na Gazprom. Gazprom, s.r.o. bol donedávna jedinou spoločnosťou, ktorá exportovala plyn do zahraničia (v roku 1997 práva na export plynu získala spoločnosť Itera). Tempo rastu exportu plynu sa určuje výlučne plynovým dopravným potrubným systémom. Ďalším faktorom, ktorý zdržuje rozvoj plynového priemyslu v Rusku je štátna regulácia cien plynu.

Podľa Koncepce Ruského zväzu priemyselníkov a podnikateľov (RSPP) vnútorná cena plynu v regulovanom sektore trhu od roku 2004 do roku 2010 bezvýznamne vzrastie: z 22-23 na 31-34 dolára za 1000 kub.m. Ale podiel regulovaného sektora za danú dobu sa zmenší z 240 miliárd na 325 miliárd kub.m. Objem spotreby plynu na vnútornom trhu, podľa prognóz RSPP vzrastie z 360 miliárd na 400 miliárd kub.m. Ale reformovanie plynového priemyslu a liberalizáciu trhu plynu treba rozoberať spolu s reformovaním celého palivového energetického systému, vrátane energetického odvetvia Ruskej federácie, pretože základnými spotrebiteľmi plynu sú práve elektrické stanice.

3 Európska únia a energetická stratégia

EÚ dostala silný motivačný podnet na diverzifikáciu svojej energetickej základne pri tohtoročnom prerušení v dodavkách plynu, odstavení ropovodu Družba v roku 2007. Ruská federácia opätovne demonštrovala, že je energetická veľmoc, ktorá presadzuje svoje obchodné záujmy.

EÚ v súčasnosti importuje viac ako 60% z celkovej spotreby energií. Najväčší podiel na dovoze má ropa – 75 % z celkovej spotreby, zemný plyn 55% a uhlie 30%. Situácia starého kontinentu ešte sťažuje zrealnenie skutočne nižších zásob Nórska, otvorenie nových ložísk pri Británii a Holandsku len za veľmi nákladných podmienok. Zároveň dochádza k snahe o získanie licencie v arktickej oblasti. Spolupráca s ruským strategickým partnerom je značne komplikovaná. Ruská federácia orientuje svoje exportné aktivity surovín stále v čoraz väčšej miere do Číny. Ako kľúčová príležitosť sa javí spolupráca so spoločnosťou Gazprom. Potreba na investičné projekty vo výške 8-10 mld. USD dáva príležitosť na účasť európskym bankám. Ďalšie možnosti nových zdrojov – diverzifikácie predstavujú na nové importné príležitosti z post sovietskej Strednej Ázie, pričom prehliadajú porušovanie ľudských práv tamojších diktatúr. Na energetickú scénu EÚ vstúpila Líbya a Brusel najnovšie zapája do svojej dodávateľskej siete Alžírsko. Potenciál ukazuje i Sudán a krajiny západnej Afriky, kde však Európanov predbiehajú čínski a americkí investori.

Pripravovaná spoločná energetická politika EÚ má tri hlavné zložky: životaschopný vnútorný trh s energiami, urýchlený prechod na nízko uhlíkovú energetiku a zefektívnenie energetickej výkonnosti EÚ do roku 2020 o dvadsať percent.² Pre Stredoeurópanov nadobúda význam diverzifikácii zdrojov energie dvoma spôsobmi. Prvým je obchodná

² www.blisty.cz.

stránka veci v podobe rozšírenia počtu dodávateľov ropy a zemného plynu. Druhým je cieľavedomé prenášanie investícií do rozvíjania obnoviteľných zdrojov energií s úmyslom zvýšiť do roku 2020 ich podiel na 20 percent. V hre je takto viac ako zabezpečenie sa alternatívnymi zdrojmi energie, pretože medzi tie by mohla patriť aj atómová energia.

Obnoviteľné zdroje majú byť bez uhlíkovej alebo aspoň uhlíkovo neutrálne a zároveň nezaťažujúce životné prostredie dlhodobými „časovanými bombami“ v podobe uskladneného rádioaktívneho odpadu z atómových elektrární. Nízko uhlíková energetika by mohla ovplyvniť klasické priemyselné odvetvia a urýchliť rozvoj nízko uhlíkovej ekonomiky. Vyžiadalo by si to zavádzanie technologických zmien do výrobných procesov, čo by prinieslo niektorým odvetviám vrenie podobné priemyselnej revolúcii. Globalizácia priemyselnej výroby viedla k presunu celých odvetví do krajín s nižšími nákladmi. Nová nízko uhlíková ekonomika by mohla umožniť európskym krajinám rozvinúť na vlastnom území nízko uhlíkové priemyselné odvetvia a vyvážať ich produkty. Mali by špičkovú technickú úroveň a vysokú pridanú hodnotu. To by oprávňovalo existenciu výrobných nákladov zahŕňajúcich úroveň miezd vo vyspelých európskych štátoch.³

Východisko zo všetkých spomenutých okolností uhľovodíkovej ekonomiky EÚ predstavuje spoločná energetická politika, ktorá jednak necháva využiť niektoré komparatívne výhody členských štátov, no v rámci negociácií má svoju silu jednoliaty ako celok. Táto politika má hlavné princípy spočívajúce v:

- zabezpečenie stability zásobovania energetickými médiami
- znižovanie závislosti od jedného dodávateľa
- podstatné zvýšenie využívania alternatívnych zdrojov energie
- zvýšenie využívania európskych zásob uhlia, pri podstatne tvrdších ekonomických normách a pri využití nových technológií fluidného a iného typu spaľovania
- zameranie výskumných programov členských štátov jednak do oblasti úsporných programov v oblasti energie, jednak do oblasti rozvoja nových technológií využívajúcich tradičné aj netradičné palivá
- rozvoj technológií, využívajúcich fosílnu palivá s podstatne vyššou účinnosťou.

Energetická politika EÚ by mala črty globálnych rokovaní, vytvoriť priestor pre národné alternatívne podpory energetických zdrojov, dôsledne využívať danosti energetického potenciálu pre jednotlivé krajiny. Kľúčové bude prepojenie energetickej sústavy do celoeurópskeho systému, bez dôsledného vybudovania zásobníkov a bezpečnostných národných rezerv, nebude možné odolať budúcej energetickej neistote na svetovom energetickom trhu, a zároveň garantovať energetickú bezpečnosť pre jednotlivé členské krajiny.

³ spracované podľa: www.etrend.sk: <http://ekonomika.etrend.sk/89539/europska-unia/unia-chysta-postindustrialnu-revoluciu>.

Záver

Podľa údajov Eurogas, Rusko je základným dodávateľom modrého paliva pre EÚ, zabezpečuje 23% celkovej spotreby plynu (druhé a tretie miesto obsadzujú Nórsko a Alžírsko, s 18 a 10%). Polovica krajín EÚ je s viac ako 70% závislá od dodávok ruského plynu. K nim patrí Slovinsko, Slovensko, Poľsko, Lotyšsko, Litva, Maďarsko, Grécko, Fínsko, Estónsko, Česká republika, Bulharsko a Rakúsko.

Energetická kríza donútila Európanov začať hľadať alternatívne zdroje dodávok plynu. Práve preto jedným zo základných bodov rezolúcie Európskeho parlamentu bola pripravenosť „akýmikoľvek potrebnými prostriedkami“ na ochranu tranzitného energetického koridoru cez Južný Kaukaz a EÚ, mimo územia RF.

Literatúra

- (1) Baláž, P.: Medzinárodné podnikanie. Bratislava: Sprint vfra, 2005.
- (2) Baláž, P.: Ropa a svetové hospodárstvo v období globalizácie. Bratislava: Sprint vfra, 2001, ISBN: 80-88848-85-7.
- (3) Workie, T. M.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky, EÚ SAV, Bratislava, 2006.
- (4) Baláž, P. – Londarev, A.: Ropa a jej postavenie v globalizácii svetového hospodárstva, Politická ekonómie, č. 4, Praha, VŠE, 2006.
- (5) Majid Belmiloud Energetická bezpečnosť EÚ, In: zborník príspevkov, Mojmirovce, 2006, ISBN: 978-80-225-2353-0.
- (6) Green Paper: Towards a European strategy for the security of energy supply, COM (2000) 769 final, EUROPEAN COMMISSION.
- (7) www.eia.doe.gov - Energy Information Administration Official Energy Statistics from the U.S. Government.
- (8) Energetická stratégia Ruskej federácie na dobu do 2020 roka, schválená nariadením Vlády Ruskej federácie od 28 augusta 2003, č. 1234.
- (9) Konceptia zahraničnej politiky Ruskej federácie (28. jún 2000) – <http://www.ipolitics.ru/lnk/240.htm>.
- (10) Konceptia národnej bezpečnosti Ruskej federácie (10.január 2000) – <http://www.nationalsecurity.ru/library/00002/index.htm>
www.api.org – Energy API
- (11) www.releases.gov.nl.ca
- (12) www.petros.ru
- (13) <http://vz.ru/economy/2008/2/6/143029.html> - Rusko zvíťazilo v honbe za plynovodmi.
<http://www.dsnews.ua/policy/art37184.html> - Jalovina. Energetická závislosť Európy od Ruska nutí EÚ zatvárať oči na výtržnosti Kremľa.
- (14) www.eia.doe.gov
- (15) www.gks.ru
- (16) www.oilru.com
- (17) www.gasonline.ru
- (18) www.worldeconomy.ru

- (19) www.ng.ru
(20) www.releases.gov.nl.ca.
(21) www.minprom.gov.ru.
(22) <http://prognoz.org/article/khvatit-li-miru-gaza>.

Ing. Mgr. Glavatskich Maria

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta Medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Tel.: 02/672 95 460

E-mail maria.glavatskich@euba.sk

Systémové príčiny a geopolitické dôsledky súčasnej globálnej krízy

Ing. Martin Grančay

Abstrakt

Cieľom predkladaného článku je identifikovať bezprostredné príčiny a systémové korene súčasnej globálnej krízy. V úvode sa zameriavame na analýzu vývoja na hypotekárnom trhu v USA. Charakterizujeme dôvody vedúce k vzniku hypotekárnej bubliny a poukazujeme na dôsledky, ktoré malo jej prasknutie na svetové finančné trhy. V ďalšej časti retrospektívnou metódou skúmame systémové príčiny krízy. Prechádzame od rozmachu neoliberalizmu v 90. rokoch 20. storočia cez nástup USA ako svetovej mocnosti až po samotný vznik západnej industriálnej spoločnosti v 18. storočí. V poslednej časti skúmame možné geopolitické dôsledky krízy, predovšetkým zmeny pozície USA a bretton-woodskych inštitúcií vo svete. Prichádzame k záveru, že v dôsledku krízy vznikne nová kvalitatívna úroveň medzinárodnej spolupráce, založená na báze regulovanej miery protekcionizmu a domácich reštrikcií.

Kľúčové slová: hypotekárna kríza, globálny finančný systém, medzinárodné hospodárske vzťahy

Abstract

The aim of this paper is to identify direct causes and systemic roots of the current global crisis. First, we focus on U.S. mortgage market as a place where the crisis erupted. We describe factors leading to creation of a housing bubble and analyze the impacts of its burst on global financial markets. Second, we use a retrospective method to identify systemic roots of the crisis: the boom of neo-liberalism in the 1990s, the rise of USA as a superpower after WW II., the birth of the industrial civilization in the 18th century, to mention a few. Finally, we examine potential geopolitical impacts of the crisis. We come to a conclusion that the crisis will lead to emergence of a new system of international cooperation based on regulated level of protectionism and restrictions.

Key words: subprime mortgage crisis, global financial system, international economic relations

1. Úvod

Dnes už nepochybuje snáď nikto, že svetová ekonomika sa nachádza v najhlbšej hospodárskej kríze od Veľkej depresie z 30. rokov 20. storočia. Vynára sa však stále viac a viac otázok, na ktoré neexistuje jednoznačná odpoveď: Prečo kríza vznikla? Kto ju zaviniť? Bolo možné kríze zabrániť? Ako vyliečiť svetovú ekonomiku? Je možné vyvarovať sa podobným krízam v budúcnosti?

Cieľom nášho príspevku je kriticky zhodnotiť ekonomické javy, ktoré viedli k vypuknutiu globálnej krízy, a to tak z krátkodobého, ako aj z dlhodobého, systémového hľadiska. Našou tézou je tvrdenie, že „*globálna kríza vznikla ako následok hlbokých porúch v organizácii medzinárodného finančného systému.*“ Budeme sa snažiť dokázať, že kríza nie je len dôsledkom zlej regulácie amerického hypotekárneho trhu, ale vyplýva z nedostatkov celého finančného systému, ktorý si vyvinul v druhej polovici 20. storočia.

V nasledujúcej kapitole podávame stručný obraz krízy ako následku tvorby a neskoršieho prasknutia hypotekárnej bubliny v Spojených štátoch. Tretia kapitola je zameraná na analýzu a syntézu hlbších, systémových príčin krízy. Zameriavame sa na retrospektívnu identifikáciu príčin, počnúc v súčasnosti a končiac až vznikom novoveku v 15. storočí. Vo štvrtej kapitole predikujeme možné dopady krízy na budúce geopolitické usporiadanie sveta.

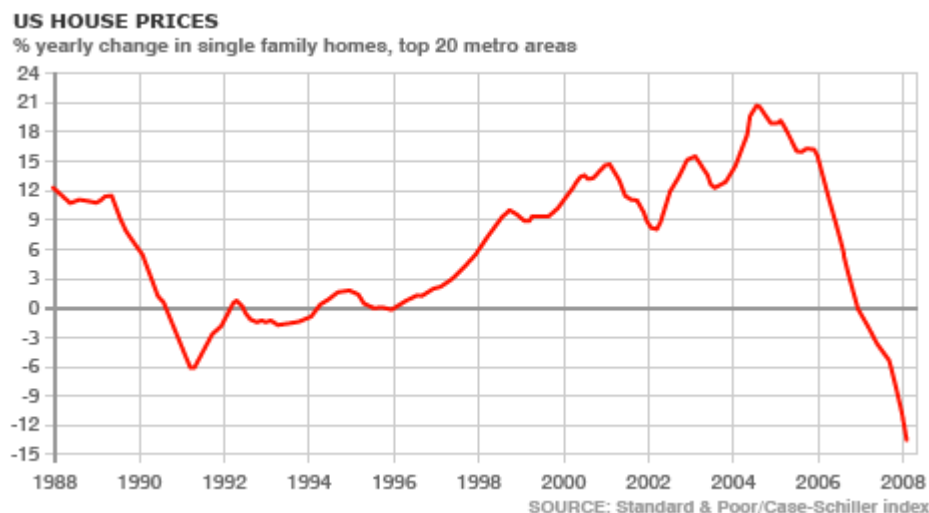
2. Bezprostredné ekonomické príčiny krízy

Priamym pôvodcom globálnej krízy bol vznik a následné prasknutie hypotekárnej bubliny v USA. V rokoch 1994 – 2006 dochádzalo k vysokému rastu cien nehnuteľného majetku, ktorý nebol vyvážený rovnakým rastom produktivity práce a reálnych miezd. Napríklad za šesťročné obdobie 2000-2006 sa ceny nehnuteľností zvýšili o 126%, pričom reálny HDP Spojených štátov amerických v uvedenom období vzrástol len o 15%¹ a nominálne mzdy o 11,5%.² Pochopiteľne, pri takomto type neudržateľného rastu cien jedného dňa nevyhnutne musí prísť k bodu, keď bublina spľasne – ceny nehnuteľností budú tak vysoké, že si ich spotrebiteľia nebudú môcť dovoliť. Ponuka tak prevýši dopyt. Nasleduje obdobie poklesu cien nehnuteľností, čo predstavuje problém pre banky (ktorých úvery sú kryté nehnuteľnosťami) a následne prostredníctvom rôznych druhov cenných papierov aj pre investorov na celom svete. V prípade, že klienti nie sú schopní splácať hypotekárne úvery, veriteľ uplatní svoje záložné právo – trhová cena nehnuteľnosti je ale nižšia ako výška poskytnutého úveru, preto veriteľ vykazuje v danej operácii stratu. Hypotekárna bublina v USA praskla v júli 2006 a odvtedy možno sledovať najdlhšie obdobie prepadu cien nehnuteľností od druhej svetovej vojny.

¹ Bureau of Economic Analysis, 2008. <<http://www.bea.gov/national/xls/gdplev.xls>>

² US Census Bureau, 2008. <<http://www.census.gov/hhes/www/income/histinc/h15.html>>

Graf 1 – Vývoj cien rodinných domov v USA 1988-2008

Prameň: Standard & Poor's/Case-Schiller Home Price Indices.

Nie je nutné dodávať viac k mechanizmu fungovania hypotekárnej krízy. Uvedená problematika bola rozobratá v nespočetných článkoch od mnohých nositeľov Nobelovej ceny aj ekonómov z rôznych marginálnych prúdov. Odpovedzme radšej na otázku, prečo ceny nehnuteľností bezbreho rástli počas viac ako desiatich rokov. Identifikovali sme niekoľko faktorov, ktoré prispeli k danej situácii:

- *vysoký prílev kapitálu do USA a nízke úrokové miery* – v dôsledku nízkych úrokových mier po tzv. dot.com kríze mali banky prebytok kapitálu, čo ich stimulovalo k zjednodušeniu podmienok poskytovania hypotekárnych úverov.
- *„subprime“ hypotéky* – sú hypotekárne úvery pre klientov s nízkou bonitou. Banky poskytnú takýmto klientom úver s vyššou úrokovou mierou ako je bežné. Ľahká dostupnosť tohto typu úveru viedla k zvýšeniu dopytu po nehnuteľnostiach, a tým aj k zvýšeniu ich cien. Kým v roku 1994 len 5% hypotekárnych úverov boli „subprime,“ v roku 2005 tento podiel dosiahol 20%.³
- *cenová špirála* – rast dopytu po nehnuteľnostiach mal za následok rast cien nehnuteľností. Rast trhových cien nehnuteľností stimuloval v hypotekárnych inštitúciách ďalšie zvýšenie poskytovania „subprime“ úverov. Následne sa opätovne zvýšil dopyt aj ceny nehnuteľností. Tak sa do pohybu uviedla špirála, ktorá sa zastavila až v roku 2006.
- *sekundárne hypotekárne úvery* – rast trhových cien nehnuteľností otvoril dlžníkom možnosť prístupu k sekundárnemu hypotekárnemu úveru na tú istú nehnuteľnosť. Tento sa vo väčšine prípadov poskytuje za vyššiu úrokovú mieru ako primárny hypotekárny úver; jeho výhodou predstavuje bezúčelovosť. V niektorých amerických štátoch sa poskytuje do výšky 125% odhadovanej trhovej ceny

³ MACDONALD, J.: Watch out for bad-loan signs. 15.6.2004.

nehnutelnosti. Ľahký prístup k sekundárnym úverom pôsobil ako faktor na ďalšie zvýšenie zadlženosti amerických domácností.

- *špekulácie na trhu s nehnuteľnosťami* – významnú časť dopytu po nehnuteľnostiach tvoril špekulačný dopyt, t.j. kúpa nehnuteľnosti nie za účelom bývania, ale za účelom jej ďalšieho predaja so ziskom. V roku 2005 tvoril až 28%. Predovšetkým v Kalifornii a na Floride bol v niektorých oblastiach viac ako 50-percentný.⁴ Problémom špekulačného dopytu je jeho rýchly pád pri akomkoľvek náznaku poklesu cien nehnuteľností. To sa stalo v roku 2006, kedy praskla hypotekárna bublina a špekulační investori tak zamerali svoje aktivity na iné sektory ekonomiky.

Všetky uvedené faktory (ako aj niektoré ďalšie, zahŕňajúce nízku mieru regulácie hypotekárneho trhu, podobný vývoj v ďalších krajinách sveta či pokles výmenného kurzu dolára) prispeli k rastu cien nehnuteľností v USA a rastu hypotekárnej zadlženosti amerických domácností.

Hlavnou otázkou zostáva, prečo sa hypotekárna kríza v USA rozšírila do finančného sektora na celom svete. Dôvod je zrejмый: vo svetovom hospodárstve sa presúvajú miliardy dolárov, ktorých majitelia hľadajú možnosti ich najvýhodnejšieho zhodnotenia. Rýchle presuny kapitálu však môžu vytvoriť vážne trhliny v medzinárodnom finančnom systéme, ktoré sa objavujú vo forme finančných bublín a finančných kríz. Tak tomu bolo aj v prípade hypotekárnej krízy USA, ktorá sa prostredníctvom nákupov určitých typov finančných derivátov preliala na finančné trhy takmer všade na svete.

Tieto finančné deriváty sa nazývajú hypotekárne cenné papiere (RMBC a CMBC) a proces voláme *sekuritizácia hypoték*. Prax bánk bola taká, že po poskytnutí úverov vydali hypotekárne cenné papiere, ktoré boli týmito úvermi kryté. Stovky hypotekárnych cenných papierov potom predali v balíku ďalším investorom. Tak sa zbavovali rizika a získavali likviditu. Investori pokladali tento spôsob investície za bezpečný a výnosný,⁵ preto bol dopyt po balíkoch hypotekárnych cenných papierov vysoký. Keď však začali klesať ceny amerických nehnuteľností a schopnosť dlžníkov splácať úvery, investori na celom svete sa ocitli v problémoch s likviditou. Boli nútení žiadať o krátkodobé úvery v iných finančných inštitúciách, a následná neschopnosť splácania týchto úverov priniesla vážnu krízu dôvery. Banky si navzájom z obavy o platobnú schopnosť iných bánk odmietali poskytovať úvery, čím medzibankový úverový trh de facto skolaboval. To viedlo k bankrotom obrích finančných a investorských spoločností, k prepadom akciových trhov a následne k zníženiu agregátneho dopytu na celom svete. Hypotekárna kríza sa tak prostredníctvom všeobecnej finančnej krízy dostala na reálne trhy

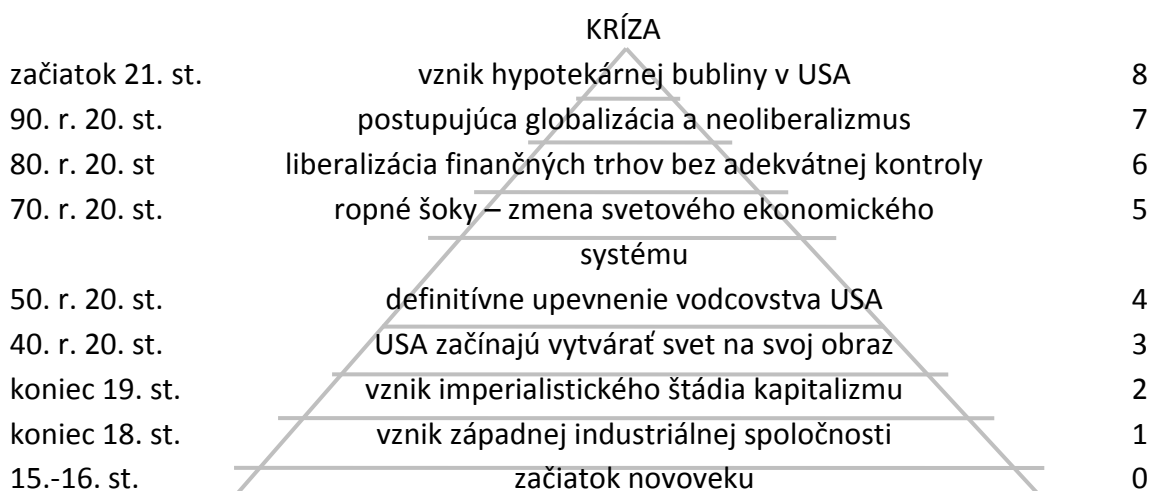
⁴ CHRISTIE, L.: Home – Big drop in speculation. CNN, 30.4.2007. <http://money.cnn.com/2007/04/30/real_estate/speculators_fleeing_housing_markets/index.htm>

⁵ Prečo bezpečný a výnosný? S poklesom cien nehnuteľností nikto nepočítal. Dokonca aj ratingové agentúry označovali balíky hypotekárnych cenných papierov najvyšším ratingom. Je preto namieste otázka, či ratingové spoločnosti majú dnes ešte nejakú kredibilitu a opodstatnenie vlastnej existencie. Výhovorka, že s poklesom cien nehnuteľností nepočítali ani oni, je nepostačujúca. Jednoduchším a pravdivým vysvetlením zároveň je to, že sú nekompetentné a navyiac riadené záujmami tretích subjektov, ktorým daný stav vyhovoval.

3. Systémové príčiny krízy

V predchádzajúcej kapitole sme sa venovali všeobecne uznávanému, krátkodobému zdôvodneniu príčin súčasnej krízy. Takýto prístup je však nedostatočný. Na krízu je nutné nazerať v dlhodobom horizonte a z celostného hľadiska. Príčiny krízy je nutné hľadať hlboko vo finančnom systéme, resp. v samotnej západnej spoločnosti.

Diagram 1 – Chronologická pyramída možných príčin krízy

Prepracované a doplnené podľa ŠKVRNDA, F.: Prerastie globálna kríza do megakrízy?, 26.1.2009.

Známy kritik neoliberalizmu, profesor Škvrnda, vyčleňuje z chronologického hľadiska šesť možností pohľadu na príčiny krízy.⁶ Tieto siahajú od rozmachu globalizácie koncom 20. storočia až po samotný vznik novoveku pred päťsto rokmi. Nadviažme na jeho prácu a pridajme niektoré ďalšie identifikované faktory. Nasledujúci diagram prináša ich prehľad v časovej postupnosti. Je si pritom nutné uvedomiť základné zákonitosti platné v pyramídovom zobrazení – novšie príčiny sú determinované staršími, hlbšími. Keď odstránime najvyššie poschodie pyramídy, ostatné poschodia zostanú celistvé. Aby sme odstránili celú pyramídu, musíme zbúrať základy.

Nezodpovedanou otázkou zostáva, po ktorý stupeň treba zbúrať pyramídu, aby sa odstránili príčiny globálnych kríz a mohla sa na tomto poschodí vystavať nová, zdravšia pyramída. Inými slovami, ktoré poschodie pyramídy je už natoľko zhnité, že ohrozuje všetky poschodia nad ním?

Že ôsme poschodie je v troskách, je v súčasnej situácii viac ako zrejmé.

Siedme poschodie, predstavujúce globalizáciu a neoliberalizmus na finančných trhoch možno identifikovať so vznikom vysokorizikových finančných derivátov. Klasické banky prestávajú hrať hlavnú úlohu vo svetovom finančnom systéme a na ich miesto nastupujú investičné banky a fondy. Investičné aktivity sa začínajú riadiť nie reálnou hodnotou

⁶ ŠKVRNDA, F.: Prerastie globálna kríza do megakrízy?, 26.1.2009.

projektov, ale hodnotou fiktívnou, vyjadrenou prostredníctvom očakávaných špekulačných ziskov z cenných papierov. Globalizácia navyiac umožnila, že akýkoľvek dlh kdekoľvek na svete možno v tomto systéme splatiť novou pôžičkou z akéhokoľvek iného miesta sveta. Finančný systém sa tak stal obrovskou nafukujúcou sa bublinou a jeho hodnota dnes až sedemnásobne prevyšuje hodnotu svetového HDP.⁷

Šieste poschodie predstavuje obdobie formovania moderného finančného systému, založenom na liberálnych princípoch reaganomiky a thatcherizmu. Americký ekonóm Hyman Minsky bol jedným z prvých, kto upozorňoval na neudržateľnosť finančného systému, ktorý sa začal vytvárať v tomto období. Podľa Minskeho je tento finančný systém vnútorne nestabilný.⁸ Sklon k nestabilite zvyšujú dlhé obdobia hospodárskeho rastu sprevádzané excesívnou spotrebou a všeobecnou „posadnutosťou“ investíciami bez zohľadnenia faktora rizika. Minsky tvrdil, že stabilita sama o sebe je destabilizujúca. Postupne vedie k neuvedomovaniu si rizika a následne až do tzv. Ponzi štádia⁹, kde k financovaniu majú prístup aj subjekty, ktoré ho sú schopné splácať iba prostredníctvom ďalších úverov. Thatcherizmus a reaganomika umožnili rozvoj Ponzi financovania prostredníctvom zníženia stupňa štátnej regulácie finančných trhov.

Piate poschodie – spojené s ropnými šokmi a zrušením naviazanosti dolára na zlato – prinieslo zlom v smerovaní svetovej ekonomiky. Šoky akcelerovali vedecko-technickú revolúciu a urýchlili nástup dnešnej informačno-finančnej spoločnosti.

Do päťdesiatych rokov možno datovať upevnenie pozície USA vo svetovom hospodárstve. Rozmach európskych ekonomík prostredníctvom Marshallovho plánu a Japonska vďaka Dodgeovmu plánu priniesli Spojeným štátom nové rýchlo rastúce trhy. Začala sa prehlbovať interdependencia, predovšetkým v zmysle závislosti kapitalistického bloku na hospodárskom vývoji USA. Táto etapa predstavuje v našom znázornení *štvrté poschodie* pyramídy.

O jedno desaťročie skôr, v súvislosti s druhou svetovou vojnou, sa USA stávajú superveľmocou s ambíciami vytvárať svet na svoj obraz. S istou dávkou zveličenia môžeme povedať, že smerovanie povojnového sveta bolo určené 7. decembra 1941 – v deň japonského útoku na Pearl Harbor. Zapojením sa do druhej svetovej vojny získali Spojené štáty americké vyšší vplyv na neskoršie dianie spojené s utváraním povojnového poriadku.

Druhé poschodie predstavuje vznik imperialistického štádia vývoja kapitalizmu na konci 19. storočia. Krajiny západných kultúr v tomto období začali forsírovať vývoz svojich produktov na zámorské trhy. Vznikli mnohé monopoly a vo vtedajšej veľmoci – Veľkej Británii – sa buduje silný finančný sektor, ktorý neskôr pôsobí ako vzor pre celý svet.

Začiatky západnej industriálnej spoločnosti siahajú na koniec 18. storočia. Toto *prvé poschodie* v našej pyramíde je charakterizované rozvojom manufaktúr, prvou priemyselnou revolúciou a vznikom klasickej ekonomickej školy. Vytvorila sa axióma, podľa ktorej

⁷ STEINBERG, F.: The Global Financial Crisis..., 12.12.2008.

⁸ Pozri MINSKY, H.P.: The Capital Development of the Economy..., 1992.

⁹ Podľa Charlesa Ponziho, ktorý na začiatku 20. storočia prevádzkoval v USA prvú pyramídovú hru.

základným cieľom človeka v spoločnosti je maximalizácia jeho bohatstva. Do popredia sa dostávajú pojmy kapitál, zisk a laissez-faire.

Existujú aj autori, ktorí datujú korene krízy do obdobia pred viac ako pol milénium. Zhnité sú podľa nich samotné *základy* súčasnej spoločnosti, a preto treba celú pyramídu zbúrať a postaviť úplne novú. Sem možno zaradiť I. Wallersteina a jeho teóriu svetosystému. Podľa Wallersteina súčasný hospodársky systém vznikol v 16. storočí, keď sa začala vyčleňovať deľba práce medzi jadrom a perifériou. Jeho teória tvrdí, že dnešný hospodársky systém môže byť znázornený ako stúpajúca krivka s okolo nej oscilujúcimi ekvilibriami. Problémom je, že táto krivka sa postupom času začína vzdalovať ekvilibriám. V súčasnosti sa podľa Wallersteina nachádzame v extrémne vychýlenom stave, keď už nie je možné dostať sa naspäť rovnováhy. Jediným riešením je tak vznik úplne nového systému.

Videli sme, že existuje množstvo prístupov k hľadaniu príčin krízy, počnúc krátkozrakými, datujúcimi jej vznik na začiatok 21. storočia až po kritické, ktoré požadujú replantáciu koreňov celej západnej spoločnosti a kultúry. Je jasné, že vrchol pyramídy je prehnitý; otázkou je, na ktorom poschodí tieto problémy začínajú. Nesúhlasíme s názormi, ktoré celú novovekú spoločnosť označujú za „skazenú.“ Sledovať vo výrobnom procese svoje vlastné blaho a zisk nie je nič nemorálne. História nás učí, že všetky spoločnosti, ktoré sa chceli vzdať súkromného prospechu, zanikli – a to aj napriek tomu, že mnohí „odborníci“ nás dodnes radi poučujú o opaku. Problémy však vznikajú, keď politici a ekonómovia zabudnú, že finančný systém nie je oddelený od sféry reálnej ekonomiky. Preto vo finančom systéme nemožno robiť experimenty, akých sme boli svedkami v uplynulých šesťdesiatich rokoch – deregulácia trhov, obmedzenie štátnej kontroly, vývoj nových, neprehľadných derivátov, sekuritizácia nehnuteľností, daňové raje, short selling a pod. Kým špekulačné praktiky v sfére reálneho hospodárstva sú relatívne bezpečné, pretože v prípade ich neúspechu je zasiahnutý iba investor, resp. konkrétny sektor, špekulácie vo finančnej oblasti majú široký dopad a preto by mali byť prísne regulované alebo zakázané. Z tohto dôvodu datujeme príčiny súčasnej krízy do obdobia po druhej svetovej vojne, keď vznikli základy dnešného finančného systému.

4. Geopolitické dôsledky globálnej krízy

Dnes je mimoriadne ťažké predikovať dôsledky súčasnej krízy na svetové hospodárstvo. Jasné je len jedno – interdependencia ekonomík vo svete je taká vysoká, že vývoj na jednom konci zemegule ovplyvňuje vývoj na druhom konci. Hospodársky pokles v najvýznamnejšej ekonomike sveta sa s časovým oneskorením prejaví aj v iných ekonomikách sveta. Naopak, hospodárske oživenie v USA povedie k celosvetovému hospodárskemu rozmachu.

Problémom pri hľadaní východísk z krízy je fakt, že svetu chýba skutočný líder. Aj napriek deklaráciám prezidenta Obamu o znovuoživení sily a geopolitického postavenia USA, je otázne, či vývoj nepokročil za bod, z ktorého niet návratu. Následkom krízy možno predpokladať zníženie prestíže americkej ekonomiky vo svete, predovšetkým v krajinách

Latinskej Ameriky a Blízkeho východu. Americkí vládni ekonómovia a ekonómia tzv. západných inštitúcií desaťročia podmieňovali rozvojovú pomoc realizáciou nimi navrhnutých reforiem. Vo svetle súčasnej krízy sa zdá, že západní ekonómovia nemali morálne právo radiť iným, keďže nevedeli vyriešiť problém vlastnej ekonomiky. S kritickými hlasmi tak prichádzajú nielen tradične radikálni politici ako Hugo Chávez, ale aj spojenci USA na čele s kolumbijským prezidentom Alvarom Uribeom a brazílskym prezidentom Lula da Silvom. Problém vyostruje, že rozvojovými krajinami nútene prijaté opatrenia zahŕňali liberalizáciu jednotlivých sektorov národných ekonomík, privatizáciu so zahraničnou účasťou a častokrát aj previazanie národnej meny s dolárom, čo v atmosfére hospodárskej recesie v USA vážne ohrozuje latinskoamerické a iné rozvojové ekonomiky. Je preto možné, že v budúcnosti sa rozvojové krajiny vydajú vlastnou cestou, resp. sa tu otvára priestor pre politicko-hospodárske pôsobenie Číny a Ruska.

Zmení sa pozícia rozvojových krajín vo svete, a to dvojakým smerom. Vzhľadom na to, že v súvislosti s krízou možno očakávať dlhodobý pokles cien ropy a nerastných surovín, mnoho rozvojových krajín ešte viac oslabí svoje postavenie na svetových trhoch. Naopak, krajiny s diverzifikovanou štruktúrou hospodárstva posilnia svoju pozíciu.

Kríza tiež môže (a podľa nášho názoru by mala!) viesť k radikálnej zmene základov svetového finančného systému. Tento je dnes založený na rolách Svetovej banky a Medzinárodného menového fondu, ktoré sú významným spôsobom riadené záujmami USA a Európy. Na krízu tak môže doplatiť celý „západný svet“ stratou autority vo veľkej časti rozvojových štátov. Vlády niektorých rozvojových krajín už navonok prejavili svoj negatívny postoj, a existuje možnosť ich priklonenia k Číne. Vlády hospodársky najvyspelejších štátov zatiaľ o radikálnej reforme systému nehovoria, po zohľadnení posledne uvedeného faktu je však možné predpokladať, že k nej dôjde.

Je teda zrejmé, že skôr či neskôr vznikne nový svetový ekonomický systém. Na čom však bude tento systém založený? Podľa nášho názoru možno v medzinárodných hospodárskych vzťahoch do dnešného dňa identifikovať dve vývojové etapy:

(1) *Obdobie, keď krajiny vo vnútorných aj zahraničných hospodárskych vzťahoch sledovali výlučne svoje vlastné záujmy.* Toto trvalo od vzniku štátu až po napoleonské vojny na začiatku 19. storočia. Domáca aj zahraničná politika mali rovnaké ciele a boli uskutočňované podobnými prostriedkami. Ich stredobodom pritom vždy bol iba štátny záujem.

(2) *Obdobie, keď krajiny vo vnútorných otázkach sledovali výlučne svoje vlastné záujmy a v zahraničných vzťahoch brali ohľad aj na záujmy cudzie.* Svetové usporiadanie je ním charakteristické od Viedenského kongresu de facto až do dnešného dňa. Štáty sa organizujú do blokov, a to buď inštitucionálne alebo fiktívne. V zahraničnej politike sú častokrát ochotné obetovať vlastný prospech blahu celého bloku. Vo vnútornej politike však naďalej sledujú výlučne svoje vlastné záujmy, a to najmä v hospodárskej oblasti. Príkladmi môže byť existencia daňových rajov, obmedzenia migrácie pracovných síl, obmedzenia pre zahraničných investorov a pod.

Súčasná globálna kríza zrejme napomôže k vzniku novej, kvalitatívne vyššej etapy. Pôjde o (3) obdobie, keď krajiny vo vnútorných aj zahraničných hospodárskych vzťahoch budú sledovať záujmy celospoločenské, nielen svoje vlastné. Väčšina teoretikov predpokladá, že kríza – tak ako v minulosti – povedie k zvýšenému protekcionizmu a vláde populistických režimov v mnohých častiach sveta.¹⁰ Z krátkodobého hľadiska je takýto vývoj najpravdepodobnejší možný a históriou dostatočne preverený. Tri obdobia tzv. náporu protekcionizmu sa vyskytli vždy po veľkej kríze.¹¹ Dnes zrejme stojíme na prahu vzniku štvrtého. Z dlhodobého hľadiska však očakávame vznik nového globálneho systému založeného na spolupráci a transparentných, nediskriminačných pravidlách. Ak chcú štáty zabrániť opakovaniu podobných kríz v budúcnosti, je nutné myslieť pri prijímaní domáceho ekonomicko-finančného zákonodarstva nielen na vlastné záujmy, ale na záujmy globálnej spoločnosti. Ako príklady môžeme uviesť vzdanie sa štatútu daňového raja, transparentné bankovníctvo, prísne pravidlá regulácie akciových trhov a pod. V prípade, ak sa niektorý štát bude chcieť od takýchto pravidiel dištancovať, môže to spôsobiť domino efekt, opätovné cezhraničné prelievanie špekulačného kapitálu a novú globálnu krízu.

Záverom zdôraznime, že tretia etapa vývoja medzinárodných vzťahov NEBUDE znamenať obnovenie neoliberalizmu. Pôjde o spoluprácu na báze regulovanej miery protekcionizmu a domácich reštrikcií.

5. Záver

Finančný systém vybudovaný v druhej polovici dvadsiateho storočia je na smrteľnej posteli. Pacient je v posmrtných kľúčoch, stále však pritom nezomrel. Pri živote ho umelo držia bretton-woodske inštitúcie a jednotlivé národné vlády s účelom zabránenia dramatickým dopadom krízy. Ide však iba o prechodnú fázu spojenú s prijímaním naliehavých opatrení. Akonáhle sa podarí stabilizovať svetové hospodárstvo, nevyhnutne sa rozprúdi zložitá debata o jeho ďalšom smerovaní, predovšetkým o novej organizácii medzinárodného finančného systému.

Naša práca poukázala na fakt, že globálna kríza 2008-20?? nevznikla na hypotekárnom trhu USA, ale sa iba jeho prostredníctvom rozvinula. Korene treba hľadať hlbšie v medzinárodnom finančnom systéme. Aj keď niektorí autori ich umiestňujú až do obdobia prelomu 15. a 16. storočia, my sme toho názoru, že priame príčiny krízy je treba hľadať vo finančnom systéme vytvorenom po druhej svetovej vojne. Cesta von z krízy preto vedie práve prostredníctvom zmeny pravidiel fungovania finančného systému – je nutná väčšia štátna regulácia a kontrola, a spolupráca národných vlád nielen v oblasti zahraničných ekonomických vzťahov, ale aj v oblasti tvorby domácej ekonomickej legislatívy. To povedie k obmedzeniu špekulačných investícií a k postaveniu novej ekonomiky na zdravších základoch.

¹⁰ Pozri napr. WALLERSTEIN, I.: The Depression – a Long Term View. Commentary No. 243, 15.10.2008.

¹¹ Pozri LIPKOVÁ, E. a kol.: Medzinárodné hospodárske vzťahy, 2006.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BIANCO, K.M.: *The Subprime Lending Crisis: Causes and Effects of the Mortgage Meltdown*. [online] CCH, 2008. 21 s. [Dostupné na http://www.business.cch.com/bankingfinance/focus/news/Subprime_WP_rev.pdf.]
- [2] DEMYANYK Y. – VAN HEMERT, O.: *Understanding the Subprime Mortgage Crisis*. [online] Social Science Research Network, 2008. 32 s. [Dostupné na <http://ssrn.com/abstract=1020396>.]
- [3] LIPKOVÁ a kol.: *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. Bratislava: Sprint vfra, 2006. 414 s. ISBN 80-89085-55-5.
- [4] MACDONALD, J.: *Watch out for bad-loan signs*. [online] 15.6.2004. [Dostupné na <http://www.bankrate.com/brm/news/mortgages/20040615a1.asp>.]
- [5] MINSKY, H.P.: *The Capital Development of the Economy and the Structure of Financial Institutions*. New Orleans: American Economic Association, 1992. Working paper 72.
- [6] STEINBERG, F.: *The Global Financial Crisis: Causes and Political Response*. [online] In: *ARI*, 12.12.2008. [Dostupné na http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_eng/Content?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/Elcano_in/Zonas_in/ARI126-2008.]
- [7] ŠKVRNDA, F.: *Prerastie globálna kríza do megakrízy?* [online] In: *Britské listy*, 26.1.2009. [Dostupné na <http://www.blisty.cz/art/44971.html>.]
- [8] US Bureau of Economic Analysis. [<http://www.bea.gov>]
- [9] US Census Bureau. [<http://www.census.gov>]
- [10] WALLERSTEIN, I.: *The Depression – a Long Term View*. Commentary No. 243, 15.10.2008. [Dostupné na <http://fbc.binghamton.edu/243en.htm>.]

Ing. Martin Grančay

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

E-mail: martin.grancay@euba.sk

Spolupráca Slovenskej republiky s Ruskou federáciou v oblasti energetiky¹

Ing. Mária Greššová, PhD. – Ing. Martin Grešš, PhD.

Abstrakt

Ropná kríza v roku 2007 a plynová kríza v roku 2009 ukázali, aká zraniteľná môže byť slovenská ekonomika v prípade výpadku dodávok týchto dvoch strategických surovín. Je to spôsobené predovšetkým úplnou závislosťou Slovenskej republiky od Ruskej federácie v oblasti dodávok strategických surovín. Obidve krízy jasne ukázali, že Slovenská republika musí úzko spolupracovať s Ruskou federáciou pri zabezpečovaní dodávok. Na druhej strane by sa Slovenská republika mala v rámci svojej koncepcie energetickej bezpečnosti sústrediť aj na určitú diverzifikáciu dodávateľov, aby podobným krízam a výpadkom predišla.

Kľúčové slová: Európska únia, Slovensko, Rusko, energetická bezpečnosť, ropa, zemný plyn

Abstract

Oil crisis in 2007 and gas crisis in 2009 manifested how vulnerable might Slovak economy be in case of shortages in oil and gas supplies. The vulnerability is caused by complete dependence of the Slovak Republic on the Russian Federation in the area of strategic natural resources supply. Both these crises clearly demonstrated that the Slovak Republic must closely cooperate with the Russian Federation where supply of natural resources is involved. On the other hand, the Slovak Republic should concentrate, within its energy security conception, on diversification of suppliers to prevent similar crises in the future.

Key words: The European Union, Slovakia, Russia, energy security, oil, natural gas

Úvod

Bezpečnosť je pojem, ktorý sa používa v takmer všetkých sférach života. Každý element spoločnosti sa snaží dosiahnuť pocit bezpečia. Takisto aj štát svojim správaním a politikou dbá o svoju bezpečnosť a o bezpečnosť svojich občanov. Keď sa spomína bezpečnosť a štát, človek má predstavu o vojenskej a policajnej bezpečnosti, ktorou štát udržiava poriadok a presadzuje svoje záujmy. Bezpečnosť je však spätá s mnohými inými pojmi a jednou z jej súčastí je energetická bezpečnosť.

Teoretici bezpečnosť definujú v dvoch pohľadoch. V prvom, širšom, sa bezpečnosť definuje ako neexistencia vonkajších hrozieb, vojen a ozbrojených konfliktov, za hlavný bezpečnostný nástroj sa považuje vojenská sila, zvyrazňuje sa konfrontačný spôsob riešenia týchto konfliktov. Druhý prístup, moderný, reprezentovaný Kodanskou školou za súčasť bezpečnosti považuje:

¹ Tento príspevok bol vypracovaný v rámci projektu mladých vedeckých pracovníkov Ekonomickej univerzity č. 2319205.

- Udržanie ekonomického rozvoja,
- Prístup k moderným technológiám,
- Prístup k prírodným zdrojom,
- Zabránenie environmentálnej degradácii.

Bezpečnosť sa s rozvojom spoločnosti stala komplikovanejším a viac dimenzovanejším pojmom, v ktorom sa objavuje rad nových problémov.² V súčasnosti je potrebné pri ďalšom vývoji ekonomických komplexov jednotlivých krajín, prípadne spojených ekonomických komplexov regionálnych zoskupení, akým je aj Európska únia, ktorej členom je aj Slovensko (od 1. mája 2004), detailne analyzovať nielen vývoj jednotlivých sektorov ekonomiky, či už ide o poľnohospodárstvo, priemysel, služby alebo informácie, ale do komplexnej analýzy je nevyhnutné zakomponovať aj multidimenzionálny bezpečnostný model. Čo sa týka jednotlivých zložiek takéhoto modelu, je nutné sa venovať oblasti vojenskej, politickej, sociálnej, ekologickej, ekonomickej a v neposlednom rade aj **energetickej bezpečnosti**, ktorá by mala zahŕňať predovšetkým spoľahlivé a stabilné dodávky energetických surovín, pričom za dve hlavné strategické suroviny bezpodmienečne nevyhnutné pre rozvoj ekonomického komplexu sa považujú ropa a zemný plyn. Okrem týchto dvoch zdrojov je možné využiť v energetickom priemysle jednotlivých ekonomických komplexov aj ďalšie suroviny ako uhlie a jadrová energia. Ropa a zemný plyn však na rozdiel od spomenutých alternatív majú najväčší podiel na výrobe ďalších produktov, prípadne primárnej energie, takže akékoľvek výkyvy v dodávkach týchto surovín môžu mať vážny dopad na ekonomiku jednotlivých krajín.

Energetická bezpečnosť ekonomického komplexu je definovaná ako „nepretržitá dostupnosť energetických nosičov v rôznych formách, v dostatočnej kvalite a za prístupné ceny.“³

1. Rusko – energetická charakteristika

Rusko vlastní štvrtinu svetových zásob plynu a približne 7 % svetových zásob ropy. Odhadované rezervy plynu podľa BP sú 44 650 mld. m³ a 79,4 mld. barelov ropy. Zároveň je najväčším producentom a exportérom týchto surovín do Európy vďaka sieti plynovodov a ropovodov. Prevažná časť HDP Ruska pochádza práve z ťažby a predaja uhľovodíkov. Rusko zásobuje viac ako 30 krajín, pričom najvýznamnejším partnerom je EÚ. Ruská energetická infraštruktúra bola vybudovaná ešte za existencie ZSSR ako vysoko centralizovaný systém. Celý sovietsky ropný a plynárenský priemysel bol vyvinutý ako integrovaný systém na produkciu a prepravu ropy a plynu, pričom sa označoval ako integrovaná zásobovacia sústava. Po rozpade ZSSR v 90. Rokoch minulého storočia bol systém nahradený štátnymi

² Škvrnda, F.: *Svetová politika (Úvod do teórie)*. Bratislava: Ekonóm, 2005, s. 77-79.

³ Ševce, P.: Európska energetická politika v kontexte svetových energetických procesov. In: *Britské listy*, 14. 7. 2006.

spoločnosťami v oblasti ťažby aj prepravy aj ropy aj plynu. Dôležitú úlohu hrá skutočnosť, že Rusko vždy využívalo vlastné energetické rezervy ako nástroj zahraničnej politiky. Pritom to nie je len otázka poslednej dekády od pádu ZSSR. ZSSR využíval zásobovanie ropou a plynom za nízku cenu ako stratégiu na udržanie poslušnosti v krajinách Varšavskej zmluvy. V prípade, že sa krajina začala odkláňať od politickej línie, ktorú presadzovala Moskva, nasledovali tvrdé sankcie. Rozpad ZSSR však znamenal zmenu ekonomického a politického vplyvu voči krajinám východného bloku, voči západnej Európe a USA. Na začiatku 90. rokov sa Rusko zdalo na okraji medzinárodného politického diania. Bývalý ruský prezident Vladimir Putin prišiel s myšlienkou, aby sa ropa a plyn vrátili pod kontrolu štátu. Tak by mohli byť využité na to, aby Rusko opäť získalo silnú pozíciu na svetovom politickom poli. Obnovený energetický nacionalizmus má za následok vzostup ruských štátnych spoločností a ústup zahraničných spoločností.

2. Vzájomné vzťahy Ruska a EÚ

Rusko je pre Európu geograficky najbližším dodávateľom ropy a plynu a sieť ropovodov a plynovodov je najlacnejším spôsobom ako zásobovať európskych spotrebiteľov. Moskva musí nevyhnutne predávať ropu a plyn, aby posilnila svoju ekonomiku. Preto ruským problémom nie je otázka či predávať alebo nie, ale komu a za akých podmienok. Po desiatkach rokov, keď Rusko dodávalo krajinám Varšavskej zmluvy ropu a plyn za politické ceny, krajina začala vyžadovať vysoké zvýšenie cien, najmä od prozápadných krajín ako je Ukrajina, Gruzínsko, Moldavsko a Azerbajdžan. Európa je voči Rusku v nevýhode kvôli vysokej energetickej závislosti od importu, no disponuje aj niekoľkými tromfami, pričom hlavným je skutočnosť, že EÚ je primárnym odbytkom pre ruský plyn, bez ktorého by Rusko nemohlo rozvíjať svoju ekonomiku. Na druhej strane je však potrebné poznamenať, že ekonomická stabilita EÚ je výrazne spojená s dobrou vôľou Ruska poskytovať dodávky ropy a plynu v stanovenom množstve a čase. Približne polovica obchodného obratu Ruska je spojená s EÚ. Prílev zahraničných investícií z EÚ a export na trhy členských štátov nútia Rusko, aby akceptovalo EÚ ako strategického partnera. Ďalší vývoj vzájomnej spolupráce stojí v súčasnosti na troch hlavných bodoch:

- Otvorenie ruského energetického trhu voľnej súťaži a zabezpečenie zdravého konkurenčného prostredia,
- Zlepšenie podmienok na podnikanie (menej zásahov zo strany vlády),
- Dôslednejšie dodržiavanie Kjótskeho protokolu.

Už v roku 2000 došlo k prvému kroku týkajúceho sa energetickej problematiky a vzájomných vzťahov medzi EÚ a Ruskom. V tom istom roku sa v Paríži uskutočnilo aj prvé stretnutie najvyšších predstaviteľov oboch celkov. Dialóg prebieha formou stretnutí minimálne raz do roka. Je viac ako pravdepodobné, že spolupráca Ruska s EÚ v budúcnosti zosilnie. Predpokladá sa, že export ropy z Ruska do EÚ stúpne o 20 % do roku 2030. Obe

strany sa pritom zhodujú, že tak kvalitné technológie, ako aj kvalitný ľudský kapitál zohrávajú prioritnú úlohu pre budúci udržateľný rozvoj energetického priemyslu.

EÚ v súčasnosti čerpá 42 % zo svojej spotreby zemného plynu, tretinu ropy a štvrtinu uhlia z Ruska. Navyše sa podľa údajov Komisie závislosť EÚ na importe plynu zvýši do roku 2020 zo súčasných 61 % na 73 % z jej celkovej spotreby plynu.⁴ Komisia takisto predpokladá, že Únia bude dovážať do roku 2030 84 % z jej dopytu po zemnom plyne, s tým, že Rusko ostane aj naďalej hlavným importérom.⁵ Závislosť jednotlivých štátov je rozdielna, tak ako aj ich energetický mix. Dôvodom toho sú najmä ich vlastné zásoby fosílnych palív, ale taktiež ich geografická poloha. Ďalším faktorom je napríklad politický postoj (nukleárna energia), alebo ekonomická sila. Každopádne, osem krajín Európskej únie je úplne závislých od importu zemného plynu práve z Ruska. Tieto krajiny sú Estónsko, Litva, Lotyšsko, Bulharsko, **Slovensko**, Írsko, Švédsko a Fínsko.

V súčasnosti je jednou z priorít Európskej únie znížiť (prípadne eliminovať) jej závislosť od importu energetických surovín z Ruska. Niektorí argumentujú tým, že Rusko sa takto môže Únii dokonca vyhrážať a použiť plyn ako politickú zbraň. Avšak mnoho analytikov je voči tejto alternatíve skeptických a vzťahy Európskej únie a Ruska charakterizujú skôr ako interdependenciu, teda vzájomnú závislosť a nielen jednostrannú závislosť Európy od Ruska. Viac ako 70 % ruského exportu ropy prúdi do Európy, zatiaľ čo podiel Ruska na importe ropy do EÚ činí iba jednu tretinu. Znepokojujúcejšia je dnes závislosť Únie od ruského plynu. Podľa predpokladov sa podieľa Rusko 42 % na importe plynu do štátov Únie, čo znamená asi štvrtinu na jej celkovej spotrebe plynu. Na druhej strane však treba podotknúť, že väčšina príjmov z ruského energetického exportu pochádza z členských krajín Únie. Navyše, plynovody prepravujúce ruský plyn sú neflexibilné a obmedzujú možnosť širšej diverzifikácie. Faktom je takisto, že Rusko neinvestuje dostatok peňazí do zariadení pre skvapalňovanie zemného plynu, ktoré by mu umožnili rozvetviť jeho exportné portfólio a výrazne znížiť transportné náklady. Dôležitým faktorom je aj to, že ruská ekonomika je vo veľkej miere závislá na príjmoch z exportu ropy a zemného plynu. Podľa odhadov MMF a Svetovej banky ropný a plynový sektor tvorí viac ako 60 % z ruských exportných príjmov (67 % v roku 2007) a je zodpovedný za 30 % priamych zahraničných investícií v krajine. Takisto sa odhaduje, že palivový sektor sa v Rusku podieľa až 20 % na jeho HDP.⁶ Z týchto údajov teda vyplýva, že v prípade 'vydierania' Únie by sa Rusko pripravilo aj o jeden z kľúčových zdrojov exportných príjmov a to by mohlo znamenať vážny problém pre ruskú ekonomiku. Preto v úsilí ochrániť sa pred vydieraním a neschopnosťou dodávok plynu (ropy), je jedným z hlavných cieľov energetickej politiky EÚ diverzifikovať svoje portfólio energetických dodávateľov. A keďže je Rusko najväčším dodávateľom plynu do Európy, Únia chce znížiť práve závislosť na ňom.

⁴ http://www.acus.org/atlantic_update/eu-announces-massive-new-power-supply-grid-counter-dependency-russia

⁵ <http://www.heritage.org/Research/Europe/bg2083.cfm>

⁶ <http://www.eia.doe.gov/cabs/Russia/Full.html>

3 Postavenie Slovenskej republiky na európskom trhu s ropou a jej vzťahy s Ruskom

Slovensko má významné postavenie na európskom trhu s ropou a plynom ako tranzitná krajina. Dispozícia vlastnými zdrojmi je minimálna, ale ropovodný a plynovodný systém prechádzajúci cez slovenské územie sú dôležité pre dodávky ruskej ropy a plynu do Európy. Slovenský systém ropovodov má výbornú geografickú polohu a relatívne veľkú prepravnú kapacitu. To umožňuje prepravu ropy oboma smermi. V budúcnosti sa javí celkom perspektívnym napojenia sa na novovytvorené tranzitné cesty.

Spolupráca Slovenska a Ruska existuje už veľmi dlho, pričom prebieha vo všetkých oblastiach hospodárstva. Základom vzájomnej spolupráce sú zmluvy a dohody medzi Slovenskou republikou a Ruskom alebo EÚ a Ruskom. Z pohľadu Slovenska zohráva strategickú úlohu najmä obchod v oblasti energetiky. Slovensko je úplne závislé od ruských energetických zdrojov, keď musíme dovážať okolo 90 % spotreby primárnej energie. Import primárnych zdrojov energie je pre rozvoj hospodárstva Slovenska bytostne dôležitý. Určujúcim faktorom je to, že na našom území sa nenachádzajú prakticky žiadne ložiská ropy ani zemného plynu. Slovensko dováža 98 % zemného plynu a tiež 98 % ropy. Urán, palivo jadrových elektrární, dovážame v 100 % množstve tiež z Ruska. Orientácia slovenského hospodárstva na dovoz energetických zdrojov z Ruska je na jednej strane determinovaná historickou spätosťou oboch krajín, na druhej strane je to veľké nerastné bohatstvo, ktorým Rusko disponuje. Spolupráca v energetike prebieha na základe uzavretých dlhodobých kontraktov o dodávkach a tranzite ropy a zemného plynu. Vstupom Slovenska do Európskej únie sa začala rozvíjať spolupráca aj v rámci Energetického dialógu, ktorý s Ruskom vedie Únia.

Plynárenský priemysel má u nás dlhú tradíciu. Spolu s celým energetickým sektorom prešiel plynárenský priemysel v poslednom období mnohými zmenami. Hlavným cieľom bolo liberalizovať trh s plynom. Medzi základné faktory, ktoré sťažujú otvorenie trhu patria neexistencia prevahy ponuky nad dopytom, dlhodobé kontrakty, ktoré presne vybilancujú očakávanú spotrebu a k nej sa následne plánuje preprava a tiež neexistencia krátkodobých dohôd. Zemný plyn sa na Slovensko dopravuje plynovodom Bratstvo. Zároveň tento plynovod prepravuje zemný plyn aj ostatným krajinám EÚ. Z toho pohľadu má Slovensko strategický význam pri preprave ruského plynu do EÚ. Určujú to dva základné faktory: dislokácia zdrojov zemného plynu a geografická poloha Slovenska.⁷ Slovensko v priemere ročne spotrebuje 6 – 7 mld. m³ zemného plynu. Na odbere plynu sa podieľajú najmä veľkoodberatelia (69,4 %), obyvateľstvo (25,3 %) a maloodberatelia (5,3 %).⁸ Spotreba zemného plynu je na Slovensku stabilná a do roku 2030 sa predpokladá nárast v spotrebe na 7,4 mld. m³. Dôvodom zvýšenia spotreby zemného plynu je realizácia projektov na výrobu elektrickej energie a prísľub vlády znížiť množstvo škodlivých emisií v ovzduší.

Ropa je strategickou surovinou slovenského energetického trhu. Využíva sa hlavne na výrobu motorových, energetických palív a je dôležitou surovinou chemického a petrochemického priemyslu. Ročne sa na Slovensku spracuje ropa v objeme 5,5 milióna

⁷ Briatka, M.: Postavenie Slovenska v obchodovaní so zemným plynom. Merkur, 2007, s. 130.

⁸ Baláž. P.: *Energia a jej vplyv na hospodársky rast vo svetovej ekonomike*. Bratislava: Sprint vfra, 2007, s.248.

barelov. Samotný ročný tuzemský dopyt je po ropu 3,2 milióna barelov, ostatná spracovaná ropa je predmetom exportu.⁹ Ropa je na Slovensko dopravovaná ropovodom Družba. Podobne ako so zemným plynom aj pri ropu je uzavretý dlhodobý kontrakt. Súčasná zmluva platí do roku 2014. Z pohľadu hospodárstva Slovenska sú najdôležitejšie ropné produkty motorová nafta a benzín. Ropa ako fosílné palivo sa podieľa 97 % na produkcii nafty a benzínu. Len 3 % tvoria alternatívne motorové palivá. Spotreba nafty má 65 % podiel na celkovej spotrebe motorových palív. Podľa Ministerstva hospodárstva SR by mala spotreba motorových palív principiálne kopírovať rast HDP alebo dokonca rásť rýchlejšie. Do roku 2030 by mala byť spotreba motorových palív 2-krát vyššia ako je to v súčasnosti. Spotreba benzínu bude pravdepodobne rásť 1 % tempom. I z toho dôvodu sa do popredia dostáva otázka zabezpečenia plynulých dodávok ropy z Ruska. Zvyšovanie spotreby ropy by malo tmiť nariadenie EÚ, keď v roku 2010 budú musieť motorové palivá obsahovať 5,75 % biozložky a v roku 2020 to už bude 10 %. Na druhej strane v roku 2012 vstúpi do platnosti nariadenie EÚ týkajúce sa spotrebnej dane z nafty. Minimálna sadzba sa zvýši z 308 EUR/1000 litrov na 380 EUR/1000 litrov. Zahraniční dopravcovia zrejme zvýšia nákup pohonných hmôt práve na Slovensku, čím sa zvýši aj spotreba ropy. Základom slovenského ropného trhu sú nasledujúce spoločnosti:

- Sloznaft, a.s. zabezpečuje rafinárske a petrochemické spracovanie ropy dovážanej z Ruska.
- Petrochema Dubová, a.s. zabezpečuje rafinárske spracovanie ropy vyťaženej na Slovensku alebo v Česku, skladovanie a distribúciu ropných produktov. Ročne dokáže spracovať 150 000 ton ropy.
- Transpetrol, a.s. prevádzkuje ropovodný systém, prepravuje, skladuje a distribuuje ropu.¹⁰

Spolupráca medzi Slovenskom a Ruskom prebieha v ropnom priemysle medzi spoločnosťami Sloznaft, a.s. a Lukoil.

Záver

Pre Slovenskú republiku sa javí ako nevyhnutná cesta diverzifikácia zdrojov energetických surovín a tým aj nevyhnutnosť vstúpiť do vzájomných dodávateľsko-odberateľských vzťahov s inými producentmi a exportérmi ropy v období, kedy sú ešte podpísané a platné kontrakty s našim hlavným partnerom – Ruskou federáciou. Ako možnosť sa javí rozvinutie vzťahov s producentmi ropy na Blízkom východe a na africkom kontinente. Na druhej strane by mala Slovenská republika aj naďalej udržiavať vzájomné vzťahy s Ruskou federáciou v otázke dodávok energetických surovín, pretože zariadenia na spracovanie ropy, ktoré sa nachádzajú na Slovensku sú navrhnuté na spracovanie ruskej ropy, a preto bude

⁹ Baláž. P. : *Energia a jej vplyv na hospodársky rast vo svetovej ekonomike*. Bratislava: Sprint vfra, 2007, s. 242.

¹⁰ Baláž. P. : *Energia a jej vplyv na hospodársky rast vo svetovej ekonomike*. Bratislava: Sprint vfra, 2007, s. 241.

dôležité vybudovať aj nové zariadenia na spracúvanie ropy od alternatívnych dodávateľov, čo však bude trvať dlhšie časové obdobie. Bez energetických zdrojov nie je možné dosahovať ďalší ekonomický rast a rozvoj a preto je dôležité, aby vzťahy s Ruskou federáciou umožňovali bezproblémový a stabilný dovoz ropy a zemného plynu.

Použitá literatúra

Baláž, P. : *Energia a jej vplyv na hospodársky rast vo svetovej ekonomike*. Bratislava: Sprint vfra, 2007.

Briatka, M.: *Postavenie Slovenska v obchodovaní so zemným plynom*. Merkur, 2007.

http://www.acus.org/atlantic_update/eu-announces-massive-new-power-supply-grid-counter-dependency-russia

<http://www.eia.doe.gov/cabs/Russia/Full.html>

<http://www.heritage.org/Research/Europe/bg2083.cfm>

[http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/D1D092829A6D42EBC12574EB002B4A6F/\\$FILE/Zdroj.html](http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/D1D092829A6D42EBC12574EB002B4A6F/$FILE/Zdroj.html)

Ševce, P.: *Európska energetická politika v kontexte svetových energetických procesov*. In: Britské listy, 14. 7. 2006. ISSN 1213-1792.

Škvrnda, F.: *Svetová politika (Úvod do teórie)*. Bratislava: Ekonóm, 2005.

Ing. Martin Grešš, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Email: gress@euba.sk

Ing. Mária Greššová, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Email: gressova@euba.sk

François Mitterrand a rozpad Jaltského systému

Radovan Gura

Abstrakt

V našom príspevku analyzujeme francúzske vnímanie zmien, ktoré sa diali v strednej a východnej Európe v období rozpadu Jaltského systému. Pokúsime sa vysvetliť a odôvodniť reakcie francúzskej diplomacie na zmenu systému v krajinách strednej a východnej Európy a následné postoje v otázke budúcich integračných snáh strednej Európy.

Kľúčové slová: F. Mitterrand, Stredná Európa, Jaltský systém, Integračný proces

Abstract

The article analyses French perception of changes in Central and Eastern Europe in the period of dissolution of the Yalta system. We try to explain the reaction of French diplomacy on system changes in countries of Central and Eastern Europe and following integration efforts in Central Europe.

Key words: F. Mitterrand, Central Europe, Yalta system, Integration process

Úvod

Na jeseň tohto roku uplynie dvadsať rokov od momentu zrútenia Berlínskeho múru. Udialo sa to v noci z 9. na 10. novembra 1989. Ide o scénu, ktorá bola sledovaná ľuďmi celého sveta, nakoľko sa táto udalosť považuje za najvýraznejší symbol pádu železnej opony a zároveň koniec tzv. Jaltskej Európy. V priebehu niekoľkých mesiacov sa skončilo obdobie studenej vojny, ktorá dominovala vzťahom medzi Východom a Západom. Zamatové oslobodenie Východnej Európy z pod jarma totalitného režimu a nadvlády Sovietskeho zväzu, návrat Nemecka k jednote a k plnej suverenite, ktorý prebehol pokojným a mierovým procesom, redefinícia európskeho systému a jej architektúry na pozadí rozpadu Sovietskeho zväzu. Toto všetko sú výrazné momenty, ktoré ovplyvnili svetový politický systém.

V našej štúdií budeme sledovať francúzske vnímanie zmien, ktoré sa diali v strednej a východnej Európe v tomto historicky významnom období. Práve Francúzsko bolo jednou z mocností, ktoré stáli pri zrode štátov stredoeurópskeho priestoru po Prvej svetovej vojne. Naším cieľom bolo zistiť či po šesťdesiatych rokoch existencie štátov stredoeurópskeho priestoru boli postoje a pozície Francúzska rovnako priaznivé a naklonené ich novému smerovaniu. Stručne naznačíme vybrané historické fakty obdobia osemdesiatych rokov. Budeme analyzovať úlohu Mitterrandovej diplomacie. Poukážeme na skutočnosť ako sa dokázala prispôbiť novým podmienkam svetového politického systému. Pokúsime sa vysvetliť a odôvodniť reakcie francúzskej diplomacie na zmenu systému v krajinách strednej

a východnej Európy a následné postoje v otázke budúcich integračných snáh strednej Európy.

Francúzske predstavy o demokratizácii Strednej Európy (1981-1988)

Je ťažké hovoriť o francúzskej zahraničnej politike v rokoch 1989-1991, ak neuvedieme niektoré základné fakty, ktoré sa udiali počas prvého prezidentského obdobia F. Mitterranda. Ide o obdobie, ktoré zodpovedá transformácii zmien medzi Východom a Západom. Hlavné udalosti, ktoré ovplyvnili napätie medzi blokmi v prvej polovici osemdesiatych rokov boli rozmiestňovanie rakiet v Európe a situácia v Poľsku, ktorá odhalila krehkosť sovietskej dominancie v stredoeurópskom priestore. Druhú polovicu tohto desaťročia ovplyvnil príchod M. Gorbačova na medzinárodnú politickú scénu a najmä jeho perestrojky, ktorá vnútorne modernizovala moskovskú diplomaciu a zaviedla do nej novú dynamiku.

Mitterrandova diplomacia sa nevymyká zo svojho kontextu a v realite rozdelenia Východu a Západu musí prijímať veľké rozhodnutia. Nejde však o politiku status quo, ktorá by bola iba dedičstvom de Gaullovej vízie, ktorej jedným z cieľov bolo spochybnenie Jaltského systému. Mitterrandova diplomacia od začiatku presadzovala vôľu prekonať stanovený poriadok. Táto vôľa ju ale postupne priviedla ku hľadaniu východísk z novej studenej vojny¹ a postupne sa stáva obhajcom nového uvoľnenia vzťahov medzi Východom a Západom, pričom rieši dilemu pri hľadaní rovnováhy medzi nezávislosťou a solidaritou.

Od roku 1981, kedy F. Mitterrand nastúpil do prezidentského úradu, sa jeho vôľa ukončenia Jaltského systému nemenila. Rozmrazenie vzťahov medzi Východom a Západom umožnilo domnievať sa, že by mohlo dôjsť k prekonaniu rozdelenia starého kontinentu. Aj keď voči Mitterrandovým návštevám v Prahe, Sofii, Varšave zaznievali z francúzskych diplomatických kruhov rôzne kritiky, prezidentovi bolo jasné, že k prekonaniu Jaltskej Európy môže nastať procesom transformácie krajín Východu k demokracii. Túto jeho vôľu potvrdzuje aj návrh, ktorý predniesol na jar roku 1989. Asociovať do Rady Európy „rodice sa demokracie Východnej Európy“.² Je možné predpokladať, že F. Mitterrand by sa pravdepodobne uspokojil s Východnou Európou, ktorá by ustúpila od komunistického, marxisticko-leninského smerovania, ale pokračovala by v socialistickom vývoji. Na jar roku 1989 nemohol francúzsky prezident vedieť ako rýchlo nastúpia krajiny Strednej a Východnej Európy cestu k trhovej ekonomike, čo sa následne odrazilo aj v jeho presadzovaní Európskej

¹ Nová studená vojna je obdobie konca sedemdesiatych a začiatku osemdesiatych rokov. Obdobie rozmiestňovania zbraní východného a západného bloku v Európe, ktoré začalo v roku 1977 a bolo zhoršené sovietskou vojenskou inváziou do Afganistanu v roku 1979. Po sovietskom rozhodnutí rozmiestniť v Európe rakety SS20 navrhoval západný svet dve varianty riešenia situácie. Nemci chceli so ZSSR rokovať, Američania odpovedať zbrojením a rozmiestniť rakety Pershing II a Cruise. Francúzsky prezident V. Giscard d'Estaing prispel k tzv. „dvojitému rozhodnutiu“ NATO, ktoré spočívalo na kompromisnom riešení: najskôr rokovať a v prípade neúspechu odpovedať odvetou. V. Giscard d'Estaing nechcel pripustiť prehĺbenie studenej vojny a ešte v roku 1980 rokoval s L. Brežnevom vo Varšave o Afganistane.

² Prejav F. Mitterranda prednesený pri príležitosti 40. výročia Rady Európy. In: *Zahraničná politika Francúzska*, máj-jún 1989. s. 8-11.

konfederácie. Pre francúzsku diplomáciu, bol hlavným zdrojom zmien v Strednej a Východnej Európe ani nie tak návrat k slobodnému modelu, ako v možnosti „sebaurčenia národov“ mimo systému blokov, ako aj v možnosti návratu k „plnej zodpovednosti v rozhodovaní“, uviedol F. Mitterrand v rozhovoroch s vedúcimi predstaviteľmi Maďarska v roku 1988.³

Javí sa, že zámerom francúzskej zahraničnej politiky bolo, aby došlo na európskom kontinente určitému splynutiu vzťahov medzi štátmi ako aj kontaktmi na rôznych úrovniach. Tento proces by následne nepriamym spôsobom narušoval systém blokov. Logicky je možné predpokladať sledovanie tejto línie aj v stredoeurópskom priestore. Je možné dedukovať, že Mitterrandova vízia transformácie Strednej a Východnej Európy pred uskutočnenými zmenami roku 1989 bola v socialistickom smerovaní štátov, ktoré pôjdu demokratickou cestou. Tieto budú na jednej strane spojené so ZSSR a na strane druhej slobodné v možnostiach výberu pri zaujatí svojho miesta v Európe národov. Konceptia, ktorá je postavená na zblížovaní sa Európy Východu s Európou Západu, pričom by si každý štát mal zachovať svoju socio-ekonomickú identitu, prihliadajúc na svoje geopolitické postavenie a demokratizačné princípy. Uvedená konceptia sa následne mala „odraziť v praktickom živote, v ekonomických a kultúrnych výmenách, ako aj v pohybe osôb a myšlienok.“ Takáto bola Mitterrandova argumentácia pri jeho návšteve Československa v roku 1988.⁴

Možno zhrnúť, že v takomto paneurópskom rámci mienila francúzska diplomacia prekonať Jaltskú Európu, na čo chcela využiť štruktúry Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe, ktorej úlohou bolo prekonávať rozdiely medzi európskymi krajinami a vytvárať medzi nimi prostredie pre dôveru a spoluprácu.⁵ Na druhej strane je potrebné uviesť obozretnosť francúzskej diplomacie voči OBSE, a to z dôvodu prítomnosti USA a Kanady v tejto organizácii. Budovanie jednotnej Európy bez USA a Kanady bolo cieľom aj pre ZSSR.

V tejto perspektíve veľkej európskej spolupráce zaberá centrálnu miesto vo francúzskej diplomácii cieľ posilniť kohéznosť Európskeho spoločenstva, tzv. tvrdé jadro budúcej Európskej únie. Európska dvanásťka bola podľa francúzskej diplomacie najlepšie situovaná, aby vypracovala a rozbehla pravidelnú a konštantnú obnovu spolupráce v rozdelenej Európe bez toho, aby došlo k narušeniu existujúcich vzťahov.⁶ Európske spoločenstvo by sa malo, pri naplnení tejto perspektívy, obklopiť „druhým kruhom“ zloženým z členských krajín Rady Európy. V uvedenej kooperácii by sa následne mala zorganizovať spolupráca s krajinami Východu, tzv. „tretí kruh“, a to v oblasti kultúry, audiovizie, v sociálnych otázkach, prípadne v oblasti technológií.⁷ Takáto Európa koncentrických kruhov, ktorá bola ambíciou aj predsedu Európskej komisie J. Delorsa, mala pripraviť budúcu Mitterrandovu Európsku konfederáciu.

³ <http://journaux-anciens.chapitre.com/MONDE/1988.html>

⁴ Komentár k návšteve F. Mitterranda v Československu, r. 1988 - <http://www.elysee.fr>.

⁵ Rozhovor F. Mitterranda s denníkom *Izvesti iz Moskvy*, 1. jún 1989.

⁶ Vedrine, H. *Les Mondes de François Mitterrand. A l'Elysée 1981-1995*. Paríž : Fayard, 1996.

⁷ Podľa nóty B. Dufourcq *De l'Europe d'aujourd'hui à celle de demain*, 20. február 1989.

Revolučné udalosti na jeseň 1989 však zasiahli do procesu budovania Európskeho spoločenstva.

Vplyv revolučných zmien na vývoj francúzskych postojov (1989)

Nové revolučné udalosti v Strednej Európe (najmä v Maďarsku a Poľsku) vyvolali v Západnej Európe na jednej strane vlnu entuziazmu a na druhej strane obavy zo vzniku krízy, obavy z reakcií Sovietskeho zväzu. M. Gorbačov však podporoval reformu tak v Poľsku, ako aj v Maďarsku a udržiaval vyhovujúce vzťahy aj s konzervatívnejšími predstaviteľmi v Československu a v Berlíne.⁸ Po zistení týchto skutočností sa francúzska diplomacia vyjadruje optimisticky k vývoju udalostí v strednej Európe.

Francúzska diplomacia a tiež vláda sa utvrdili v správnosti orientácie ich politiky smerom na Východ a zamýšľali pomôcť M. Gorbačovovi v procese, aby nedošlo k nekontrolovaným, samovoľným a rýchlym zmenám. Francúzsko sa rozhodlo viditeľným a jasným spôsobom proklamovať svoje postoje voči vývoju v stredoeurópskom priestore, čo sa prejavilo viacerými aktivitami. Zvýšením pomoci Poľsku, Maďarsku a ZSSR. Ubezpečením sa o efektívnom pokroku spolupráce s Československom a Bulharskom, ktoré bolo dohodnuté počas prezidentskej návštevy týchto krajín. Vyhlásením úzkej francúzsko-nemeckej spolupráce v smerovaní ich politiky na Východ, ako aj v iniciovaní Európskej dvanástky na väčšiu angažovanosť v priestore.⁹ V tomto duchu zaznievali prejavy francúzskeho prezidenta v Európskom parlamente vo francúzskom rozhlase a v televízii, v ktorých F. Mitterrand vyjadroval francúzsku podporu „elánu“ a „nádeji“ „ľudu, ktorý sa hýbe v mene slobody“. Prezident ale nezabudol spomenúť riziká „nepokojov a kríz“, ktoré sprevádzajú „prechod z jedného systému, ktorý sa pred našimi očami rúca, na novú rovnováhu, ktorá je tak želateľná“.¹⁰

Najmarkantnejšia zmena sa udiala v noci z 9. na 10. novembra 1989, kedy sa režim Nemeckej demokratickej republiky rozhodol zručiť Berlínsky múr. „Pád Berlínskeho múru“ sa postupne stal symbolickým pomenovaním pre celé revolučné obdobie. V Paríži táto udalosť vyvolala totálne prekvapenie. Prvé reakcie francúzskych predstaviteľov boli opatrené až rezervované. F. Mitterrand pri svojej návšteve Haagu, nasledujúci deň hovoril o „šťastných udalostiach“, pričom opakoval svoj názor o nemeckom zjednotení, ktorého sa neobáva, ale o ktorom uvažovať je predčasné, lebo je vzdialené.¹¹ Francúzsky premiér M. Rocard blahoželal „nemeckému ľudu, ktorý našiel svoju históriu a svoj osud“. R. Dumas vyjadril obdiv jeho „patriotizmu“ a jeho „múdrosť“.¹² Bývalý francúzsky prezident V. Giscard d'Estaing navrhol Európskemu hospodárskemu spoločenstvu, aby prijalo demokratické NDR

⁸ Favier, P. – Martin-Roland, M. *La décennie Mitterrand. III. Les défis (1988-1991)*. Paríž: Seuil, 1997. s.173.

⁹ Vedrine, H. *Les Mondes de François Mitterrand. A l'Élysée 1981-1995*. Paríž : Fayard, 1996.

¹⁰ Schreiber, T. *Les actions de la France à l'Est ou Les absences de la Marianne*. Paris: l'Harmattan, 2000. s. 199.

¹¹ Pozri tiež: Vernet, D. *Mitterrand, l'Europe et la réunification allemande*. In: *Politique étrangère*, roč. 68, č. 1, 2003. Paríž: IFRI. 2003. s.165-179.

¹² Bozo, F. *Mitterrand, la fin de la guerre froide et l'unification allemande. De Yalta à Maastricht*. Paris: Odile Jacob, 2005. s.131.

za členský štát, keď na to nastane vhodný moment. Čím prakticky vyjadril názor proti nemeckému zjednoteniu.

Napriek prebiehajúcim zmenám sa Francúzsko snaží sledovať svoju stanovenú komunitárnu prioritu. Paneurópska dimenzia francúzskej politiky ostáva úzko spojená s prioritami Európskeho spoločenstva. Úlohou francúzskej politiky tohto obdobia bolo riešiť otázku ako dať komunitárnej Európe majoritnú úlohu v transformačnom procese krajín Strednej a Východnej Európy, ale zároveň zabrániť riziku predčasného rozširovania spoločenstva. Ako sa chopiť organizovania „veľkej“ Európy a zároveň posilniť „malú“, či prednedávnom zaužívaný termín „starú“ Európu? Takéto boli pohnútky iniciatívy francúzskeho prezidenta F. Mitterranda pri hľadaní riešení v transformačnom procese strednej Európy.

Francúzske snahy formovania Strednej Európy (1990-1995)

V prvých porevolučných rokoch boli zaznamenané niektoré francúzske pokusy o určité usmernenie vývoja transformácie krajín stredoeurópskeho priestoru. Okrem kultúrno-edukačných projektov, ktoré sú charakteristické pre obdobie Mitterrendovej prezidentúry¹³ uvedieme dva politické projekty, ktoré sa podľa nášho názoru najvýznamnejším spôsobom snažili zasiahnuť do politického diania v strednej Európe. Ide o projekt Európskej konfederácie a projekt Paktu stability v Európe.

Európska konfederácia

Projekt Európskej konfederácie bol výsledkom francúzskej zahraničnej politiky s cieľom postupnej transformácie štátov Strednej a Východnej Európy, v rámci vzájomnej európskej spolupráce a pomoci ako aj priblíženia štátov tejto oblasti k Západnej Európe.

Myšlienka vytvorenia takéhoto zoskupenia štátov zapadá do logiky obáv francúzskej diplomacie, ktoré boli čitateľné niekoľko mesiacov ba až rokov, a ktoré nečakaný vývoj udalostí v Strednej a Východnej Európe iba posilnil. Prvým cieľom Európskej konfederácie bolo chrániť Európske spoločenstvo pred rizikom predčasného rozširovania. Druhým cieľom bola snaha poskytnúť novým demokraciám Strednej a Východnej Európy európsku perspektívu, ktorá by prispela k zaisteniu ich stability. Francúzsko chcelo urýchliť prechod do jednej „veľkej“ zmierenej Európy, ktorá by bola oslobodená od závislosti na Spojených štátoch ako aj na Sovietskom zväze. Na druhej strane Francúzsko zamýšľalo poskytnúť Sovietskemu zväzu európsku orientáciu v zmysle pridruženého štátu ku konfederácii. Ako vidieť, v projekte Európskej konfederácie je zastrešená západoeurópska priorita francúzskej diplomacie a tiež jej paneurópske obavy.

¹³ Práve ochrana o rozširovanie vzdelania na francúzsky spôsob a najmä vo francúzskom jazyku sú jednou z charakteristických črt politiky F. Mitterranda. Tento, v súčasnosti tak evidentný, prostriedok francúzskej zahraničnej politiky sa začal vehementnejšie presadzovať v zahraničnej politike V. Francúzskej republiky počas prvého prezidentského mandátu F. Mitterranda. Prezident Mitterrand bol tvorcom myšlienky organizovania frankofónnych samitov, ktoré sú od roku 1986 organizované vo svete každé dva roky a združujú všetky frankofónne krajiny sveta, pričom okrem iného stanovujú koncepcie ochrany a rozširovania francúzskeho jazyka.

Projekt Európskej konfederácie priniesol od začiatku veľa otázok na ktoré v tomto štádiu ešte neexistovali odpovede. Napríklad: Prečo od začiatku pričleniť ku konfederácii ZSSR, ktorý je ešte ďaleko od demokratického smerovania? Ako za týchto podmienok vylúčiť USA, ktoré sa snažia stať európskou mocnosťou a pritom sa nedostať do konfliktu s Washingtonom? Aké bude mať konfederácia kompetencie a na akých princípoch bude fungovať? Ako bude pristupovať k už existujúcim medzinárodným organizáciám, napríklad k Európskemu spoločenstvu, ktoré okrem iného už začalo spolupracovať s krajinami stredoeurópskeho priestoru, alebo ku KBSE?¹⁴ Tieto či ďalšie otázky vyvstali u diplomatov, politikov a novinárov hneď po vyhlásení zámeru francúzskeho prezidenta. Francúzska diplomacia si bola vedomá malej možnosti úspechu takto nejasného projektu na medzinárodnej scéne a snažila sa voliť opatrné prístupy.

Francúzsky prezident bol však rozhodnutý pokračovať. Počas septembrovej návštevy Prahy francúzsky prezident F. Mitterrand navrhol svojmu československému partnerovi V. Havlovi zorganizovať v Prahe zasadnutie osobností politického a spoločenského života z celej Európy s cieľom iniciovať a spustiť projekt Európskej konfederácie.¹⁵ V. Havel návrh prijal s tým, že stretnutie bude pripravené v roku 1991

Francúzska diplomacia používala veľmi cieleňú argumentáciu na odôvodnenie americkej neprítomnosti v Konfederácii a naopak sovietskeho členstva v štruktúre. Podľa nej projekt nie je v rozpore s americkými zámery v Európe, pretože sa snaží pritiahnúť krajiny Strednej a Východnej Európy k Západu, aby sa zabránilo ich rozdrobenosti po páde komunistického bloku. Legitímnosť projektu bola odôvodňovaná snahou o vytvorenie rovnakého priestoru ako sa snažia vytvoriť Spojené štáty s Kanadou a s Mexikom. Projekt Európskej konfederácie rovnako nespochybňuje európske bezpečnostné garancie, ktoré sú zaručené tak Severoatlantickou alianciou ako aj KBSE. Sovietska prítomnosť v projekte bola na druhej strane nevyhnutná, aby nedošlo k odkloneniu sa ZSSR od spolupráce s Európou, a aby na druhej strane bolo usmerňované na ceste k demokratizácii. Rovnako sa počítalo s ekonomickou prítomnosť Sovietskeho zväzu v rôznych oblastiach. Na druhej strane americká vojenská účasť by mala byť vyvažovaná sovietskou vojenskou silou.¹⁶

Takáto argumentácia francúzskej diplomacie nebola dostatočne presvedčujúca, čo začalo byť zrejmé po spustení diplomatických rokovaní o projekte Konfederácie na jar roku 1991. Neúčasť Spojených štátov amerických a prítomnosť ZSSR boli historickou obavou všetkých štátov komunistického bloku. Konfederáciu vnímali ako brzdu v ich vstupe do Európskeho spoločenstva ako aj do ostatných organizácií, zatiaľ čo Francúzi chceli, aby Konfederácia bola ich pred-vstupovou časťou do Spoločenstva.

Dôležitým faktorom v záležitosti Európskej konfederácie bol aj nemecký postoj. Zatiaľ čo Francúzsko hovorilo o Európskej konfederácii, ktorá vzdialovala vstup do Európskeho

¹⁴ Bozo, F. *Mitterrand, la fin de la guerre froide et l'unification allemande. De Yalta à Maastricht*. Paris: Odile Jacob, 2005. s.344-345.

¹⁵ Favier, P. – Martin-Roland, M. *La décennie Mitterrand. III. Les défis (1988-1991)*. Paris: Seuil, 1996. s. 172-173.

¹⁶ Bozo, F. *Mitterrand, la fin de la guerre froide et l'unification allemande. De Yalta à Maastricht*. Paris: Odile Jacob, 2005. s.350-351.

spoločenstva, Nemci otvorene podporovali krajiny Strednej Európy v ich snahách o začlenenie do západných štruktúr, Európske spoločenstvo nevynímajúc. Nemci neskrývali svoju stratu entuziazmu pre Konfederáciu, ktorá sa nepáčila ani krajinám, pre ktoré bola určená.¹⁷

V pozadí projektu Európskej konfederácie je aj americký faktor. Aj keď Francúzi argumentovali, že projekt Konfederácie zapadá do amerických plánov v Európe, Spojené štáty americké vnímali tieto postoje ako protiamerické. Francúzske postoje síce nespochybňovali ich bezpečnostnú pozíciu, lebo Európska konfederácia sa nedotýkala tejto oblasti, ale rovnako ich nemienili pripustiť zasahovať do ostatných oblastí spolupráce.

Takáto bola situácia pred samotným Pražským zasadnutím, ktoré bolo naplánované na 12.-14. júna 1991.

Paradoxne k neúspechu projektu prispel aj autor myšlienky Európskej konfederácie F. Mitterrand. V rozhovore pre Radio-France internationale (RFI) v deň Pražského zasadnutia uviedol, že „plne uznáva snahu nových demokracií na vstup do Európskeho spoločenstva.“ Upozornil však na skutočnosť, že by sa tieto „štáty, pri rýchlom rozširovaní Spoločenstva, mohli stať iba určitou zónou voľného obchodu“. F. Mitterrand ale zdôraznil, že uvedené krajiny „nie sú v súčasnosti schopné vstúpiť do Spoločenstva“ a najviac by im vyhovovala organizácia akou je práve Konfederácia, kde „by mohli diskutovať o svojich záujmoch s krajinami Západnej Európy.“ Francúzsky prezident ďalej hovoril o členstve v Konfederácii, ktorá by bola iba určitou „prechodnou“ fázou, ktorá ale môže „trvať desiatky a desiatky rokov.“¹⁸ Takéto nešťastné vyhlásenie sa samozrejme muselo odraziť na priebehu Pražských zasadnutí. Aj keď sa francúzsky prezident obraňoval, že jeho vyhlásenie zodpovedalo realite, k úspešnému výsledku rokovaní to ale neprispelo.

Československý prezident V. Havel vo svojom prejave pred päťsto účastníkmi zasadnutia podal prognostickú analýzu Európskej konfederácie. Myšlienku združenej Európy do konfederácie považoval za „rozumnú, želateľnú aj pravdepodobnú“, ale francúzsky projekt označil za „futurologickú víziu“. V. Havel svoj prejav končil vyjadrením, že by Konfederácia nemala slúžiť na zhoršovanie transatlantických vzťahov a tiež by nemala byť brzdou vstupu krajín Strednej a Východnej Európy do Európskeho spoločenstva.¹⁹

Môžeme konštatovať, že aj toto je jedna so situácií histórie, kedy sa prejavila francúzska váhavosť a opatrnosť v reakciách voči medzinárodnému daniu. Práve v tomto

¹⁷ 57. Francúzsko-nemecký samit, Lille, 29.-30. máj 1991. [Citované máj 2007] Dostupné on line: <http://www.france-allemande.fr/57eme-Sommet-franco-allemand-a,2167.html> Pozri tiež: <http://www.humanite.fr/1991-05-30/Articles-DANS-LES-COULOIRS-DU-SOMMET-FRANCO-ALLEMAND>

¹⁸ Bozo, F. *Mitterrand, la fin de la guerre froide et l'unification allemande. De Yalta à Maastricht*. Paris: Odile Jacob, 2005. s.357.

Pozri tiež: www.rfi.fr

¹⁹ Prejav V. Havla, Pražské zasadnutie, Európska konfederácia, 12. jún 1991. [Citované február 2007] Dostupné on line: <http://www.solami.com/a21.htm#Václav%20Havel>

Pozri tiež: Televízne vystúpenie C. Lalumière Generálnej tajomníčky Rady Európy v rokoch 1989-1994, o postojoch F. Mitterranda k Európskej konfederácii - <http://www.ena.lu/europe/catherine-lalumiere/europeenne-selon-francois-mitterrand-paris-2006.htm>

historickom momente, ako dôsledok Mitterrandových vyhlásení, sa sformovali prvé názory, podľa ktorých si Francúzska republika neželá rozširovanie Spoločenstva smerom na Východ.²⁰ Aj keď došlo k výraznému politickému zviditeľneniu tak Francúzska ako aj Československa, ukázala sa i sila, alebo lepšie povedané slabosť francúzskeho vplyvu v stredoeurópskom priestore. Nemecký vplyv a nemecké pozície v stredoeurópskom priestore ostali neohrozené.

Jesenný prevrat v Sovietskom zväze radikálne zmenil situáciu vo svetovom politickom systéme a z tohto dôvodu vyvstali aj pre francúzsku politiku iné priority. Európska konfederácia stratila na svojom význame a pre Francúzsku republiku sa stala absolútnou prioritou Maastrichtská zmluva.

Pakt stability v Európe

Po legislatívnych voľbách v marci roku 1993 vo Francúzsku získava parlamentnú väčšinu opäť pravica. V krajine nastupuje druhé obdobie kohabitácie. Premiérom je menovaný E. Balladure, ktorý nahradil na poste socialistu P. Bérégovoya. Hneď v apríli po vyhlásení všeobecných cieľov francúzskej politiky je zrejماً náklonnosť voči „inej Európe“. Je pozorovateľná snaha o vplyv a zásah do vývoja v Strednej a Východnej Európe. Francúzska republika napríklad bola jedna z prvých, ktorá akreditovala veľvyslanca v novovzniknutej Slovenskej republike.²¹

E. Balladure sa vyslovuje za prípravu medzinárodnej konferencie, ktorá by stabilizovala situáciu v Európe.²² Premiér je v tejto iniciatíve podporovaný aj svojim ministrom zahraničných vecí A. Juppém.

Francúzske prejavy na obhajobu Paktu stability našli oporu práve v Haagskej deklarácii, ktorá prístupové podmienky spresnila v nasledujúcom roku. Pakt stability bol Francúzmi prezentovaný ako časť prípravy rozširovania únie, zavádzaním do praxe princípy v oblasti rešpektovania hraníc a v oblasti práv menšín. Od novembra 1993 je možné sledovať rôzne vyhlásenia premiéra E. Balladura o cieľoch paktu stability, ktorý má podporiť krajiny uzatvárať medzi sebou zmluvy o priateľstve a spolupráci, aby sa zabránilo novým regionálnym konfliktom najmä v oblasti Strednej a Východnej Európy.

Inaugurujúca konferencia Paktu stability sa konala v Paríži 26.-27. mája 1994, ktorá združila ministrov zahraničných vecí z 52 štátov.

²⁰ Bližšie k problematike integračných procesov v Európe a vo svete pozri napríklad:

Rýsová, L. - Kosír, I. - Terem, P. *Integration Processes*. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB, 2008, 95 s.;

Rýsová, L. - Dobřík, M. Analýza vybraných náhľadov na proces európskej integrácie. In: Goňcová, Marta, *Evropa 21.století rozmanitost a soudržnost?* Brno: Masarykova Univerzita, 2008, s. 73-93.;

Rýsová, L. Funkcionalizmus ako teória integrácie. In: *Aktuálne problémy teórie politiky a medzinárodných vzťahov*. Banská Bystrica: FPVaMV UMB a Ústav vedy a výskumu UMB, 2005, s. 111-120.

²¹ Rosputinský, P. Diplomacké uznanie Slovenskej republiky a jej vstup do medzinárodných organizácií. In: Rolková, N. (Ed.): *Desaťročie Slovenskej republiky*. Martin: Matica slovenská, 2004, s. 442 – 456.

²² Denník: Le Monde, 10.apríl 1993. [Citované júl 2007] Dostupné on line: www.lemonde.fr

Prvým a pravdepodobne jediným „reálnym“ výsledkom Paktu stability v Európe bol podpis zmluvy medzi Maďarskou a Slovenskou republikou dňa 19. marca 1995 v Paríži, v zastúpení premiérov oboch štátov G. Hornom a V. Mečiarom. Zmluva však zo slovenskej strany nebola ratifikovaná. Ďalšie rokovania, vedené medzi Maďarskom a Rumunskom s cieľom uzavretia zmluvy o priateľstve boli neúspešné. Nepomohla ani nemecká intervencia. Zmluva bola podpísaná až v decembri 1996, a to po americkom zásahu do rokovaní, ktoré operovalo vstupom oboch krajín do Severoatlantickej aliancie.

Napriek rozsiahlej reforme, ktorú uskutočnila pravicová vláda E. Balladura na ministerstve zahraničných vecí Francúzskej republiky a taktiež v niektorých orientáciách zahraničnej politiky, bohužiaľ pre priestor Strednej a Východnej Európy neboli stanovené ciele v dlhodobejšom horizonte. Francúzsku iniciatívu v záležitosti Paktu stability v Európe možno považovať za pozitívnu snahu, ktorá ale radikálnejšie nezmenila vnímanie Francúzska v stredoeurópskom priestore. Výraznejšie postoje voči Strednej Európe je možno sledovať zo strany Nemecka.

Záver

Môžeme konštatovať, že v predvečer revolučných zmien v roku 1989, už existovala určitá „mitterrandovská“ koncepcia prekonania Jaltskej Európy. Francúzska diplomacia bola prekvapená z iného priebehu udalostí v post-komunistickej Európe, ale po určitom čase váhania vedela nájsť nové priority a kroky na riešenie novovzniknutej situácie. Neúspech Mitterrandovej vízie konca studenej vojny vystriedal ambiciózny projekt Európskej konfederácie, ktorý skončil neúspešne. Práve v tomto momente histórie Francúzska republika svojimi uvážlivými prístupmi, ktoré patria medzi jej špecifické črty, nadobúda status krajiny, ktorá vynakladá snahu o zbrzdzenie vývoja udalostí v Strednej a Východnej Európe a rovnako sa snaží oddialiť vstup týchto krajín od Európskeho spoločenstva.

Iný uhol pohľadu na stredoeurópsky priestor a jeho možnosť začlenenia do európskych štruktúr ponúkla pravicová vláda E. Balladura, ktorý sa pokúšala presadiť v Pakte stability v Európe. Ani tento projekt však nepriniesol výraznú pomoc Strednej Európe.

Veľkú francúzsku snahu zasiahnuť do zmien v Strednej a Východnej Európe možno vysvetliť nasledujúcimi tézami. Francúzsky prezident bol silne ovplyvnený históriou začiatku 20. storočia. Strachom z fragmentácie priestoru a narastaním nacionalizmu, či pri zjednotení Nemecka, oslobodení Strednej a Východnej Európy alebo pri rozpade Sovietskeho zväzu. Druhým faktorom, ktorý ovplyvnil francúzsku diplomaciu bola obava F. Mitterranda z destabilizácie M. Gorbačova a rozbehnutého procesu perestrojky. Pojem obava je charakteristický pre Mitterrandovu politiku tohto obdobia. Táto bola ukončená pučom v auguste 1991. Američania a Nemci zatiaľ posúdili vzniknutú situáciu a boli pripravení Moskve poskytnúť strategické a ekonomické záruky. Tretím a posledným faktorom, ktorý ovplyvňoval F. Mitterranda pri jeho rozhodovaní bola veľká vôľa zabezpečiť stabilitu a budúcnosť európskeho projektu, ktorý bol najväčšou prioritou jeho prezidentúr.

Literatúra

- Bozo, F. *Mitterrand, la fin de la guerre froide et l'unification allemande. De Yalta à Maastricht*. Paris: Odile Jacob, 2005.
- Favier, P. – Martin-Roland, M. *La décennie Mitterrand. III. Les défis (1988-1991)*. Paríž: Seuil, 1997.
- Gura, R. *Niekoľko poznámok k zahraničnej politiky Francúzska v strednej a východnej Európe s akcentom na jeho prítomnosť v Slovenskej republike*. In: Aktuálne problémy politiky, Banská Bystrica: FPVaMV UMB, 2004, s. 193-201.
- Gura, R. *Prezident v zahraničnej politike Francúzska*. In: Aktuálne problémy teórie medzinárodných vzťahov a teórie politiky, Banská Bystrica: FPVaMV UMB, 2005. s.194-206.
- Gura, R. *Francúzska zahraničná politika v strednej Európe po roku 1990*. Dizertačná práca. Banská Bystrica: UMB FPVaMV, 2007.
- Schreiber, T. *Les actions de la France à l'Est ou Les absences de la Marianne*. Paris: l'Harmattan, 2000. s. 199.
- Rýsová, L. - Kosír, I. - Terem, P. *Integration Processes*. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB, 2008, 95 s.
- Rýsová, L. Dobřík, M. *Analýza vybraných náhľadov na proces európskej integrácie*. In: Goňcová, Marta, *Evropa 21.století rozmanitosť a soudržnosť?* Brno: Masarykova Univerzita, 2008, s. 73-93.
- Rýsová, L. *Funkcionalizmus ako teória integrácie*. In: *Aktuálne problémy teórie politiky a medzinárodných vzťahov*. Banská Bystrica: FPVaMV UMB a Ústav vedy a výskumu UMB, 2005, s. 111-120.
- Rosputinský, P. *Diplomatické uznanie Slovenskej republiky a jej vstup do medzinárodných organizácií*. In: Rolková, N. (Ed.): *Desaťročie Slovenskej republiky*. Martin: Matica slovenská, 2004, s. 442 – 456.
- Vedrine, H. *Les Mondes de François Mitterrand. A l'Élysée 1981-1995*. Paríž : Fayard, 1996.
- Vernet, D. *Mitterrand, l'Europe et la réunification allemande*. In: *Politique étrangère*, roč. 68, č.º1, 2003. Paríž: IFRI. 2003. s.165-179.

Internetové zdroje a autentické dokumenty

- Denník: Le Monde, 10.apríl 1993. [Citované júl 2007] Dostupné on line: www.lemonde.fr
- Komentár k návšteve F. Mitterranda v Československu, r. 1988. [Citované júl 2007] Dostupné on line: <http://www.elysee.fr>
- Prejav F. Mitterranda prednesený pri príležitosti 40. výročia Rady Európy. In: *Zahraničná politika Francúzska*, máj-jún 1989. s. 8-11.
- Prejav V. Havla, Pražské zasadnutie, Európska konfederácia, 12. jún 1991. [Citované február 2007] Dostupné on line: <http://www.solami.com/a21.htm#Václav%20Havel>

- Televízne vystúpenie C. Lalumière Generálnej tajomníčky Rady Európy v rokoch 1989-1994, o postojoch F. Mitterranda k Európskej konfederácii. [Citované máj 2007] Dostupné on line: <http://www.ena.lu/europe/catherine-lalumiere/europeenne-selon-francois-mitterrand-paris-2006.htm>
- 57. Francúzsko-nemecký samit, Lille, 29.-30. máj 1991. [Citované máj 2007] Dostupné on line: <http://www.france-allemande.fr/57eme-Sommet-franco-allemand-a,2167.html> Pozri tiež: http://www.humanite.fr/1991-05-30_Articles_-DANS-LES-COULOIRS-DU-SOMMET-FRANCO-ALLEMAND

PaedDr. Radovan Gura, PhD.

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov

Univerzity Mateja Bela

Tel: 048/4461814

e-mail. radovan.gura@umb.sk

Reformy Spoločnej poľnohospodárskej politiky Európskej únie v historickom kontexte

Lubica Harakaľová

Abstrakt

Príspevok je zameraný na historický prehľad jednotlivých etáp reforiem Spoločnej poľnohospodárskej politiky Európskej únie. Sústreďuje sa na dopady reformných krokov na farmárov, nástroje reforiem, dopady na vývoz a dovoz poľnohospodárskych produktov z a do Európskej únie. Reformy sa zameriavajú na riešenie nadprodukcie poľnohospodárskych výrobkov v súvislosti s garantovanými cenami a dopadmi na rozpočet EÚ. Zdôrazňuje sa význam rozvoja vidieka ako druhého piliera SPP. V závere sa hodnotia reformy spoločnej poľnohospodárskej politiky a jej vplyv na poľnohospodárov a spotrebiteľov.

Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/0876/09 „Európska administratívna spolupráca a prax“.

Kľúčové slová: Spoločná poľnohospodárska politika, reformy, garantované ceny, produkcia, nadprodukcia

Abstract

The paper is focused on the historical overview of particular phases of reforms of the Common agriculture policy of European Union. It is concentrated on consequences and impacts of the reform measures and „steps“ on farmers, reform's instruments, impacts on export and import of agricultural products from and into the European Union. The reforms are focused on the solution of surplus production of the agricultural products in connection with the guaranteed prices and the influences on the European Union's budget. We are pointing out the importance of development of the rural regions as the second pillar of the Common agriculture policy. In conclusion we evaluate reforms of the Common agriculture policy and their impacts on farmers and consumers.

The paper was worked out within the project VEGA 1/0876/09 „European administrative cooperation and practice“.

Key words: Common agriculture policy, reforms, guaranteed price, production, surplus production

Úvod

Spoločná poľnohospodárska politika Európskej unie (ale SPP) bola založená Rímskymi zmluvami z roku 1957 a funguje od roku 1962.

Základy SPP vznikli v súvislosti s jej zakotvením v Zmluve o založení EHS v článkoch 39 – 43 hlavy II. V článku 39 sa stanovujú ciele SPP. V zmluve sa uvádza, že pri vypracovávaní SPP je treba prihliadať :

- na osobitnú povahu poľnohospodárskej činnosti, na štrukturálne a prírodné rozdiely medzi poľnohospodárskymi oblasťami
- na nevyhnutnosť postupného vykonávania príslušných zmien
- na skutočnosť, že poľnohospodárstvo predstavuje v členských štátoch odvetvie úzko späté s celým hospodárstvom

SPP prešla mnohými reformami, ktoré boli potrebné z dôvodu jej prispôbovania politickým a ekonomickým zmenám v Európe. Reformy pokračujú až do súčasnosti, pričom možno konštatovať, že dnešná podoba SPP, jej hlavných cieľov a princípov sa úplne odlišujú od počiatočného smerovania SPP.

Zameranie SPP na produkciu a potravinovú sebestačnosť, obmedzovanie dovozu z nečlenských krajín charakterizovalo prvé fázy jej vývoja. Technologický pokrok a efektívne využívanie dostupných výrobných zdrojov umožnili zvyšovať poľnohospodársku produkciu. Poľnohospodárska produkcia však rástla príliš rýchlo, čo priviedlo sektor k nadmernej tvorbe zásob poľnohospodárskych výrobkov.

Konferencia v Strese

Konala sa od 3. do 11. júla 1958 v talianskom meste Stresa. Jej hlavným obsahom bolo vypracovanie presných zásad a mechanizmov SPP a spracovanie analýzy potrieb európskeho poľnohospodárstva v rámci Zmluvy o EHS. Členské krajiny rozhodli o stanovení hlavného regulačného nástroja spoločného trhu, ktorým sa stali ceny. Bolo dohodnuté, že ceny poľnohospodárskych produktov budú centrálné navrhované Komisiou a podliehať schváleniu Rade ministrov.

Na konferencii boli stanovené tri základné princípy SPP - zásada jednotného spoločného trhu, zásada preferencie domácich výrobkov a zásada finančnej solidarity. K faktickému založeniu SPP došlo 14.1.1962, kedy bol založený Európsky poľnohospodársky usmerňovací a garančný fond (EAGGF).

V tomto období EHS v podstate len koordinovalo poľnohospodársku politiku jednotlivých členských štátov.

Mansholtov plan

V ďalšom vývoji SPP si členské štáty začali uvedomovať strategickú dôležitosť poľnohospodárskeho sektoru, najmä v otázke potravinovej bezpečnosti. To malo za následok uplatňovanie protekcionistickej politiky niektorých členských štátov. Silnejšie uplatňovanie ochranárskej politiky ovplyvnila kríza v 60. rokoch.

SPP sa dokázala úspešne vyrovnáť so svojimi pôvodnými cieľmi – t.j. zvýšiť výrobu tak ako aj produktivitu, stabilizovať trhy, zaistiť bezpečné zásobovanie potravinami a ochrániť

farmárov pred fluktuáciou na svetových trhoch. Zvýšil sa tiež obchod s poľnohospodárskymi výrobkami.

Na druhej strane sa objavili problémy súvisiace predovšetkým s vytváraním nadproduktie a niekoľkonásobným rastom výdavkov na SPP. Poskytovanie dotácií bolo spojené s ich nespravodlivou a nerovnomernou distribúciou medzi jednotlivé členské krajiny a farmárov. Vo všetkých členských krajinách postupne klesala váha poľnohospodárskeho sektoru v ekonomike.

Práve tento stav viedol k prvým reformným návrhom. Komisia predpokladala, že po dosiahnutí dostatočnej produkcie a stabilizácii vidieka bude potrebná komplexná reštrukturalizácia SPP a že nadnárodné orgány dokážu byť úspešnejšie pri zavádzaní reformných častokrát nepopulárnych krokov ako vlastné vlády členských krajín.

Rada v roku 1967 poverila Komisiu vypracovaním analytického materiálu o európskom poľnohospodárstve. Výsledkom bol materiál komisára pre poľnohospodárstvo Sicco Mansholta – tzv. Mansholtov plán.

Podstatou reformného plánu bolo zastavenie rastu spoločných cien, ich čiastočné nahradenie priamymi dotáciami, zavedenie rozsiahlych programov pomoci, niektoré sociálne opatrenia vo vzťahu k zamestnancom v poľnohospodárstve, nástroje na individuálnu pomoc poľnohospodárom. Plán mienil znížiť počet obyvateľov pracujúcich v poľnohospodárstve, redukovať rozsah využívania poľnohospodárskej pôdy a likvidovať značné množstvo hospodárskych zvierat.

Na základe týchto reformných opatrení mali poľnohospodári možnosť získať podporu na modernizáciu a zväčšenie svojich fariem na základe predloženia rozvojových plánov, ktoré preukážu rentabilitu vložených investícií. Súčasne sa ponúkla poľnohospodárom starším ako 55 rokov možnosť odísť do predčasného dôchodku, ak sa vzdajú svojej poľnohospodárskej pôdy v prospech mladých farmárov, ktorí predložia rozvojový plán. Pozornosť bola venovaná vzdelávaniu poľnohospodárov, na ktoré boli vyčlenené dotácie, kvôli ich ľahšiemu uplatneniu v iných pracovných činnostiach.

V roku 1968 bol tiež zavedený systém kvót v sektore rafinovaný cukor. Jednalo sa o prvú komoditu, kde bol zavedený tento nástroj.

Prvý krát sa objavuje problém nadproduktie mlieka. Jedným z prvých neúspešných nástrojov zameraných na udržanie ceny a zníženie produkcie bola podpora porážok dojníc. Cieľom bolo zníženie ponuky mlieka bez zníženia ceny mlieka. Ekonomický dopad takéhoto riešenia bol nepodstatný.

Reformy po vstupe Veľkej Británie

Po vstupe Veľkej Británie (vrátane Írska a Dánska) dostali diskusie o reforme SPP nový rámeček. Dôvodom bolo to, že Veľká Británia bola prirodzenou autoritou v rámci nových členov Spoločenstva a priniesla do SPP úplne odlišný spôsob podpory poľnohospodárstva – nízky podiel zamestnanosti v poľnohospodárskom sektore, uplatňovanie priamych dotácií, individuálny prístup k efektívnosti výroby a poskytovaniu podpory. V r. 1974 a 1975 boli prijaté opatrenia na pomoc horským a inak znevýhodneným regiónom. Poľnohospodárom sa

vyplácali kompenzačné odškodnenia a udeľovali sa im preferenčné podmienky na investičnú činnosť.

Zavedenie zelenej meny

70. roky 20. storočia sa vyznačovali rastom nezamestnanosti, vyplývajúcej z hospodárskych problémov. Bolo potrebné prijať take opatrenia, ktoré by zamedzili tomuto stavu v poľnohospodárskom sektore. V tomto období sa prejavila menová nestabilita a neskôr kolaps systému fixácie európskych mien na americký dolár v r. 1971.

Rozdielne pomery európskych mien k americkému doláru sa premietali do cien poľnohospodárskych produktov.

Spoločenstvo riešilo túto situáciu zavedením tzv. zelených mien a neskôr tzv. menovými kompenzačnými dávkami. Tieto kompenzácie mali mať dočasný charakter. Prejavil sa tu priestor pre špekulácie, ktorej podstatou bol rozdiel využitia medzi nominálnou a skutočnou hodnotou meny

Zavedenie menových kompenzačných dávok (Monetary Compensatory Amount ,MCA)

malo zabrániť týmto špekuláciám. Princíp spočíval v podobe cla alebo dávky platenej na hraniciach za konkrétnu transakciu. Hodnota sa rovnala rozdielu medzi zelenou menou a skutočnou hodnotou meny v krajine producenta .

Dohoda z Fontainebleau

Na začiatku 80.rokov 20. storočia sa vyžadovala zmena SPP s ohľadom na plánované rozšírenie Spoločenstva o krajiny Grécko (1981) neskôr Portugalsko, Španielsko (1985) označované ako "južné ", krajiny výrazne zamerané na poľnohospodárstvo.

Summit vo Fontainebleau, konaný 25. – 26. júna 1984, prijal zásadné rozhodnutia v oblasti zvýšenia vlastných príjmov ES a zároveň zníženia výdavkov na SPP. Prvýkrát sa Rada ministrov poľnohospodárstva zaoberala otázkou nadprodukcie niektorých poľnohospodárskych produktov (boli stanovené kvóty na mlieko)

Bolo to odštartovanie reformy v pravom slova zmysle. Princíp spočíval v tom, že produkcia nad stanovenú kvótu nemohla profitovať z garantovaných cien – tzv. *co – responsibility levy*. (čo sa týka cukru, takto to fungovalo od r. 1967). Okrem tohto boli producenti mlieka zaťažení aj tzv. *daňou spoluzodpovednosti za prebytky*. Všeobecne tak došlo k spomaleniu alebo dokonca zastaveniu rastu garantovaných cien, celý intervenčný systém sa tak stal menej automatický.

Rok 1984 bolo jedno z extrémnych období, čo sa týka nadprodukcie poľnohospodárskych výrobkov, predovšetkým sušeného mlieka a masla. S cieľom zníženia tejto "hory" masla ES zaviedlo už spomínaný režim kvót.

Zelená kniha, resp. Zelená správa z roku 1985

Tento dokument bol pokusom Komisie nadviazať na dohodu z Fontainebleau. Dokument pod názvom Budúcnosť poľnohospodárstva v Spoločenstve bol publikovaný 18.

decembra 1985. Hlavnou myšlienkou bol pokus Komisie vytvoriť rovnováhu medzi výdavkami a príjmami rozpočtu Spoločenstva pomocou obmedzenia produkcie niektorých poľnohospodárskych komodít. Tieto návrhy sa však nepodarilo uviesť do praxe a náklady na SPP naďalej rástli.

Delorsov balík

Rada Európy zvolala do Bruselu mimoriadny summit, ktorý sa uskutočnil 11.-13. februára 1985. Toto stretnutie malo zrevidovať financovanie SPP, pretože vďaka neustále sa zvyšujúcim výdavkom do SPP sa Spoločenstvo dostalo na pokraj finančného kolapsu. Základnými tézami bolo znižovanie garantovaných cien jednotlivých poľnohospodárskych produktov a súčasné prijatie kvót na obmedzenie nadprodukcie.

V roku 1986 boli kvóty v mliečnom sektore znížené a metóda intervenčných nákupov bola zregulovaná – tým sa podarilo krátkodobo efektívne znížiť celkovú úroveň produkcie v dobe veľkých poľnohospodárskych prebytkov.

V roku 1988 sa znovu objavuje problém rastúcich “štrukturálnych” poľnohospodárskych prebytkov vyvolaných nielen širokou podporou produkcie, ale aj rastom produktivity. Zvyšujúci sa dopad SPP na rozpočet ES, nerovnosti v rozložení poľnohospodárskych dávok medzi farmármi a rastúce problémy na medzinárodnom poli sú príčinami zmeny smerovania SPP k postupnému otváraniu poľnohospodárskeho sektora smerom k liberalizácii. ES prijalo prvý program snažiaci sa riešiť poľnohospodárske prebytky. Stabilizátory spočívajú v automatickom znížení garantovaných cien po prekročení fixne stanovených objemov produkcie - tzv. maximálne garantované množstvo (maximum guaranteed quantity MGM/MGQ).

Uvedenými krokmi sa podarilo znížiť efektívnu úroveň intervenčných cien. V tomto období tiež vznikol systém podpôr pre propagáciu menej ekologicky náročných foriem produkcie a podpora prechodu do iných poľnohospodárskych sektorov.

V r. 1988 Rada odsúhlasila percentuálne obmedzenie rastu výdavkov do poľnohospodárstva. Tento percentuálny limit nezabránil absolútnemu rastu výdavkov na SPP. Zároveň boli predložené prvé návrhy týkajúce sa efektívnosti a kvality produkcie poľnohospodárskych výrobkov. Ide po prvý krát, keď sa kvalita, ktorej sa dovtedy nevenovala dostatočná pozornosť, prerokovávala spolu s kvantitou.

Prvý krát sa využili finančné kompenzácie za nevyužívanú pôdu, čo znamenalo určitý spôsob obmedzenia výroby.

McSharryho reforma

Po r. 1992 bola reforma SPP nutná z dvoch dôvodov: rastúce finančné požiadavky SPP a potreba dokončenia spoločného trhu, tieto sa označujú ako vnútorné príčiny reformy; a rokovania medzi ES, USA a GATT, označované ako vonkajšie príčiny reformy.

Novým faktorom sa javí záujem verejnosti o podmienky produkcie potravín, ktoré prispeli k vlne „poľnohospodárskeho environmentalizmu,“ ako prejav tlaku na zvyšovanie kvality

produkcie potravín a rozvoj vidieka bez vplyvu intenzívneho hospodárenia s použitím veľkého množstva hnojív a hormonálnych prostriedkov.

Závažným dôvodom reformy bol fakt, že SPP prestala plniť svoju pôvodnú funkciu – zachovanie sociálnej stability vidieka a poľnohospodárskej komunity, pretože najväčší objem finančných prostriedkov bolo vyčlenených na vývozné dotácie a nie na potreby poľnohospodárov.

Reformy z r. 1984 a 1988 nepriniesli očakávané výsledky, poľnohospodárske trhy naďalej zaznamenávali výrazné prebytky, rozpočtové výdavky Spoločenstva neboli zvládnuté, dôchodky poľnohospodárov stagnovali, resp. klesali.

Tieto spory a pokus o reformu SPP boli podstatou materiálu Rozvoj a budúcnosť SPP, ktoré prejednávala 21. mája 1992, ktorý sa ustálil pod názvom Mc Sharryho reforma.

Podstatou reformy bola revízia cieľov SPP a či náklady na SPP sú využívané efektívne.

Správa konštatovala, že cieľ – stimulovať poľnohospodársku produkciu bol splnený a treba pristúpiť k zvyšovaniu jej kvality. Celkový objem reforiem zasiahol takmer 75% produkcie.

Čo sa týka efektivity vynakladania finančných prostriedkov, správa jednoznačne konštatuje, že sú tieto prostriedky vynakladané neadekvátne. Tiež pôsobenie na krajinu, stabilizáciu príjmov poľnohospodárov a vidieka je nedostatočné.

Podstatou opatrení reformy bolo zníženie priamej cenovej podpory (pokles intervenčných cien) tak, aby sa poľnohospodárska produkcia stala postupne konkurencieschopnou na svetových trhoch. Toto zníženie malo byť kompenzované priamymi platbami, ktoré boli podmienené uvedením pôdy do klúdu (tzv. úhorovanie / set - aside). Zmyslom reforiem bol odklon od podpory trhovej ceny k podpore príjmu poľnohospodárskych prvovýrobcov. Farmári takto získali platby viazané na rozlohu užíwanej ornej pôdy kompenzujúce dôsledky zníženia cien (priame platby)

Návrhy reforiem obsahovali aj znižovanie výrobných kvót mliečnych výrobkov, využívanie pôdy na iné než poľnohospodárske účely (zalesňovanie, agroturistika, výroba bionafty). Podporovaný bol tiež odchod starších poľnohospodárov do predčasného dôchodku s cieľom zväčšiť priemernú veľkosť fariem.

Následne bola táto správa menená a premenovaná na Mc Sharryho reformu II. Boli ustanovené tri princípy:

- Finančná podpora SPP bude poskytovaná s ohľadom na ostatné politiky Spoločenstva
- Vzhľadom na dosiahnutú potravinovú sebestačnosť spoločenstva, ďalšia nadprodukcia je možná len pri zvýšení odbytu
- Rešpektovanie zásad voľného obchodu zo strany Spoločenstva so súčasným zachovaním princípov SPP

K hlavným cieľom reformy patrilo :

- Zosúladenie ponuky s dopytom po poľnohospodárskych výrobkoch
- Sústreďenie podpory príjmov poľnohospodárov tam, kde je to naozaj potrebné
- Dosiahnutie väčšej konkurencieschopnosti poľnohospodárov na domácom a svetovom trhu a udržanie pozície Spoločenstva ako významného producenta a vývozcu

- Zabránenie odlevu obyvateľstva z vidieckych oblastí, rozvinutie prirodzeného potenciálu krajiny a ochrana životného prostredia

Reformu sa možno považovať za úspešnú, aj keď sa neskôr objavili pochybnosti, či bola dostatočná. SPP si naďalej vyžadovala prispôsobenie svetovému vývoju a preto bola potrebná ďalšia reforma.

Dohoda z Blair House

Je výsledkom rokovaní medzi USA a ES, ktorá bola podpísaná 22. novembra 1992, neskôr bola podpísaná modifikovaná Dohoda z Blair House II. dňa 15. decembra 1993.

Dohodnuté záväzky museli byť však prijaté členskými krajinami GATT spolu s členskými krajinami Spoločenstva. Toto dohodou sa fakticky odblokovali rokovania Uruguayského kola, ktoré boli definitívne uzatvorené 15. apríla 1994 v Marakéši. Uzatvorenie týchto rokovaní znamenalo liberalizáciu poľnohospodárskeho obchodu medzi ES a ostatným svetom. Dohoda vyplývajúca z Dohody Blair House podporila kompenzácie a priame podpory, ktoré znamenali zníženie výroby. Súčasne táto dohoda prispela k premene variabilných dovozných prirážok na pevné colné poplatky, čo znemožnilo Spoločenstvu rýchlu reakciu na ochranu svojho trhu. Tiež bolo riešený problém sporných dotovaných exportov Spoločenstva.

Výsledky možno zhrnúť :

- Pre obdobie 1995 – 2000 celkové zníženie podpory o 20% oproti referenčnej úrovni z rokov 1986 – 1988
- Tzv. tarifikácia, t.j. prevod *variable incomes levies* (ad hoc určená výška poplatku v závislosti na rozdieli medzi svetovou cenou a cenou vo vnútri EU) na tarify *ad valorem* s fixným percentom
- Celkový objem subvencovaných vývozov mal byť znížený o 21% vzhľadom k referenčnému obdobiu 1986 – 1990 a výdavky na exportnú podporu mali klesnúť o 36%
- Súbor opatrení označovaných *zelený box (green box)*, ktoré nemajú vplyv na produkciu a preto ich možno použiť k podpore poľnohospodárstva (priame podpory drobným výrobcam, podpory predčasných odchodov do dôchodku, rekvalifikačné kurzy atď.); nie sú započítavané do celkovej úrovne podpory poľnohospodárstva (*aggregate measure of support*)
- Identifikácia súboru opatrení, ktoré nie sú úplne nezávislé na úrovni produkcie označovaných *modrý box (blue box)*; sú to typické kompenzačné platby na hektár obhospodarovanej plochy za zníženie úrovne intervenčných cien (priame platby Mc Sharryho reformy)

Všeobecne sa Spoločenstvo dospelo k záveru, že plošná podpora cestou garantovaných cien naďalej nie je možná. Je potrebné vytvoriť také formy podpory, ktoré umožnia zachovanie sociálnej stability poľnohospodárskej komunity, ktorá nebude závislá od množstva produkcie. Určitými formami to bude podpora na neobhospodarovanú pôdu, znížené používanie hnojív, podpora šetrných spôsobov pestovania poľnohospodárskych plodín, vyňatie pôdy pre potreby zalesňovania.

Významnou súčasťou reformy bol jej sociálny aspekt – zabezpečenie vysokého počtu poľnohospodárov v dôchodkovom veku, podporné programy a projekty zamestnanosti poľnohospodárov, príp. ich presun do inej sféry národných ekonomík.

Negatívom reformy SPP bolo zvýšenie jej nárokov na administratívu, vzhľadom na užšie kontakty sna poľnohospodársku komunitu a vyššie nároky na kontrolu realizovaných priamych platieb. Všeobecne bolo potrebné vytvoriť inštitucionálne väzby medzi Komisiou, poľnohospodárskymi agentúrami a ministerstvami členských krajín Spoločenstva.

Agenda 2000

Očakávané rozšírenie EÚ navrhla reformu, ktorú ministri poľnohospodárstva dosiahli 11. marca 1999 a ktorú schválila Európska rada na zasadnutí 24. a 25. marca 1999.

Plán Komisie smeroval k posilneniu úlohy Únie pri očakávaných vonkajších faktoroch v súvislosti s ďalším kolom rokovaní WTO a rozšírenie. Návrh smeroval k ďalšiemu zníženiu úrovne intervenčných cien výmenou za zvýšenie kompenzačnej platby s dvoma novými prvkami :

- Degresivitou – postupným znižovaním týchto platieb v čase
- Moduláciou – stanovením maximálnej platby na farmu alebo progresívneho znižovania platieb na tonu alebo hektár podľa rastu celkových platieb na jednu farmu

Agenda 2000 špecifikuje opatrenia v oblasti samotnej reformy SPP, navrhuje finančnú perspektívu na r. 2000 – 2006 a niektoré štrukturálne opatrenia. Najradikálnejšia a najzrozumiteľnejšia reforma ponúkla reformu všetkých troch funkcií SPP – ekonomickú, environmentálnu a vidiecku.

Reforma zahŕňa tieto opatrenia:

- Posilnenie konkurencieschopnosti poľnohospodárskych výrobkov na domácich a svetových trhoch
- Zabezpečenie primeraného životného štandardu farmárskej komunity
- Vytvorenie náhradných pracovných miest a iných zdrojov príjmu pre farmárov
- Vytvorenie novej politiky rozvoja vidieckych oblastí, čo sa stane druhým pilierom SPP
- Začlenenie hlbšieho posudzovania environmentálnych a vidieckych problémov do SPP
- Zlepšenie kvality a bezpečnosti potravinových produktov
- Zjednodušenie poľnohospodárskej legislatívy a decentralizácia jej aplikácie na vytvorenie a sprístupnenie transparentnejších pravidiel a jasných regulácií

Základnými metódami na dosiahnutie týchto opatrení je postupné znižovanie garantovaných cien v rokoch 2000 – 2006 a zvýšenie alebo zavedenie priamych platieb, ktoré budú čiastočne kompenzovať zníženie garantovaných cien

Najzávažnejšou zmenou, ktorú táto reforma priniesla, bolo prenesenie ťažiska SPP k neekonomickým aspektom, ako je bezchybnosť potravín a ich kvalita, ochrana prírody, rozvoj vidieckych oblastí, zaobchádzanie so zvieratami.

Rozvoj vidieka sa stáva ďalšou dimenziou a prioritou SPP. Dôvod je v multifunkčnosti poľnohospodárstva a nutnosťou vytvárať nové zdroje príjmov vo vidieckych oblastiach.

Potvrdením tohto trendu je posilnenie nástroja regionálneho rozvoja, ktorý sa stal skutočným druhým pilierom SPP.

Mid Term Review

V roku 2003 ešte pred očakávaným rozšírením EÚ o 10 nových členov bola navrhnutá ďalšia úprava reformy z roku 1999. Nové reformné opatrenia vstúpili do platnosti v roku 2005 s tým, že nové členské štáty majú možnosť oddialiť termín najneskôr do roku 2007. Nová reforma zahŕňala:

- *Decoupling* - oddelenie platieb od produkcie na farme zavedením jednotnej platby na farmu (single payment scheme , SPS)
- Nové členské štáty EÚ môžu v prvých rokoch hospodárenia využiť zjednodušený postup, *system SAPS* (Single Area Payment Scheme) a potom v nasledujúcich rokoch začať uplatňovať systém SPS. Cieľom je znížiť objem produkcie, ktorá bola v priamej výžbe na dotácie zbytočne vysoká
 - „*cross - compliance*“C/C – platby sú závislé na splnení určitých štandardov a nie na objeme produkcie
 - *Systém povinnej modulácie a zväčšenie objemu finančných prostriedkov určených na rozvoj vidieka* ; počnúc rokom 2005 sa každoročne presunie časť platieb do fondov určených na rozvoj vidieka

Jedným smerom tejto reformy bolo predovšetkým dokončiť oddelenie podpory od produkcie a nahradiť doterajší zložitý systém subvencovania jednou platbou.

Cieľom je zmeniť štruktúru produkcie tak, aby smerovala do oblastí, kde existuje dopyt na voľnom trhu a nie tam kde je najvyššia verejná podpora.

Základnou navrhovanou zmenou je *integrovaná platba*. Tá nahradí väčšinu prémie doteraz vyplácaných podľa rôznych režimov STO čo aj administratívne zjednoduší celý systém. Zrušením väzby na produkciu poľnohospodári získajú väčšiu flexibilitu a potenciálne sa môže zlepšiť ich príjmová situácia. Priznanie takto definovanej podpory je viazané na splnenie podmienok ekologického charakteru.

Platby sú zamerané na podporu pri zavádzaní štandardov na farmách a zavedení auditu fariem :

- *Zavedenie poradenského systému* , tzv. „audit fariem“ – dobrovoľný poradenský systém pre farmárov, ktorí získajú podporu viac ako 15 000 EUR a je určený pre zaistenie dodržiavania štandardov správneho hospodárenia (C/C)
- *Povinné ukladanie pôdy do klúdu* , tzv. „set aside“ na 10% výmery ornej pôdy na dobu 10 rokov

Druhým smerom reformy je posilnenie rozvoja vidieka. Nové opatrenia majú vo všeobecnosti priame zameranie predovšetkým na poľnohospodárov ako príjemcov platieb.

Prostriedky na rozvoj vidieka sú rozdelené medzi členské štáty na základe výmery poľnohospodárskej pôdy, zamestnanosti v poľnohospodárstve a hrubého domáceho produktu na 1 obyvateľa.

Dôraz je kladený na kvalitu a bezpečnosť potravín, nové technológie spracovania potravín, šetrné zaobchádzanie so zvieratami (tzv. pohoda *welfare* zvierat). Podporovaní majú byť hlavne mladí farmári, malí spracovatelia, skupiny producentov.

Sociálno-ekonomické a ekologické ciele, ktoré sa stávajú novou najvýznamnejšou prioritou, smerujú skôr k podpore vidieckeho obyvateľstva a zmenám hospodárenia vedúcim k menej intenzívnej produkcii menšiemu zaťažovaniu životného prostredia. Pri takto stanovených cieľoch je pokračujúca podpora veľkých fariem ťažiacich z výnosov z rozsahu neefektívna.

Navrhovaný systém zavádza tiež zásadu progresívnych odvodov podľa celkovej čiastky poberaných priamych platieb. Cieľom je zaistiť, aby znižovanie priamych platieb bolo vyvážené a jednoducho realizovateľné. Takto získané dodatočné prostriedky od EU budú určené na opatrenia, ktoré členské štáty začlenia do svojich programov na rozvoj vidieka.

K 1. máju 2004 došlo k historicky najväčšiemu rozšíreniu EÚ. Desať nových členských štátov strednej a východnej Európy a Stredomoria je, v porovnaní s jestvujúcimi členmi, ekonomicky zaostalých a poľnohospodársky sektor zaberá väčšiu časť celkového produktu. Sú o krajiny, kde je nižšia cenová úroveň a aj podpora poľnohospodárstvu.

Vo väčšine prístupujúcich krajinách existovali značné rozdiely v cenách hlavných poľnohospodárskych komodít. Okamžité cenové vyrovnanie by napr. pre cukrovarníctvo a mliekarenstvo v prístupujúcich krajinách znamenalo značný rast cien surovín, pričom by výrobcovia boli vystavení konkurenčnému tlaku jednotného trhu. Postihnutý by bol domáci dopyt, hromadili by prebytky týchto produktov. V prístupujúcich krajinách s relatívne veľkou priemernou výmerou fariem sa nepredpokladali veľké problémy pri integrácii do trhu v rámci SPP a do systému cenovej politiky. V potravinárskom priemysle sa predpokladal veľký tlak na zmenu štruktúry a technológií.

Vzhľadom na slabiny poľnohospodárstva a potravinárskeho priemyslu a vzhľadom na cenové rozdiely sa počítalo s určitou prechodnou dobou. Toto *prechodné obdobie* malo zmierniť náraz cenových úprav a malo by chrániť spracovateľský priemysel prístupujúcich krajín pred nadmernou konkurenciou. V tomto období bola poskytovaná pomoc týmto krajinám na rozvoj poľnohospodárskych a potravinárskych štruktúr. Hodnotenie Únie vo vzťahu k prístupujúcim krajinám zdôrazňuje cenové disparity nedostatočnú kapitálovú vybavenosť. Únia zastávala v tomto období neopodstatnenosť kompenzačných platieb. Ich zavedenie v novopristupujúcich krajinách by spôsobilo, že poľnohospodár by sa stali takmer privilegovanou vrstvou obyvateľstva so všetkými budúcimi negatívnymi dôsledkami. Efektívnejšími sa preto zdali využitie prostriedkov na podporu investícií.

Podstatným nástrojom pre naštartovanie zmien aj v nových členských štátoch bola a je politika rozvoja vidieka. Cieľom bolo riešenie štrukturálnych problémov vo vidieckych oblastiach.

Hodnotenie reformy SPP v r. 2003

Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (Organization for Economic Co-operation and Development/ OECD) vypracovala štúdiu, ktorej cieľom bolo analyzovať

navrhované zmeny uplatňovaných alebo plánovaných podľa Agendy 2000. Správa hodnotí v krajinách Európskej 15-tky vplyv reformy na vývoj trhu, prosperitu farmárov a úroveň a zloženie podpory. Táto analýza nebrala do úvahy rozšírenie EÚ o nových 10 členov, pretože SPP platná v roku 2002 príp. plánovaná Agendou 2000 nebola v týchto krajinách nikdy uplatňovaná. Avšak rozšírenie EÚ a uplatnenie reformovanej SPP v nových členských krajinách samozrejme ovplyvní vývoj trhu vo všetkých doterajších i budúcich krajinách EÚ.

Čo sa týka dosahu reforiem na nové členské štáty, reforma znamená zvýšenie prosperity poľnohospodárstva nielen v „starej 15 – tke“, ale pre nových členov. V nových členských štátoch by sa mali zvýšiť príjmy spotrebiteľov, podporia sa výhody spoločného trhu a zvýšenie obchodu.

Health – check of CAP – Kontrola zdravotného stavu SPP

Tento proces prebehol v roku 2008. Rada EÚ na svojom zasadnutí 20. januára 2009 prijala bez diskusie legislatívny balíček vyplývajúci z Health Checku. Zmeny majú prispieť k zjednodušeniu schémy jednotnej platby na farmu (SFP) a zlepšiť jej efektívnosť a prostredníctvom II. piliera SPP efektívnejšie riešiť problematiku klimatických zmien, obnoviteľných druhov energie, vodnej politiky a zachovania biodiverzity.

Zoznam použitej literatúry :

- [1] FIALA, P., PITROVÁ, M.: *Evropská unie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. 743 s. ISBN 80 – 7325-015-2
- [2] GOGOVÁ, M.: K niektorým otázkam Európskeho správneho práva, str. 42 – 49. In: *Zborník príspevkov z konferencie „Vedecké aspekty vstupu SR do EÚ“*, 19.11.2004 Bratislava. Bratislava: Ekonóm, 2005. ISBN 80-225-1974-4
- [3] GOGOVÁ, M.: Niekoľko úvah k aproximácii práva Slovenskej republiky v oblasti voľného pohybu zamestnancov s právom Európskych spoločenstiev/Európskej únie. In: *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie „Aktuálne trendy na trhu práce a v politike zamestnanosti“*. Trenčín: FSEV TnUAD, 2007. ISBN 978–80–8075– 95-
- [4] GOGOVÁ, M.: Základné otázky konštituovania Európskeho správneho práva. In: *Sociálno-ekonomická revue*. Vedecký časopis Fakulty sociálno-ekonomických vzťahov TnUAD v Trenčíne, č.1 /2007 roč. 5. Trenčín: FSEV TnUAD, 2007. ISSN 1336-3727
- [5] FOJTÍKOVÁ, L., LEBIEDZIK, M.: *Společné politiky Evropské unie*. Praha : Nakladatelství C.H. Beck, 2008. 173 s. ISBN 978 – 80-7179-939-9
- [6] KEŘKOVSKÝ, M. , KEŘKOVSKÁ, A.: *Evropská unie, historie, instituce, ekonomika a politiky*. Computer Press, 1999. 142 s. ISBN 80-7226-196-7
- [7] KÖNIG, P., LACINA, L.: *Rozpočet a politiky Evropské unie*. Ch.-Beck
- [8] LIPKOVÁ, Ľ. A KOL.: *Európska únia*. Bratislava: Vydavateľstvo Sprint, 2006. 401 s. ISBN 80 - 89085 - 65 -2

- [9] LIPKOVÁ Ľ. : *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. Bratislava : Vydavateľstvo Sprint 2006. 414 s. ISBN 80 - 89085-55 -5
- [10] Európa v pohybe, Ako pomáha Európska únia regiónom vydavateľ Delegácia Európskej komisie v SR, Bratislava 1999. 12 s. ISBN 80-968152-2-9,
- [11] MP SR, VÚEPP, AI Nitra, SPPK Ba, Príručka o SPP, Bratislava: VÚEPP ,2003. 173 s. ISBN 80 – 7139 – 098 – 4
- [12] Slovenské pôdohospodárstvo a EÚ, Európa a my, MP SR, r.2000, ročník I.,č.1,str.17
- [13] Zmluva o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva
- [14] www.euroinfo.gov.sk
- [15] www.land.gov.sk
- [16] www.euroactiv.sk
- [17] www.uvtip.sk

Ing. Ľubica Harakaľová

Externá doktorandka Fakulty medzinárodných vzťahov EU

Fakulta sociálno – ekonomických vzťahov

Trenčianskej univerzity A. Dubčeka v Trenčíne

Email: harakalova@tnuni.sk

Postavenie Malajzie v rámci ASEAN a spolupráca s Európskou úniou

Júlia Hurná

Abstrakt

Stav ekonomík krajín Ázie, ako je Čína a India je stredobodom záujmu ekonómov vo svete. Podobne, nie je novinkou, že aj niektorým krajinám Juhovýchodnej Ázie sa podarilo realizovať ekonomické reformy a impulzy, čím nastúpili cestu transformácie svojich ekonomík. Krajiny Juhovýchodnej Ázie už od konca 60tych rokov minulého storočia vytvorili Združenie krajín Juhovýchodnej Ázie (ASEAN). Jedným z dôležitých členov združenia ASEAN je Malajzia. Krajina v posledných tridsiatich rokoch prešla fázou rýchlej industrializácie a transformovala sa z hospodárstva založenom hlavne na prírodných a poľnohospodárskych produktoch na hospodárstvo, v ktorom dominuje výroba a služby. Dnes je Svetovou bankou klasifikovaná ako krajina s vyšším stredným príjmom.

Kľúčové slová: ASEAN, Európska únia, hospodárska spolupráca

Abstract

Economic situation of the Asian countries, such as China and India is in the centre of attention of many renowned world economists. Similarly, it is no longer novelty that also some countries of South-East Asia managed to implement reforms and impulses that lead to the transformation of their economies. Countries of South-East Asia founded at the end of 60ies Association of Countries of South-East Asia (ASEAN). One of the important members of ASEAN is Malaysia. County in the last thirty years rapidly industrialized and transformed itself from natural resources and agricultural products based economy to an economy dominated by industrial production and services. World Bank classified Malaysia as upper middle income economy.

Key words: ASEAN, European Union, economic cooperation

1. Všeobecné údaje

1.1. Geografické údaje

Malajzia je jednou z najvýznamnejších krajín juhovýchodnej Ázie združených v ASEANE. V teórii medzinárodných hospodárskych vzťahov je zaradená medzi novo-industrializované krajiny sveta. Podľa Economist Intelligence Unit v Malajzii v súčasnej dobe žije 27,2 miliónov obyvateľov.¹ Rozprestiera sa na ploche približne 330,000 km², pričom štyri pätiny územia sú pokryté lesným porastom. Tvoria ju dve, od seba asi 600-650 km vzdialené časti. Západná Malajzia leží na Malajskom polostrove a východná časť štátu na severe ostrova Kalimantan (Borneo). Západná Malajzia na severe susedí s Thajskom a druhá časť štátu susedí na juhu s Indonéziou. Ako rovníkový štát sú pre Malajziu typické zrážky po celý rok, najviac od marca do mája a od septembra do novembra. Najvýznamnejšie malajzijské rieky sú Pahang, Perak a Rajang.

- hustota zaľudnenia: 83,39 obyv. / km² (údaj z roku 2005);
- mena: malajský ringgit (1 ringgit = 100 senov);
- rasové a národnostné zloženie: Malajci a iné domorodé národnosti 62%, Číňania 30%, Indovia 8%.
- náboženstvo: islam – suniti 60%, budhizmus 19%, hinduizmus 6%, kresťanstvo 9%, iné 6%.
- nezamestnanosť: 5,2%. HDP na 1obyv. = 12.800 USD (údaj z roku 2005)
- urbanizácia: 53,7%

¹ Malaysia Country information

EIU country report Malaysia / Economist Intelligence Unit, August 2008.

- hlavné mesto Kuala Lumpur (1 145 300 obyv.); iné významnejšie sídla: Ipoh (383 000 obyv.), Johor Bahru (329 000 obyv.), Melaka (296 000 obyv.)²

1.2. História

Malajzijský polostrov bol osídlený už v praveku. Prvé malajzijské kmene, ktoré prišli z Južnej Číny v niekoľkých vlnách, sa začali na území dnešnej Malajzie usádzať už od 1. tisícročia pred n.l. Približne 100 rokov pred našim letopočtom prišli Indovia a priniesli so sebou hinduizmus a budhizmus. Od prelomu letopočtov bolo územie významnou križovatkou rôznych kultúr a vplyvov. Už v 12. storočí bola Malajzia silnou ríšou. V 15. stor. väčšinu polostrova dobyla Thajská ríša. V roku 1400 sa princ zo Sumatry - Parameswara, usídlil na území a založili sultanát Malacca, v ktorom bol oficiálnym náboženstvom islam. Sultanát prosperoval a prilákal pozornosť Portugalcov, ktorí ho dobyli v 1511 a vládli až do príchodu Holanďanov, ktorí Portugalcov v roku 1641 vystriedali.³

Holanďania nemali pod kontrolou celý región. Džohor, v južnej časti polostrova a Perak na severe ostali moslimskými obchodnými centrami pod kontrolou miestnych. Po príchode Britov v roku 1786 (prostredníctvom Britskej Východo-indickej spoločnosti) prevzali v roku 1824 od Holanďanov sultanát Malacca, v roku 1819 založili Singapur a podpísali dohody s Perakom v roku 1874 a Džohorom v roku 1885. V roku 1909 mali už pod kontrolou všetky štáty polostrova. Britskí obchodníci a dobrodruhovia získali v druhej polovici 19. storočia kontrolu nad severným Borneom, ktorý sa neskôr stal súčasťou Malajzie. V tomto období prilákala Malajzia pozornosť značného počtu indických a čínskych imigrantov, ktorí vytvorili základ pre vytvorenie moderného multi-etnického štátu.

Počas druhej svetovej vojny v r. 1941 – 45 sa Malajzia dostala pod japonskú okupáciu.

V roku 1946 vznikla Malajzijská únia, od r. 1948 transformovaná na Malajzijskú federáciu v rámci Commonwealthu. Nezávislosť získala v rokovaníach s Britskou ríšou v roku 1957. Od r. 1958 bola vyhlásená nezávislá Malajzijská federácia, ktorá bola v r. 1963 rozšírená o Singapur, Sarawak a Britské severné Borneo. Proti založeniu Malajzie vystúpili Indonézia a Filipíny, kríza trvala do konca 60. rokov.

História Malajzie bola vo veľkej miere determinovaná jej strategickou pozíciou na jednej zo svetových námorných obchodných križovatiek. Je to krajina kde spolunažíva široké spektrum rás, náboženstiev a tradícií. Premiér Mahathir bin Mohamed vládol Malajzii 22 rokov (1981 – 2003). Pod jeho vládou sa malajzijská ekonomika premenila z krajiny, ktorá len exportovala suroviny na krajinu vyvážajúcu výrobky, služby a tiež na turisticky atraktívnu destináciu. Malajzia exportuje ropu a zemný plyn, čo jej prinieslo značný zisk pri vysokých cenách ropy v roku 2006. Hlavným mestom je Kuala Lumpur no vo výstavbe je nové hlavné mesto Putrayaia.⁴

² Malajzia, Základné informácie, Ministerstvo zahraničných vecí SR, <http://www.foreign.gov.sk/App/WCM/main.nsf?Open>

³ Malaysia Factsheet, The Economist, 22 October 2008

<http://www.economist.com/countries/Malaysia/profile.cfm?folder=Profile-FactSheet>

⁴ Malaysia Country information

2. Politická a spoločenská situácia

Politická situácia Malajzie je ovplyvňovaná zemepisnou, etnickou, náboženskou a kultúrnou rozmanitosťou krajiny. Malajzijčania dnes predstavujú 62% populácie, nasledovaní Číňanmi s 30% Indmi s 8%. Krajina je vo veľkej miere moslimská (60%) obyvateľstva, s dôležitou budhistickou, hinduistickou a kresťanskou komunitou.

Od nezávislosti v Malajzii vládlo niekoľko koalíčných vlád na čele s hlavnou stranou Zjednotenou malajskou národnou organizáciou (United Malays National Organisation - UMNO). Po protičínskych protestoch v roku 1969, aliancia ktorá vládla od nezávislosti v roku 1957 bola vymenená širšou koalíciou Národného frontu (National Front, Barisan National - BN) zloženej z malajskej strany, hlavnej čínskej strany a hlavnej indickej strany. BN zaviedol novú politiku pozitívnej diskriminácie, tzv. „Novú hospodársku politiku“ (NEP), po ktorej v roku 1990 nasledovala „Národná rozvojová politika“, s cieľom zníženia rasového napätia prostredníctvom zlepšenia ekonomických podmienok.⁵

Pre politickú scénu je charakteristický pomerne vysoký stupeň politickej stability a kontinuita zahŕňajúca koalíciu politických strán. Hlavná vládna strana Zjednotená malajská národná organizácia (United Malays National Organisation - UMNO). Ďalšie vládne strany sú Malajské čínske združenie (MCA – Malaysian Chinese Association) a Malajský indický kongres (MIC - Malaysian Indian Congress). Opozičné strany sú Národná strana spravodlivosti (PKR – National Justice Party) Strana demokratickej akcie (DAP – Democratic Action Party) a Pan Malajzijská Islamská strana (PAS – Pan Malaysian Islamic Party). Politické vedenie krajiny sa dlhodobo sústreďuje na dva kľúčové ciele: upevnenie národnej jednoty a ekonomický rozvoj. Pokiaľ národná jednota ostáva dlhodobo nedostihnuteľným cieľom, vysoko úspešná industrializácia (od polovice 1980tych rokov) premenila krajinu na jeden z najdôležitejších obchodných partnerov vo svete. Chudoba v krajine klesla z 49.3% v roku 1970 na 5.7% v 2004.⁶ Hospodársky výkon Malajzie je silný, jej sociálny rozvoj môže byť príkladom pre iné rozvojové krajiny.

Vláda Malajzie sa vo svojich krokoch riadi celkovým cieľom sformulovaným v tzv. Politike národnej vízie („National Vision Policy“), tiež známy aj ako Vízia 2020 (Vision 2020). Táto politická línia, po prvýkrát formulovaná v roku 1991 si kladie za cieľ transformáciu Malajzie na rozvinutú krajinu do roku 2020, vyzýva na vhodné ekonomické politiky, politickú stabilitu a kontinuitu, sociálnu kohéziu a odhodlanie udržať mier a solidaritu medzi rôznymi etnickými a náboženskými skupinami v krajine.

⁵ Malaysia Factsheet, The Economist, 22 October 2008
<http://www.economist.com/countries/Malaysia/profile.cfm?folder=Profile-FactSheet>

⁶ Malaysia Country information
EIU country report Malaysia / Economist Intelligence Unit, August 2008.

2.1. Politický systém

Malajzia vznikla 16. septembra 1963. Od svojej nezávislosti krajina prijala politický systém parlamentnej demokracie. Je federálna, konštitučná monarchia. Pozostáva z 13 štátov, 11 na ostrovnej časti Malajzie vrátane Sarawaku a Sabahu. Okrem toho zahŕňa tri federálne územia; Kuala Lumpur, ostrov Labuan a federálne administratívne hlavné mesto Putrajaya. Kráľ menuje predsedu vlády a na odporúčanie predsedu vlády kabinet.⁷

Úloha kráľa je veľkej miere formálna. Mení sa každých päť rokov. Takzvaná Konferencia vládcov štátov polostrova okrem Malacca a Penang (sultáni Kedahu, Peraku, Džohoru, Selangoru, Pahangu, Terengganu a Kelantanu, yang dipertuan besar, alebo najvyšší minister Negeri Sembilan a jadža z Perlis) volia spomedzi seba jedného, aby sa stal kráľom. Každý z vládcov je tiež hlavou islamskej cirkvi na území svojho štátu.

Legislatívu prijíma dvojkomorový federálny parlament. Senát (Dewan Negara, horná komora) pozostáva zo 69 poslancov - 26 volených a 43 menovaných kráľom. Snemovňa reprezentantov (Dewan Rakyat, dolná komora) pozostáva z 222 priamo volených poslancov. Senátori sú volení na obdobie šiestich rokov a poslanci dolnej komory na päť ročné volebné obdobie. Posledné parlamentné voľby sa konali 8. marca 2008; najbližšie všeobecné voľby sú plánované v apríli 2013.⁸

2.2. Islam ako oficiálne náboženstvo

V prvom tisícročí pred našim letopočtom na územie dnešnej Malajzie prišli Indovia a priniesli so sebou hinduistické a budhistické náboženstvo, čo značne ovplyvnilo kultúru regiónu. V roku 1400 sa tu usadil princ zo Sumatry, Parameswara a založil sultanát Malacca, kde bol oficiálnym náboženstvom Islam. Sultanát dominoval a prosperoval a čoskoro prilákal pozornosť Portugalcov (1511) a Holanďanov (1641) so svojim kultúrnym a náboženským vplyvom. V súčasnej dobe sú v Malajzii nasledovné náboženstvá: majoritný islam, budhizmus, hinduizmus, kresťanstvo a iné.

K islamu sa hlási najväčšia časť populácie Malajzie (60%). V septembri 2001 oficiálni predstavitelia krajiny vyhlásili, že Malajzia „už“ je islamským štátom. Toto vyhlásenie zvýšilo obavy hlavne medzi nemoslimskou časťou populácie, ktorých je 40% a zotrvalo kontroverznou témou. Podľa ústavy je islam oficiálnym náboženstvom, ale ostatné náboženstvá môžu byť voľne praktizované. V posledných dvoch desaťročiach vláda aktívne podporovala a uprednostňovala islam. Islam, alebo právo šária je uplatňované skôr na štátnej ako na federálnej úrovni a týka sa len moslimov. Etnickí Malajzijčania sú tradične

⁷ Malajzia, Základné informácie, Ministerstvo zahraničných vecí SR, <http://www.foreign.gov.sk/App/WCM/main.nsf?Open>

⁸ Malaysia Factsheet, The Economist, 22 October 2008 <http://www.economist.com/countries/Malaysia/profile.cfm?folder=Profile-FactSheet>

moslimovia. Pokračujúca islamizácia znamená, že narastajú konflikty medzi šáriou a princípmi ľudských práv, zakotvené vo federálnej ústave.⁹

V máji roku 1969 sa vláda rozhodla marginalizovať Číňanov a Indov vo verejných službách a ozbrojených silách. Len malý počet ne-Malajzijčanov bolo povýšených do vyšších funkcií, no vo väčšine prípadov je kariéra väčšiny ne-Malajzijčanov oklieštená okrem situácie keď sa stanú moslimami.

Zrejme kvôli medzinárodnému tlaku, ale aj stagnujúcej situácii vo vnútri krajiny malajzijský premiér Abdullah Ahmad Badawi vyzval v novembri 2007 na výročnom kongrese svojej strany moslimskú väčšinu vo svojej krajine, aby rešpektovala ľudí s iným vierovyznaním. Pokojné spolužitie rôznych rás a náboženstiev je nevyhnutné pre ďalšie napredovanie krajiny. Harmonické spolužitie rôznych spoločností a náboženstiev označil za "nevyhnutnosť" a nie iba za "luxus, pre ktorý sa môže (Malajzia) dobrovoľne rozhodnúť". Príslušníkov menšín zároveň ubezpečil, že nedopustí nesprávny výklad islamu, ktorý by porušoval ich práva. Moslimovia predstavujú asi 60 percent obyvateľov Malajzie, medzi najvýznamnejšie menšiny patria Číňania a Indovia. Krajina je známa vysokým stupňom rasovej a náboženskej tolerancie, v poslednom čase sa však množia sťažnosti príslušníkov menšín, podľa ktorých náboženstvo neprimerane zasahuje do štátnej správy a súdництва. Zmierlivý tón malajzijského premiéra je pozoruhodný aj vzhľadom na prostredie, v ktorom so svojím prejavom vystúpil. Výročné kongresy Zjednotenej malajzijskej národnej organizácie (UMNO) totiž slúžia na potvrdenie moslimskej identity ako sily, ktorá má nárok na vodcovstvo v krajine.¹⁰

2.3. Bezpečnostná situácia a bezpečnostné opatrenia

V Malajzii nedošlo v posledných rokoch k žiadnym teroristickým útokom, vláda nekompromisne a v zárodku likviduje prejavy extrémizmu a doposiaľ úspešne kontroluje aktivity radikálnych moslimov. Krajina začína budovať systém včasnej výstrahy voči živelným pohromám a monitoruje hrozby epidémií. Kriminalita a drobné krádeže sa vyskytujú najmä v mestských oblastiach.

3. Hospodárstvo

Malajzia v posledných tridsiatich rokoch prešla fázou rýchlej industrializácie. Krajina sa transformovala z hospodárstva založenom hlavne na prírodných a poľnohospodárskych produktoch na hospodárstvo, v ktorom dominuje výroba a služby. Dnes je Svetovou bankou klasifikovaná ako "upper middle income country", s príjmom HDP 4,051 Euro per capita v roku 2005. Rast HDP dosiahol v roku 2005 5.3 percenta a inflácia bola v tom istom roku 3,0

⁹ Malaysia Factsheet, The Economist, 22 October 2008
<http://www.economist.com/countries/Malaysia/profile.cfm?folder=Profile-FactSheet>

¹⁰ Tlačová agentúra SITA, November 2007

percentná. Krajina je zaradená ako tretia najbohatšia krajina ASEANu, po Singapore a Brunejskom sultanáte.¹¹

Malajzia je bohatá na rozmanité nerastné suroviny: cín, volfrám, železo, bauxit, ropa, zemný plyn. Najdôležitejšími odvetviami priemyslu sú: elektronika, elektrotechnika, výroba presných prístrojov, gumárenská výroba a spracovanie dreva. Najvýznamnejšou plodinou je ryža, ale štát je odkázaný na jej dovoz. Poľnohospodárstvo: vývoz: kokosových orechov (kopra), kakao, čaj, kaučuk a palmový olej. Významný je vývoz drevnej guľatiny. V krajine sa veľmi rýchlo rozvíja finančníctvo, burza a cestovný ruch.¹²

3.1. Dane

V súčasnej dobe je korporátna daň vo výške 26%, a pravdepodobne v roku 2009 klesne na 25%. Malajzia aplikuje progresívnu daň z príjmu. Prvých v prepočte 725 USD z príjmu je nezdanených, ale ak je príjem vyšší podlieha dani od 1% do 28%.¹³

4. Zahraničná politika

Malajzia patrí do geopolitického priestoru juhovýchodnej Ázie, je zakladajúcim členom ASEAN, Hnutia nezúčastnených krajín (HNK) a Organizácie islamskej konferencie (OIK), čo determinuje hlavné vektory jej zahraničnej politiky. Základným prvkom zahraničnej politiky Malajzie sú vzťahy s ASEAN, ktoré prerastajú do širšieho kontextu vzťahov s východnou Áziou a predstavujú bohatú agendu spolupráce. V rámci ASEAN presadzuje silnejšie integrované združenie. V tomto duchu bola iniciátorom Charty ASEAN s cieľom posunúť spoluprácu ASEAN na kvalitatívne vyššiu úroveň. V záujme užšej spolupráce východnej Ázie sa Malajzia angažuje v budovaní platformy Východoázijského summitu, ktorý sa prvýkrát uskutočnil v Kuala Lumpur (XII/05). Malajzia vníma súčasný svet ako komplikovaný a plný vážnych výziev. Normy suverénnej rovnosti a nezasahovania sú podľa nej znevažované, prebiehajú pokusy o definovanie nových pravidiel svetového poriadku, sila a moc dostáva prednosť pred princípmi medzinárodného práva. Princíp suverénnej rovnosti je oslabený „koalíciami rovnakého želanía“ a národná, regionálna a globálna bezpečnosť musí čeliť rôznym formám nadnárodných asymetrických hrozieb. Malajzia sa stavia proti unilateralizmu vo svetovej politike a hlási sa k centrálnej úlohe OSN a k multilaterálnym princípmom. V súvislosti s globálnou finančnou krízou podporuje vytvorenie nového systému finančných inštitúcií. V oblasti boja proti terorizmu presadzuje, aby táto definícia zahŕňala okrem individuálnych teroristických aktov aj štátny terorizmus, t.z. také činy štátu, ktoré sú páchané jeho ozbrojenými silami voči civilnému obyvateľstvu alebo voči nebojovým jednotkám. Konflikt medzi západom a moslimskými krajinami vníma ako dôsledok opakovaného používania sily mocnosťami voči slabým krajinám v záujme ich strategických záujmov. Za najdôležitejšiu otázku ležiacu na ceste mieru medzi západom a moslimským svetom považuje otázku palestínsko-izraelského konfliktu. Malajzia sa v rozvojovom svete

¹¹ Malaysia Factsheet, The Economist, 22 October 2008

<http://www.economist.com/countries/Malaysia/profile.cfm?folder=Profile-FactSheet>

¹² Malaysia Country information EIU country report Malaysia / Economist Intelligence Unit, August 2008.

¹³ Malaysia Country information

usiluje profilovať do pozície modelového štátu, ktorému sa podarilo úspešne transformovať zaostalú agrárnu krajinu na modernú ekonomiku a úspešne budovať harmonickú multi-etnickú spoločnosť.¹⁴

4.1. Zahraničný obchod

Export v roku 2007 dosiahol výšku 176.4 miliárd USD a dovoz výšku 139.1 miliárd USD, vytvárajúc aktívne saldo vo výške 37.3 miliárd USD.¹⁵

Export 2007	%	Import 2007	%
Elektronika	35.2	Medziprodukty	71.1
Elektrické zariadenia	12.3	Kapitál	13.9
Chemické výrobky	6.2	Spotrebné tovary	5.7
Palmový olej	5.3	Reexportné položky	5.1
Ropa	5.3	Tovary na duálne použitie	2.5

Hlavné trhy 2007	%	Hlavní dodávatelia 2007	%
USA	15.9	Singapur	13.1
Singapur	14.9	Japonsko	12.9
Japonsko	9.1	Čína	12.8
Čína	8.7	USA	10.7
Thajsko	4.9	Thajsko	5.4

5. EÚ a Malajzia

Spolupráca EÚ a Malajzie až do nedávna nebola významná, z časti preto, že Malajzia aktívne nevyhľadávala spoluprácu s EÚ. Po otvorení Delegácie Európskej komisie v Malajzii v roku 2003, federálne a štátne úrady, občianska spoločnosť, akademická obec a miestna podnikateľská komunita ukázali oveľa väčší záujem o spoluprácu s EÚ, ktorá značne vzrástla.

Na obdobie rokov 2002-2006 bolo vyčlenených 5.6 miliónov euro na rozvoj spolupráce medzi EÚ a Malajziou. Hlavnými prioritami spolupráce boli obchod a zabezpečenie investícií a vyššie vzdelávanie. Doteraz bola spolupráca úspešná v oblastiach strategickej dôležitosti a spoločných záujmov, so špeciálnym záujmom na rozvoji ekonomických vzťahov, vedeckej a technologickej spolupráci ako aj vzdelávaní (hlavne ľudský kapitál) a technologické požiadavky rozvoja. Spolupráca zahŕňa aj niektoré aktivity v oblasti ľudských práv, hlavne rodová rovnosť a ochrana marginalizovaných skupín. Spolupráca sa

¹⁴ Malajzia, Základné informácie, Ministerstvo zahraničných vecí SR, <http://www.foreign.gov.sk/App/WCM/main.nsf?Open>

¹⁵ Malaysia Country information
EIU country report Malaysia / Economist Intelligence Unit, August 2008.

doposiaľ nerozšírila na oblasti boja proti organizovanému zločinu a terorizmu, demokratického rozhodovania, oblasti spravodlivosti a vnútra.¹⁶

Niektoré aspekty politiky Malajzie v oblasti ľudských a politických práv vzbudzujú obavy, hlavne čo sa týka praktík ako je trest smrti a početné obmedzenia slobody informácií, vyjadrovania a združovania.

Na obdobie rokov 2007-13 sa priority posunuli k dialógu o obchode a investíciám, konkrétne obchodné a investičné vzťahy, ľudské zdroje prostredníctvom vyššieho vzdelávania a výskumu, ľudskoprávnej agende, demokratickému rozhodovaniu, udržateľnému lesnému hospodárstvu a biodiverzite. Na uvedené obdobie bolo vyčlenených 17 miliónov euro. Tieto zdroje budú doplnené o projekty a programy financované v rámci regionálnych programov pre krajiny Ázie a pod inými tematickými programami.¹⁷

5.1. Programy spolupráce

Spolupráca s Malajziou je realizovaná najmä prostredníctvom programov regionálnej spolupráce. Sústredí sa na dve kľúčové oblasti: hospodárske a obchodné vzťahy, a vyššie vzdelávanie. Prvý program sa uskutočnil v období 2002 až 2006 v celkovej sume 5.6 miliónov euro a najbližší program pokryje obdobie od 2007 do 2013. Bilaterálna spolupráca sa v súčasnosti uskutočňuje formou programu Erasmus Mundus, čím vhodne dopĺňa program regionálnej spolupráce v oblasti vyššieho vzdelávania.

5.1.1 Hospodárska a obchodná spolupráca

Európska únia je jedným z hlavných obchodných partnerov Malajzie. V roku 2004 pohltila 15,5% malajzijského exportu a podieľala sa 12% na importe krajiny. EÚ je pre Malajziu tretím najväčším exportným trhom po ASEANe a USA. EÚ je na piatom mieste v dovoze do Malajzie po ASEANe, Japonsku, USA a Číne. Vzájomná obchodná výmena medzi Malajziou a EÚ bola v posledných rokoch stabilná. Malajzia vyviezla do EÚ v roku 2005 tovary vo výške zhruba 15.9 miliárd euro a EÚ do Malajzie doviezla v tom istom období tovary v hodnote 9.2 miliárd euro. Strojárstvo a dopravné zariadenie tvoria hlavnú komoditu v malajzijskom obchode s EÚ, tak v exporte ako aj importe.¹⁸

Vyššie 70% malajzijského exportu do EU nepodlieha tarifám. Neexistujú žiadne bilaterálne preferenčné obchodné dohody medzi Malajziou a EÚ. Malajzia požíva výhodu Všeobecného systému preferencií EÚ (GSP), ktorý všeobecne poskytuje tarifné preferencie pre rozvojové krajiny. V oblasti priamych investícií, EÚ je najväčším zahraničným investorom v malajzijskom strojárstve v období posledných piatich rokov.¹⁹

¹⁶ Malaysia - Country Strategy Paper 2007-2013 / June 11, 2007.
http://ec.europa.eu/external_relations/malaysia/csp/index.htm

¹⁷ The EU's relations with Malaysia / Info on Relex website,
http://ec.europa.eu/external_relations/malaysia/intro/index.htm

¹⁸ Malaysia - Country Strategy Paper 2007-2013 / June 11, 2007.
http://ec.europa.eu/external_relations/malaysia/csp/index.htm

¹⁹ EU trade relations with ASEAN / Factsheet

Hospodárska a obchodná spolupráca medzi EÚ a Malajziou sa realizuje v rámci regionálnych programov prostredníctvom obchodu a zabezpečenia investícií, energetiky, životného prostredia a informačných technológií. Okrem toho sa v rokoch 1995 až 2003 realizoval špeciálny bilaterálny program prostredníctvom založenia Európskeho obchodného a informačného centra.

Prebiehajúce iniciatívy podporované EÚ v Malajzii zahŕňajú programy na zabezpečenie obchodu a investícií Asia-Invest a Asia IT&C. Patrí sem napríklad aj program EC ASEAN Intellectual Property Programme (ECAPII).²⁰

5.1.2 Vyššie vzdelávanie

Spolupráca vo oblasti vyššieho vzdelávania medzi Malajziou a Európskou úniou sa v posledných dvoch rokoch postupne rozšírila, so zameraním na vytvorenie nových partnerstiev alebo posilnenia už existujúcich s cieľom podpory výmenu skúseností a vedomostí, dobudovania ľudských zdrojov a vytvorenia takých syláb, ktoré by lepšie odrážali rastúce potreby trhu práce v Malajzii, v oblasti informačných technológií, životného prostredia a udržateľného rozvoja, poľnohospodárstva, strojárstva.

Spolupráca v oblasti vyššieho vzdelávania sa uskutočňuje prostredníctvom dvoch regionálnych programov. Prvý je Asia Link, ktorého cieľom je realizácia partnerských projektov medzi inštitúciami vyššieho vzdelávania v EÚ a Ázii; druhý ASEAN-EU University Network Programme (AUNP) sa zameriava na rozšírený dialóg medzi rôznymi inštitúciami (napríklad úrady, inštitúcie vyššieho vzdelávania, akademická obec) v EÚ a ASEANe. Spoločne definovanými oblasťami záujmu boli napríklad oblasti zabezpečenia kvality, systém prenosu kreditov, udržateľný rozvoj vo vyššom vzdelávaní.²¹

Program bilaterálnej spolupráce je komplementárny k spolupráci v oblasti vyššieho vzdelávania medzi EÚ a Malajziou. Program Erasmus Mundus, spustený v roku 2004 a jeho nedávno realizovaný podprogram Malaysia Window z roku 2005 sú vhodnou reakciou na potreby Malajzie v oblastiach vytvárania ľudského kapitálu, prostredníctvom mobility študentov. V roku 2005 bolo prijatých 23 malajzijských študentov v rámci programu Erasmus Mundus.²²

5.2. Životné prostredie

Oblasť životného prostredia je prierezovou oblasťou v kľúčových programoch spolupráce. Možno spomenúť niektoré špecifické projekty v rámci existujúcich regionálnych a globálnych programov. Sú to napríklad Asia Pro Eco: Tento projekt sa zameriava na ekoturizmus, udržateľné mestské prostredie a transfer technológií a expertízy; Asia Urbs:

http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2008/may/tradoc_138792.pdf

²⁰ EU trade relations with ASEAN / Factsheet

http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2008/may/tradoc_138792.pdf

²¹ EU External Cooperation Programmes, European Commission

http://ec.europa.eu/europeaid/where/asia/regional-cooperation/index_en.htm

²² Malaysia - Country Strategy Paper 2007-2013 / June 11, 2007.

http://ec.europa.eu/external_relations/malaysia/csp/index.htm

projekty sa zameriavajú na udržateľné plánovanie a správu mestského prostredia; účasť v EC ASEAN Energy Efficiency programme (EAEF); v špecifických oblastiach dažďových pralesov sa malajzijskí partneri zapájajú do aktivít so zameraním na udržateľnú správu lesov, rozvoj pôvodných komunít a podporu legálnej ťažby dreva.²³

5.3. Ďalšie oblasti spolupráce

Spolupráca s Malajziou zahŕňa aktivity v oblasti rovnosti príležitostí a ľudských práv. Projekty sú spolufinancované v rámci Európskej iniciatívy pre demokraciu a ľudské práva (European Initiative for Democracy and Human Rights - EIDHR). Projekty sa hlavne zameriavajú na podporu žien menšinových indických komunít v krajine a podporu slobody vyjadrovania.

Od roku 2002 Malajzia prejavila proaktívny záujem. V rámci ASEM sa zapojila do programu TEIN2, cieľom ktorého je vytvorenie kapacít na prepojenie medzi Ázijskými členmi ASEM a sieťou tzv. EÚ GEANT (sieť európskych výskumných a vzdelávacích pracovísk) s cieľom vytvorenia lepšieho prepojenia medzi Ázijskými členmi ASEM a EÚ GEANT na podporu výskumných a vzdelávacích sietí.

Spolupráca v oblasti výskumu je realizovaná výlučne prostredníctvom výskumných a rozvojových projektov financovaných EÚ, hlavne cez medzinárodnú spoluprácu v rámci International Co-operation (INCO). Sedem projektov, ktoré zahŕňajú malajzijských partnerov už boli realizované pod hlavičkou piateho rámcového programu a tiež sú súčasťou projektov prebiehajúceho šiesteho rámcového programu EÚ. Cieľové oblasti spolupráce v oblasti výskumu možno definovať do siedmich priorít, hlavne informačná spoločnosť a technológie, biotechnológia, nanotechnológia, potravinová bezpečnosť a kvalita, udržateľný rozvoj a zdravie.²⁴

6. Malajzia a SR

Diplomatické vzťahy medzi Slovenskom a Malajziou boli nadviazané v roku 1993 bezprostredne po vzniku samostatného Slovenska. K otvoreniu Veľvyslanectva SR v Kuala Lumpur došlo v roku 2001, čo následne vyústilo do užšej spolupráce medzi oboma krajinami. Ako najvýznamnejšiu udalosť vo vývoji doterajších vzťahov možno klasifikovať návštevu prezidenta Slovenskej republiky I. Gašparoviča v Malajzii v decembri 2004, ktorého sprevádzala misia slovenských podnikateľov. Návšteva potvrdila úsilie Slovenska a Malajzie o udržanie a rozvoj efektívneho politického dialógu s dôrazom na ekonomické partnerstvo ako základného prvku vzájomnej spolupráce. Pokračujúca spolupráca vyústila do otvorenia Honorárneho konzulátu SR na Sabahu a Honorárneho konzulátu Malajzie v Bratislave v máji 2006, ale i k príprave niekoľkých dohôd ekonomického charakteru a celému radu aktivít zameraných na identifikáciu konkrétnych podnikateľských príležitostí medzi oboma krajinami. Obchodné saldo medzi Slovenskom a Malajziou vyznieva síce v prospech Malajzie, čo je

²³ The EU's relations with Malaysia / Info on Relex website,
http://ec.europa.eu/external_relations/malaysia/intro/index.htm

²⁴ Malaysia - Country Strategy Paper 2007-2013 / June 11, 2007.
http://ec.europa.eu/external_relations/malaysia/csp/index.htm

dlhodobo typické i pre obchodné vzťahy väčšiny členských krajín EÚ s Malajziou. Existuje reálny potenciál na zvýšenie slovenského exportu a úpravu súčasného obchodného stavu. Zastupiteľský úrad uskutočnil v priebehu posledných rokov viacero kultúrnych aktivít na propagáciu Slovenska v Malajzii.²⁵

Hospodárske vzťahy SR - Malajzia:

Vzájomná obchodná výmena (v mil. USD, resp. v mil. EUR):	rok	dovoz	vývoz	obrat	saldo
	2003	3	10	13	+7
	2004	0	4,9	4,9	+4,9
	2005	5,97	1,599	7,569	-4,371
	2006	2,165	0,179	2,34	-1,99

Zdroj: MZV SR

Literatúra

ASEAN - Trade Statistics / DG Trade, August 2008

http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113471.pdf

Commissioner Mandelson in Malaysia: 'Asia is changing; Europe's trade policy needs to change with it' / Memo, May 17/2006

Impact Study of EU ASEAN FTA

Economic Impact of a Potential Free Trade Agreement (FTA) between the European Union and ASEAN

Houssein Boumellassa, Yvan Decreux and Lionel Fontagné, CEPII-CIREM, European Commission, DG Trade, May 2007

EU-ASEAN BILATERAL TRADE RELATIONS / Introduction DG Trade website

http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/asean/index_en.htm

EP Policy Department study

EU-ASEAN Trade Relations / Xavier NUTTIN, Policy Department, February 2007

²⁵ Malajzia, Základné informácie, Ministerstvo zahraničných vecí SR, <http://www.foreign.gov.sk/App/WCM/main.nsf?Open>

EU-ASEAN: two to tango? /David Camroux, Notre Europe, June 2008. 31 p.

EU-ASEAN Free Trade Agreements: A seminar reader, Transnational Institute, February 2007, 66 pages
(Critical to EU trade policy)

EU External Cooperation Programmes, European Commission
http://ec.europa.eu/europeaid/where/asia/regional-cooperation/index_en.htm

EU trade relations with ASEAN / Factsheet 2 p.
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2008/may/tradoc_138792.pdf

The EU's relations with Malaysia / Info on Relex website
http://ec.europa.eu/external_relations/malaysia/intro/index.htm

FTAs and the Prospects for Regional Integration in Asia / Razeen Sally, ECIPE Working Paper No. 01, 2006. 23 p.

Malajzia, Základné informácie, Ministerstvo zahraničných vecí SR,
<http://www.foreign.gov.sk/App/WCM/main.nsf?Open>

Malaysia Country information
EIU country report Malaysia / Economist Intelligence Unit, August 2008. 23 p

Malaysia - Country Strategy Paper 2007-2013 / June 11, 2007. 40 p.
http://ec.europa.eu/external_relations/malaysia/csp/index.htm

Malaysia - Trade Statistics DG Trade, August 2008/

Process of Institutionalisation and democratisation in ASEAN: features, challenges and prospects of Regionalism in Southeast Asia (by Jewellord T. Nem Singh, Centre for East and Southeast Asian Studies, Lund University. January 2008. 28 p.

Research shows big potential gains from new EU FTAs - 23 April 2007
European Commission welcomes adoption of negotiating mandates for new Free Trade Agreements with India, Korea and ASEAN
/ 23 April 2007 , press release

Trade Policy in Asia / Razeen Sally, ECIPE Policy Briefs No. 01, 2007. 8 p.

The Trans-Regional EU-ASEAN Trade Initiative (TREATI)

Mgr. Júlia Hurná

Externá doktorandka

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Email: juliahurna@yahoo.com

Centrá moci v 21. storočí

Simona Klingová

Abstrakt

Príspevok „Centrá moci v 21. storočí“ definuje pojem centra moci a sústreďuje sa na charakteristiku, pozitíva a negatíva možných centier moci na začiatku 21. storočia. Ide predovšetkým o Spojené štáty, Európsku úniu, Japonsko, Rusko, Čínu, Brazíliu a Indiu. Podľa odborníkov práve tieto krajiny majú najväčšie predpoklady stať sa centrami moci v najbližšom období.

Kľúčové slová: centrá moci, Čína, Rusko, India, Brazília

Summary

The presented paper „Centres of power in the 21st century“ defines a centre of power and focuses on characterization, positives and negatives of the possible centres of power at the beginning of the 21st century. They are first of all United States, European Union, Japan, Russia, China, Brazil and India. According to the experts just these countries have the greatest assumptions to become a centre of power in the near future.

Key words: centres of power, China, India, Russia, Brazil

Centrum moci možno charakterizovať ako aktéra medzinárodných vzťahov so schopnosťou slobodne konať a kontrolovať či ovplyvňovať správanie iných aktérov prostredníctvom mocenskej politiky, ktorú charakterizujú vzťahy medzi štátmi riadenými takmer výlučne silou či hrozbou sily a to bez ohľadu na právo či spravodlivosť.

Stručne povedané centrum moci uplatňuje úplnú prevahu v štyroch základných oblastiach, ktoré sú rozhodujúce pre udržanie globálnej moci:

- ❖ Vo vojenskej sfére má neobmedzenú celosvetovú pôsobnosť
- ❖ V ekonomickej sfére je hnacím motorom celosvetového rastu
- ❖ V technologickej sfére si udržiava náskok hlavne pokiaľ ide o inovácie
- ❖ V kultúrnej sfére je nesmierne príťažlivé pre ostatné krajiny

Spojením týchto sfér poskytuje centru moci vplyv, v ktorom sa mu žiadny iný štát nevyrovná.

Spojené štáty sa samy považujú za jedinú superveľmoc svetového systému v 21. storočí. Tento obraz samých seba je založený predovšetkým na vojenskej moci USA, ktorá ďaleko presahuje moc ktorejkoľvek inej krajiny a dokonca i niekoľkých krajín dohromady. To, čo si o Spojených štátoch myslia elity, ktoré v nich rozhodujú, určuje priority vlády USA

v ekonomickej oblasti. A vlády, bez ohľadu na svoje opačné oficiálne prehlásenia, samozrejme do značnej miery určujú, na čo sa bude klásť dôraz v hospodárskom rozvoji, a to jednak priamo svojou mocou spotrebiteľa, jednak nepriamo svojou daňovou a regulačnou politikou.

Jedným zo spôsobov, ktorými sa Spojené štáty snažia udržať svoju vojenskú nadradenosť, je odradzovanie všetkých ostatných od podobných aktivít, hlavne v oblasti špičkových technológií. To platí v neposlednej miere pre západnú Európu a Japonsko. Je však pravda, že ani západná Európa, ani Japonsko nejavia prílišný záujem o to, aby v tejto oblasti Spojeným štátom vážne konkurovali. Naopak majú v úmysle venovať na ozbrojené sily omnoho menšiu časť svojich národných rozpočtov ako v súčasnej dobe, tak v budúcich desaťročiach. Dôsledkom tlaku Spojených štátov a vlastného smerovania západnej Európy a Japonska je, že tieto dve strediská nie sú a nebudú schopné vojensky konkurovať Spojeným štátom, ale chcú a budú si tvrdo konkurovať vo všetkých druhoch prísne ekonomických inovácií. Skutočnosť, že západná Európa a Japonsko prisudzujú omnoho vyššiu prioritu nevojenskému vývoju, sa im pravdepodobne v nasledujúcich 20 až 30 rokoch veľmi vyplatí.

Bez pochyby je vojenská oblasť silnou kartou Spojených štátov. V skutočnosti je to ich jediná karta. Dnes majú Spojené štáty zďaleka najsilnejší vojenský aparát na svete. USA tiež tvrdia, že počas posledných desiatich rokov získali nové a celkom unikátne technológie, vďaka ktorým je ich vojenská prevaha nad ostatnými ešte omnoho väčšia, ako tomu bolo v 90-tych rokoch.

Potom je tu ekonomická oblasť. V 80-tych rokoch vyvolal v USA masovú hystériu japonský hospodársky zázrak. Keď v 90-tych rokoch postihli Japonsko finančné problémy, USA sa upokojili. Pokiaľ v 80-tych rokoch americké úrady tempo rozvoja Japonska preceňovali, dnes sa zdá, že prepadli sebauspokojeniu v istote, že Japonsko zostalo ďaleko vzadu. Istým rizikom stále zostáva, že dolár môže náhle stratiť svoju schopnosť naďalej slúžiť ako jediná reálna svetová rezervná mena. Dnes je založená na viere, že Spojené štáty sú ekonomicky stabilnejšie ako ostatní členovia triády (USA, EÚ, Japonsko). Pre USA to dodnes znamená významnú ekonomickú výhodu. Avšak vzhľadom k obrovskému zadĺženiu USA môže akékoľvek zrútenie tejto viery viesť k rýchlemu stiahnutiu cudzích menových prostriedkov z investícií v USA, čím by jedným ťahom vznikol rezervný systém troch mien.

Mnohí Európania si kladú otázku, čo je to Európa a kto do nej vlastne patrí? Odmietajú hegemoniu USA. V tomto smere už tradične vedie Francúzsko. Prvý krok urobil generál de Gaulle, keď v rokoch 1965 až 1966 vystúpil proti vojne vo Vietname a odvolal francúzskych zástupcov z NATO. Jeho nástupca, G. Pompidou, sa tejto línie držal a po roku 1995 prezident Chirac rovnako nič neurobil pre to, aby sa vzťah Francúzska k USA a NATO zlepšil. Od členov NATO požaduje naopak lojalitu k Francúzsku a Nemecku ako k jadru

Európskej únie. V Nemecku vládne tiež istý antiamerikanizmus. Transatlantické vzťahy sú narušené a princípom EÚ má byť suverénita spoločenstva, bez závislosti na Amerike.

Heterogénnosť európskeho centra so všetkými jeho ekonomickými i neekonomickými súvislosťami a dôsledkami a z toho vyplývajúce kultúrno-civilizačné rozmanitosti, tvoria dominantnú charakteristiku tohto centra. V tom je kľúčová odlišnosť od ekonomicko-politickej a inštitucionálnej rovnorodosti centra amerického a japonského. Heterogénnosť európskeho centra je do istej miery pozitívne prekonávaná komplexnými integračnými procesmi v rámci EÚ, zahŕňajúcimi ekonomickú, sociálnu, technologickú i politickú oblasť.

Západná Európa urobila v 90-tych rokoch podstatný krok smerom k zjednoteniu tým, že zaviedla euro. Dovršila tak vytváranie finančnej základne potrebnej k tomu, aby sa vymanila z tesných politických väzieb na Spojené štáty. To v nasledujúcom desaťročí nepochybne povedie k vytvoreniu skutočnej európskej armády a tým i k vojenskému odlúčeniu od USA. Rozpad balkánskej zóny jasne ukázal obmedzenú účinnosť NATO ako politickej sily a ešte viac zvýšil napätie vo vzťahoch medzi USA a západnou Európou.

Aj keď sa euru darí dobre a je pravdepodobné, že ho čoskoro prijmú aj poslední zdráhavci (Veľká Británia, Švédsko a Dánsko), Európa má dva navzájom súvisiace problémy, ktoré nie je ľahké vyriešiť. Musí vytvoriť nejakú príslušnú politickú štruktúru a je obliehaná uchádzačmi o členstvo. Tieto dva tlaky nejdú nutne rovnakým smerom. Pokiaľ Európa nedokáže vytvoriť životaschopnú politickú štruktúru, bude značne oslabená v boji vo vnútri triády. Splneným tejto úlohy však nemusí byť nutne v súlade záujem Európy o prijatie ďalších štátov a jej záujem o tesnejšie vzťahy s Ruskom. Európu by v bojoch vo vnútri triády oslabil tiež neschopnosť dohodnúť sa s Ruskom.

Odpovedať na otázku, či je Európa globálnym aktérom alebo nie je, je veľmi problematické, pretože neexistuje jasná inštitucionálna predstava o Európe v rámci nej samotnej. Na jednej strane badať silné tendencie vidieť Európu ako federálny štát, na druhej strane existuje predstava Európy ako veľmoci, ale nie superštátu. Európa tak čelí dvom veľkým výzvam, ktoré jej bránia povýšiť svoju doterajšiu rolu regionálneho aktéra na rolu globálneho aktéra: prvou je nedostatok politickej vôle zjednotiť zahraničné politiky jednotlivých členských štátov do skutočnej spoločnej zahraničnej politiky; tou druhou sú nedostatočné vojenské a bezpečnostné spôsobilosti.

Väčšina európskych expertov sa zhoduje v názore, že aj v súčasnosti je možné Európu považovať za globálneho aktéra v dvoch dimenziách: jednak ponúka celý rad atraktívnych modelov najrôznejších politických, sociálnych a finančných inštitúcií, využiteľných aj v iných regiónoch, a navyše jej súčasná ekonomika je na úrovni americkej. Čo je najdôležitejšie, v ekonomických otázkach hovorí EÚ jedným hlasom.

Únia tak predstavuje mäkkého (soft) globálneho aktéra, avšak k pozícii tvrdého (hard) globálneho aktéra má zatiaľ ešte veľmi ďaleko. Neznamená to, že by EÚ bola bezzubá alebo neschopná projekcie sily, ale chýba jej jasné líderstvo, ktoré by zaručilo schopnosť prijímať spoločné pozície k vznikajúcim krízam a k vytváraniu kontingentov, potrebným ako nástroj ich riešenia.

Európa má už v súčasnosti päť nástrojov s vplyvom na vojnu a mier, ktoré sú kvalitnejšie než americké. Prvý, politika tranzície, predstavuje politiku EÚ k prístupujúcim krajinám, ktorá je v súčasnosti pravdepodobne najsilnejším politickým nástrojom pre zaistenie mieru a bezpečnosti na celom svete. Druhým nástrojom je rozvojová pomoc – EÚ poskytuje viac než 70% celkovej rozvojovej pomoci, čo je štyrikrát viac než USA. Tretím nástrojom je udržiavanie mieru (peacekeeping) a dohľad/kontrola (policing). Štvrtým nástrojom je podpora medzinárodného monitoringu – medzinárodní inšpektori podporovaní EÚ pomáhajú pri budovaní globálnej dôvery, potrebnej pri riešení vážnych kríz. Piatym veľmi dôležitým prínosom je multilaterálna legitimita, ktorá je v súčasnosti základom „mäkkej moci“ – v dotknutých oblastiach kríz často považovaná za dôležitejšiu než „tvrdá moc“. Týchto 5 nástrojov, patriacich do tzv. „mäkkej moci“, považujú Američania za reálne zdroje globálneho vplyvu Európy.

Experti predpokladajú, že EÚ bude aj naďalej prednostne používať ako svoj najdôležitejší mocenský nástroj príťažlivosť alebo „mäkkú moc“, ktorú pre iné štáty predstavuje perspektíva členstva v EÚ. Tým sa Únia líši od USA, ktoré na presadzovanie svojich záujmov uprednostňujú skôr „tvrdú moc“. V tomto ohľade predpokladajú, že EÚ má lepšiu východiskovú pozíciu než USA (a to napriek deficitom v spoločnom konaní a vojenskej oblasti). EÚ sa stáva „veľmocou“ iného typu, tzv. civilnou alebo normatívnou.

Japonské ekonomické záujmy v Ázii sa počas dvoch minulých desaťročí presunuli z juhovýchodnej Ázie smerom k severovýchodnej Ázii – špeciálne k Číne a čínsko-japonsko-kórejskemu trojuholníku. Odborníci predpokladajú, že vďaka starnúcej populácii závislosť Japonska na hlbšej integrácii so severovýchodnou Áziou a najmä Čínou ešte vzrastie. Zároveň rastúca obava Japonska o udržanie regionálnej stability vyplývajúca zo situácie v Severnej Kórei, vzťahov Číny a Taiwanu ako aj prehlbujúce sa zblížovanie Číny a Indie, spôsobia zvýšenie aktivity Japonska na svetovej scéne.

Odborníci vidia viaceré smery, ktorými sa Japonsko v budúcnosti môže uberať, v závislosti od faktorov ako rastúci vplyv Číny, obnovenie sily Japonskej ekonomiky, úroveň vplyvu USA v regióne či vývoj situácie v Kórei a na Taiwane. Predpokladá sa, že Japonsko sa v určitom momente bude musieť rozhodovať buď pre úlohu protihráča rastúceho vplyvu Číny alebo pre oportunistickú politiku smerom k Číne.

Dnes nemáme integrovanú svetovú ekonomiku. Máme v podstate svetovú ekonomiku s tromi hlavnými zónami. Toto rozdelenie sa pravdepodobne bude v nasledujúcich desaťročiach posilňovať. Máme teda geopolitické štiepenie, v ktorom sa Spojeným štátom bude dariť v nasledujúcich 20 až 30 rokoch podľa všetkého menej dobre. Americká vojenská sila bude stále nevhodnejším nástrojom na dosiahnutie zvratu týchto hlbších ekonomických presunov. V tejto situácii sa reálny konkurenčný boj bude odohrávať medzi západnou Európou a Japonskom, pričom každé z týchto stredísk sa bude usilovať o to, aby malo Spojené štáty na svojej strane. Experti si myslia, že ekonomické spojenectvo medzi USA a Japonskom je pravdepodobnejšie než spojenectvo USA a Európy.

BRIC je skratka, ktorú v roku 2003 vymyslela investičná banka Goldman Sachs pre skupinu rozvíjajúcich sa štátov: Brazíliu, Rusko, Indiu a Čínu. Zámerom banky bolo upriamiť pozornosť na ekonomiky týchto štátov, u ktorých sa dá počas nasledujúcich 20 rokov očakávať vysoký hospodársky rast a investorom môžu ponúknuť výnimočnú návratnosť kapitálu.

Banka sa pri svojom hodnotení opiera najmä o ekonomické ukazovatele: veľmi vysoký hospodársky rast a existenciu niečoho mimoriadneho, čo v rámci komparatívnych výhod dáva krajine dodatočný potenciál. Brazília ponúka lacné komodity a pracovnú silu, Rusko vlastní obrovské uhľovodíkové ložiská, India má rozvinutý softvérový a farmaceutický priemysel a po anglicky hovoriacu pracovnú silu a napokon Čína je najľudnatejšou krajinou sveta. Ďalšou perspektívou týchto krajín je rýchly rast strednej vrstvy obyvateľstva, čo následne znamená aj rozšírenie radov spotrebiteľov.

Ekonomické zmohutnenie vymenovaných krajín je už teraz neprehliadnuteľné. Prejavuje sa posilňovaním národných mien, obrovským prílevom zahraničného kapitálu, vysokými aktívami v zahraničnom obchode a tiež vysokým rastom HDP. Ich hospodársky rozmach sa prirovnáva k Spojeným štátom z druhej polovice 19. storočia alebo povojnovému Nemecku a Japonsku. Goldman Sachs poukazuje aj na spoločné neduhy BRIC-u, akými sú politická nestabilita, korupcia a nedostatočne vyvinutý hospodársky a právny systém. Spoločným problémom je aj devastácia prírody. Na základe vymenovaných faktov investičná banka odporúča tieto krajiny pre investície s dlhodobou perspektívou, ktoré by počas štyridsiatich rokov mohli priniesť nadpriemerné zhodnotenie.

Vzostup Číny by mal byť najmenej prekvapivý. Už v staroveku patrila táto obrovská a ľudnatá krajina ku kolískam ľudskej civilizácie. Dlhé stáročia kráčala pred ostatným svetom, mala nesporný kultúrny, spoločenský a hospodársky náskok. Bola pôvodcom mnohých objavov, ktorých vývozom obohatila celý svet. Jej relatívne zaostávanie sa začalo až niekedy v 18. storočí a v druhej polovici 19. storočia sa stala obeťou dravých európskych koloniálnych mocností. Tento stav však netrval dlhšie než jedno storočie a niektorí vedci vnímajú súčasný rozmach Číny ako návrat k pôvodnému stavu.

Čína je tretím najväčším producentom spotrebného tovaru a jej podiel v tejto oblasti vzrástol za posledné desaťročie zo 4% na 12%. O niekoľko rokov môže ľahko predstihnúť Japonsko nielen v podiele výroby spotrebného tovaru, ale i v podiele na svetovom exporte. „Čínska cena“ už teraz vyvíja silný tlak na svetové ceny spotrebného tovaru.

Záujem Číny získať a udržať si status veľmoci na svetovej scéne sa odrazí na jej väčšom úsilí o posilnenie jej vplyvu nielen v regióne ale i celosvetovo, ako aj v snahe o kontinuálne zvyšovanie svojej vojenskej sily prostredníctvom vyvíjania a získavania nových moderných leteckých a námorných zbraní a zvyšovania počtu balistických striel. Očakáva sa, že v priebehu nasledujúcich dvoch desaťročí tak prebehne Rusko a ostatné krajiny a stane sa krajinou s druhými najväčšími výdavkami na obranu po Spojených štátoch a tým aj vojenskou supervelmocou.

Vzrast veľmocenského vplyvu Číny však môžu spomaliť ekonomické neúspechy. V prípade, že by Čína neuspela v udržaní svojho ekonomického rastu, malo by to globálne následky: neúspech v tvorbe dostatočného počtu pracovných miest môže spustiť politické nepokoje, začiatkom dekády 2020 bude Čína čeliť rapídnejmu starnutiu populácie a s tým spojeným demografickým problémom a je nepravdepodobné, že v tom období bude mať vytvorené také mechanizmy ako sofistikovaný dôchodkový systém alebo systém zdravotnej starostlivosti, ak čínska ekonomika naberie klesajúci smer, bude ohrozená regionálna bezpečnosť, čo môže vyústiť do vysokej politickej nestability, kriminality, obchodovania s drogami a ilegálnej migrácie.

India sa v minulosti vo viacerých znakoch podobala Číne. Jej vývoj a následná zaostalosť a podmanenie Európou spadá do rovnakého obdobia. Keďže obidva štáty disponujú tradíciou, ktorá ich v predchádzajúcich etapách ľudskej histórie vyniesla na vysokú civilizačnú úroveň, je dosť pravdepodobné, že múdrou politikou sa im to môže znovu podariť. Treba si všimnúť, že India ani Čína nie sú v súčasnosti a ani počas ekonomického zaostávania neboli pozadu z kultúrneho hľadiska v porovnaní s najvyspelejšími krajinami sveta.

Vzrastajúci vplyv Indie bude tiež znamenať strategické zmeny v regióne. Podobne ako Čína aj India bude pre región ekonomickým magnetom a jej rastúca sila bude mať vplyv aj na severnú a centrálnu Áziu, Irán a krajiny Blízkeho východu. India sa naďalej bude snažiť podporovať regionálnu spoluprácu, tak zo strategických dôvodov ako aj v záujme zvýšenia svojho vplyvu na Západe, vrátane inštitúcií ako WTO.

Možno očakávať, že so vzrastom economickej sily Indie, juhovýchodné štáty ako Malajzia, Singapur, Thajsko a ďalšie krajiny sa budú snažiť o vytvorenie bližšieho vzťahu s Indiou v záujme vytvorenia potenciálnej geopolitickej protiváhy voči Číne. Zároveň sa však

India bude snažiť posilniť svoje putá s ostatnými krajinami v regióne, Čínu nevynechajúc (predpokladá sa rapídny nárast vzájomného čínsko-indického obchodu).

Rovnako ako Čína aj India môže naraziť na politickú a ekonomickú nestálosť vzhľadom na modernizáciu a s tým spojeným tlakom na zdroje – pôdu, vodu a zásoby energie. S rastom jej populácie bude čeliť stále väčšiemu problému znečistenia povrchových a podzemných vôd.

Ekonomicky India zaostáva za Čínou v mnohých kritériách ako napr. HDP, miera zahraničných investícií (dnes je to len zlomok zahraničných investícií Číny) alebo príjem na obyvateľa. V minulých rokoch zaostávala India za Čínou v raste o 20%. Napriek tomu, niektorí experti sa nazdávajú, že India môže predstihnúť Čínu ako najrýchlejšie rastúca ekonomika sveta. Pre tieto tvrdenia existuje niekoľko dôvodov:

- práceschopná populácia Indie bude v roku 2020 rásť, zatiaľ čo v Číne vďaka „politike podpory jednodetných rodín“ sa bude znižovať a rapídne starnúť
- India má dobre zakotvené demokratické inštitúcie, čo ju robí do istej miery menej zraniteľnou voči politickej nestabilite, zatiaľ čo Čína čelí neustálej výzve zmierovania narastajúcej strednej triedy mestskej populácie s v podstate autoritatívnym politickým systémom
- India disponuje fungujúcimi kapitálovými trhmi a firmami svetovej kvality v niektorých dôležitých technologických sektoroch, čo sa naopak Čína ešte len usiluje dosiahnuť

India je však stále málo atraktívna pre zahraničné investície, aj vďaka dedičstvu ťažkej byrokracie, slabej infraštruktúre a silným politickým výzvam, keďže pokračuje cestou ekonomických reforiem. Rovnako čelí aj problému obrovskej chudoby u veľkej časti jej populácie, poklesu sekularizmu a nárastu regionálnych a politických strán založených na kastovníctve.

Brazília patrí medzi vychádzajúce hviezdy: nikdy predtým nebola veľmocou. Do svetového hospodárstva vstúpila v 18. storočí, keď sa na jej území objavili zlaté ložiská a následne týmto drahým kovom zaplavila svet. Brazília sa snaží vstúpiť medzi veľmoci práve v týchto desaťročiach, keď jej na to rýchlo rastúca populácia a ekonomický rozmach otvárajú priestor. To, či sa jej to podarí, z historického kontextu predpovedať nevieme.

Najrozporuplnejšou krajinou je Rusko. Aj keď nemá niekoľko tisícročnú históriu ako Čína a India, nikto nemôže poprieť jeho bohatú kultúrnu a vedeckú tradíciu a prínos k vŕšľudským hodnotám. Rusko prešlo približne rovnakým vývojom ako ostatné európske krajiny, medzi ktorými nájdeme aj súčasné svetové veľmoci. Mnohí ho zaraďujú medzi veľmoci a krajina patrí do skupiny G8.

Ropa, ktorá vyteká zo zeme je potrebná ako médium energetiky. V niektorých odboroch chémie je dokonca nezastupiteľná. Jej výskyt v rôznych lokalitách robí zo štátov, na území ktorých sa nachádza, najbohatšie krajiny na svete. Veľmi bohaté na ropu je i Rusko a preto budí pozornosť a nevraživosť hospodárskeho sveta. K ťažbe ropy pristupuje i ťažba zemného plynu, ktorého má Rusko rovnako dostatok. Jeho zemným plynom sa vykurujú domácnosti i podniky v celej strednej a západnej Európe. Obe suroviny sú teda nástrojom svetovej politiky. Snahy ruských ekonómov a politikov preto smerujú k tomu, aby sa Rusko stalo najväčším vývozcom ropy na svete. V roku 2001 sa Rusko dostalo v ťažbe ropy a zemného plynu na úroveň Saudskej Arábie a od roku 2002 vo svetovej ťažbe vedie. Ťažba „čierneho zlata“ stále stúpa. Exportné plány ruských koncernov mieria do všetkých častí sveta – do Európy, do Číny a Japonska, v poslednom čase i do USA.

Ruská vláda a verejné oznamovacie prostriedky sa usilujú hlavne o vytvorenie imidžu silného Ruska. Predpokladom k tomu je silné národné hospodárstvo. To je základ. Z jeho základu vychádza politická a vojenská sila. Za priaznivých okolností v ťažbe ropy, zemného plynu, diamantov a zlata môže v Rusku dôjsť k rozvoju národného hospodárstva a k hospodárskym prírastom vo výške 5-8 %.

Perspektívnosť zemného plynu spočíva v tom, že sa ho doposiaľ nachádzajú v zemi ohromné rezervy. Patrí medzi suroviny, ktoré produkujú najmenej škodlivých látok a preto najmenej ohrozujú ovzdušie našej planéty. Nemecko dováža z Ruska 35 % svojej spotreby. Rusko má k dispozícii náleziská v hodnote 36 % všetkých svetových zásob.

Cudzinu dnes Rusko priťahuje. Začína platiť poučka, že šance v zahraničnom styku s Ruskom sú väčšie ako riziko. V zahraničí začína prevládať zmýšľanie, že je lepšie preniknúť na ruský trh dnes, pretože zajtra by už mohlo byť neskoro. Ak znásobí ruské národné hospodárstvo svoju produktivitu, nebude cudzinu potrebovať.

Na základe makroekonomických ukazovateľov je krajina perspektívna: vysoký rast HDP a prílev zahraničného kapitálu, mena sa posilňuje, burza rastie. Pritom však každý vidí, že demokratizujúci proces sa zastavil, znovu nastúpilo obdobie centralizácie, štát priamo zasahuje do hospodárstva – teda sa opakuje to isté, k čomu v histórii Ruska už nespočetnekrát došlo. Súčasný rast pochádza len z petrodolárov, nesprevádzajú ho investície do hospodárstva a vedy. Jeden z markantných fenoménov, ktorý vždy sprevádzal úpadok ľubovoľnej krajiny – nepriaznivý demografický vývoj – je v Rusku tiež prítomný. Stredná vrstva, chrbtová kosť štátu, sa vôbec nevytvorila, solidarita a sociálne cítenie sú na veľmi nízkej úrovni. Navyše krajinu už teraz čiastočne, no v budúcnosti v oveľa väčšej miere budú sužovať environmentálne problémy. Autonomistické a separatistické tendencie ďalej odčerpávajú energie štátu.

V žiadnom prípade sa nedá vylúčiť, že sa Rusko v budúcnosti nestane jednou z vedúcich hospodárskych krajín sveta, veď v horizonte niekoľko desaťročí môžu nastať ďalekosiahle zmeny. Aj keď Rusko disponuje obrovskými zásobami „hard“ a „soft“ komodít, je otázne, či je schopné túto výhodu využiť. Veď v minulosti sa mu to ešte v plnej miere nepodarilo.

Ako Rusko, tak aj Čína sú gigantické mocnosti dnes slabšie ako by mohli a chceli byť. Obe majú problém s udržaním vlastnej celistvosti, rozširovaním základne výrobných podnikov a posilňovaním svojich ozbrojených síl. Pokiaľ v týchto troch oblastiach uspejú, veľmi rýchlo zmenia geopolitiku celého sveta. Pokiaľ nie, celý svet pocíti chaotické dôsledky ich neúspechu.

Zoznam použitej literatúry

Brzezinski, Z.: Velká šachovnice. K čemu Ameriku zavazuje její globální převaha., Mladá fronta, 1999

Cihelková a kol. : Světová ekonomika – základní rysy a tendence vývoje. VŠE, 2004

Figulová, A.: Čo sa stalo v Amerike?, Zahraničná politika, 5/2006

Hrobulák, Z.: BRIC: Nakolko zavážia dejiny?, Zahraničná politika, 4/2006

Krejčí, O.: Mezinárodní politika, EKOPRESS, 2001

Soukup, J.: Quo vadis Putene?, RIOPRESS PRAHA, 2003

Tarasovič, V.: Je možné považovať Európsku úniu za globálneho aktéra?, Strategické štúdie, 4/2006

Wallerstein, I.: Úpadok americkej moci. USA v chaotickom svete, SLON, Praha 2005

Ing. Simona Klingová

Externá doktorandka

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Email: simona.klingova@post.sk

Hľadanie cesty z krízy - ekonomické opatrenia krajín Vyšehradu

Mag. Ján Matuška

Abstrakt

Napriek prvotným tvrdeniam, že región krajín V4 bude krízou len marginálne dotknutý, sa na prelome rokov 2008 a 2009 prepadli hodnoty lokálnych mien krajín V4 voči svetovým menám a krajiny následne vykázali kontrakcie ekonomík a zvyšujúci sa počet nezamestnaných. Odpoveďou na zlú hospodársku situáciu sú rôznorodé balíčky ekonomických opatrení siahajúce od stimulácie dopytu cez podporu jednotlivých nosných sektorov ekonomiky, štátne investície do infraštruktúry, až po zlepšenie podnikateľského prostredia. Tieto majú za cieľ ozdraviť národné ekonomiky a obrátiť negatívny trend klesajúcej hospodárskej aktivity. Autor článku ako zástanca voľného trhu zastáva názor, že vlády krajín sa musia napriek nepriaznivej situácii zamerať na konsolidáciu verejných financií a jednotlivé balíčky opatrení by mali byť zamerané na zjednodušovanie podnikateľského prostredia.

Kľúčové slová: hospodárska kríza, ekonomické opatrenia, krajiny Vyšehradu

Abstract

Despite primary statements that the V4 region would not but marginally be affected by the crisis, currency exchange rates of the V4 countries depreciated against major world currencies at the turn of the years 2008 and 2009 and countries subsequently reported an economic downturn and increasing number of unemployed persons. The answer to the bad economic situation are various packages of economic measures ranging from stimulating demand through the support of particular economic sectors, public investments into infrastructure, to the improvement of business environment. All of them are aimed at healing national economies and reversing the negative trend of falling economic activity. The author of this paper as a proponent of the free trade is of the opinion that despite the unfavourable situation, local governments should focus on consolidation of public finances and particular packages of measures should be aimed at simplifying business environment.

Keywords: economic crisis, economic measures, Visegrad countries

Príspevok „*Hľadanie cesty z krízy – ekonomické opatrenia krajín Vyšehradu*“ má dva ciele. Prvým, ako už nadpis naznačuje, je poskytnúť čitateľovi prehľad o balíčkoch ekonomických opatrení krajín Vyšehradskej štvorky (V4), ktoré boli prijaté respektíve navrhnuté v priebehu roka 2009 ako reakcia na silný dopad svetovej ekonomickej krízy na

jednotlivé ekonomiky V4, ktoré vzhľadom na rôzne východiskové pozície prijali odlišné balíčky opatrení.

Druhým cieľom je stručne analyzovať jednotlivé balíčky a zhodnotiť ich efektívnosť v boji proti ekonomickej kríze. Autor tohto článku zastáva názor, že krajiny V4 musia vynaložiť čo najviac úsilia na podporu podnikateľského prostredia.

Po vypuknutí finančnej krízy v Spojených štátoch amerických začiatkom roka 2007 sa s miernym odstupom času začala táto kríza prejavovať aj v hospodárstve krajiny, ktoré sa prepadlo do recesie. Prvotne sa predstavitelia krajín EÚ domnievali, že samotná recesia v USA nebude mať signifikantný vplyv na ekonomiky krajín EÚ 27. Tieto domnienky sa v roku 2008 ukázali ako nesprávne. Nosné ekonomiky EÚ ako Nemecko, Francúzsko, Veľká Británia alebo Taliansko, ako aj menšie ekonomiky ako Španielsko, Írsko a iné zaznamenali pokles priemyselnej aktivity, zhoršený ekonomický sentiment, ako aj nárast nezamestnanosti.

Finančná kríza mala za následok, že sa niektoré krajiny Európy ako napr. Island, Maďarsko, Srbsko, Turecko alebo Ukrajina dostali na pokraj štátneho bankrotu a boli nútené požiadať Medzinárodný menový fond o úver. Bankové subjekty buď sprísnilo kritéria na poskytovanie dlhov alebo celkovo na čas zmrazili ich poskytovanie, čo zhoršilo likviditu mnohých podnikov.

Napriek nepriaznivému vývoju ostávali výhľady rastu pre tri zo štyroch krajín Vyšehradu, menovite Českú republiku, Poľsko a Slovensko, v polovici roka 2008 pozitívne. Vlády krajín tvrdili, že sa im podarí preklenúť nepriaznivé obdobie a budú krízou ako takou len marginálne zasiahnuté.

Aj tieto tvrdenia sa však ukázali ako nesprávne. Krajiny V4 ako proexportné ekonomiky stratili časť odbytu svojej produkcie v starých členských krajinách EÚ, ktoré boli krízou zasiahnuté. V druhej polovici roka 2008 došlo počas vlny turbulencií na svetových trhoch k oslabeniu mien stredo- a východoeurópskych krajín voči hlavným referenčným menám (euro, americký dolár, japonský jen), medzi inými aj českej koruny, poľského zlotého a maďarského forintu. Tieto meny zaznamenali miestami viac ako 30% pokles hodnoty voči euru. Slovenská koruna sa vzhľadom na blížiaci sa vstup Slovenska do eurozóny a už pevný výmenný kurz koruny voči euru oslabeniu vyhla.

Krajiny V4 zaznamenali rastúci počet nezamestnaných, zvyšujúci sa počet insolventných podnikov ako aj zhoršujúci sa stav verejných financií, ktoré počítali s vyšším rastom ekonomík a nepočítali s výpadkom daňových príjmov. Napriek podobnému vývoju sa krajiny V4 nachádzajú v rozdielne dobrej respektíve zlej ekonomickej kondícii. Krajiny ako Česká republika a Slovensko, ktorých ekonomiky majú solídny bankový systém a nízku zadlženosť preto vynaložili úsilie, aby neboli spájané s krajinami, ktorých ekonomiky sú v horšom stave [1].

Všetky krajiny V4 majú ale spoločné to, že ich vlády v priebehu roka 2009 reagovali na zhoršujúci sa stav národných ekonomík prijatím balíčkov ekonomických opatrení, ktoré budú nasledovne pre každú krajinu prezentované. Rôznorodosť opatrení medzi jednotlivými krajinami treba chápať jednak v kontexte už uvedených rozličných ekonomických kondícií, ako aj v rozdielnych orientáciách jednotlivých vlád krajín V4.

Česká republika

Vláda bývalého českého premiéra Mirka Topolánka pripravila národný protikrízový plán [2], ktorý má za cieľ preventívne podporiť ponukovú stranu ekonomiky podporou podnikateľského prostredia a zamestnanosti. Protikrízový plán je zameraný primárne na malé a stredné podniky, ako aj na stredne- a nízkopríjmové skupiny obyvateľstva. Má za cieľ naštartovať ekonomiku prostredníctvom zvýšenej likvidity podnikateľských subjektov a domácností. V dlhodobom kontexte vyzýva k zníženiu administratívnych nákladov štátnej správy a k urýchleniu čerpania štrukturálnych fondov EÚ.

Pod realizované a schválené opatrenia spadajú zníženie sadzby dane z príjmu právnických osôb, podpora podnikateľov z poľnohospodárskeho sektoru, posilnenie programu rozvoja vidieka, investície do vedy a výskumu, investície do infraštruktúry, navýšenie plátov zamestnancov štátneho sektora, či podpora bezpečnosti a sociálnej stability a podpora exportu.

Navrhovanými opatreniami by sa mali zvýšiť čisté príjmy domácností a podnikov. Medzi tieto opatrenia zaradila Topolánkova vláda jednak novelizáciu zákona o insolvenčnej, ako aj legislatívne opatrenia na príjmovej strane verejného rozpočtu a exekutívne opatrenia na výdavkovej strane verejného rozpočtu. Novelizáciou zákona o insolvenčnej by sa malo zadlženým subjektom schopným fungovať umožniť zotrvať na trhu napriek nepriaznivej situácii, čím by sa predišlo nárastu počtu nezamestnaných. Legislatívne opatrenia zahŕňajú zrýchlenie odpisov, zrušenie povinnosti platiť zálohy na daň z príjmu pre subjekty zamestnávajúce maximálne 5 zamestnancov, ako aj zľavy pre zamestnávateľov na poistnom na sociálne zabezpečenie. Dôležitým a likviditu podnikov podporujúcim je aj opatrenie zrýchleného vrátenia DPH do 15 dní.

Medzi navrhované exekutívne opatrenia patria podpora mobility obyvateľstva (hlavne v regiónoch najviac postihnutých hospodárskou krízou), navýšenie investícií do rekonštrukcií obydľí a obnoviteľných zdrojov ako aj podpora vedy a výskumu. Pre podnikateľskú sféru dôležitým opatrením je podpora a garancia úverov pre malé a stredné podniky.

Väčšina hore uvedených opatrení podporuje podnikateľské prostredie a domácnosti a dáva jednotlivým subjektom väčší priestor rozhodovať ako naložia so svojimi financiami. Vzhľadom na nedostatok hlasov v snemovni bol však potrebný súhlas opozičnej strany ČSSD. Tejto sa podarilo presadiť sociálne opatrenia ako zvýšenie podpory v nezamestnanosti a jej predĺženie o jeden mesiac, ako aj príprava takzvaného šrotovného na autá staršie ako 10 rokov. Pod šrotovným sa chápe dotácia na kúpu nového osobného motorového vozidla pri súbežnom zošrotovaní starého automobilu. Tento model podpory dopytu po automobiloch pred Českou republikou zaviedli krajiny ako Slovensko Rakúsko či Nemecko.

K máju 2009 boli opatrenia českej vlády odsúhlasené poslaneckou snemovňou. Musia byť ešte schválené senátom a podpísané prezidentom Českej republiky.

Maďarsko

Oproti Českej republike či Slovensku sa Maďarsko nachádza v horšej východiskovej situácii. Krajina v rokoch 2007 a 2008 zaznamenala len marginálny hospodársky rast, ako aj vysoký deficit verejných financií, a musela sa obrátiť na Medzinárodný menový fond so žiadosťou o pôžičku.

Vzhľadom na to, že veľká časť obyvateľstva držala dlhy denominované v cudzích menách (eurá, švajčiarske franky) sa prepad hodnoty maďarského forintu negatívne prejavil na disponibilnom dôchodku obyvateľstva a schopnosti splácať úvery. Maďarsko bolo preto nútené pristúpiť na nepopulárne opatrenia, ktoré by mali viesť k postupnej konsolidácii štátnych financií.

Nový premiér krízovej vlády Maďarska Gordon Bajnai v apríli 2009 prezentoval program cielený na konsolidáciu verejných financií a udržanie schodku verejných financií pod 3% hrubého domáceho produktu [3]. Bajnaiov program obsahuje mimo iného nasledovné body:

- Zvýšenie dane z pridanej hodnoty z 20% na 25% pri súčasnom zavedení 18% DPH pre vybrané potravinové výrobky. 5% znížená sadzba ostáva nezmenená.
- Zavedenie superhrubej mzdy zobrazujúcej celkové náklady na zamestnanca. Zároveň zníženie sociálnych odvodov o 5% pre zamestnancov s nízkymi príjmami (do dvojnásobku minimálnej mzdy).
- Zvýšenie korporátnej dane o 3% na 19% pri súčasnom zrušení 4% solidárnej dane pre podniky od roka 2010.
- Zmrazenie plátov vo verejnom sektore a rodinných prídavkov na 2 roky.
- Zrušenie 13. dôchodku a 13. platu pre štátnych zamestnancov.
- Navýšenie veku odchodu do dôchodku zo 62 na 65 rokov.
- Zníženie alebo úplné zrušenie štátnych dotácií hromadnej dopravy, výstavby domov a energií.

Pripravované opatrenia by mali napomôcť Maďarsku dostať sa zo súčasného zlého finančného stavu a postupne znižovať svoj deficit verejných financií. Cieľom Bajnaia je dosiahnuť už v roku 2010 prebytok verejných financií.

V porovnaní s ostatnými krajinami V4 nie je maďarský balíček primárne nasmerovaný na podporu ekonomiky, ale na vylepšenie verejných financií krajiny. Napriek tomu, že by balíček mal splniť svoj účel, sa autor článku domnieva, že môže byť maďarským obyvateľstvom konfrontovaný s vlnou nevôle a posudzovaný ako nepopulárny, keďže sa reálne znížia disponibilné dôchodky domácností.

Poľsko

V porovnaní s Maďarskom má Poľsko počas krízy lepšiu východiskovú pozíciu – krajina je menej zadlžená, posledné roky vykazovala reálny hospodársky rast nad 5% a rovnaký (2008) alebo nižší schodok verejných financií. Ešte koncom roka 2008 pripravila vláda premiéra Donalda Tuska plán stability a rozvoja s cieľom posilniť poľskú ekonomiku počas globálnej finančnej krízy [4]. Tento plán obsahuje opatrenia pre stabilizáciu finančného

systému a udržanie hospodárskeho rastu a protikrizové opatrenia. Za kľúčový bod považuje stabilizáciu finančného trhu a tým sprístupnenie kreditov podnikom a naštartovanie ekonomickej aktivity.

Poľská vláda si stanovila za cieľ nezvyšovať plánovaný deficit verejných financií a tým predísť zvyšovaniu dlhovej služby štátu. Medzi opatrenia pre stabilizáciu finančného trhu patria 100% garancia bankových vkladov do EUR 50 tisíc či garancia medzibankových pôžičiek pre banky so silným kapitálovým základom.

Pod opatrenia zamierené na ekonomický rast patria zvýšenie konzumného a investičného dopytu. Zvýšenie konzumného dopytu očakáva poľská vláda ako reakciu na úspory z daní, ktoré domácnostiam zvýšia disponibilné dôchodky. Tieto by za predpokladu zvyšujúcej sa dôvery v ekonomiku krajiny mali následne naštartovať prepadnutý konzum. Dôležitou súčasťou tvorby HDP sú popri spotrebe investície, ktorých tvorbu plánuje poľská vláda podporovať lepším čerpaním zdrojov z fondov EÚ.

Medzi protikrizové opatrenia Poľska patria nasledovné:

- Zvýšenie dostupnosti pôžičiek pre podniky vďaka vyšším kreditným limitom a garanciám.
- Podpora inštitúcií finančného trhu.
- Posilnenie garančného systému pre malé a stredné podniky. Tento bod zahŕňa navýšenie aktív štátom vlastnenej banky BGK (Bank Gospodarstwa Krajowego) o PLN 2 miliardy. BGK bude zohrávať úlohu aktívneho účastníka záručného systému.
- Zrýchlenie investícií spolufinancovaných fondmi EÚ
- Podpora investícií malých novozaložených podnikov cez vyššie investičné úľavy.
- Odstránenie investičných bariér v oblasti informatickej a komunikačnej infraštruktúry.
- Podpora výskumu cez možnosť jeho čiastočnej kapitalizácie a priebežného odpisovania ešte pred jeho ukončením.
- Podpora investícií do obnoviteľných zdrojov.
- Posilnenie pozície príjemcov v rámci elektrického priemyslu, posilnenie súťaže a pozície regulátora s cieľom ochrániť ekonomiu a domácnosti pred nekontrolovanými nárastmi cien energií.
- Vytvorenie sociálnej solidárnej rezervy s cieľom podpory rodín žijúcich pod hranicou chudoby, podpory detí a nesamostatných osôb.

Väčšina spomenutých opatrení podporuje podnikateľské prostredie a za podmienky, že bude úspešne prevedená do praxe, má potenciál napomôcť krajine v čase krízy a zaistiť budúci udržateľný hospodársky rast.

Slovensko

Ekonomika Slovenskej republiky je do veľkej miery otvorená a exportne orientovaná, čo ju robí zraniteľnejšou voči negatívnemu vývoju ekonomík hlavných obchodných partnerov

krajiny. Koncom roka 2008 vypracovala slovenská vláda súbor opatrení, ktoré majú pomôcť udržať zamestnanosť a podporiť podnikateľské prostredie. Podobne ako v Českej republike či Poľsku sa slovenský balíček opatrení zameriava na zvýšené čerpanie fondov EÚ, konsolidáciu verejných financií v strednodobom horizonte, podporu malých a stredných podnikov cez garancie Slovenskej záručnej a rozvojovej banky (SZRB) a Eximbanky (s tým spojené navýšenie základného imania bánk), podporu vedy a výskumu, podporu vzdelávania a rastu kvality pracovnej sily, zníženie administratívneho zaťaženia či štátne investície do energetického priemyslu [5].

Medzi opatrenia, ktoré priamo a bez väčšieho časového sklzu napomôžu podnikateľským subjektom, patria napríklad skrátenie lehoty na vrátenie nadmerných odpočtov DPH (zo 60 na 30 dní), úprava vstupnej ceny pri hmotnom a nehmotnom majetku pri dani z príjmov (na EUR 1700 resp. 2400), zvýšenie nezdaniateľného minima či zvýšené garancie Eximbanky a SZRB.

Slovenská vláda podľa modelu viacerých krajín zaviedla v marci 2009 šrotovné, ktoré malo podporiť dopyt po nových automobiloch a tým zabezpečiť zamestnanosť v automobilovom priemysle. Vzhľadom na rýchle vyčerpanie uvoľneného objemu peňazí (EUR 33,19 miliónov) vláda spustila aj druhé kolo šrotovného s celkovým objemom EUR 22,10 milióna [6]. Efektívnosť tohto opatrenia je sporná, keďže autá kupované obyvateľstvom neboli z veľkej miery vyprodukované na Slovensku.

Ekonomické opatrenia V4 v kontexte liberalizmu

Ako vyplýva z vyššie uvedených zhrnutí opatrení jednotlivých krajín V4, nasleduje každá krajina svoju vlastnú cestu. Dá sa konštatovať, že Česká republika, Poľsko a Slovensko vzhľadom na ich lepšiu východiskovú situáciu majú možnosť viac sa zamerať na podporu podnikateľov a zmiernenie dopadov krízy na domácnosti. Maďarsko ako krajina s rozvrátenými štátnymi financiami musí ozdraviť svoju ekonomiku, čo sa spočiatku odzrkadlí na zníženej kúpyschopnosti obyvateľstva a vyššom daňovom zaťažení.

Pri pohľade na jednotlivé balíčky je očividné, že s výnimkou Maďarska, ktoré bude čeliť ozdravovacím reformám, majú zvyšné krajiny V4 zmiešané opatrenia tak sociálneho ako aj trh podporujúceho charakteru. Zvyšovanie platov štátnych úradníkov či predlžovanie dĺžky podpory v nezamestnanosti v Českej republike zaťažia verejné financie, ktoré budú dodatočné výdavky sociálnej istoty musieť kryť zvýšeným výberom daní, presunutím výdavkových kapitol, alebo štátnym dlhom. Stimulácia agregátneho dopytu cez investície do infraštruktúry, jednorazové podporné balíčky a pod. zo strany Slovenska majú podobný efekt. Krajiny zvýšenou garanciou vkladov síce udržiavajú dôveru domácností v bankový systém, deformujú tým ale trh do tej miery, že domácnosť nie je vedená k výberu najsúcejšieho bankového subjektu alebo alternatívnych možností využitia úspor.

Positívne sa dajú hodnotiť opatrenia zamerané na podporu malých a stredných podnikov, ktoré tvoria chrbtovú kosť každej ekonomiky. Do budúca bude nutné pokračovať v znižovaní odvodov a daňových zaťažení a v zužovaní štátnej správy. Predpoklad je, že domácnosti a podniky ako privátne subjekty budú najlepšie vedieť ako vynaložiť svoje

disponibilné financie. Suma, ktorá je v rámci jednotlivých štátov prerozdeľovaná, by sa postupne mala znižovať až po sumu nevyhnutnú pre chod štátu, ktorý bude garantovať základné slobody a spĺňať spoločnosťou požadované funkcie (ako napr. školstvo, zdravotníctvo, vedu a výskum, minimálne sociálne zabezpečenie).

Napriek pozitívnemu hodnoteniu jednotlivých opatrení treba brať na ohľad ich deklaratívny charakter. Až o rok či dva bude možné zhodnotiť a posúdiť úspešnosť ich implementácie do praxe a ich vplyv na zmiernenie respektíve odvrátenie hospodárskej krízy. Už teraz sa dá ale konštatovať, že opatrenia ako zrýchlené odpisy, zníženie odvodových zaťažení či rýchlejšie navrátenie DPH majú bezprostredne pozitívny dopad na financie spoločností.

Celkovo sa dajú opatrenia v rámci regiónu V4 rozdeliť do troch skupín:

- jednorazové opatrenia
- časovo obmedzené opatrenia a
- dlhodobé opatrenia.

Jednorazové opatrenia ako šrotovné či priame podpory vybraných priemyselných sektorov majú sporný charakter. Podpora kúpy automobilov nezaručuje, že budú preferované automobily vyrobené v tej krajine, ktorá šrotovné poskytuje. Zároveň sa týmito stimulmi deformuje trh, keďže domácnosti sú vedené k investíciám, ktoré by bez štátnej dotácie neuskutočnili a tak svoj disponibilný dôchodok utratili iným spôsobom. Treba podotknúť, že šrotovné vedie ku zníženiu budúcej spotreby, keďže konzument zainvestuje do auta v iný čas, ako by učinil, keby nedostal podporu.

Časovo obmedzené opatrenia fungujú ako obnoviteľ dôvery v trhy, predovšetkým vo finančný trh. Štátna garancia vkladov a podpora podnikov cez rôzne (aj novo zavedené) produkty exportných bánk zvyšujú dôveru aktérov na trhu a systém sa pomaly vracia do svojej rovnováhy. Neslobodno však zabudnúť, že je potrebné zamerať sa na príčiny krízy a nie len zmiernovať jej následky.

Dôležitým faktorom v prevencii proti finančnej kríze by mala byť zvýšená samoregulácia finančných subjektov a zároveň preklopenie nerovnováhy medzi rizikami a odmenami bankových úradníkov. Chýbajúci element zdieľania strát stimuloval bankových manažérov vstupovať do riskantných obchodov, ktoré im umožňovali znásobovať svoje prémie v prípade, že finančné transakcie boli úspešné. V prípade neúspechu zdieľali stratu majitelia banky, čiže v majorite prípadov akcionári.

Dlhodobé opatrenia, ktoré napomáhajú podnikateľskému prostrediu, menovite zníženie odvodových zaťažení, zrýchlenie odpisov, kapitalizácia výskumu, liberalizácia trhu prostredníctvom odstránenia jednotlivých bariér, zníženie daňového zaťaženia a pod. budú mať prospešný vplyv na udržateľný ekonomický rast. Zároveň prispievajú zvýšeniu konkurencieschopnosti tej či onej krajiny.

Otázka, ktorá sa naskytá je, prečo vlády jednotlivých krajín už skorej počas ekonomického rastu nepokračovali v znižovaní administratívnych zaťažení a zlepšovaní celkového prostredia. Odpoveď na túto otázku môže byť neobmedzený počet, napríklad

nevôľa vlád krátiť výdavky počas hospodárskeho rozmachu alebo odmietanie faktu, že globálna kríza môže zastihnúť (a zastihne) aj vlastnú ekonomiku.

Každopádne získali vlády jedinečnú možnosť chopiť sa budovania lepších ekonomických podmienok a pripraviť pôdu pre budúci trvalo udržateľný rast, ktorý už bude počítať s tým, že môžu nastať i horšie časy. Preto je nevyhnutné pokračovať v úsilí konsolidovať verejné financie a nie len deklarovať ochotu niekedy v budúcnosti dosiahnuť vyrovnaný štátny rozpočet.

Vlády by mali na jednej strane chystať programy na podporu informačnej spoločnosti založenej na vede a výskume. Na strane druhej je nevyhnutné pokračovať v rekvalifikácii pracovnej sily a podpore nezamestnaných pri mobilite hľadání práce. Takéto intencie sú realizovateľné iba v dlhodobom kontexte prevyšujúcom štvorročné vládne obdobia a preto si vyžadujú súhru tak koaličných, ako aj opozičných strán.

Záver

Krajiny V4 koncom roka 2008 a začiatkom roka 2009 zaviedli balíčky protikrizových opatrení. Tieto opatrenia sú rôznorodé, siahajúc od sociálnych opatrení po podporu podnikateľského prostredia. Každá z krajín pripravila svoj špecifický balíček v závislosti od svojej východiskovej situácie. Medzi spoločné črty patria podpora malých a stredných podnikov, vedy a výskumu ako aj deklarácia pokračovať v konsolidácii verejných financií.

Zostáva otázne, do akej miery sa podarí zlepšiť celkové podnikateľské prostredie a do akej miery ostanú jednotlivé opatrenia len nezrealizovanými intenciami. Napriek všetkému sa naskytá jedinečná príležitosť pripraviť pôdu pre dlhodobo udržateľný ekonomický rast, zníženie administratívneho zaťaženia a elimináciu štátnych deficitov v čo najkratšom čase.

Zoznam použitej literatúry

- [1] The whiff of contagion. In: *Economist.com*. [online]. 26. feb. 2009. Posledné úpravy 05. mar. 2009. [citované 2009-05-05]. Dostupné na internete: http://www.economist.com/PrinterFriendly.cfm?story_id=13184594.
- [2] Vláda Českej republiky. *Národní protikrizový plán*. 2009. [online]. [citované 2009-05-20]. Dostupné na internete: <http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/predstavujeme/narodni-protikrizovy-plan.pdf>.
- [3] Nyeste, Orsolya. Hungary: Program of the new PM, Bajnai. In: *fxstreet.com*. [online]. 20. apr. 2009. [citované 2009-05-10]. Dostupné na internete: <http://www.fxstreet.com/fundamental/economic-indicators/hungary-program-of-the-new-pm-bajnai/2009-04-20.html>.
- [4] Ministerstvo financií Poľska. Stability and Development Plan. 2008. [online]. [citované 2009-05-15]. Dostupné na internete: http://www.mf.gov.pl/files/aktualnoci/2009/stability_and_development_plan.pdf?PortalMF=3de8dd158d5fcc7fd3ca0bf7cae39e3e.

- [5] Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky. *Opatrenia vlády SR na zmiernenie následkov globálnej finančnej krízy*. 2009. [online]. [citované 2009-05-11]. Dostupné na internete: <http://www.economy.gov.sk/opatrenia-vlady-sr-na-zmiernenie-nasledkov-globalnej-financnej-krizy-7024/128709s>.
- [6] Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky. Prostriedky na poskytovanie dotácie na kúpu nového osobného motorového vozidla (tzv. šrotovného) sa vyčrpali [sic!]. 2009. [online]. [citované 2009-05-11]. Dostupné na internete: <http://www.economy.gov.sk/druhe-kolo-dotacie--tzv-srotovneho--by-mohlo-zacat-uz-v-pondelok/129293s>.

Ján Matuška, Mag.

Búdková 12

SK- 811 04 Bratislava

Email: jan@matuska.org

Fungovanie EU ETS po roku 2012

Lucia Mojžišová

Abstrakt

Autorka v príspevku analyzuje zmeny, ktoré sa uskutočnia v systéme obchodovania s emisnými povoleniami v EÚ po roku 2012. Zmeny EU ETS po roku 2012 sú značné. Niektoré zlepšenia v tretej fáze EU ETS sú zamerané na zvýšenie konzistentnosti a efektívnosti EU ETS v rámci sektorov a krajín, a tiež na zníženie transakčných nákladov spojených s menšími zariadeniami. Zo všetkých zložitých otázok vyplývajúcich z opatrení na posilnenie EU ETS najcitlivejšie sú tie, ktoré sa týkajú dopadov na konkurencieschopnosť a potenciálny „únik uhlíku“ - carbon leakage. Autorka na záver príspevku rozoberá tri hlavné existujúce možnosti riešenia tohto problému a to: podmienená voľná alokácia, prispôsobenie na hranici a sektorové dohody.

Kľúčové slová: Emisné povolenia, Európska únia, systém obchodovania s emisnými povoleniami.

Abstract

In the article author analyses the changes in the emission trading scheme in the European union after 2012. Changes of the EU ETS after 2012 are considerable. Some developments in the third phase of the EU ETS are aimed at the increase of consistency and effectiveness, when it comes to sectors and countries, and also at the decrease of transaction costs connected with smaller installations. Among all difficult questions the most sensitive are those that are connected with the competitiveness and potential carbon leakage. At the end author deals with the three main existing possibilities for solving this problem, that is conditional free allocation, border adjustment and sector agreements.

Key words: Tradable emission permits, European union, Emission trading system.

Návrh fungovania EU ETS po roku 2012

Návrh fungovania EU ETS po roku 2012 zahŕňa tri ciele, a to dosiahnuť európske ciele v oblasti klimatických zmien efektívne, účinne a rovnocenne. To znamená veľké zmeny oproti súčasnému fungovaniu.¹

Na začiatok treba povedať, že balík Európskej komisie sa snaží rozšíriť rozsah EU ETS na ďalšie sektory, ako budeme uvádzať v nasledujúcom texte. Avšak nezmení sa základná

¹COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE COUNCIL AND THE EUROPEAN PARLIAMENT - Climate change - Towards an EU Post-Kyoto strategy Dostupné na internete: <<http://209.85.135.104/search?q=cache:3ypRABP9D88J:aei.pitt.edu/6815/+COMMUNICATION+FROM+THE+COMMISSION+TO+THE+COUNCIL+AND+THE+EUROPEAN+PARLIAMENT+-+Climate+change+-+Towards+an+EU+Post-Kyoto+strategy&hl=sk&ct=clnk&cd=1&gl=sk&client=firefox-a>>

štruktúra ako systém zameraný na overené emisie z veľkých priemyselných zariadení. Priemysel dáva do popredia potrebu jasnosti o budúcnosti, pričom nemôžu očakávať na výsledok rozsiahlych globálnych rokovaní. Balík rieši túto potrebu návrhom na dlhšiu, osem ročnú tretiu fázu fungovania EU ETS, od roku 2013 do roku 2020. Navyše, určuje štandardnú trajektóriu pokračujúcu v znížení emisií rovnakým tempom po ukončení tejto fázy, s prehodnotením v roku 2025.²

Tab. č. 1: Rozšírenie v sektoroch a plynoch

Fáza II 2008-2012		
Elektrina	Výroba betónu	Návrh od 2011/12: Letecká doprava (domáca, medzinárodná je stále sporná)
Rafinovanie	Sklo a keramika	
Oceľ a železo	Celulóza a papier	
Zmeny vo fáze III 2013-2020		
Pridané chemikálie:	Pridané aktivity:	Odstránené aktivity:
čierny uhlík	všetky kovy a ich zlúčeniny	spaľovanie využívajúce výlučne biomasu
dusičnany	emisie plynov vznikajúcich pri výrobe hliníka	spaľovanie generujúce menej ako 3 MW na prevádzku
mnohé základné organické zlúčeniny	nerasty a výrobky z nich	vyňatie opatrení pre zariadenia pod 25 MW, ak ich činnosť ošetrojú iné opatrenia
Vodík a syntetické plyny	Emisie pri zachytávaní, doprave a uskladňovaní uhlíka	
zlúčeniny sodíka	možno aj emisie z lodnej dopravy	

Zdroj: Carbon Trust 2008

Cieľ rovnosti sa ukazuje ako najproblematickejší. V európskom kontexte, najväčším problémom bude pravdepodobne rozdelenie príjmov medzi členské štáty, obzvlášť zo zvýšenej úrovne aukcií plánovaných v systéme. Do roku 2020, príjmy z aukcií povolení EU ETS môžu byť viac ako 50 miliárd EUR.³

²Návrh SMERNICE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY ktorou sa mení a dopĺňa smernica 2003/87/ES s cieľom zlepšiť a rozšíriť systém Spoločenstva na obchodovanie s emisnými kvótami skleníkových plynov z 23.1.2008. [online] Dostupné na internete:

<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0016:FIN:SK:PDF>>

³Carbon Trust: Cutting Carbon in Europe - The 2020 plans and the future of the EU ETS, UK, 2008[online] Dostupné na internete: <<http://www.carbontrust.co.uk/Publications>>

Navrhované zmeny EU ETS sú značné. Niektoré navrhované zlepšenia v tretej fáze EU ETS sú zamerané na zvýšenie konzistentnosti a efektívnosti EU ETS v rámci sektorov a krajín, a tiež na zníženie transakčných nákladov spojených s menšími zariadeniami. Návrh zahŕňa rozličné emisné aktivity mimo pôvodných kľúčových sektorov. Rozšírenie je zobrazené v nasledujúcej tabuľke č. 1.

Najväčšia skupina „nových sektorov“, ktorá má byť zahrnutá sú rozličné chemické procesy. V počiatočnom štádiu vývoja EU ETS bol chemický priemysel vynechaný z dôvodu diverzity sektoru a širokej škály veľkosti zariadení. V tretej fáze by mali byť už zahrnuté kľúčové chemické procesy ako zobrazuje uvedená tabuľka. Procesy a spaľovacie zariadenia výlučne využívajúce biomasu sú vylúčené. S biomasou sa pre účely EU ETS zaobchádza ako s obnoviteľným palivom.

Už predchádzajúce rozhodnutia určili zámer zahrnúť leteckú dopravu do EU ETS⁴. Lety by mali byť zahrnuté od roku 2011 alebo 2012, avšak zahrnutie medzinárodných letov naráža na odpor niekoľkých krajín mimo Európskej únie. Analýza ukazuje, že ďalšie rozširovanie sektorov by bolo náročné, avšak jeden ďalší sektor je explicitne spomínaný, a to lodná doprava, ktorej potenciál na zahrnutie do EU ETS sa momentálne skúma. Vzhľadom na výrazný rast emisií skleníkových plynov v týchto dvoch sektoroch, ako uvádzame v úvode tejto kapitoly, by ich zaradenie do EU ETS bolo značným pokrokom.⁵

Emisie z hlavných priemyselných sektorov zahrnutých do EU ETS budú pravdepodobne klesať v porovnaní s inými zdrojmi v európskom hospodárstve /komerčný sektor, emisie domácností a dopravy/. Pri zahrnutí navrhovaných nových sektorov a plynov, avšak bez vplyvu leteckej a lodnej dopravy, EU ETS v tretej fáze by mala pokrývať viac ako 40% celkových emisií EU v roku 2020.

Graf č. 1 ukazuje, že v celkovom pokrytí emisií v EU ETS dominuje relatívne malý počet veľkých zariadení. Z 10 000 zariadení, najmenej tri štvrtiny prispeli iba 5,2% overených emisií v rokoch 2005-2006, pričom polovica všetkých emisií pochádza od 180 zariadení, čo sú 2% všetkých zariadení.⁶ Najväčších 500 zariadení /5%/emitovalo viac ako 70% všetkých emisií, a najväčších 1000, viac ako 85%.⁷

⁴Návrh SMERNICE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY ktorou sa mení a dopĺňa smernica 2003/87/ES s cieľom začleniť činnosti leteckej dopravy do systému obchodovania s emisnými kvótami skleníkových plynov v rámci Spoločenstva. Dostupné na internete. [online]

< <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0818:FIN:SK:PDF>>

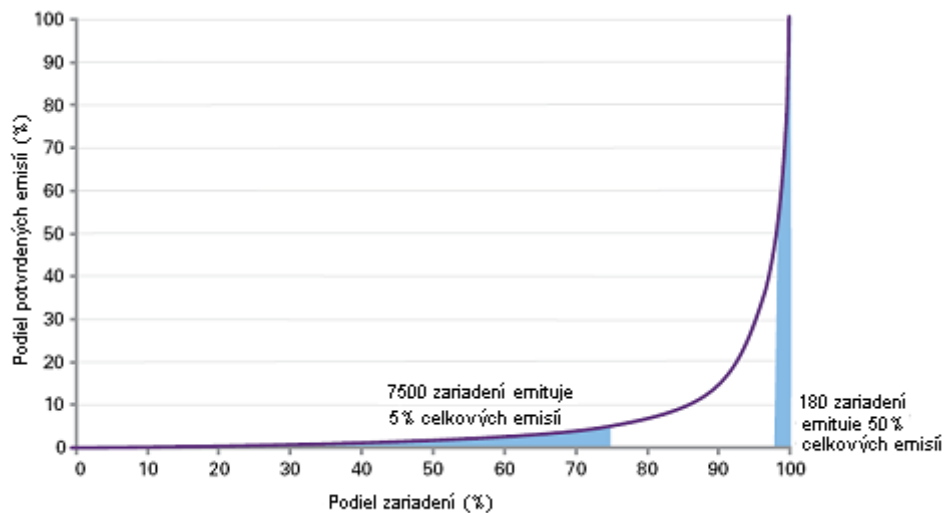
⁵COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS 20 20 by 2020 Europe's climate change opportunity. [online] Dostupné na internete:

<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0030:FIN:EN:PDF>>

⁶KETTNER, A. KÖPPL, S. P. SCHLEICHER, G. THENIUS> Stringency and Distribution in the EU Emissions Trading Scheme – First Evidence. In: *Climate Policy*, roč. 8, 2008, č. 1. ISSN 1469-3062

⁷Tamtiež

Graf č.1: Rozdelenie a veľkosť zariadení s ohľadom na overené emisie /priemer 2005-2006/

Zdroj: C. KETTNER, A. KÖPPL, S. P. SCHLEICHER, G. THENIUS: Stringency and Distribution in the EU Emissions Trading Scheme – First Evidence.

Z tohto dôvodu, opatrenia v balíku umožňujú členským štátom vynechať z EU ETS zariadenia, ktoré sú menšie ako 25MW, a ktoré emitujú menej ako 10 000 t CO₂ ročne, v prípade, že prijmú opatrenia, ktorými sa dosiahne ekvivalentný príspevok k zníženiu emisií. Na tomto základe by bolo vynechaných viac ako 4000 zariadení, pričom zníženie podielu emisií pokrytých EU ETS by bolo menej ako 1%.⁸

Návrh pre tretiu fázu ohlasuje koniec Národných alokačných plánov a harmonizáciu určovania stropov a alokačných pravidiel. Návrh tretej fázy signalizuje tiež zásadnú zmenu vo filozofii alokácií smerom k aukciám emisných povolení.⁹ Vzhľadom na uvádzané skutočnosti spomínané v skoršej časti tejto kapitoly, toto považujeme za obrovský progres.

Najväčším politickým "obchodom", ktorý umožnil spustenie EU ETS bolo, že si členské štáty ponechajú právo alokovať povolenia, a to že budú vydávať väčšinu týchto povolení zadarmo. To nebude viac platiť. Namiesto toho, aby 30 alebo viac krajín vytváralo svoje vlastné plány ako rozdeľovať veľké množstvo hodnotných povolení svojmu priemyslu, alokačné pravidlá by mali byť schválené centrálnou a väčšina princípov je stanovená práve v návrhu Komisie. Počiatkové odozvy ukazujú, že pravdepodobne žiadna krajina nebude klásť odpor zrušeniu Národných alokačných plánov alebo centralizácii moci, ktorú toto znamená.¹⁰

Dôvodom tohto je jednoducho fakt, že proces Národných alokačných plánov sa ukázal taký komplikovaný a problémový, že väčšina členských štátov bude rada, že bude

⁸Tamtiež

⁹Návrh SMERNICE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY ktorou sa mení a dopĺňa smernica 2003/87/ES s cieľom zlepšiť a rozšíriť systém Spoločenstva na obchodovanie s emisnými kvótami skleníkových plynov z 23.1.2008. [online] Dostupné na internete:

<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0016:FIN:SK:PDF>>

¹⁰Carbon Trust : Cutting Carbon in Europe- The 2020 plans and the future of the EU ETS, UK, 2008 [online] Dostupné na internete: <<http://www.carbontrust.co.uk/Publications>>

zrušený. Rokovanie o alokáciách sa ukázalo ťažkopádne, sporné, náročné na čas a s neuspokojivými výsledkami.

Táto skutočnosť je aj teoreticky podložená. Porter ¹¹ uvádza, že decentralizovaný systém obchodovania s emisnými povoleniami nechá alokáciu povolení v kompetencii členských štátov. Nedostatok harmonizácie bude viesť každý štát k alokácii povolení vo svetle celkových alokácií v „konkurenčných“ krajinách. Týmto spôsobom budú štáty inklinovať k znižovaniu environmentálnej ambicióznosti v snahe vyhnúť sa strate konkurencieschopnosti.

Schopnosť štátov určiť vhodné alokácie bola brzdená nátlakom lobistických skupín, v ktorých silnou zbraňou bolo tvrdenie, že ostatné členské štáty zaobchádzajú miernejšie s ich konkurentmi. Jednotlivé členské štáty nemali dostatočný časový priestor pre vzájomnú koordináciu svojich aktivít, čo viedlo k tomu, že podliehali lobistickým tlakom na národnej úrovni. Toto do istej miery viedlo k tzv. „pretekom ku dnu“ /z angl. race to the bottom/, obzvlášť mimo energetického sektoru.¹² Vo väčšine členských štátov, väčšina ostatných sektorov nakoniec dosiahla alokácie veľmi blízko k ich plánovaným potrebám, negujúc tak cieľ systému nastoliť zmenu. Členské štáty sa tak snažia chrániť vlastný priemysel poskytujúc mu štedré alokácie.

Návrh tretej fázy kodifikuje de facto harmonizáciu stanovovania stropov, čo vedie k ďalšiemu logickému kroku, návrhu harmonizovať samotné alokačné pravidlá. V skutočnosti toto znamená obrovskú centralizáciu moci v miere, ktorú členské štáty EÚ odmietali niekoľko dekád. Avšak spolu so zlou skúsenosťou pri NAPs v druhej fáze, ďalšie dve skutočnosti spravili túto centralizáciu „stráviteľnejšiu“: progres smerom k dlhodobému cieľu liberalizácie európskych trhov elektrickej energie a popri tom výrazný posun v politickej akceptácii aukcií. Ako čoraz viac štátov implementuje európsku smernicu ohľadom liberalizácie, fenomén podnikov dosahujúcich obrovské zisky zo spôsobu akým EU ETS funguje sa bude rozširovať stále viac. Toto je politicky neakceptovateľné a hlavné energetické podniky to postupne uznávajú. Viac centralizovaný a harmonizovaný systém poskytne Európskej komisii a Európskemu súdnemu dvoru významnú autoritu a silu kontrolovať a monitorovať alokačný proces. Spoločné procedúry a kritériá pre alokáciu povolení budú vyvažovať dynamiku pretekov ku dnu medzi členskými štátmi a posunú ich k vyššej environmentálnej ambicióznosti. Naopak decentralizovaný EU ETS by viedol k nízkym environmentálnym cieľom¹³

¹¹PORTER, G.: Trade competition and pollution standards: „Race to the bottom“ or „stuck at the bottom“? In: *Journal of Environment and Development*, roč. 8, 1999, č.2, s. 133-151. ISSN 1552-5465

¹²K fenoménu tzv. „Race to the bottom“ dochádza v krajinách strednej a východnej Európy, keď sa štáty predbiehajú pri poskytovaní úľav zahraničným investorom v snahe prilákať čo najviac priamych zahraničných investícií v porovnaní s okolitými štátmi. S daným fenoménom sa tiež stretávame pri vytváraní Národných alokačných plánov zo strany jednotlivých členských štátov EÚ.

¹³SKJAERSETH, J.B. - WETTESTAD, J.: *Implementing EU emissions trading: success or failure?* 2008 [online] Dostupné na internete:

<http://www.allacademic.com//meta/p_mla_apa_research_citation/1/7/8/6/0/pages178607/p178607-1.php>

Napriek výraznému posunu smerom k aukciám, balík¹⁴ navrhuje určité výnimky, kedy bude naďalej použitá voľná alokácia. Obávame sa však, že daných výnimiek bude viac ako je skutočne potrebné. Samotné výnimky poskytujú priestor pre činnosť lobistických skupín. Už v súčasnosti sa nemecká kancelárka Angela Merkelová ostro vyjadrila za podporu ťažkého priemyslu v Nemecku a za jeho úľavy v rámci EU ETS po roku 2012. Sme však toho názoru, že takéto výnimky majú celkový zámer Európskej únie, dosiahnuť zmenu vo výrobnospotrebných vzorcoch správania, zabraňujú celkovej internalizácii externých nákladov a bránia tak dosahovanie trvalo udržateľného rozvoja.

Isté výnimky sa tiež majú týkať sektorov, ktoré môžu čeliť riziku úniku uhlíka /z angl. carbon leakage/, kedy domáca výroba presúva do krajín ktoré sú nie je zahrnuté do EU ETS a ktoré nemajú záväzky vyplývajúce z Kjótskeho protokolu.

Aukcie povolení od tretej fázy fungovania EU ETS predstavujú radikálnu zmenu. Do roku 2020 je pre aukcie stanovený cieľ 100% pre väčšinu sektorov a mali by byť okamžitou skutočnosťou pre výrobcov energie¹⁵. Celkové príjmy z aukcií budú značné. Komisia odhadla, že ak by všetky povolenia boli získavané na základe aukcií, príjem by mohol dosiahnuť 70 miliárd EUR ročne do roku 2020. V praxi, príjmy budú rásť s cenou uhlíka, klesať s počtom zariadení, ktoré získajú povolenia zadarmo a budú tiež klesať, ak tieto sektory budú rásť rýchlejšie ako energetický sektor.

Ďalšou spornou oblasťou bude potenciálne využitie príjmov získaných z aukcií. Nie je navrhované, aby boli tieto príjmy alokované centrálné, napriek tomu návrh hovorí, že by členské štáty mali minimálne 20% získaných príjmov využiť na ciele spojené s klimatickými otázkami a to aj v medzinárodnom meradle. Podľa nášho názoru by všetky tieto finančné zdroje mali byť využité na tieto účely. Možnosti siahajú od podpory vedy a výskumu, aplikácii technológií, využitia obnoviteľných zdrojov energie až po zabránenie odlesňovaniu obzvlášť v rozvojových krajinách.

Zo všetkých zložitých otázok vyplývajúcich z opatrení na posilnenie EU ETS najcitlivejšie sú tie, ktoré sa týkajú dopadov na konkurencieschopnosť a spomínaný potenciálny „únik uhlíka“- carbon leakage¹⁶

V návrhu, hlavné otázky a možnosti pre zabráneniu týmto únikom uhlíka boli odložené na ďalšie uváženie, pretože hlavné možnosti vyzerať bud' neefektívne alebo sú

¹⁴Návrh SMERNICE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY ktorou sa mení a dopĺňa smernica 2003/87/ES s cieľom zlepšiť a rozšíriť systém Spoločenstva na obchodovanie s emisnými kvótami skleníkových plynov z 23.1.2008. [online] Dostupné na internete:

<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0016:FIN:SK:PDF>>

¹⁵Návrh SMERNICE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY ktorou sa mení a dopĺňa smernica 2003/87/ES s cieľom zlepšiť a rozšíriť systém Spoločenstva na obchodovanie s emisnými kvótami skleníkových plynov z 23.1.2008. [online] Dostupné na internete:

<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0016:FIN:SK:PDF>>

¹⁶Netherlands Research Programme on Climate Change:Spillovers of Climate Policy - An assessment of the incidence of carbon leakage and induced technological change due to CO2 abatement measures. Amsterdam, 2004. [online] Dostupné na internete: <<http://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/500036002.pdf>>

v súčasnosti politicky neakceptovateľné. Štandardný prístup v balíku Komisie je, že sektory identifikované ako rizikové kvôli úniku uhlíka by získali 100% voľnej alokácie. Avšak toto nie je nevyhnutne efektívne riešenie. Európska komisia chce navrhnúť svoje riešenie do roku 2011.

Existujú tri hlavné možnosti riešenia tohto problému a to: podmienená voľná alokácia, prispôsobenie na hranici a sektorové dohody. V nasledujúcom texte tieto spôsoby podrobne popisujeme.

A: Podmienená voľná alokácia

Prvý prístup je urobiť voľnú alokáciu podmienenú pri istých priemyselných rozhodnutiach. Návrh tretej fázy EU ETS už zakotvuje takýto prístup vzhľadom na investičné rozhodnutia. Špeciálne pravidlá na stiahnutie povolení zo zariadení, ktoré sa zatvoria a na poskytnutie voľných povolení pre nových účastníkov môžu zabrániť zatvoreniu zariadenia a chrániť nové investície pred nákladmi uhlíka. Avšak znova, toto naplno nerieši problém. Kapitálové investície by mohli byť ozdravené predajom buď produktov alebo povolení, takže stimul pre dovoz produktov a predaj prebytkových povolení znížením objemu výroby / avšak nie zatvorením zariadenia/ by zostal. Navyše, takéto pravidlá znižujú účinnosť systému. Zabraňujú zatvoreniu starých, neefektívnych zariadení a nepriamo dotujú výstavbu nových uhlíkovo-intenzívnych zariadení. Pre schému zameranú na poskytovanie trhovo-orientovaných stimulov na zníženie CO₂ v európskom priemysle je to zničujúci kompromis. Takáto podmienená voľná alokácia ako spôsob podpory konkurencieschopnosti a boja proti úniku uhlíka má byť posledná možnosť riešenia tohto problému. Ďalšie zložitosti obklopujú návrhy riešiť dané úniky tým, že sa alokácia podmieni aktuálnymi produkčnými rozhodnutiami. Toto sa zvyčajne nazýva ako alokácia založená na intenzite alebo outpute. Podnik by dostal voľné povolenia v pomere k určitému indikátoru aktivity, zvyčajne je navrhovaný output. Takýto prístup zahŕňa ex-post prispôsobovanie alokácií povolení, prispôsobovanie po pôvodnej alokácii na základe prebiehajúcich produkčných rozhodnutí. V súčasnosti je tento spôsob nelegálny v rámci systému EU ETS, ktorý sa zameriava na absolútny strop /z angl. cap/. Environmentálna obava ohľadom tohto prístupu, je, že viac nestanovuje absolútny limit emisií. Limit sa zvyšuje ak podnik produkuje viac produktov. Je to preto široko prezentované a odmietané, ako vyjadrujúce víťazstvo ekonomických nad environmentálnymi úvahami, víťazstvo peňazí nad prírodou. Firma by tak nepremietala svoje náklady na znižovanie CO₂ do svojich produktov. To by bránilo spotrebiteľom vidieť, ktoré produkty sú najviac uhlíkovo-intenzívne. Toto je nezdravý výsledok v kontexte výzvy, ktorá vyžaduje, aby cenové signály boli súčasťou mechanizmu, ktorý by zabezpečil postupné výrazné zníženie emisií. Následne môžeme konštatovať, že voľná alokácia, podmienená alebo nie, je ďaleko od dobrého riešenia problémov „úniku uhlíka“.¹⁷

¹⁷Carbon Trust : Cutting Carbon in Europe- The 2020 plans and the future of the EU ETS, UK, 2008 [online] Dostupné na internete: <<http://www.carbontrust.co.uk/Publications>>

B: Prispôsobenie na hranici /z angl. Border adjustment/¹⁸

Ďalším prístupom pre riešenie „úniku uhlíka“ by mohlo byť to, že by vláda zaviedla tzv. „prispôsobenia“ na hranici EU v snahe kompenzovať za rozličné uhlíkové náklady. Intenzívne debaty vo finálnej fáze vypracovania balíka EÚ sa zameriavali na to, či môže Európa jednostranne prijať takúto ochranu na hranici. Rozsah úniku uhlíka v kľúčových sektoroch však neoprávňuje náhlu akciu. Podľa všetkého je čas hľadať multilaterálne dohodnuté riešenia.¹⁹ Konečný balík návrhu Komisie odkladá akékoľvek rozhodnutie ohľadom prístupu k únikom uhlíka do roku 2011.

„Prispôsobenie na hraniciach“ sa snaží zabezpečiť, aby cena produktov na určitom trhu nebola skreslená odlišnými uhlíkovými nákladmi, ktoré závisia od toho, kde sú produkty vyrobené. Pre exporty z Európy do regiónov bez ekvivalentnej uhlíkovej regulácie, náklady EU ETS by boli odškodnené na hraniciach, účinným odstránením uhlíkových nákladov z exportujúceho produktu. Pre importy do Európy, uhlíkové náklady by boli pridané, aby odrážali emisie spôsobené počas výroby v zahraničí. Hlavnou obavou je kompatibilita s pravidlami WTO. V skutočnosti tieto môžu byť prekvapujúco nejednoznačné. Zatiaľ čo exportné refundácie a importné tarify sú proti všeobecným cieľom obchodnej liberalizácie ako sú zakotvené v dohodách WTO, dohody sa ich snažia znižovať skôr ako úplne eliminovať. Obsahujú mnoho klauzúl, vrátane environmentálnej ochrany, na základe ktorých môžu byť založené rôzne výnimky. Avšak takmer akákoľvek snaha zaviesť ich v praxi by pravdepodobne znamenala právnu a politickú výzvu a mohla by viesť k odvetným opatreniam.

Pre dovozy do Európy, EÚ môže uvažovať nad dvomi širokými typmi možností ako zabezpečiť, aby všetky konkurujúce produkty z citlivých odvetví niesli náklady uhlíka na európskom trhu. Jednou z možností je, že EÚ môže pridať uhlíkové náklady na hranici. V skutočnosti ide o importnú tarifu uvalenú na základe zhmotneného uhlíku alebo odhad určitého smerného ukazovateľa pre typické emisie u podobných produktov. Druhou možnosťou je rozšírenie rozsahu EU ETS s cieľom zahrnúť emisie z produkcie bez ohľadu na to kde sú produkty vyrobené a to prostredníctvom žiadosti na importérov, aby odovzdali povolenia ekvivalentné emisiám vytvorených pri výrobe daných produktov. Druhá možnosť je evidentne rovnocennejšia, čo sa týka zaobchádzania s importérmi a exportérmi a ukazuje sa ako prístup najviac diskutovaný. Avšak, takmer akýkoľvek jednostranný prístup by bol považovaný za extrémny zo strany obchodných partnerov Európy.²⁰

¹⁸ Redefining progress: The Role of Border Tax Adjustments in Environmental Taxation: Theory and U.S. Experience. Amsterdam, 1998. [online] Dostupné na internete:

<http://www.rprogress.org/publications/1998/BTA_1998.pdf>

¹⁹ Carbon Trust: EU ETS impacts on profitability and trade: a sector by sector analysis, UK, 2008 [online] Dostupné na internete: <<http://www.carbontrust.co.uk/Publications>>

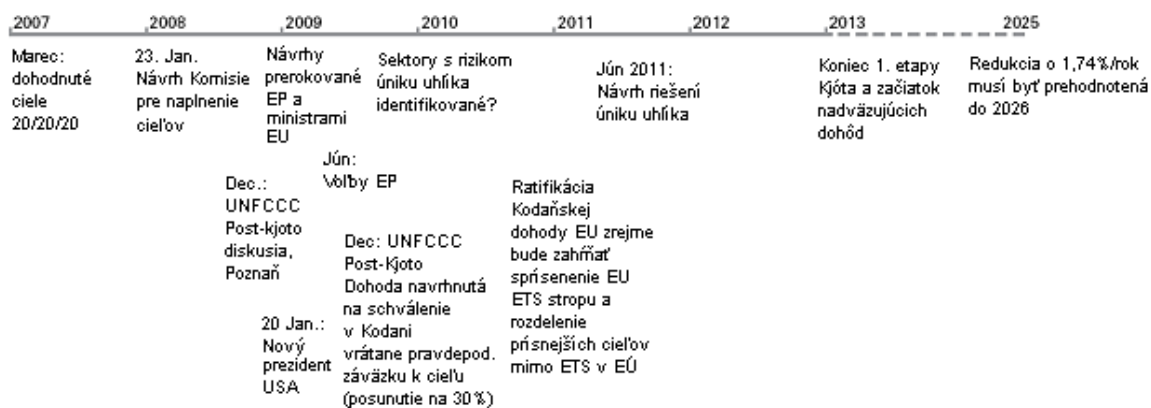
²⁰ Carbon Trust : Cutting Carbon in Europe- The 2020 plans and the future of the EU ETS, UK, 2008 [online] Dostupné na internete: <<http://www.carbontrust.co.uk/Publications>>

C: Sektorové dohody

Posledný prístup ako riešiť úniky uhlíka by bolo dosiahnutie dohody na globálnej úrovni s ohľadom na určité zainteresované sektory. Sektorové dohody sa stali horúcou otázkou a boli oficiálne navrhnuté japonskou vládou vo februári 2008. Problémom je, že nie sú jednoznačne jasné otázky riadenia a zodpovednosti.

Môžeme zhrnúť, že balík Európskej Komisie zameraný na transformáciu na nízkouhlíkovú ekonomiku v Európe je veľký, odvážny krok správnym smerom. Obzvlášť časť balíka týkajúca sa EU ETS by mala byť prijatá do legislatívy EÚ do jari 2009, aj keď ostatné časti sa budú riešiť dlhšie. Navrhované zmeny EU ETS po roku 2012 riešia isté slabé miesta existujúceho systému: zavádzajú dlhšie obdobie obchodovania v snahe zvýšiť dôveru investorov, rozširujú rozsah s cieľom zahrnúť viac činností, presun k harmonizovaným pravidlám stopy a alokácie v rámci Európy, zvyšujú úlohu aukcií v snahe znížiť zisk a vyhnúť sa nezdravým stimulom a iným problémom spojených s pokračujúcou vysokou úrovňou voľných alokácií. Nasledovný graf ponúka časový sled jednotlivých činností.

Graf č. 2: Časový harmonogram pre dohodu

Dôležitou vnútornou hnacou silou v časovom harmonograme je snaha o základnú úroveň istoty pre investorov tak skoro ako je možné a voľby do Európskeho parlamentu v lete 2009. Externé hnacie sily zahŕňajú prezidentské voľby v Spojených štátoch a konferenciu v Kodani v decembri 2009, ktorá je s cieľom dosiahnuť globálnu dohodu, ktorá by bola ratifikovaná a vstúpila by do platnosti v čase zabezpečujúcom kontinuitu po roku 2012. Z týchto perspektív by bolo veľmi hodnotné, keby časť balíka Komisie týkajúca sa EU ETS bola prijatá do konca roku 2008, najneskôr do jari 2009. To by poskytlo investorom dôveru ohľadne smerovania politiky ako platformy pre investície v EÚ do roku 2020 a neskôr. Tiež by to predstavovalo významný signál novej americkej administratívy o záväzkoch a očakávaniach EÚ a tiež by to bol ústredný bod okolo ktorého by sa mohli sústrediť rokovania v Kodani.²¹

Zoznam použitej literatúry

COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE COUNCIL AND THE EUROPEAN PARLIAMENT - Climate change - Towards an EU Post-Kyoto strategy Dostupné na internete: <http://209.85.135.104/search?q=cache:3ypRABP9D88J:aei.pitt.edu/6815/+COMMUNICATIO+N+FROM+THE+COMMISSION+TO+THE+COUNCIL+AND+THE+EUROPEAN+PARLIAMENT+-+Climate+change+-+Towards+an+EU+Post-Kyoto+strategy&hl=sk&ct=clnk&cd=1&gl=sk&client=firefox-a>

Návrh SMERNICE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY ktorou sa mení a dopĺňa smernica 2003/87/ES s cieľom zlepšiť a rozšíriť systém Spoločenstva na obchodovanie s emisnými kvótami skleníkových plynov z 23.1.2008. [online] Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0016:FIN:SK:PDF>

Carbon Trust: Cutting Carbon in Europe - The 2020 plans and the future of the EU ETS, UK, 2008[online] Dostupné na internete: <http://www.carbontrust.co.uk/Publications>

COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS 20 20 by 2020 Europe's climate change opportunity. [online] Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0030:FIN:EN:PDF>

²¹Carbon Trust : Cutting Carbon in Europe- The 2020 plans and the future of the EU ETS, UK, 2008[online] Dostupné na internete: <http://www.carbontrust.co.uk/Publications>

KETTNER, A. KÖPPL, S. P. SCHLEICHER, G. THENIUS> Stringency and Distribution in the EU Emissions Trading Scheme – First Evidence. In: *Climate Policy*, roč. 8, 2008, č. 1. ISSN 1469-3062

PORTER, G.: Trade competition and pollution standards: „Race to the bottom“ or „stuck at the bottom“? In: *Journal of Environment and Development*, roč. 8, 1999, č.2, s. 133-151. ISSN 1552-5465

SKJAERSETH, J.B. - WETTESTAD, J.: *Implementing EU emissions trading: success or failure?* 2008 [online] Dostupné na internete:

http://www.allacademic.com//meta/p_mla_apa_research_citation/1/7/8/6/0/pages178607/p178607-1.php

Netherlands Research Programme on Climate Change:Spillovers of Climate Policy - An assessment of the incidence of carbon leakage and induced technological change due to CO2 abatement measures. Amsterdam, 2004. [online] Dostupné na internete: <<http://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/500036002.pdf>>

Redefining progress: The Role of Border Tax Adjustments in Environmental Taxation: Theory and U.S. Experience. Amsterdam, 1998. [online] Dostupné na internete:

<http://www.rprogress.org/publications/1998/BTA_1998.pdf>

Carbon Trust: EU ETS impacts on profitability and trade: a sector by sector analysis, UK, 2008 [online] Dostupné na internete: <<http://www.carbontrust.co.uk/Publications>>

Ing. Lucia Mojžišová, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Email: lucia.galova@euba.sk

Výhrady Slovenskej republiky k medzinárodným zmluvám

Ivana Mrázová

Abstrakt

Medzinárodné zmluvné právo je v súčasnosti určite jedným z najdôležitejších právnych odvetví. Svetové spoločenstvo sa snaží ako prostriedok riešenia súčasných problémov využívať medzinárodné zmluvy, ktoré okrem iných funkcií plnia aj funkciu kodifikačnú. Snahou spoločenstva je, aby bolo čo najviac štátov plnohodnotne viazaných medzinárodnými zmluvami a plnili tak z nich vyplývajúce záväzky. Preto aj inštitút výhrady k medzinárodnej zmluve, ako prvok, ktorý umožňuje vylúčenie alebo pozmenenie účinkov samotnej zmluvy, je častejšie ako v minulosti podrobený skúmaniu.

Kľúčové slová: medzinárodné zmluvné právo, Generálny tajomník Organizácie spojených národov, sukcesia, právne nástupníctvo, Medzinárodný súdny dvor, ochrana ľudských práv

Abstract

Nowadays the international law of contract is certainly one of the most important branches of law. World community strives to use international contracts as an instrument for solution of present problems. Beside other functions, international contracts have also codification function. The community's aim is to bind as many states as possible by international contacts in order to observe their obligations. Therefore also the institution of reservation to international contact, as an institution which enables exclusion or modification of the contact consequences, is more often subject to examination.

Key words: international law of contract, Secretary-general of the United Nations Organization, succession, legal succession, International Court of Justice, human rights protection

Slovenská republika ako jeden z nástupníckych štátov po bývalej Československej Federatívnej republike vyhlásením Národnej rady Slovenskej republiky z 3. decembra 1992 vyjadrila vôľu pokračovať v zmluvných záväzkoch, ktorými bola viazaná bývalá Česká a Slovenská Federatívna republika.

Uvedené vyhlásenie Národnej rady Slovenskej republiky ako aj následné vyhlásenie o vytvorení samostatnej Slovenskej republiky pripomína:

- postavenie Slovenskej republiky ako sukcesora ČSFR,
- vyjadruje snahu stať sa členským štátom v medzinárodných organizáciách, ktorých členom bola ČSFR ku dňu jej zániku,

- konštatuje, že Slovenská republika sa z titulu nástupníctva považuje za viazanú všetkými zmluvnými dokumentmi bývalej ČSFR a
- uvádza, že k prechodu zmluvného vzťahu dochádza zánikom ČSFR, t.j. 1. januára 1993.

Pre Slovenskú republiku bolo životne dôležité zabezpečiť kontinuitu právnych záväzkov vyplývajúcich z mnohostranných medzinárodných zmlúv, ktorými bola viazaná ČSFR, prostredníctvom inštitútu sukcesie. Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky postupne notifikovalo jednotlivým depozitárom mnohostranných medzinárodných zmlúv sukcesiu Slovenskej republiky do týchto zmlúv.

K 1. januáru 1993 bola Česká a Slovenská Federatívna republika zmluvnou stranou okolo 800 medzinárodných mnohostranných zmlúv. Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky diplomatickou nótou z 28. mája 1993 notifikovalo Generálnemu tajomníkovi OSN sukcesiu Slovenskej republiky do všetkých medzinárodných mnohostranných zmlúv, ktorých zmluvnou stranou bola bývala Česká a Slovenská Federatívna Republika a ktoré boli uložené u Generálneho tajomníka Organizácie Spojených národov, ako depozitára týchto zmlúv. Slovenská republika súčasne potvrdila sukcesiu aj do podpisov a výhrad, urobených bývalou ČSFR.

Slovenská republika vykonala revíziu a následné odvolávanie výhrad, ktoré uplatnilo bývalé Československo k mnohostranným medzinárodným zmluvám a formulovala vlastné výhrady a námietky. V tejto súvislosti je potrebné priblížiť niektoré z výhrad, ktoré Slovenská republika „zdedila“ po bývalej Československej socialistickej republike.

Otázky v prípade nástupníctva, spadajú do štyroch kategórií a možno ich podľa nich analyzovať.

1 Výhrady voči postupu pri riešení sporov

Podľa platného medzinárodného práva nemôže žiadny štát bez svojho súhlasu podliehať jurisdikcii žiadneho súdu alebo arbitrážneho tribunálu. Mnohé zmluvy preto obsahujú doložky, zakotvujúce súhlas strán s istou formou riešenia sporov, akou je napríklad jurisdikcia Medzinárodného súdneho dvora alebo arbitráž stáleho alebo ad hoc tribunálu. Tieto doložky sa vzťahujú len na spory týkajúce a výkladu alebo aplikácie zmluvy. Pokiaľ zmluvná strana nevysloví výhradu, že nie je viazaná ustanovením o riešení sporov, predpokladá sa, že súhlasí s jurisdikciou súdu alebo tribunálu uvedenou v takomto ustanovení.

Ustanovenia o riešení sporov, ku ktorým Československo uplatnilo výhrady a ktoré Slovenská republika prevzala v rámci právneho nástupníctva do mnohostranných medzinárodných zmlúv, boli väčšinou dvojakého druhu:

- výhrady, ktoré súhlasili s jurisdikciou jedného arbitra, alebo
- ad hoc tribunálu zvoleného obidvoma stranami.

Tribunál sa spravidla zostavuje tak, že každá zmluvná strana vymenuje jedného arbitra a takto vymenovaní dvaja arbitri vyberú tretieho. Ak je arbiter iba jeden, zmluvné strany sa na arbitrovi dohodnú. Väčšina zmlúv, ktoré bývalé Československo podpísalo,

obsahovala ustanovenia o arbitráži, ktoré ustanovilo, že strany sa dohodnú na arbitráži jedným alebo viacerými arbitrami.

Najpodstatnejší rozdiel medzi súdnym a arbitrážnym konaním však spočíva v tom, že súdne konanie prebieha pred stálym súdom a členovia a postupy súdu so vopred určené, zatiaľ čo arbitráž prebieha pred tribunálom alebo jediným arbitrom vymenovaným stranami pre tento konkrétny spor.

Československo zastávalo prax pristupovať k medzinárodným zmluvám s výhradou k tým článkom, ktoré umožňovali predložiť spor pred Medzinárodný súdny dvor na základe návrhu jednej sporovej strany. Zdôvodňovalo to tým, že by bolo v rozpore so štátnou zvrchovanosťou, aby bol štát podrobený jurisdikcii Medzinárodného súdneho dvora bez svojho výslovného súhlasu, len na základe návrhu iného štátu.

2 Výhrady voči mechanizmu výkonu ľudských práv

Najúčinnejšou formou ochrany ľudských práv sú mechanizmy medzinárodnej kontroly dodržiavania ľudských práv, ktoré predpokladajú možnosť štátov, či jednotlivcov, priamo sa obrátiť na medzinárodné orgány v prípade porušenia zmluvných záväzkov štátov v danej oblasti.

Slovenská republika generálnou sukcesiou prevzala i záväzky zo zmlúv v oblasti ochrany ľudských práv, ktoré na rozdiel od iných medzinárodných zmlúv regulujú zaobchádzanie štátu, zmluvnej strany, s jeho vlastnými občanmi na jeho území. Zmluvy o ľudských právach umožňujú jednotlivcom v prípade porušenia ich ľudských práv a základných slobôd obrátiť sa na medzinárodné inštitúcie a dovoľávať sa nápravy voči svojmu vlastnému štátu – na rozdiel od iných zmlúv, ktoré takúto možnosť poskytujú len štátom.

Pred rokom 1989 takýto postoj a neochotu súhlasiť s mechanizmom riešenia sporov v oblasti dohovorov o ľudských právach a jurisdikciou orgánov postihujúcich porušovanie ľudských práv, zaujalo aj Československo. ČSSR urobila výhradu nielen k Dohovoru o zabránení a trestaní zločinu genocídie, ale aj k Dohovoru o politických právach žien, k Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien, k Medzinárodnému paktu o občianskych a politických právach k Dohovoru o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie a k Dohovoru proti mučeniu a inému krutému a neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu.

Prvé tri dohovory obsahovali mechanizmus riešenia sporov prostredníctvom jurisdikcie Medzinárodného súdneho dvora, výhrady k týmto ustanoveniam už boli Slovenskou republikou odvolané.

Medzinárodným paktom o občianskych a politických právach bol zriadený Výbor pre ľudské práva, ktorého právomocou je posudzovať podania jednej zmluvnej strany o porušení paktu druhou zmluvnou stranou. Článok 41 umožňuje ktorejkoľvek zmluvnej strane paktu vyhlásiť uznanie tejto právomoci výboru. Československo pri prístupe k paktu v roku 1978 neurobilo vyhlásenie o uznaní právomoci výboru. Až Česká a Slovenská Federatívna republika 12. marca 1991 urobila takéto vyhlásenie a súčasne pristúpila k Opčnému protokolu k paktu, čím uznala právomoc výboru posudzovať sťažnosti zmluvných strán o porušení záväzkov,

vyplývajúcich z paktu, inými zmluvnými stranami a prijímať podania od jednotlivcov, ktorí tvrdia, že vo vzťahu k nim boli porušené ustanovenia paktu.

Taktiež Dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie zriadil Výbor na odstránenie rasovej diskriminácie, ktorý je oprávnený prijímať správy od zmluvných strán o neplnení ustanovení dohovoru zo strany iných zmluvných strán. Článok 14 dohovoru dáva možnosť zmluvnej strane urobiť vyhlásenie o uznaní právomoci výboru prijímať a posudzovať podania aj od jednotlivcov. Rovnako i v tomto prípade Československo odmietlo urobiť vyhlásenie, ktorým by uznalo právomoc výboru prijímať podania od jednotlivcov. Slovenská republika však takéto vyhlásenie urobila 17. marca 1995, čím uznala kompetencie výboru prijímať a posudzovať podania aj od jednotlivcov.

Dohovor proti mučeniu a inému krutému, neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu zriadil svojim článku 17 Výbor proti mučeniu. V súlade s článkom 20 dohovoru môže výbor dôverne prešetrovať informácie o systematickom mučení na území zmluvnej strany. Československo i v tomto prípade pri ratifikácii dohovoru urobilo výhradu k článku 20 a tým neuznalo právomoc výboru. Výhradu však odvolala Slovenská republika 17. marca 1995 a uznala tak právomoc Výboru proti mučeniu prešetrovať informácie týkajúce sa mučenia.

3 Výhrady k ustanoveniam o účasti štátov

Po druhej svetovej vojne sa pri uzatváraní mnohostranných medzinárodných zmlúv zaviedla prax zahŕňať do nich ustanovenia týkajúce sa kategórii štátov, ktoré majú právo stať sa ich zmluvnou stranou. Štandardným ustanovením bolo, že zmluvnou stranou sa môže stať každý členský štát OSN a jej špecializovaných agentúr, člen Medzinárodnej agentúry pre atómovú energiu, zmluvné štáty Štatútu Medzinárodného súdneho dvora a ktorýkoľvek iný štát, ak bol vyzvaný Valným zhromaždením OSN, aby sa stal zmluvnou stranou zmluvy.

Bývalý Sovietsky zväz a ostatné krajiny východného bloku zastávali názor, že každý štát je suverénny a preto má právo stať sa zmluvnou stranou akéhokoľvek medzinárodného dohovoru. Tento postoj krajiny východného bloku presadzovali aj počas Viedenskej konferencie v roku 1969, na ktorej bol prijatý Viedenský dohovor o zmluvnom práve. Ich návrh, aby predmetný dohovor obsahoval ustanovenie, že každý štát má právo stať sa zmluvnou stranou akejkoľvek medzinárodnej zmluvy však ostatné štáty nepodporili. Štáty východného bloku tak prijali politiku uplatňovania výhrad a vyhlásení k ustanoveniam obmedzujúcim účasť štátov na zmluvách. V súčasnosti tieto ustanovenia prakticky stratili svoje opodstatnenie vzhľadom na univerzálnosť členstva v OSN.

4 Výhrady voči koloniálnym ustanoveniam

V minulosti obsahovali medzinárodné zmluvy tzv. koloniálnu klauzulu, ktorá ustanovovala, či sa zmluva vzťahuje aj na koloniálne územia metropolitného štátu. Táto doložka buď priamo vymenovala koloniálne územia, na ktorých sa zmluva mala, resp. nemala vykonávať, alebo dávala zmluvnej strane možnosť, aby jednostranným úkonom rozšírila či zúžila platnosť zmluvy na všetky alebo len niektoré svoje koloniálne územia.

Koloniálne klauzuly mali najrôznejšie podoby. Najbežnejšou formou bola forma, podľa ktorej mohol metropolitný štát kedykoľvek vyhlásiť, že zmluva sa bude vzťahovať aj na jeho koloniálne územia, menej bežná forma stanovila, že zmluva sa bude vzťahovať na koloniálne územia metropolitného štátu alebo príslušného teritória len sú súhlasom tohto teritória alebo ak sa to vyžaduje na základe zvyklostí.

5 Aktuálne námietky proti výhradám uplatnené Slovenskou republikou

V prípade uplatnených výhrad, ktorými sa mení obsah či rozsah záväzkov upravených medzinárodnou zmluvou a vyhlásení zabezpečujúcich základné právne stanoviská SR, sa v Slovenskej republike postupuje rovnako ako pri prerokúvaní a schvaľovaní samotných medzinárodných zmlúv; výhradu musia schváliť tie orgány, ktoré vyslovili súhlas s tým, aby Slovenská republika bola zmluvou viazaná.

Aj napriek skutočnosti, že Slovenská republika je zmluvnou stranou všetkých dôležitých zmlúv o ľudských právach, v minulosti námietky proti výhradám iných štátov k týmto zmlúvam nevznášala.

Viedenský dohovor o zmluvnom práve, ktorý je súčasťou právneho poriadku Slovenskej republiky, upravuje vznášanie námietok, ktorými môžu zmluvné strany čeliť účinkom výhrad; neobsahuje však definíciu námietky a nedáva ani jednoznačnú odpoveď na celý rad otázok spojených s jej uplatňovaním, napr. či je potrebné vzniesť námietku proti výhrade, ktorá je nezlučiteľná s predmetom a účelom zmluvy.

V roku 2007 Slovenská republika vzniesla dve námietky. Prvá námietka bola vznesená voči výhrade Ománu a druhá voči výhrade Bruneja pri prístupe k Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien z roku 1979. Omán a Brunej formulovali vo vzťahu k uvedenému dohovoru všeobecnú výhradu vnútroštátneho práva; Omán ku všetkým ustanoveniam dohovoru, ktoré nie sú v súlade s islamskou šaríjou a s legislatívou platnou v Ománe a Brunej k ustanoveniam, ktoré môžu byť v rozpore s Ústavou Bruneja a so zásadami islamu ako oficiálneho náboženstva Bruneja. Obidva štáty tiež formulovali výhrady k niektorým konkrétnym ustanoveniam dohovoru.

Slovenská republika reagovala námietkami v stanovenej dvanásťmesačnej lehote, v ktorých vyhlásila, že všeobecné výhrady Ománu a Bruneja, týkajúce sa rozporu ustanovení dohovoru s vnútroštátnym právom Ománu a Bruneja a s islamskou šaríjou nedefinujú jasne pre ostatné zmluvné strany rozsah, v ktorom tieto štáty prijali záväzky podľa dohovoru, že výhrady voči konkrétnym ustanoveniam sú v rozpore s predmetom a účelom zmluvy a že Slovenská republika uplatňuje námietku voči uvedeným výhradám a ktoré v zmysle článku 19, písm. c) Viedenského dohovoru o zmluvnom práve považuje za neprípustné. Vznesená námietka však nebráni tomu, aby dohovor nadobudol platnosť vo vzťahu Slovenskej republiky a Ománu a Bruneja vo svojom celku, bez toho, aby dotknuté štáty mali prospech z uplatnených výhrad.

Záver

Medzinárodné zmluvné právo je v súčasnosti určite jedným z najdôležitejších právnych odvetví. Svetové spoločenstvo sa snaží ako prostriedok riešenia súčasných problémov využívať medzinárodné zmluvy, ktoré okrem iných funkcií plnia aj funkciu kodifikačnú. Snahou spoločenstva je, aby bolo čo najviac štátov plnohodnotne viazaných medzinárodnými zmluvami a plnili tak z nich vyplývajúce záväzky. Preto aj inštitút výhrady k medzinárodnej zmluve, ako prvok, ktorý umožňuje vylúčenie alebo pozmenenie účinkov samotnej zmluvy, je častejšie ako v minulosti podrobený skúmaniu.

Pred prijatím Viedenského dohovoru o zmluvnom práve z roku 1969 sa pri posudzovaní výhrad a ich prípustnosti a oponovateľnosti využívalo pravidlo jednomyseľného súhlasu štátov, strán zmluvy, s výhradou.

Prielom v oblasti úpravy výhrad k medzinárodným mnohostranným zmluvám nastal kodifikáciou pravidiel zmluvného práva a to prijatím Viedenského dohovoru o zmluvnom práve z roku 1969. Dohovor za výhradu považuje akékoľvek jednostranné vyhlásenie štátu uplatnené pri podpise alebo inom vyjadrení súhlasu štátu byť zmluvou viazaný, ktorého cieľom je modifikovanie alebo vylúčenie právneho účinku zmluvy alebo jej niektorých ustanovení pri ich použití vo vzťahu k tomuto štátu.

Slovenská republika vo svojej novodobej histórii pokračuje v praxi Československa, pokiaľ ide o vznášanie resp. nevznášanie námietok k výhradám a výkladovým vyhláseniam. Výhrady, ktoré Slovenská republika uplatnila, ich počet nie je veľký a vzhľadom na ich obsah, by nemali vyvolávať toľko námietok ako tomu bolo v minulosti. Väčšinou nie sú namierené voči postupu pri riešení sporov, voči ustanoveniam o účasti štátov, koloniálnym ustanoveniam, či mechanizmu výkonu ľudských práv.

Zoznam použitej literatúry

Aust, Anthony:

Modern Treaty Law and Practice, Cambridge University Press, 2000

Bowett, Derek William,:

Reservations to Non-Restricted Multilateral Treaties. BYIL. Vol. 48

Caha Zdeněk:

Právní význam výhrad k mnohostranným smlouvám a námietek proti nim, Studie z mezinárodního práva, Praha, sv. II, 1956

Čepelka, Čestmír:

Právo mezinárodních smuv, Vídeňská úmluva o smluvním právu (1969) s komentářem, UK v Praha - Nakladatelství Karolinum, Praha 1999

Čepelka, Čestmír, Šturma Pavel:

Medzinárodné právo verejné, Eurolex Bohemia, Praha 2003

Hlaváček, Ivo:

Výhrady k mnohostranným medzinárodným zmluvám, Nakladateľstvo Štroffek, Bratislava, 1998

Kollár, Milan:

Slovenská zmluvná prax, Centrum vzdelávania MPSVaR SR, 2007

McNair, A.D.:

The Law of Treaties, Clarendon Press, Oxford, 1961

Malenovský, Jiří:

Mezinárodní právo veřejné, Brno 1997

Mráz, Stanislav, Poredoš, František., Vršanský, Peter:

Medzinárodné verejné právo, Univerzita Komenského v Bratislave, PF, Vydavateľské oddelenie 2005

Potočný, Miroslav:

Medzinárodní právo veřejné, Zvláštní část, C.H.Beck, Praha 1996

Týč, Vladimír:

Právo medzinárodných smluv, Masarykova univerzita Brno 1995

Žourek Jaroslav:

Posudek Medzinárodného súdneho dvora ze dne 28. kvatna 1951 o výhradách k Úmluvě o zabránení a potrestání zločinu genociádia, Studie z medzinárodného práva, Praha, sv. II, 1956

JUDr. Ivana Mrázová

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Email: mrazova.ivana@gmail.com

Právne následky porušenia záväzkov medzinárodného práva – protiopatrenia štátov a sankcie medzinárodných organizácií

Kludia Pyteľová

Abstrakt

Problematika vynútenia medzinárodnoprávných záväzkov nenásilnými prostriedkami (prostriedkami bez použitia sily) predstavuje jednu z najmenej rozvinutých oblastí v medzinárodnom práve. Dva právne režimy sú relatívne známe – legálne nenásilné protiopatrenia štátov a donucujúce prostriedky medzinárodných organizácií bez použitia sily (sankcie bez použitia sily). Teória legálnych protiopatrení štátov sa považuje za prijateľnú a prípustnú formu tzv. „svojpomoci“. Právo štátu na legálne protiopatrenie, a teda na nápravu voči štátu, ktorý porušil medzinárodný záväzok a dopustil sa medzinárodného protiprávneho konania, predstavuje základné právo daného štátu. Sankcie medzinárodných organizácií ako kolektívne protiopatrenia sa uskutočňujú formou nenásilných represálií, retorií alebo formou ekonomického nátlaku.

Kľúčové slová: vynútenie medzinárodných záväzkov, medzinárodný záväzok, protiopatrenia štátov, sankcie medzinárodných organizácií, svojpomoc štátu.

Abstract

The problem of enforcement of the obligations of international law by non-forcible means (by means without use of force) represents one of the less developed areas in international law. Two legal regimes are relatively common – legal non-forcible countermeasures of states and means of compulsion of international organizations without use of force (non-forcible sanctions). The theory of legal countermeasures of states is considered to be an acceptable and tolerable form of so called „self-help“. The entitlement of a state to legal countermeasure, which means a remedy towards a state which has breached international obligation and committed internationally wrongful act, represents the basic right of the given state. The sanctions of international organizations as collective countermeasures are realized in a form of non-forcible reprisals, retorsion or through economic coercion.

Key words: enforcement of international obligations, international obligation, countermeasures of states, sanctions of international organizations, self-help of state.

Svojpomoc v medzinárodnom práve

Tradične štáty koexistujú v určitom právnom systéme, ktorý je tvorený na základe ich súhlasu. Štáty sú rovné a suverénne, pričom svoje záväzky proklamujú buď prostredníctvom zmluvy alebo na základe obyčaje.

Najviac nespokojností súvisiacich s medzinárodným právom sa týka práve nedostatku efektívneho donútenia. Očividným nedostatkom medzinárodného práva je absencia povinného súdneho procesu a obmedzená schopnosť medzinárodných organizácií uvaliť sankcie na narušiteľa. Na druhej strane je tento nedostatok nevyhnutný a pravdepodobný, čo vyplýva zo skutočnosti, že svet je rozdelený a existuje množstvo rozličných záujmov štátov, a teda nie je prekvapením, že štáty by netolerovali vyšší stupeň donucovacej autority sústredenej v rámci určitého centralizovaného systému. Bezpečnostná rada OSN má fakticky neobmedzenú donucovaciu moc podľa Charty OSN v záležitostiach mieru a bezpečnosti, ale táto moc je výrazne obmedzená požiadavkou jednotnosti stálych členov. Charta OSN dáva prednosť mierovým rozhodnutiam v prípade sporov, viac ako donúteniu. Ak je nevyhnutné môžu sa štáty, ktoré boli násilne poškodené podľa medzinárodného práva, uchýliť k sebaobrane alebo primeraným protioopatreniam. Charta neupravuje špeciálne otázku svojpomoci prostredníctvom mierových prostriedkov, ale ani nevylučuje jej použitie. Všeobecné medzinárodné právo povoľuje protioopatrenia len za určitých podmienok a v súlade s obmedzeniami nutnosti a proporcionality. V tejto súvislosti sa Medzinárodný súdny dvor vyjadril, že:

„Súd nemôže nebrať ohľad na základné právo každého štátu, ktorým je právo na „prežitie“, a tým sa uchýľuje k svojpomoci, v súlade s článkom 51 Charty OSN, keď je v stávke prežitie“.

Podstatou sebaobrany je svojpomoc. Právo na sebaobranu je zakotvené ako základné právo štátu na prežitie, avšak toto právo je možné využiť len za extrémnych okolností, v prípadoch ohrozenia. Svojpomoc je formou legitímnej istoty a reálnym prostriedkom, ktorý je možné použiť ak sú práva štátu porušené. Svojpomoc podľa medzinárodného práva môže mať rôzne podoby. Na prvom mieste sa môže dotknutý štát uchýliť k mierovým prostriedkom (prerušiť diplomatické styky alebo vyhlásiť cudzieho diplomata za personu non grata). Legitímna svojpomoc môže mať aj podobu prostriedkov s použitím sily, avšak v týchto prípadoch musí byť splnená požiadavka sebaobrany. Inými slovami, sebaobrana je povolenou formou „ozbrojenej svojpomoci“. Právo na sebaobranu je zakotvené v článku 51 Charty OSN, ktorý proklamuje:

Článok 51

„Ak dôjde k ozbrojenému útoku proti členovi Organizácie Spojených národov, nijaké ustanovenie tejto Charty neprekáža prirodzenému právu na individuálnu alebo kolektívnu sebaobranu, kým Bezpečnostná rada neurobí potrebné opatrenia na zachovanie medzinárodného mieru a bezpečnosti. Opatrenia urobené členmi organizácie pri vykonávaní tohto práva sebaobrany sa oznámia ihneď Bezpečnostnej rade a nijako sa nedotýkajú touto Chartou určenej právomoci a zodpovednosti Bezpečnostnej rady podnikať v každom

okamihu také akcie, aké považuje za potrebné na udržanie a obnovenie medzinárodného mieru a bezpečnosti.“

V Charte OSN, v článku 2(4) sa nachádza základné pravidlo zakazujúce hrozbu alebo použitie násilia v medzinárodných vzťahoch vytvárajúce „mašinériu“, ktorá má zabezpečiť presadzovanie a znovu zavedenie medzinárodného mieru a bezpečnosti. Zákaz použitia sily je formovaný ako kľúčové pravidlo súboru imperatívnych noriem medzinárodného práva (jus cogens), od ktorej sa štáty nemôžu odkloniť, ani opomenúť jej plnenie. Svojpomoc bola obmedzená na polovicu a to práve Chartou OSN. Štátom aj naďalej bolo povolené uskutočniť násilné akcie, ale len v rámci vlastnej obrany (resp. ochrany) ako odpoveď na ozbrojený útok proti územnej celistvosti a štátnej suverenite. Násilné použitie prostriedkov nad tento rámec bolo zakázané novým právnym režimom uplatneným Chartou OSN.

Sebaobrana ako právo

Článok 51 Charty OSN explicitne vyjadruje právo štátu na sebaobranu. Štát vystavený ozbrojenému útoku je preto legálne oprávnený uchýliť sa k násiliu. Sebaobrana znamená len de facto predpoklad (použitia sily), viac než skutočné právo (na použitie sily). Ale napriek tomu, je štát uplatňujúci sebaobranu oslobodený od povinnosti zdržať sa použitia sily proti agresorovi, pričom rozdiel medzi touto výnimkou a de jure právom je čisto formálny. Medzinárodné právo neukladá žiadnu povinnosť uplatniť sebaobranu. Štát vystavený ozbrojenému útoku môže, ale aj nemusí využiť svoje právo na sebaobranu. Toto právo je zakotvené vo všeobecnom medzinárodnom práve.

Sebaobrana ako „základné“ právo štátu

Článok 51 Charty OSN uznáva sebaobranu ako „základné“ právo štátu. V súčasnosti legálnym právom chápeme záujem chránený zákonom, pričom toto právo musí byť potvrdené v rámci právneho poriadku. Právo štátu na sebaobranu je medzinárodným zákonným právom, ktoré vyplýva zo suverenity štátu.

V rozsudku Medzinárodného vojenského tribunálu pre Ďaleký východ (Tokio, 1948) bolo vyjadrené, že „každé právo, medzinárodné alebo domáce, ktoré zakazuje podporu násilia, je nutne obmedzené právom na sebaobranu“.

Definícia protiopatrení

Po prvýkrát bol pojem „protiopatrenie“ použitý v roku 1978, a to arbitrážnym tribunálom v prípade Air Services Agreement, pričom tento termínom sa označovali nenásilné prostriedky. Neskôr sa vytvorili dva koncepty chápania tohto termínu:

1. protiopatrenia ako nenásilné prostriedky používajúce sa v medzinárodných vzťahoch,
2. protiopatrenia ako sankcie používané medzinárodnými organizáciami.

James Crawford vyjadril svoj názor týkajúci sa definície „protiopatrení“ ešte predtým než ho vyjadrila Komisia medzinárodného práva (ILC), a to takto: „legálne prinútenie nenásilnými prostriedkami vo forme protiopatrení“. V článkoch týkajúcich sa štátnej

zodpovednosti, ILC definovala protiopatrenia ako „nenásilné prostriedky použité poškodenými štátmi ako odpoveď na porušenie medzinárodného práva za účelom zabezpečiť ukončenie porušovania alebo ak je to nutné, aj reparáciu“. Nenásilné protiopatrenia môžu byť použité len ako odpoveď na medzinárodné protiprávne konanie a len v súvislosti so štátnou zodpovednosťou za takéto konanie. Ak sú tieto nenásilné prostriedky použité bez naplnenia týchto podmienok, štát, ktorý vystupuje v pozícii poškodeného subjektu, sa dopustí medzinárodného protiprávneho aktu a zakladá medzinárodnú zodpovednosť štátu, a pričom pripadá do úvahy použitie protiopatrení proti tomuto štátu. Podľa názoru ILC, protiopatrenia sú limitované dočasným neplnením jedného alebo niekoľkých medzinárodných záväzkov, ktoré má poškodený štát voči zodpovednému štátu. Cassese tvrdí, že skutočnosť porušenia medzinárodného práva legálne oprávňuje poškodený štát prehliadnúť vlastný medzinárodný záväzok, ktorý má voči zodpovednému štátu. Podľa názoru ILC, protiopatrenia nemajú v úmysle byť trestom za ilegálne konanie, ale sú inštrumentom slúžiacim na dosiahnutie vyhovujúceho stavu záväzku zodpovedného štátu. Protiopatrenia sú formou motívu, nie trestu.

Protiopatrenia sa nevyužívajú v týchto oblastiach medzinárodného práva:

- a) diplomatické právo,
- b) pravidlá *ius cogens*¹ alebo záväzky *erga omnes*,
- c) ľudské práva.

Protiopatrenie je možné použiť:

- a) ak bol spáchaný medzinárodný protiprávny čin, a teda existuje porušenie medzinárodného práva,
- b) bola predostretá predchádzajúca požiadavka na reparáciu („povinnosť poškodeného štátu vyzvať štát „porušiteľa“ na plnenie jeho zodpovednostnej povinnosti, oboznámiť ho so svojím zámerom prijať protiopatrenia a ponúknuť mu rokovania ešte pred ich začatím“²), teda ak bola splnená oznamovacia povinnosť poškodeného štátu,
- c) podmienky proporcionality a nevyhnutnosti
- d) protiopatrenie nesmie zasiahnuť do základných hodnôt medzinárodného spoločenstva, ktoré sú chránené kogentnými normami medzinárodného práva.

Medzinárodné právo požaduje, aby protiopatrenie bolo použité len ako odpoveď na medzinárodne protiprávne konanie, pričom je táto požiadavka potvrdzovaná v rámci praxe, doktrín a jurisprudencie.

Medzinárodným protiprávnym činom štátu je správanie pozostávajúce z konania alebo opomenutia konania,

- a) ktoré možno pripísať štátu podľa medzinárodného práva,

¹ „povinnosť reparácie má porušovateľ práva voči každému z členov medzinárodného spoločenstva, pretože každý z nich je porušením kogentnej normy tiež dotknutý vo svojom záujme, ktorý chráni kogentná norma“.

² Klučka, J.: Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť). Bratislava: Iura Edition 2008. S.212.

b) a ktoré spôsobilo porušenie medzinárodného záväzku štátom.

Primárnymi príkladmi protiopatrení sú napríklad pozastavenie alebo dočasné nevykonávanie zmluvných záväzkov, odklad súhlasu s obchodom alebo zmrazenie výhod štátu získaných na základe medzinárodných záväzkov. Paradigmou v rámci termínov Komisie pre medzinárodné právo je arbitážny rozsudok US-French Air Services z roku 1978. Arbitrážny tribunál sa vyjadril, že „ak vznikne situácia, v ktorej stanovisko jedného štátu má za následok porušenie medzinárodného záväzku druhým štátom, je prvý štát oprávnený (v rámci obmedzení uložených všeobecnými pravidlami medzinárodného práva) a prislúcha mu použitie sily na presadenie svojho práva prostredníctvom protiopatrení“.

Protiopatrenia sú odlišné od pozastavenia alebo ukončenia zmluvných záväzkov v znení článku 60 Viedenského dohovoru o zmluvnom práve z roku 1969. Opatrenia prijaté na základe čl. 60 sa dotýkajú podstatných legálnych záväzkov štátu, kým protiopatrenia sa ukladajú v súvislosti so zodpovednosťou štátu, ktorá vzniká ako následok porušenia medzinárodného záväzku. Ich cieľom je napraviť právny vzťah a ich použitie by malo byť vždy dočasné.

Represálie a retorzie

Poškodený štát môže použiť buď protiopatrenie alebo širšie spektrum mierových prostriedkov. Cieľom týchto prostriedkov môže byť:

- potrestanie zodpovedného štátu (represálie),
- pozastavenie medzinárodných záväzkov, ktoré patria zodpovednému štátu (retorzie).

Retorzia je konanie, ktoré sa netýka prerušenia medzinárodných záväzkov, ale každopádne sa používa ako odpoveď na protiprávne konanie. Akty retorzie môžu zahŕňať:

- zákaz alebo obmedzenie diplomatických stykov, alebo iných kontaktov,
- embargo,
- ukončenie dobrovoľných programov pomoci.

Protiopatrenie môže mať formu pozastavenia plnenia záväzkov vyplývajúcich z obchodnej zmluvy, kým akty ekonomickej retorzie sú založené na slobode štátu obchodovať alebo neobchodovať s iným štátom. Akt retorzie je nepriateľský, ale napriek tomu ide o legálne konanie dotknutého štátu proti agresorovi. Komisia pre medzinárodné právo spoločne s Medzinárodným súdnym dvorom odlišujú protiopatrenia od represálií, pričom tvrdia, že protiopatrenia sú pomocné, kým represálie sú trestné.

Opatrenia prijaté štátom, nie sú protiopatrením, ak nie sú výsledkom nenaplnenia medzinárodného záväzku, ale v danom prípade pôjde o akty retorzie. Na prvý pohľad sa to zdá zvláštne, že akty retorzie by mohli byť viac poškodzujúce než protiopatrenia. Ak sa akty retorzie neriadia špecifickým bilaterálnym právnym vzťahom medzi zodpovedným štátom

a poškodeným štátom, sú obmedzené podmienkami nevyhnutnosti a proporcionality a všeobecnými zásadami medzinárodného práva (napr. zakazujúcimi intervencie alebo porušovanie základných ľudských práv).

Retorziu môžeme definovať ako reziduálnu nápravu použiteľnú v prípade štátu poškodeného porušením medzinárodného práva, keď poškodený štát nemá voči zodpovednému štátu žiadne existujúce špecifické záväzky, ktoré by bolo možné pozastaviť.

Cassese definuje retorziu ako „represívne konanie, ktorým štát odpovedá neprijateľským konaním, ktoré nie je porušením medzinárodného práva, na

- A) porušenie medzinárodného práva, alebo na
- B) neprijateľský akt iného štátu.“

Príklady retorzií:

- zrušenie diplomatických stykov,
- prerušenie alebo obmedzenie obchodu/investícií,
- neposkytnutie ekonomickej pomoci,
- vyhostenie obyvateľstva,
- prísne pasové nariadenia.

Tieto prostriedky môžu byť oveľa viac poškodzujúce ako spravodlivo reštriktívna doktrína protiopatrení. Cassese cituje ako príklad retorzií - prostriedky použité roku 1989 USA proti Barme ako následok nedodržiavania ľudských práv (pozastavenie exportných licencií na vojenský materiál a zákaz bilaterálnej pomoci a nových investícií).

Sankcie

Mierové protiopatrenia, represálie a akty retorzií sa využívajú v medzinárodných vzťahoch. Vo všeobecnosti, represálie sú nelegálne, ak sú zneužitú za účelom potrestania alebo donútenia suverénnej vôle cieľového štátu a ak sú použité prostriedky, ktoré majú v úmysle dosiahnuť tento cieľ. Opatrenia potrestania alebo prinútenia nevyhnutné na donútenie zodpovedného štátu upustiť od nelegálneho konania, sú známe ako sankcie. Môžeme konštatovať, že všetky prostriedky, ktoré majú v úmysle vynútiť právo, sa môžu označiť ako sankcie.

Základné rozdiely medzi sankciami a protiopatreniami:

- 1.) sankcie sú veľmi špecifické opatrenia,
- 2.) protiopatrenia sú prostriedkami s dočasným účinkom a donucovacím charakterom, pričom sankcie majú konečný dopad a trestný charakter,
- 3.) sankcie majú vzorový charakter odporúčaný iným štátom, na rozdiel od protiopatrení,
- 4.) vo všeobecnosti, protiopatrenia sú používané individuálnymi štátmi a sankcie sú ukladané v rámci kolektívneho kontextu, medzinárodnými organizáciami.

Napríklad, Bezpečnostná rada uvalila prostredníctvom Rezolúcie 1343 sankcie v roku 2001 na Libériu a prostredníctvom Rezolúcie 1132 uložila sankcie proti povstaleckému hnutiu v Sierra Leone.

OSN poskytlo samo sebe významnú silu, aby mohlo uložiť členským štátom záväzok na použitie mierových prostriedkov proti „neposlušným“ členom v súlade s článkom 41 Charty. A navyše existuje neistota, ktorá vzniká medzi inštitucionálnou úrovňou (predstavovanou medzinárodnými organizáciami) a obyčajovou úrovňou medzinárodného práva, prejavujúca sa nedostatkom jasnosti vo vzťahu medzi všeobecnou organizáciou (OSN) a inými organizáciami. Článok 53(1) Charty OSN dáva možnosť použitia nenásilných prostriedkov regionálnymi organizáciami, ale ak ide o násilnú akciu je potrebný súhlas Bezpečnostnej rady OSN.

Literatúra

- [1] Azud, J. Medzinárodné právo. Bratislava: VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2003.
- [2] Čepelka, Č. – Šturma, P. Mezinárodní právo veřejné. Praha: Eurolex Bohemia, 2003.
- [3] Klučka, J. Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť). Bratislava: Iura Edition 2008.
- [4] Malenovský, J. Mezinárodní právo veřejné (obecná časť). Brno: Nakladatelství Doplněk, 1997.
- [5] Mráz, S.- Poredoš, F. – Vršanský, P. Medzinárodné verejné právo. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2005.
- [6] Mráz, S. Medzinárodné právo verejné. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB 2007.
- [7] Potočný, M. – Ondřej, J. Obecné mezinárodní právo v dokumentech. Praha: C.H.Beck, 2000.
- [8] Tomko, J. a kol. Medzinárodné verejné právo. Bratislava: Obzor, 1988.

Mgr. Klaudia Pytelová

Katedra medzinárodného práva

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

klaudiapytelova@hotmail.com

Medzinárodnoprávne súvislosti pojmu právo občana EÚ na konzulárnu ochranu

Peter Rosputinský

Abstrakt

Právo občana EÚ na konzulárnu ochranu patrí k dôležitým, no súčasne málo poznaným právam vyplývajúcim občanom jednotlivých štátov z členstva ich štátov v EÚ. Cieľom tohto príspevku je podať základnú charakteristiku obsahu práva občana EÚ na konzulárnu ochranu a následne sa zamyslieť nad vybranými medzinárodnoprávnymi súvislosťami týkajúcimi sa tohto práva, keďže jeho realizácia nie je a ani nikdy nebude možná výlučne iba vo sfére komunitárneho a vnútroštátneho práva.

Kľúčové slová: Konzulárna ochrana, Európska únia, medzinárodné právo

Abstract

The right of the EU citizen to consular protection belongs to important but less recognized rights arising from the state's membership of the EU. The aim of this article is to give the basic characteristic of the content of the right of the EU citizen to consular protection and subsequently to consider some international legal connections related to that right because of the impossibility to exercise that right only within European law and/or domestic law.

Key words: Consular protection, European Union, international law

Úvod

Jedným z práv vyplývajúcich z občianstva Európskej únie (ďalej len „EÚ“) je právo na konzulárnu ochranu spočívajúce v práve občana EÚ využiť konzulárnu pomoc diplomatickej misie alebo konzulárneho úradu ktoréhokoľvek iného členského štátu EÚ.

Vyššie uvedené právo je upravené predovšetkým v Zmluve o založení Európskeho spoločenstva (ďalej len „Zmluva o ES“) a Charte základných práv Európskej únie (ďalej len „Charta“). Podľa súčasného znenia Článku 20 Zmluvy o ES *„každý občan EÚ má na území tretej krajiny, v ktorej sa nenachádza diplomatické zastupiteľstvo členského štátu, ktorého je štátnym príslušníkom, právo na poskytnutie ochrany diplomatickými alebo konzulárnymi úradmi ktoréhokoľvek iného členského štátu a za tých istých podmienok ako štátni príslušníci daného štátu. Členské štáty dohodnú medzi sebou potrebné pravidlá a začnú medzinárodné rokovania potrebné na zabezpečenie tejto ochrany“*. Podľa Článku 46 Charty nazvanom Diplomacia a konzulárna ochrana *„každý občan EÚ má na území tretej krajiny, v ktorej sa nenachádza zastúpenie členského štátu, ktorého je štátnym príslušníkom, právo na*

poskytnutie ochrany diplomatickými alebo konzulárnymi orgánmi ktoréhokoľvek iného členského štátu za rovnakých podmienok ako štátni príslušníci takéhoto štátu“. Z citovaných ustanovení vyplýva, že právo občana EÚ na konzulárnu ochranu je vymedzené iba rámcovo a pre svoju realizáciu vyžaduje vytvorenie ďalších noriem jednak v rámci komunitárneho práva a jednak v rovine medzinárodného práva. Doterajší pomalý vývoj v tejto oblasti je potvrdením toho, že konkretizácia spôsobov dosiahnutia uvedeného práva občanov EÚ predstavuje viac ako zložitú otázku.

Základná charakteristika práva občana EÚ na konzulárnu ochranu

Obsah práva garantovaného Článkom 20 Zmluvy o ES je konkretizovaný v rozhodnutí predstaviteľov vlád členských štátov z 19.12.1995 o ochrane občanov Európskej únie prostredníctvom diplomatických a konzulárnych zastúpení (95/553/ES)¹. Podľa jeho Článku 1 *„každý občan Európskej únie má nárok na konzulárnu ochranu ktoréhokoľvek diplomatického alebo konzulárneho zastúpenia členského štátu, ak v mieste, v ktorom sa nachádza, nemá jeho vlastný členský štát alebo iný štát, ktorý ho trvale zastupuje, žiadne dostupné trvalé zastúpenie, alebo dostupného honorárneho konzula s kompetenciou pre takéto záležitosti“.*

Vyššie uvedené rozhodnutie vymedzuje štyri základné podmienky výkonu práva občana EÚ na konzulárnu ochranu, a to:

1. neexistencia možnosti poskytnutia konzulárnej ochrany štátnemu občanovi prostredníctvom diplomatického alebo konzulárneho orgánu vlastného štátu, teda ide o situáciu, v ktorej je určitý členský štát bez trvalého diplomatického alebo konzulárneho zastúpenia v inom štáte, v ktorom sa nachádzajú jeho štátni občania (pri tejto podmienke sa uvedené rozhodnutie zhoduje s Chartou, na rozdiel od ktorých Článok 20 Zmluvy o ES vyžaduje iba absenciu diplomatického zastupiteľstva členského štátu, ktorého je občan EÚ štátnym príslušníkom, v príslušnom treťom štáte),
2. disponovanie žiadateľa o konzulárnu ochranu štátnou príslušnosťou niektorého z členských štátov EÚ, ktorú príslušnosť žiadateľ preukáže predložením svojho pasu, preukazu totožnosti alebo iným dôkazom štátnej príslušnosti v prípade straty alebo krádeže uvedených dokladov,
3. stav núdze a potreby poskytnutia konzulárnej ochrany občanovi EÚ, pričom podľa predmetného rozhodnutia „európska“ konzulárna ochrana pozostáva z pomoci v prípade úmrtia, vážnej nehody alebo vážneho ochorenia, vzatia do väzby alebo zadržania, podpory a poslania občanov v núdzi späť do vlasti a pomoci obetiam násilných trestných činov; okrem uvedených piatich situácií, v ktorých sú všetky členské štáty EÚ vždy povinné žiadateľovi poskytnúť konzulárnu ochranu, môžu diplomatické misie

¹ *Rozhodnutie predstaviteľov vlád členských štátov, ktorí sa zišli v rámci zasadnutia Rady, z 19. decembra 1995 o ochrane občanov Európskej únie prostredníctvom diplomatických a konzulárnych zastúpení (95/553/ES).* In: Úradný vestník Európskych spoločenstiev. L 314/73, 20/zv. 1, 28.12.1995, s. 19 – 22.

a konzulárne úrady poskytnúť žiadateľovi – občanovi EÚ pomoc v rámci svojich právomocí aj fakultatívne, t. j. za akýchkoľvek iných okolností,

4. princíp nediskriminácie, podľa ktorého sú zastupiteľské úrady poskytujúce konzulárnu ochranu povinné zaobchádzať so žiadateľom o pomoc rovnakým spôsobom, ako v prípade štátneho príslušníka členského štátu, ktorý zastupujú; výnimku predstavuje žiadosť občana EÚ o poskytnutie finančnej zálohy či pomoci alebo o vynaloženie výdavkov, čo je možné iba v extrémne naliehavých prípadoch alebo so súhlasom príslušných orgánov členského štátu, ktorého je osoba žiadajúca o poskytnutie konzulárnej ochrany štátnym príslušníkom (uvedený súhlas môže udeliť ministerstvo zahraničných vecí alebo najbližšia diplomatická misia).

Na vykonanie vyššie uvedeného rozhodnutia 19.12.1995 členské štáty EÚ prostredníctvom Rady EÚ prijali právny „*Opatrenie na implementáciu ochrany občanov EÚ prostredníctvom diplomatických a konzulárnych zastúpení*“ (11107/95)², v ktorých sa okrem iného zaviazali uskutočniť nevyhnutné kroky na zabezpečenie vydania vypracovaných opatrení ako formálnej inštrukcie pre vlastné diplomatické a konzulárne orgány. Vyššie uvedené obe rozhodnutia z 19.12.1995 nadobudli účinnosť v máji 2002 po oznámení všetkých členov EÚ Generálnemu sekretariátu Rady EÚ, že boli ukončené vnútroštátne procedúry potrebné na to, aby boli predmetné rozhodnutia platné.

Podľa označených rozhodnutí právo občana EÚ na konzulárnu ochranu zahŕňa:

1. Pomoc v prípade úmrtia - ak je diplomatickej misii alebo konzulárnemu úradu členského štátu EÚ oznámené úmrtie občana členského štátu EÚ nezastúpeného v danom treťom štáte (ďalej len „občan nezastúpeného štátu“), diplomatická misia alebo konzulárny úrad jednak okamžite informuje ministerstvo zahraničných vecí štátu, ktorého bol zosnulý občan nezastúpeného štátu štátnym príslušníkom, ktoré by následne malo informovať a udržiavať styk s príbuznými zosnulého občana nezastúpeného štátu, a jednak v závislosti od miestnych predpisov a so súhlasom príbuzných zosnulého občana nezastúpeného štátu vhodným spôsobom pomôže pri pohrebe, kremácii alebo návrate tela zosnulého občana nezastúpeného štátu do vlasti a pomôže príbuzným zosnulého občana nezastúpeného štátu vybaviť úmrtný list.
2. Pomoc v prípade vážnej nehody alebo vážneho ochorenia – občan nezastúpeného štátu, ktorý bol obeťou vážnej nehody, alebo ktorý je vážne chorý, dostane vhodnú a akúkoľvek možnú pomoc, ktorá môže zahŕňať upovedomenie jeho rodiny alebo zamestnávateľa prostredníctvom ministerstva zahraničných vecí štátu, ktorého je občan nezastúpeného štátu štátnym príslušníkom (ďalej len „štát pôvodu“), alebo najbližšou diplomatickou misiou alebo najbližším konzulárnym úradom štátu pôvodu (ďalej len „orgány štátu pôvodu“), konzulárnu návštevu alebo konzulárne návštevy a radu o poskytnutí vhodnej

² *Measures implementing protection for EU citizens by diplomatic and consular representations. (11107/95 not published – Decision of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, of 19 December 1995).* In: <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/06/st16/st16074.en06.pdf>, download 27.5.2009.

zdravotnej starostlivosti. V prípade potreby prevozu občana nezastúpeného štátu z lekárskeho dôvodu diplomatická misia alebo konzulárny úrad oznámia túto skutočnosť niektorému z orgánov štátu pôvodu za účelom schválenia prevozu, pričom štát pôvodu zabezpečí prístátie lietadla, príjem pacienta v nemocnici a získanie záväzku splatenia dlhu³ od najbližšieho príbuzného občana nezastúpeného štátu. Schválenie prevozu sa nevyžaduje v krajne naliehavých prípadoch. Diplomatickej misii alebo konzulárnemu úradu je potrebné predložiť podrobnosti o zdravotnom poistení občana nezastúpeného štátu, lekárom podpísané potvrdenie o tom, že prevoz je potrebný v záujme pacientovej bezpečnosti, meno a adresu najbližšieho príbuzného občana nezastúpeného štátu a ošetrojúceho lekára občana nezastúpeného štátu v štáte pôvodu, relevantné podrobnosti o jeho zdravotnom stave, zoznam požiadaviek na prevoz (napríklad nosidlá, ochranka, mená rodinných príslušníkov sprevádzajúcich pacienta, výbava a prístroje potrebné po príchode) a podrobnosti o liekoch a ich dávkovaní počas prevozu. Ak je to možné, záväzok splatenia dlhu má byť podpísaný pred vznikom akýchkoľvek nákladov.

3. Pomoc v prípade vzatia do väzby alebo zadržania - ak je diplomatickej misii alebo konzulárnemu úradu členského štátu EÚ oznámené vzatie do väzby alebo zadržanie občana nezastúpeného štátu, diplomatická misia alebo konzulárny úrad upovedomí o tom niektorý z orgánov štátu pôvodu, a to bez ujmy na právach vyplývajúcich z obsahu Článku 36 Viedenského dohovoru o konzulárnych stykoch, pričom upovedomenie bude obsahovať meno, štátnu príslušnosť, miesto a dátum narodenia, adresu bydliska a označenie cestovného pasu zadržaného, meno, adresu a telefónne číslo najbližšieho príbuzného, informáciu, či najbližší príbuzný má byť informovaný, možné obvinenie alebo obvinenia, miesto väzby alebo držania, dorozumievací jazyk, informáciu, či má občan nezastúpeného štátu obhajcu, a ak áno, jeho meno a adresu, informáciu o pripustení kaucie a jej výške a informáciu o možnom rozsudku. Diplomatická misia alebo konzulárny úrad majú v prvom rade zabezpečiť, aby sa s občanom nezastúpeného štátu nezaobchádzalo horšie ako so štátnymi príslušníkmi štátu, kde bol občan nezastúpeného štátu vzatý do väzby alebo zadržaný, a ani horšie, ako povoľujú minimálne medzinárodné štandardy vrátane Štandardných minimálnych pravidiel OSN pre zaobchádzanie s väzňami z roku 1955 a Základných zásad pre zaobchádzanie s páchatelmi z roku 1990. Ďalšia pomoc môže spočívať v poskytnutí užitočných informácií, vo vykonaní návštev, v spolupráci týkajúcej sa žiadostí o milosť a žiadostí o predčasné prepustenie, v zabezpečení právneho zastupovania, v podpore pri prepustení z väzby a prevoze zadržaných, v asistencii pri neschopnosti zaplatiť kauciu alebo pokutu uloženú cudzím súdom.
4. Pomoc obetiam násilných trestných činov – občanom nezastúpeného štátu, ktorí sa stali obeťami násilných trestných činov má byť poskytnutá všetka možná rýchla a ohľaduplná pomoc, a to čo najrýchlejšia pomoc pri obstaraní zdravotnej starostlivosti a právneho

³ Záväzok splatenia dlhu alebo prísľub vrátenia platby je osobitný dokument, ktorým sa nezastúpený občan zaviazuje splatiť štátu pôvodu všetky náklady vynaložené v jeho prospech alebo jemu vyplatené vrátane príslušných konzulárnych poplatkov.

poradenstva, pomoc spočívajúca v informovaní o tom, ako bezodkladne oznámiť spáchanie trestného činu príslušným policajným orgánom, prípadne vo vypracovaní oznámenia o spáchaní trestného činu, ďalej v podaní informácie, či možno získať odškodnenie podľa miestnych predpisov a ako požiadať o takéto odškodnenie, a podanie úplnej správy o trestnom čine a jeho závažnosti niektorému z orgánov štátu pôvodu.

5. Podpora a poslanie občanov v núdzi späť do vlasti - občan nezastúpeného štátu má v núdzi právo na poskytnutie pomoci spočívajúcej v podaní usmernenia, ako si pomôcť vlastnými silami (získanie prostriedkov z miestnej banky na základe akceptovania šeku na základe šekovej knižky alebo kreditnej karty, rýchly prevod peňazí prostredníctvom obchodných kanálov, umožnenie telefonátu na účet volaného za účelom vybavenia prostriedkov prostredníctvom obchodných kanálov alebo predplatenia cestovných lístkov vydaných miestnou leteckou spoločnosťou, podpora pri hľadaní zamestnania, ak je to prípustné podľa miestneho práva), v umožnení získať peniaze zo súkromných zdrojov (zabezpečenie komunikácie medzi občanom nezastúpeného štátu a niektorým z orgánov štátu pôvodu a ich požiadanie o kontaktovanie príbuzných, priateľov alebo banky občana nezastúpeného štátu za účelom poskytnutia mu finančných prostriedkov), vo vyplatení zálohy pri poskytnutí záruky (ak iné zdroje nie sú dostupné, diplomatická misia alebo konzulárny úrad sa majú obrátiť na niektorý z orgánov štátu pôvodu s uvedením podrobností o zabezpečení, ktoré môže občan nezastúpeného štátu ponúknuť ako záruku splatenia zálohy na základe záväzku splatenia dlhu), v zabezpečení návratu do štátu pôvodu alebo do najbližšej diplomatickej misie alebo najbližšieho konzulárneho úradu alebo do štátu trvalého pobytu, a to z verejných zdrojov, ak iné prostriedky nie sú dostupné, zároveň je daný súhlas niektorého z orgánov štátu pôvodu a existuje podpísaný záväzok splatenia dlhu (ide o poslednú možnosť, a to v prípade, ak niet prostriedkov ani od rodiny, priateľov a ani od zamestnávateľa občana nezastúpeného štátu), vo vydaní dočasného cestovného dokladu (riadny cestovný pas možno zadržať až do momentu úplného splatenia dlhu občana nezastúpeného štátu), vo vyplatení zálohy v hotovosti alebo zaplatení výdavkov za prevoz batožiny.

Pri poslaní občana nezastúpeného štátu späť do vlasti v ktoromkoľvek z vyššie uvedených prípadov je potrebné získať potvrdenie orgánov štátu pôvodu žiadateľa o tom, že žiadateľ je oprávnený na poskytnutie pomoci, ďalej získať úplné osobné údaje žiadateľa, dôvody a okolnosti žiadosti, mená rodinných príslušníkov, priateľov, zamestnávateľa a údaje o majetku a oznámiť ich niektorému z orgánov štátu pôvodu, získať súhlas s poslaním občana nezastúpeného štátu späť do vlasti od niektorého z orgánov štátu pôvodu, získať záväzok splatenia dlhu a (ak je to možné) aj nejaké zabezpečenie za poskytnutie zálohy, zabezpečiť prevoz a v prípade potreby vydať zálohu.

Pojem právo občana EÚ na konzulárnu ochranu

V rôznych prameňoch upravujúcich právo občana EÚ, ktoré je predmetom skúmania v tomto príspevku, je toto právo označované rôznymi spôsobmi:

1. podľa Zmluvy o ES a rozhodnutia predstaviteľov vlád členských štátov 95/553/ES z 19.12.1995 ide o právo na poskytnutie ochrany diplomatickými alebo konzulárnymi úradmi ktoréhokoľvek iného členského štátu,
2. podľa Charty a Zelenej knihy o diplomatickej a konzulárnej ochrane občanov EÚ v tretích krajinách⁴ z 28.11.2006 ide o diplomatickú a konzulárnu ochranu a
3. podľa Usmernenia o konzulárnej ochrane občanov EÚ v tretích štátoch (Dokument 10109/06 Rady EÚ⁵) z 2.6.2009 ide o konzulárnu ochranu.

Pri porovnaní viacerých jazykových verzií vyššie uvedených prameňov je situácia ešte zložitejšia. Napríklad v slovenskom, anglickom, francúzskom, slovinskom, španielskom a talianskom znení Zmluvy o ES je uvedené právo na ochranu diplomatickými alebo konzulárnymi úradmi, na rozdiel od českého, nemeckého a poľského znenia, v ktorých je uvedené právo na diplomatickú a konzulárnu ochranu. Posledne uvedený pojem, resp. jeho iný tvar v podobe práva diplomatickej a konzulárnej ochrany je taktiež často uvádzaný v odbornej literatúre zaoberajúcej sa touto problematikou.⁶

Pojmová nejednotnosť nemá len jazykový, ale aj veľmi závažný medzinárodnoprávny rozmer. Jeho podstata vychádza z rozdielu medzi konzulárnou ochranou a diplomatickou ochranou a spočíva v tom, či Článok 20 Zmluvy o ES zahŕňa iba konzulárnu ochranu alebo konzulárnu ochranu a súčasne aj diplomatickú ochranu. Poskytovanie (konzulárnej) ochrany prostredníctvom diplomatických misií a konzulárnych úradov totiž nie je synonymom pre diplomatickú ochranu. Ide o dva celkom odlišné inštitúty medzinárodného práva. Na túto skutočnosť poukázali aj niektoré vlády členských štátov EÚ vo svojich stanoviskách k Zelenej knihe z 28.11.2006 (napríklad poľská, grécka, britská či slovinská vláda). Osobitne na význam uznania rozdielu medzi konzulárnou ochranou a diplomatickou ochranou poukázala vláda Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska, pričom za dôvod zamieňania oboch pojmov označila to, že obe ochrany sú často vykonávané personálom vykonávajúcim konzulárne a diplomatické funkcie súčasne⁷. Ďalším dôvodom ich zamieňania je takmer rovnaké definovanie jednej z funkcií konzulárneho úradu a diplomatickej misie v základných

⁴ *Zelená kniha - Diplomatická a konzulárna ochrana občanov Únie v tretích krajinách (predložený Komisiou)*. In: Úradný vestník Európskej únie z 10.2.2007, zväzok 50, 2007/C 30/04. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:030:0008:0013:SK:PDF>, download 27.5.2009.

⁵ *Guidelines on Consular Protection of EU Citizens in Third Countries*. Council of the European Union, Document 10109/06. Brussels, 2 June 2006, PESC 534, COCON 14. In: <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/06/st10/st10109.en06.pdf>, download 27.5.2009.

⁶ Napr.: Tichý, L. – Arnold, R. – Svoboda, P. – Zemánek, J. – Král, R.: *Evropské právo*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 114 alebo Klučka, J. – Mazák, J. a kolektív: *Základy európskeho práva*. Bratislava: IURA EDITION, 2004, s. 233.

⁷ *UK response to the Commission's Green Paper on Diplomatic and consular protection of Union citizens in third countries*. s. 1 – 2. In: http://ec.europa.eu/justice_home/news/consulting_public/consular_protection/contributions/contribution_uk_en.pdf, download 27.5.2009.

prameňoch diplomatického a konzulárneho práva, a to funkcie diplomatickej ochrany. Podľa ustanovenia článku 5 písm. a) Viedenského dohovoru o konzulárnych stykoch (ďalej len „VDKS“) totiž jedna z konzulárnych funkcií spočíva „v chránení záujmov vysielajúceho štátu a jeho štátnych príslušníkov, a to tak fyzických osôb, ako aj právnických osôb v prijímajúcom štáte v rozsahu dovolenom medzinárodným právom“ a podľa ustanovenia článku 3 ods. 1 písm. b) Viedenského dohovoru o diplomatických stykoch (ďalej len „VDDS“) je funkciou diplomatickej misie „chrániť záujmy vysielajúceho štátu a jeho príslušníkov v štáte prijímajúcom v rozsahu dovolenom medzinárodným právom“. Podľa komentára Komisie pre medzinárodné právo k návrhu znenia VDDS diplomatická ochrana „znamená predovšetkým dohľadanie, aby boli rešpektované zmluvy a pravidlá medzinárodného práva a aby sa predchádzalo a napravovalo porušenie práva“⁸, pričom rovnaký obsah má aj funkcia konzulárneho úradu podľa ustanovenia článku 5 písm. a) VDKS.

Okrem vyššie uvedeného chápania diplomatickej ochrany ako funkcie uvedenej vo VDDS a VDKS sa možno stretnúť aj s názorom, že súhrn právnych noriem upravujúcich problematiku diplomatickej ochrany predstavuje osobitný inštitút medzinárodného práva.⁹ Avšak bez ohľadu na to, či je diplomatická ochrana primárne inštitútom patriacim do oblasti medzinárodnoprávnej zodpovednosti, práva urovnávania medzinárodných sporov alebo inej časti medzinárodného práva verejného, alebo naopak, jednou zo základných diplomatických a konzulárnych funkcií, jej podstata je rovnaká. Pre úplnosť možno dodať, že v slovenských a českých učebniciach medzinárodného práva sa diplomatická ochrana skúma spravidla v častiach venovaných obyvateľstvu podľa medzinárodného práva. Označenie funkcie ochrany záujmov vlastných štátnych príslušníkov prostredníctvom zahraničných zástupcov vysielajúceho štátu termínom diplomatická ochrana je slovenskej a českej internacionalistike výnimočné.¹⁰

V oboch naznačených rovinách chápania diplomatickej ochrany jej podstata spočíva v prevzatí nároku vlastného občana na odškodnenie jeho domovským štátom, ktorý nárok vznikol v dôsledku porušenia nejakej povinnosti štátom pobytu vyplývajúcej z medzinárodného práva, a v následnom uplatňovaní tohto nároku domovským štátom občana voči štátu pobytu ako vlastného nároku. Predpokladmi výkonu práva domovského štátu na diplomatickú ochranu sú legálny pobyt cudzinca na území štátu pobytu, legálna činnosť cudzinca na území štátu pobytu, skutočná väzba medzi občanom domovského štátu (t. j. cudzincom z pohľadu štátu pobytu) a jeho domovským štátom (efektívne občianstvo), porušenie normy medzinárodného práva štátom pobytu a nezískanie odškodnenia občanom ani po vyčerpaní všetkých vnútroštátnych právnych prostriedkov v štáte pobytu.¹¹ Potvrdením správnosti takéhoto vnímania diplomatickej ochrany je aj snaha niektorých štátov počas rokovaní o VDDS vymedziť právo diplomatickej ochrany osobitnou zmienkou o medzinárodnom práve s cieľom zabrániť prípadnému zasahovaniu do vnútorných

⁸ Myslíl, S.: *Diplomatické styky a imunity*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964, s. 111.

⁹ Solovjev, E. Ja.: *Osnovy diplomatičeskovo prava*. Moskva: Os-89, 2005, s. 21 – 22.

¹⁰ Napr.: Čepelka, Č. – Šturma, P.: *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 436.

¹¹ Bialocerkiewicz, J.: *Prawo międzynarodowe publiczne. Zarys Wykładu*. Olstyn: Wydawnictwo Uniwersitetu Warmińsko-Mazurskiego, 2003, s. 282.

záležitostí prijímajúceho štátu (t. j. štátu pobytu cudzinca) prostredníctvom zneužívania tohto inštitútu.¹² Podstatným faktom je to, že diplomatickú ochranu nevykonávajú výlučne diplomatické misie a konzulárne úrady ako zahraničné orgány domovského štátu pre zahraničné styky, ale aj iné – predovšetkým vnútroštátne – orgány, ako napríklad hlava domovského štátu, minister zahraničných vecí, minister spravodlivosti alebo osobitný splnomocnenec domovského štátu.

Vymedzenie konzulárnej ochrany je v porovnaní s vymedzením diplomatickej ochrany zložitejšou otázkou. V tejto súvislosti možno súhlasiť s názorom vlády Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska obsiahnutom vo vyššie uvedenej odpovedi k Zelenej knihe z 28.11.2006 ako aj vlády Poľskej republiky¹³, že správnejším a vhodnejším pojmom ako konzulárna ochrana je pojem konzulárna pomoc. Podľa J. Sutora má konzulárna ochrana komplexný charakter a zahŕňa činnosti, ktoré môže konzulárny úrad vykonávať v prospech občanov vysielajúceho štátu nachádzajúcich sa na území prijímajúceho štátu, a to od spojenia sa s občanom vysielajúceho štátu, pomoci v prípade zadržania, cez zastupovanie pred orgánmi prijímajúceho štátu a vydávanie pasov až po poskytovanie pôžičiek občanom vysielajúceho štátu nachádzajúcich sa v prijímajúcom štáte v stave núdze.¹⁴ Podobne vymedzuje rozdiel medzi diplomatickou ochranou a pomocou na jednej strane a konzulárnou pomocou na strane druhej F. Seyersted, podľa ktorého diplomatická ochrana a pomoc zahŕňa pomoc a ochranu vo vzťahu k cudziemu štátu a konzulárna pomoc zasa činnosti vo vzťahu k súkromným osobám (napríklad vyhľadanie právneho zástupcu pre občana) a priamu pomoc konkrétnemu jednotlivcovi (napríklad pôžička peňazí).¹⁵

Pre definovanie obsahu konzulárnej ochrany je rozhodujúce ustanovenie článku 5 písm. e) VDKS, podľa ktorého jedna z konzulárných funkcií spočíva „v poskytovaní pomoci a podpory štátnym príslušníkom vysielajúceho štátu, a to tak fyzickým, ako aj právnickým osobám“. Príkladný výpočet spôsobov, ktorými možno realizovať túto funkciu, obsahuje samotný VDKS, a to prostredníctvom výpočtu a konkretizácie niektorých činností (napríklad vydávanie cestovných pasov, výkon funkcie notára, civilného matrikára, ochrana záujmov vlastných občanov v dedičských, poručníckych a opatrovníckych veciach, zastupovanie občanov pred súdmi a inými orgánmi prijímajúceho štátu, doručovanie písomností, vybavovanie dožiadaní, výkon práva dozoru a inšpekcie vo vzťahu k lodiam a lietadlám vysielajúceho štátu či poskytovanie pomoci takýmto lodiam, lietadlám a ich posádkam¹⁶). Konzulárna ochrana môže obsahovať aj výkon iných funkcií, ktoré sú zverené konzulárnemu

¹² Bližšie: Denza, E.: *Diplomatic Law. Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations*. 2. vyd. Oxford: Clarendon Press, 2004, s. 30 – 31.

¹³ *Polish reply to the Commission's Green Paper on diplomatic and consular protection of Union citizens in third countries. Contribution to the public consultation*. s. 1. In: http://ec.europa.eu/justice_home/news/consulting_public/consular_protection/contributions/contribution_poland_en.pdf, download 27.5.2009.

¹⁴ Sutor, J.: *Prawo dyplomatyczne i konsularne*. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze PWN, 2000, s. 381 – 384.

¹⁵ Seyersted, F.: *Has the Government a Duty to Accord Diplomatic Assistance and Protection to Its Nationals?* In: *Scandinavian Studies in Law*, Vol 12, 1968, s. 126.

¹⁶ Bližšie: Sawicki, S.: *Prawo konsularne. Studium prawnomiędzynarodowe*. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze PWN, 1998, s. 57 – 192.

úradu (diplomatickej misii) vysielajúcim štátom a súčasne nie sú zakázané vnútroštátnymi právnymi predpismi prijímajúceho štátu alebo proti ktorým prijímajúci štát nepodá nijaké námietky. Rozsah konzulárnej ochrany štáty často zväčšujú aj vzájomnou dohodou obsiahnutou v tzv. konzulárnych dohovoroch. Ide napríklad o otázky ako registrácia štátnych príslušníkov vysielajúceho štátu nachádzajúcich sa na území prijímajúceho štátu, oprávnenie prijímať alebo brať do dočasnej úschovy peniaze, cennosti či doklady štátnych príslušníkov vysielajúceho štátu, oprávnenie doručovať štátnemu príslušníkovi vysielajúceho štátu s obmedzenou osobnou slobodou na území prijímajúceho štátu balíčky s liekmi, potravinami či ošatením. Žiadna z uvedených činností nevyžaduje ako predpoklad pre možnosť vykonať ju v konkrétnom prípade ako akt konzulárnej ochrany (pomoci) porušenie nejakej normy medzinárodného práva zo strany prijímajúceho štátu vo vzťahu k občanovi vysielajúceho štátu, ako je tomu pri poskytnutí diplomatickej ochrany.

Podľa vyššie označených ustanovení VDDS a VDKS v spojení s ustanoveniami článku 3 VDKS, článku 70 VDKS a článku 3 ods. 2 VDDS je možné, aby konzulárne funkcie vykonávali aj diplomatické misie a naopak, aby diplomatické funkcie vykonávali konzulárne úrady. Ako však správne poznamenáva A. Künzli, „skutočnosť, že jedna osoba môže vykonávať dve funkcie, nemá za následok splynutie týchto funkcií.“¹⁷

Okrem spomenutých odlišností medzi diplomatickou ochranou a konzulárnou ochranou je potrebné uviesť ešte jednu podstatnú otázku, ktorou je fyzická prítomnosť ochranu poskytujúceho orgánu v štáte pobytu. Pri diplomatickej ochrane takáto prítomnosť potrebná nie je a v praxi sa ani nestáva, aby orgány domovského štátu prichádzali na územie štátu pobytu svojho občana za účelom prevzatia jeho nároku a/alebo následného uplatnenia tohto nároku voči štátu pobytu. Tento aspekt je významný aj z toho dôvodu, že diplomatická ochrana môže byť poskytnutá aj občanom domovského štátu nachádzajúcim sa v takom štáte pobytu, kde domovský štát zastúpený nie je. V prípade konzulárnej ochrany je viac než zrejmé, že fyzická prítomnosť konzulárneho úradníka či diplomatického zástupcu je pre jej poskytnutie občanovi domovského štátu nevyhnutná.¹⁸

Odhladnuc od jednotlivých pojmov použitých v konkrétnych vyššie zmienených prameňoch európskeho práva a iných dokumentoch nezáväzného charakteru, už zo samotného obsahu uvedených dokumentov vyplýva, že ich účelom je upraviť a rozpracovať právo občana EÚ na konzulárnu ochranu (pomoc), a nie právo občana EÚ na diplomatickú ochranu. Zároveň s prihliadnutím na skutočnosť, že diplomatickú ochranu je podľa medzinárodného práva oprávnený vykonať výlučne štát, ktorého je dotknutá osoba štátnym príslušníkom, je zrejmé, že výkon diplomatickej ochrany občana jedného členského štátu EÚ druhým členským štátom EÚ nie je medzinárodnoprávne prípustný.

¹⁷ Künzli, A.: *Exercising Diplomatic Protection. The Fine Line Between Litigation, Demarches and Consular Assistance*. In: *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, Volume 66, 2006, s. 333.

¹⁸ Vermeer-Künzli, A.: *Comments on the Green Paper on Diplomatic and Consular Protection of Union citizens in third countries*. s. 4. In: http://ec.europa.eu/justice_home/news/consulting_public/consular_protection/contributions/contribution_academics_leiden_en.pdf, download 27.5.2009.

Záver

Na základe všetkého vyššie uvedeného možno za najpresnejší pojem vzťahujúci sa na právo občanov EÚ skúmané v tomto príspevku považovať pojem právo občana EÚ na ochranu diplomatickými a konzulárnymi úradmi. Vzhľadom na ťažkopádnosť uvedeného pojmu a prípadné jazykové a štylistické problémy pri jeho praktickom používaní možno uprednostniť pojem právo občana EÚ na konzulárnu ochranu, prípadne právo občana EÚ na konzulárnu pomoc. Najčastejšie používaný pojem právo občana EÚ na diplomatickú a konzulárnu ochranu je potrebné považovať za nesprávny. V niektorých dokumentoch EÚ (napríklad brožúry na zvýšenie informovanosti občanov EÚ vydané Generálnym sekretariátom Rady EÚ¹⁹) sa požíva ešte jednoduchší termín ako pojmy vyššie uvedené, a to termín európska konzulárna ochrana, ktorý však nie je presný, pretože by mohol vyvolávať predstavu, že sa týka všetkých európskych štátov bez rozdielu, a nie iba výlučne členských štátov EÚ.

Aj napriek viac ako pätnásťročnej existencii práva občanov EÚ na konzulárnu ochranu ide stále o značne otvorenú otázku jednak s množstvom zaujímavých aspektov a jednak s mnohými nejasnosťami ohľadom budúcich riešení jeho praktickej aplikácie v živote, pričom nemalá časť z nich vyplýva z odlišnej predstavy jednotlivých členských štátov EÚ o obsahu práva občanov EÚ na konzulárnu ochranu. Už dnes však možno v rozhodovacej činnosti Európskej komisie a Európskeho parlamentu identifikovať jednoznačný príklon k širšiemu výkladu Článku 20 Zmluvy o ES zahŕňajúcemu aj právo na diplomatickú ochranu. Ďalšou v budúcnosti spornou a komplikovanou otázkou bude realizácia zámeru rozšíriť konzulárnu ochranu podľa Článku 20 Zmluvy o ES aj na rodinných príslušníkov občanov EÚ, ktorí sú štátnymi občanmi tretích štátov, ako aj na osoby, ktorým bol udelený štatút utečenca a osoby bez štátnej príslušnosti, a tiež na iné osoby, ktoré nemajú štátnu príslušnosť niektorého členského štátu, ale zdržiavajú sa v ňom alebo vlastnia cestovný doklad, ktorý vydal príslušný členský štát.

Zoznam použitej literatúry

1. Bialocerkiewicz, J.: *Prawo międzynarodowe publiczne. Zarys Wykładu*. Olstyn: Wydawnictwo Uniwersitetu Warmińsko-Mazurskiego, 2003.
2. Čepelka, Č. – Šturma, P.: *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003.
3. Denza, E.: *Diplomatic Law. Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations*. 2. vyd. Oxford: Clarendon Press, 2004.
4. *Guidelines on Consular Protection of EU Citizens in Third Countries*. Council of the European Union, Document 10109/06. Brussels, 2 June 2006, PESC 534, COCON 14. In:

¹⁹ Dostupné v elektronickej podobe na stránke <http://www.travel-voyage.consilium.europa.eu/> vo všetkých úradných jazykoch EÚ.

- <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/06/st10/st10109.en06.pdf>, download 27.5.2009.
5. Klučka, J. – Mazák, J. a kolektív: *Základy európskeho práva*. Bratislava: IURA EDITION, 2004.
 6. Künzli, A.: *Exercising Diplomatic Protection. The Fine Line Between Litigation, Demarches and Consular Assistance*. In: *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, Volume 66, 2006.
 7. *Measures implementing protection for EU citizens by diplomatic and consular representations. (11107/95 not published – Decision of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, of 19 December 1995)*. In: <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/06/st16/st16074.en06.pdf>, download 27.5.2009.
 8. Myslil, S.: *Diplomatické styky a imunity*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964.
 9. *Polish reply to the Commission's Green Paper on diplomatic and consular protection of Union citizens in third countries. Contribution to the public consultation*. s. 1. In: http://ec.europa.eu/justice_home/news/consulting_public/consular_protection/contributions/contribution_poland_en.pdf, download 27.5.2009.
 10. *Rozhodnutie predstaviteľov vlád členských štátov, ktorí sa zišli v rámci zasadnutia Rady, z 19. decembra 1995 o ochrane občanov Európskej únie prostredníctvom diplomatických a konzulárnych zastúpení (95/553/ES)*. In: *Úradný vestník Európskych spoločenstiev*. L 314/73, 20/zv. 1, 28.12.1995, s. 19 – 22.
 11. Sawicki, S.: *Prawo konsularne. Studium prawnomiędzynarodowe*. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze PWN, 1998.
 12. Seyersted, F.: *Has the Government a Duty to Accord Diplomatic Assistance and Protection to Its Nationals?* In: *Scandinavian Studies in Law*, Vol 12, 1968.
 13. Solovjev, E. Ja.: *Osnovy diplomatičeskovo prava*. Moskva: Os-89, 2005.
 14. Sutor, J.: *Prawo dyplomatyczne i konsularne*. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze PWN, 2000.
 15. Tichý, L. – Arnold, R. – Svoboda, P. – Zemánek, J. – Král, R.: *Evropské právo*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2006.
 16. *UK response to the Commission's Green Paper on Diplomatic and consular protection of Union citizens in third countries*. s. 1 – 2. In: http://ec.europa.eu/justice_home/news/consulting_public/consular_protection/contributions/contribution_uk_en.pdf, download 27.5.2009.
 17. Vermeer-Künzli, A.: *Comments on the Green Paper on Diplomatic and Consular Protection of Union citizens in third countries*. s. 4. In:

http://ec.europa.eu/justice_home/news/consulting_public/consular_protection/contributions/contribution_academics_leiden_en.pdf, download 27.5.2009.

18. *Zelená kniha - Diplomatická a konzulárna ochrana občanov Únie v tretích krajinách (predložený Komisiou)*. In: Úradný vestník Európskej únie z 10.2.2007, zväzok 50, 2007/C 30/04. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:030:0008:0013:SK:PDF>, download 27.5.2009.

PhDr. Mgr. Peter Rosputinský, PhD.

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Email: rosputinsky@gmail.com

Náčrt vývoja teórií európskej integrácie

Lucia Rýsová

Abstrakt

Európska únia predstavuje najpokročilejšiu formu integrácie, ktorá nemá medzi inými integračnými zoskupeniami nachádzajúcimi sa v jednotlivých makroregiónoch sveta obdobu. V tomto kontexte sa na poli teoretických diskusií objavuje snaha o skúmanie európskeho integračného procesu ako unikátneho fenoménu a taktiež špecifického politického systému.

V procese formovania európskej integrácie sa postupne stretávame so snahami o podchytenie úvah akcentujúcich potrebu európskeho zjednotenia, pričom následne v 20. storočí dochádza na podklade formalizácie týchto úvah a koncepcií k postupnému formovaniu teórie európskej integrácie. Jednotlivé teoretické prístupy k európskej integrácii môžeme z časového hľadiska a z hľadiska akcentovania určitej vymedzenej oblasti výskumu rozdeliť do štyroch základných vývojových etáp.

Príspevok sa usiluje o popísanie a analyzovanie vybraných teórií európskej integrácie na podklade vymedzenia jednotlivých etáp formovania teórie európskej integrácie.

Kľúčové slová: integrácia, teórie európskej integrácie, Európska únia

Abstract

The European Union (EU) represents the most developed form of integration; this integration unit is more efficient than any other units located in various global macro-regions. In terms of the above-mentioned there is an effort to survey European integration process as a unique phenomenon and specific political system as well.

Studying the process of European integration we identified certain efforts to record various reflections and speculations which highlight the idea of European unification. We identified certain progress of those reflections that deeply influenced the process of creation of theory of European integration in the 20th century. Considering the time and certain identified sphere of survey we classify individual theoretical approaches to European integration into four key developmental stages.

This paper tries to identify and analyze selected theories of European integration. This survey is based on identification of individual developmental stages of European integration.

Key words: integration, theories of European integration, European Union

Úvod

Od počiatku procesu európskej integrácie sa postupne stretávame s kreovaním rôznych náhľadov, prístupov a koncepcií zameraných na popísanie, objasnenie a analyzovanie procesu európskej integrácie, ako aj na predikovanie ďalšieho možného vývoja a postupu integrácie. V druhej polovici 20. storočia dochádza k procesu postupnej formalizácie týchto náhľadov, pričom tento proces sa stal jedným zo základov formovania teórie európskej integrácie, ako ucelenej vednej disciplíny. V kontexte uvažovania o genéze vývoja teórií európskej integrácie viaceri autori poukazuje na ich možné rozčlenenie do štyroch generácií a to pri zohľadnení takých kritérií ako je obdobie ich vzniku a taktiež kritéria prevládajúcej výskumnej otázky primárne rezonujúcej v teoretických diskusiách (Kratochvíl, 2007).

Na základe zohľadnenia týchto kritérií je možné vyčleniť tieto vývojové fázy teórií európskej integrácie (Wiener, Diez 2004).

Prvá generácia teórií európskej integrácie sa začína formovať v období 40. a 50. rokov 20. storočia. V súvislosti s medzinárodno-politickým vývojom poznačeným najmä ukončením druhej svetovej vojny, dochádza k zameraniu pozornosti na otázku akým spôsobom je možné eliminovať a odstrániť konflikt v medzinárodných vzťahoch. V tejto súvislosti sa do popredia záujmu dostáva otázka ako tento problém riešiť prostredníctvom integrácie. Predstaviteľmi tejto vety teoretického uvažovania sú napríklad teória komunikácie a taktiež koncept funkcionalizmu.

Druhá fáza vývoja teórií európskej integrácie sa rozvíja v období 60. a 70. rokov 20. storočia. Formovanie teoretických prístupov v tomto období je úzko spojené s vytvorením základnej inštitucionálnej bázy európskej integrácie a postupným napredovaním procesu európskej integrácie. V tejto súvislosti dochádza v teoretickej rovine k odklonu od problematiky odstránenia konfliktu k otázkam usilujúcim sa objasniť vznik integrácie a jej hlavných aktérov. Pre toto obdobie je charakteristické rozvinutie širokej diskusie medzi zástancami nadnárodného a medzivládneho prístupu k integrácii. Zástancovia nadnárodného prístupu k integrácii poukazovali na rozhodujúci význam inštitúcií v procese postupného prehlbovania a rozširovania integrácie. V opozícii k tomuto názoru stáli zástancovia medzivládneho prístupu k integrácii, ktorí akcentovali kľúčový význam štátov. V tejto fáze vývoja teoretických prístupov zameraných na skúmanie procesu európskej integrácie sa do popredia dostáva najmä neofuncionalizmus a realistický medzivládny prístup (Kratochvíl, 2007).

Tretia fáza vývoja teórií európskej integrácie sa z časového hľadiska rozvíja v období 80. rokov 20. storočia. Táto etapa formovania teórií európskej integrácie je ovplyvnená najmä postupným oslabovaním konfrontácie zástancov nadnárodného a medzivládneho prístupu k integrácii. V rámci teoretického uvažovania je táto diskusia postupne nahrádzaná zameraním pozornosti na štúdium Európskeho spoločenstva v zmysle jeho vnímania ako špecifického a relatívne uceleného politického systému. V tomto kontexte sa hlavná pozornosť sústreďuje na oblasť systému vládnutia v rámci ES/EÚ. Ide tu predovšetkým

o skúmanie fungovania daného systému, čo ho ovplyvňuje, ako funguje proces prijímania rozhodnutí a pozornosť sa taktiež sústreďuje na otázku aktérov, ktorí do tohto procesu vstupujú. Výskumné zameranie tejto fázy vývoja teoretického uvažovania o procese európskej integrácie viedlo k postupnému rozvoju takých teoretických prístupov, akými sú viacúrovňové vládnutie a model politických sietí (Kratochvíl, 2007).

Poslednou fázou vývoja teórií európskej integrácie predstavuje rozvinutie teoretických diskusií v období 90. rokov 20. storočia. V súvislosti s postupom procesu integrácie sa do popredia dostávajú otázky zamerané na skúmanie inštitúcií a to v zmysle ich vnímania ako súborov noriem a pravidiel determinujúcich konanie aktérov. V súvislosti s aktérmi je výskum zameraný aj na problematiku premeny identity aktérov vstupujúcich do procesu integrácie. Ak príklady teórií rozvíjajúcich sa v tejto fáze vývoja teoretického uvažovania o európskej integrácii môžeme uviesť napríklad sociálny konštruktivizmus a sociologický inštitucionalizmus (Kratochvíl, 2007).

Príspevok je zameraný na analýzu vybraných teórií európskej integrácie a to teóriu komunikácie, funkcionalizmus, neofuncionalizmus a model viacúrovňového vládnutia.

Teória komunikácie

Teória komunikácie patrí, ako už bolo v predchádzajúcom texte naznačené, do prvej fázy vývoja teórií európskej integrácie. V tejto súvislosti je vystavaná na skúmaní základnej otázky zameranej na odstránenie konfliktu v medzinárodných vzťahoch prostredníctvom integrácie. V súvislosti so zameraním pozornosti na skúmanie možnosti odstránenia konfliktu, vychádza teória komunikácie z jeho vnímania ako násilného sociálneho konfliktu, ktorý sa môže prejavíť tak vo vnútri štátu, ako aj v jeho vonkajšom prostredí.

Zakladateľom a významným predstaviteľom teórie komunikácie je K. Deutsch. Kľúčovým pojmom jeho uvažovania je komunikácia. V tomto kontexte akcentuje vznik integrovaného spoločenstva na báze vytvorenia hustej siete komunikačných väzieb, čím dochádza k zoslabovaniu konfliktu v rámci daného spoločenstva. Postupný nárast a zhusťovanie komunikačných väzieb vedie k nárastu integrácie spoločenstva, čo sa podľa Deutscha prejaví v poklese konfliktného potenciálu v rámci daného spoločenstva (Kratochvíl, 2007).

Svoje uvažovanie o možnostiach eliminovania a odstránenia konfliktu v medzinárodných vzťahoch rozvíja v prácach *Political Community at the International Level: Problems of Definition and Measurement* publikovanú v roku 1953 a taktiež v práci *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience* publikovanú v roku 1957.

V neskoršom období rozvíja Deutsch koncept tzv. „bezpečnostného spoločenstva“ (security community). V jeho ponímaní predstavuje bezpečnostné spoločenstvo určitú integrovanú skupinu ľudí, pričom v rámci tejto skupiny dochádza medzi jej členmi k vytvoreniu a vzájomnému zdieľaniu pocitu súnáležitosti. Zároveň si členovia tohto spoločenstva vytvárajú inštitúcie a stanovujú pravidlá a normy jeho fungovania (Deutsch, 1957).

Vytvorenie takého typu spoločenstva, kde sa utvoria také väzby a pravidlá fungovania, ktoré eliminujú, prípadne odstránia možnosť prepuknutia konfliktu je však pomerne náročné a vyžaduje si existenciu viacerých predpokladov a podmienok. Na základe analýzy Deutschovo teoretického prístupu P. Kratochvíl identifikuje tieto: (Kratochvíl, 2007, s. 68):

- zlučiteľnosť základných hodnôt,
- zvyšovanie intenzity vzájomnej komunikácie medzi participujúcimi jednotkami,
- existencia pevných väzieb medzi sociálnymi skupinami v rámci týchto jednotiek,
- možnosť jednotlivcov presúvať sa medzi jednotkami,
- dôraz na budovanie presvedčenia, že ďalšia integrácia bude viesť k zlepšeniu politického a ekonomického postavenia participujúcich jednotiek.

V rámci Deutschovo prístupu sa stretávame s vymedzovaním dvoch typov bezpečnostného spoločenstva a to podľa miery intenzity integrácie participujúcich jednotiek. V tomto smere hovorí o tzv. zjednotenom bezpečnostnom spoločenstve (amalgamated security community) a o tzv. pluralitnom bezpečnostnom spoločenstve (pluralistic security community). Sám sa prikláňa k modelu vytvorenia pluralitného bezpečnostného spoločenstva, pričom akcentuje najmä väčšiu reálnosť možnosti jeho vytvorenia a to najmä z hľadiska zachovania suverenity jednotlivých participujúcich jednotiek (Rosamond, 2000).

V súvislosti so základnými východiskami teórie komunikácie súvisí aj kritika tohto teoretického prístupu. Tu je možné spomenúť pomerne časté kritické argumenty vzťahujúce sa na problém nedostatkov v oblasti metodológie.

Pomerne výrazná línia kritiky teórie komunikácie sa odvíja od spochybnenia možnosti presnej merateľnosti a kvantifikovateľnosti skúmaných javov a procesov akými sú identita, pocit súnáležitosti, dôvery a pod. (Rosamond 2000).

Kritika je taktiež spojená s východiskovou hypotézou, že zvýšená miera komunikácie vedie nevyhnutne k vytvoreniu silnejšieho pocitu súnáležitosti v rámci spoločenstva. Kritici tejto hypotézy akcentujú aj možné odlišné dôsledky pôsobenia komunikácie, kde je komunikácia považovaná za prostriedok vedúci k utváraniu vlastnej identity určitej jednoty v snahe o čo najzreteľnejšie vymedzenie sa voči ostatným (Rosamond, 2000).

Funkcionalizmus

O rozpracovanie modernej koncepcie funkcionalizmu sa významnou mierou pričínil David Mitrany. Za klasickú prácu funkcionalistickej teórie je považovaná Mitranyho práca *A Working Peace System : An Argument for Functional Development of International Organization* publikovaná v roku 1943. V tejto práci Mitrany vychádzajúc z predchádzajúcich analýz fungovania medzinárodného systému tvrdí, že fungujúci mierový systém je možné skonštruovať len prostredníctvom odstránenia anarchistického usporiadania medzinárodného systému. Tento cieľ je však možné dosiahnuť len postupnosťou na seba nadväzujúcich krokov. Pojmy ako suverenita, alebo národná zvrchovanosť, predstavovali pre Mitranyho atribúty, rozhodujúcou mierou prispievajúce k fragmentovaniu svetovej spoločnosti. Význam týchto pojmov je však možné zoslabiť len prostredníctvom presunu

funkcií. Suverenita nemôže byť presunutá podľa nejakej formule, ale iba pomocou funkcie. Len pomocou parciálnej akumulácie môže dôjsť k vytvoreniu určitej spoločnej autority. Mitrany v tejto súvislosti zdôrazňuje, že základnou by nemala byť otázka, týkajúca sa „ideálnej formy“ medzinárodného spoločenstva, ale otázka spojená s tým aké základné funkcie by malo toto spoločenstvo mať. Základnou tézou funkcionalistickej koncepcie je teda snaha o riešenie medzinárodných problémov prostredníctvom kooperácie, ktorá bude realizovaná prostredníctvom vytvorenia organizácií, ktorých fungovanie bude založené na niečom inom ako je suverenita, alebo zvrchovanosť (Krejčí, 1997).

Mitrany vo svojej koncepcii naznačil pokus o vytvorenie medzinárodného spoločenstva prostredníctvom vytvorenia všeobecných medzinárodných organizácií, ako bola v tom období Spoločnosť národov, ale taktiež presadzoval vytvorenie špecificky funkčne orientovaných medzinárodných organizácií zameraných na riešenie technických problémov v úzko špecifikovaných oblastiach. Malo ísť o oblasti, v rámci ktorých je badateľná zjavná potreba medzinárodnej spolupráce. Mitrany predpokladá, že uplatnenie *bottom up* prístupu k medzinárodnému vládnutiu, ako ho naznačuje on, bude úspešnejšie v porovnaní s *top down* prístupom. *Bottom up* prístup bude viesť k vytvoreniu medzinárodnej vlády iba v oblastiach na ktoré už bol rozšírený široký záujem o spoluprácu prostredníctvom vytvorenia kooperatívneho usporiadania (Paris, 2003).

Pre optimálne fungovanie funkcionálnej organizácie medzinárodných činností, bude podľa Mitranyho potrebné dodržiavať určité zásady a pravidlá, pričom za jednu z kľúčových zásad považuje špecifický výber jednotlivých koordinovaných činností a ich oddelené organizovanie, ktoré sa odvíja od povahy týchto činností, podmienok v rámci ktorých má byť ich koordinácia realizovaná a taktiež od aktuálnych potrieb. Kľúčový význam dodržiavania uvedenej zásady spočíva v tom, že jej praktická realizácia bude poskytovať možnosť pre uskutočňovanie obmien v rámci organizácie zabezpečujúcej plnenie určitých funkcií a zároveň bude možné uskutočňovať aj obmeny vo vykonávaní konkrétnych funkcií v nadväznosti na meniace sa potreby a podmienky.

Funkcionalistická stratégia podporuje vznik nepolitických kooperujúcich organizácií, so zameraním na oblasti ako ekonomika, technika, veda, kultúra a spoločenské záležitosti, pretože vzájomná spolupráca v týchto oblastiach prináša praktický prospech bez toho, aby bezprostredne ohrozovala suverenitu štátov.

Jedným z cieľov funkcionalistického prístupu je teda poukázať na to, ako môže rozširovanie medzinárodných špecificky orientovaných organizácií urobiť národné hranice bezvýznamnými ich prekrytím prirodzeným rastom spoločných aktivít a spoločných administratívnych organizácií. (Mitrany, 1943). Funkcionalistický prístup k podpore medzinárodného vládnutia spočíva podľa funkcionalistov v nepolitickom „technickom“ charaktere oblastí, ktoré budú regulované, a taktiež vo fakte, že nové medzinárodné agentúry budú vytvárané len pre riadenie tých oblastí, v rámci ktorých už bola prezentovaná potreba po medzinárodnej kooperácii. Tieto skutočnosti budú viesť k minimalizácii potenciálu pre politické kontroverzie, v súvislosti s vytváraním a prácou týchto agentúr (Paris, 2003).

Zamestnanci týchto agentúr budú predovšetkým expertmi, ktorý sa budú vo svojej práci orientovať na praktické záležitosti a aktivity a ktorí budú spoločne tvoriť objektívnu medzinárodnú administratívu.

Vytvorenie týchto agentúr by viedlo k dvom aspektom. Prvým z nich by bolo, že efektívne vykonávanie úloh medzinárodnými či transnacionálnymi inštitúciami by vyústilo do procesu presunu lojality smerom od národného štátu. Druhý aspekt predstavoval zvýšenie šancí na redukciu možného medzinárodného konfliktu (Brown, 1997).

Funkcionalistický prístup predpokladá, že naznačené procesy nebudú viesť k vytvoreniu statického modelu, ale že tieto procesy sa budú ďalej dynamicky vyvíjať. V tomto kontexte poukazuje na mechanizmus vetvenia (ramification). Východiskovým bodom je potreba riešiť danú technickú otázku, ktorá presahuje hranice štátov. Na základe tejto potreby dochádza k vytvoreniu organizácie, ktorej funkciou je odborné riešenie danej otázky. Pozitívne sily vyplývajúce z efektívnej integrácie vedú k posilneniu dôveryhodnosti organizácie a k presunu lojality obyvateľstva. Postupne dochádza k nárastu spolupráce medzi štátmi, kde taktiež dochádza k analogickému vytváraniu ďalších funkcionálnych organizácií v príbuzných oblastiach. Výsledkom pôsobenia tohto mechanizmu je presun rozhodovania na organizácie založené na báze skupinových a teritoriálnych záujmov (Kratochvíl, 2007).

Koncepcia funkcionalizmu sa stala taktiež predmetom rôznych kritických hodnotení a diskusií. V tejto súvislosti preto uvádzame niekoľko kritických postojov a ich zdôvodnenia. Prvý kritický náhľad reaguje na funkcionalistický predpoklad, že vymedzenie oblastí v rámci ktorých je záujem rozvíjať vzájomnú spoluprácu je vždy objektívnou a technokratickou záležitosťou. Kritici uvádzajú, že je veľmi ťažké vnímať tieto procesy ako čisto nepolitické, a teda aj nekontroverzné resp. nekonfliktné.

Druhý kritický náhľad poukazuje na skutočnosť, že Mitranyho funkcionalizmus je „bezhranične naivný“, ak verí v schopnosti občanov a vlád orientovať sa správnym racionálnym smerom. Kritici poukazujú, že samotní funkcionalisti boli do určitej miery zaslepení svojou vlastnou racionalitou, ktorá bola postavená na prvotnosti ľudských potrieb (Imber, 1984). Kritika taktiež spochybňuje funkcionalistickú predstavu, že proces integrácie je postupným víťazstvom racionálneho a technokratického nad politickým. Technokracia je podľa nich taktiež hlboko politickou, a teda je nezmyselné tvrdiť, že určité záležitosti sú vo svojej podstate len politické a určité nie.

Ďalšie kritické stanovisko sa viaže so spochybňovaním schopnosti funkcionalizmu indikovať prognózy. Toto stanovisko vychádza zo skutočnosti, že ďalší rozvoj integrácie a spolupráce sa nevyvíjal tak ako Mitrany predpokladal.

Neofunkcionalizmus

Vznik a vývoj neofunkcionalizmu je spojený s celým radom okolností ovplyvňujúcich kreovanie tejto koncepcie. Z tohto hľadiska je potrebné vznik a rozvoj neofunkcionalistickej koncepcie vnímať v súvislosti s rozvojom nových teoretických smerovaní, a z pozícií poznania týchto skutočností a hodnotenia ich významu a vplyvu musíme pristupovať aj k hodnoteniu prezentovaných teoretických náhľadov.

V tomto smere je potrebné poukázať najmä na skutočnosť, že neofunkcionalizmus je chápaný ako teória sformovaná na pozadí špecifického spoločensko-vedného hnutia. Neofunkcionalizmus sa kreuje v období tzv. behaviorálnej revolúcie v americkej politickej vede. Z hľadiska formovania neofunkcionalistickej koncepcie mala na tento proces pomerne veľký vplyv aj pluralistická koncepcia a to predovšetkým americké ponímanie pluralizmu.

Neofunkcionalistické myšlienky sú sformulované v práci Ernesta B. Haasa. Jeho práca *The Uniting Europe. Political, Social and Economic Forces, 1950-1957*, prvýkrát publikovaná v roku 1958, predstavuje teoretickú štúdiu zameranú na popisovanie prvých rokov fungovania Európskeho spoločenstva uhlia a ocele. Ďalšou významnou Haasovou prácou ktorá poukazuje na teoretické východiská neofunkcionalistického prístupu je práca *Beyond the Nation-State: Functionalism and International Organization*. K týmto prácam môžeme taktiež zaradiť prácu Leona N. Lindberga s názvom *The Political Dynamics of European Economic Integration*.

Haasova práca *The Uniting Europe. Political, Social and Economic Forces, 1950-1956*, je zameraná na objasnenie vývoja európskej integrácie v kontexte analýzy reálneho vývoja Európskeho spoločenstva uhlia a ocele. Z hľadiska Haasovho vnímania neofunkcionalizmu, je túto koncepciu potrebné oddeliť od koncepcií, ktoré boli v 50. rokoch 20. storočia označované ako polárne alternatívy vysvetľovania svetovej politiky – teda realizmu a idealizmu. A. Moravcsik v tejto súvislosti poukazuje, že Haas sa usiluje predovšetkým o aplikáciu elitnej pluralistickej teórie záujmových skupín na riadenie modernej ekonomie. Elitné skupiny sú podľa neho najintenzívnejšie zaangažované do tejto problematiky a majú teda aj najväčší vplyv na národné rozhodovacie procesy (Moravcsik, 2005). Z pozície postulátov naznačených Haasom, je jeho teoretická práca zameraná na popisovanie a teoretické zdôvodnenie postupu procesu integrácie v situácii, keď už došlo k prijatiu prvotného záväzku spolupráce v rámci špecificky vymedzenej oblasti (ekonomického sektora). Prijatie prvotného záväzku je v tomto smere považované za iniciačný bod integračného procesu, pričom objasňuje prečo táto situácia vedie k nutnosti realizácie ďalších následných činností. (Milward, Sørensen, 1993).

Na základe skúmania a kritického hodnotenia funkcionalistickej koncepcie, ako aj na základe získaných empirických poznatkov o fungovaní a postupovaní integrácie v rámci Európskeho spoločenstva uhlia a ocele, Európskeho hospodárskeho spoločenstva a Euroatomu neofunkcionalisti vytvorili základný rámec pre štúdium procesu regionálnej integrácie. V rámci tejto koncepcie taktiež rezonujú základné otázky týkajúce sa procesu integrácie, jeho postupu a rozširovania, a taktiež otázky zamerané na problematiku presunu lojality z národného štátu smerom k nadnárodnému spoločenstvu. K vysvetľovaniu iniciácie procesu integrácie a jeho ďalšieho rozširovania pristupujú neofunkcionalisti prostredníctvom nasledovných premís. Základom tohto procesu je spoločné rozhodnutie dvoch alebo viacerých krajín vzájomne spolupracovať v danom ekonomickom sektore. Na realizáciu tohto zámeru, krajiny na základe vzájomnej dohody pristúpia ku kreovaniu nadnárodnej byrokracie, ktorá predstavuje tzv. vyššiu autoritu, ktorej úlohou je dohliadať na proces vzájomnej spolupráce a na všetky opatrenia a činnosti s tým spojené. V rámci takto

fungujúcej vzájomnej spolupráce však nemôže dôjsť k dosiahnutiu úplných výhod z integrácie, pretože spolupráca sa rozvíja len v rámci jedného definovaného ekonomického sektora. Za účelom dosiahnutia maximálnych výhod integrácie je preto potrebné, aby do procesu integrácie boli zahrnuté taktiež ďalšie príbuzné ekonomické sektory. Prezentovaný náhľad poukazuje na ekonomickú integráciu, ktorá automaticky iniciuje narastajúcu spoluprácu medzi aktérmi (Rosamond, 2000). V neofunkcionalistickom prístupe k integrácii sa taktiež stretávame s dvomi ďalšími viac alebo menej automatickými procesmi. Prvý poukazuje na ekonomickú integráciu, ktorá automaticky vedie k realizácii väčšieho počtu vzájomných interakcií a prepojení medzi aktérmi v rámci integrovaného regiónu. Druhý zdôrazňuje, že skupinová charakteristika politiky vedie k tendencii kreovania nových záujmových skupín na regionálnej úrovni. Nadnárodné štruktúry vystupujú v tomto procese ako obhajcovia výhod integrácie na jednej strane a zároveň poukazujú na integráciou vytvorené vzťahy medzi jednotlivými sektormi (Rosamond, 2000).

V neofunkcionalistickej koncepcii sa stretávame s pojmom prelievanie označovaným ako spillover. Tento pojem tvorí jednu zo základných súčastí neofunkcionalistickej koncepcie, pomocou ktorého sa vysvetľuje ďalší postup a prehľbovanie integrácie. Jednou zo základných otázok s ktorou pracuje neofunkcionalistická koncepcia je otázka smerujúca k objasneniu čo predstavuje hybnú silu ďalšieho postupu a prehľbovania integračného procesu, v situácii keď už došlo k realizácii počiatočného rozhodnutia integrovať sa v rámci určitého ekonomického sektora. Objasnenie tejto otázky nachádza neofunkcionalistická koncepcia v pojme prelievanie teda spillover. Pojmom spillover je označovaný proces smerujúci k vytvoreniu a následnému prehľbovaniu integrácie v rámci určitého sektora, pričom ide o proces vyznačujúci sa dynamikou a expanzívnu logikou, čo je podmienené snahou o čo najoptimálnejšie naplnenie stanoveného cieľa a teda o dosiahnutie plných výhod integrácie, ktoré je možné dosiahnuť len postupným zahrňovaním ďalších sektorov do procesu integrácie. E. Haas definuje spillover ako spôsob, ktorým by vytváranie a prehľbovanie integrácie ekonomického sektora vytvorilo tlak na ďalšiu ekonomickú integráciu v rámci neho, ale aj mimo neho a zároveň by viedol k narastaniu inštitucionálnej kapacity na európskej úrovni.

V porovnaní s funkcionalistickou koncepciou, je na neofunkcionalizmus nahliadané ako na koncepciu, ktorá je dynamická, usilujúca sa objasniť nielen statický proces prijímania politických rozhodnutí v stabilných podmienkach, ale najmä dynamickú politickú transformáciu v čase. V zmysle Haasovho ponímania spillover-u, ide prostredníctvom popísania dynamiky a expanzívnej logiky tohto procesu o snahu vysvetliť, ako odozva a reakcie sociálnych skupín a nadnárodných korporácií aktivujú nové a nezamýšľané a neočakávané kroky smerom k regionálnej integrácii. V tomto zmysle je neofunkcionalizmus považovaný za teóriu zmeny (Moravcsik, 2005). Vychádzajúc z téz naznačených neofunkcionalizmom môžeme konštatovať, že táto koncepcia dokáže aj keď len určitým spôsobom anticipovať budúci vývoj. Toto tvrdenie sa opiera predovšetkým o neofunkcionalistické chápanie integrácie v tom zmysle, že integrácia je skôr vnútorným dôsledkom predchádzajúcich rozhodnutí, než odozvou na pôsobenie vonkajších síl a trendov.

Pri popisovaní procesu spillover-u Haas poukazuje na to, že v situácii keď už došlo k prijatiu počiatočných rozhodnutí a záväzkov, funguje spillover skôr automaticky pričom nie je podmienený špecifickými vonkajšími stimulmi. V tejto súvislosti sa môžeme taktiež stretnúť s poukazom, že u Haasa sú síce badateľné snahy o prognózovanie budúceho vývoja, avšak bez hlbšieho rozvoja komplexnej vysvetľovacej analýzy kauzálnych mechanizmov. Pri hodnotení neofunkcionalistickej koncepcie sa taktiež stretávame s poukazom, že neofunkcionalizmus je viac komplexnou syntézou ako jednotnou teóriou. V tomto smere sa do popredia dostáva tvrdenie, že neofunkcionalisti sa v podstate usilovali o vytvorenie akejsi jednotnej schémy prostredníctvom ktorej bude možné uskutočniť analýzu integračného procesu ako celku. Komplexná teoretická analýza a následné pochopenie procesu integrácie si samozrejme vyžaduje poznanie a analýzu širokého spektra rôznych faktorov. K vnímaniu spektra týchto faktorov pristupuje Haas z pozície vzájomne seba podporujúcich spojív v integrovanom ideálnom type procesu regionálnej integrácie (Moravcsik, 2005).

Kritika neofunkcionalizmu je predovšetkým spojená kritikou mechanizmu prelievania integračných oblastí, kde viaceré práce zástancov neofunkcionalizmu akcentujú rozhodujúci význam tohto mechanizmu objasňujúceho postup integračného procesu od ekonomickej integrácie k integrácii politickej. Kritici tohto náhľadu poukazovali najmä na skutočnosť, že uvedený mechanizmus kladie do popredia ekonomickú integráciu od ktorej sa odvodzuje integrácia politická. Predstavitelia viacerých konkurenčných teórií však vychádzajú z primárneho významu politiky v procese európskej integrácie (Kratochvíl, 2007).

Ďalšie kritické argumenty voči neofunkcionalizmu súvisí opomínaním a podceňovaním takých faktorov ovplyvňujúcich proces integrácie, akým sú napríklad nacionalizmus, národná identita, ideológia a pod.

Kritika je taktiež spojená s nedostatočným zdôvodnením k akému konečnému výsledku neofunkcionalistami popisovaný proces integrácie smeruje.

Model viacúrovňového vládnutia

Od obdobia 80. rokov 20. storočia dochádza v procese formovania teórie európskej integrácie k odklonu od snahy o vytvorenie veľkej generálnej teórie objasňujúcej proces európskej integrácie. V tomto období sa do popredia dostáva uplatnenie politologických analýz v oblasti štúdia európskej integrácie. Tento jav v oblasti ďalšej fázy formovania teórie európskej integrácie sa označuje pojmom obrat k vládnutiu (governance turn). V tomto kontexte sa do popredia výskumu dostáva otázka zameraná na objasnenie tohto, ako európska integrácia ovplyvňuje systém vládnutia v rámci ES/EÚ (Rosamond, 2000).

Východiskovým bodom uvažovania modelu viacúrovňového vládnutia je myšlienka, že v politickom systéme sa autorita nemusí nevyhnutne nachádzať len na najvyššej hierarchickej úrovni, ale že do rozhodovacieho procesu vstupujú aj aktéri z nižších hierarchických úrovní a to z regionálnej, miestnej. V tomto kontexte sa v rámci modelu viacúrovňového vládnutia rozvíja celý rad rôznych typov výskumu, kde však spravidla dochádza k rozlišovaniu troch základných hierarchických úrovní, na ktorých sa vládnutie

odohráva. Ide o rovinu nadnárodnú, rovinu jednotlivých štátov a rovinu subštátnu (Kratochvíl, 2007).

Model viacúrovňového vládnutia je vystavaný na pôsobení dvoch rozhodujúcich vývojových tendencií v Európe. Prvá tendencia je úzko previazaná s postupným presunom autority v niektorých oblastiach smerom od národných štátov na úroveň európskych inštitúcií. Druhá tendencia je previazaná s procesom regionalizácie, kde vývojové trendy v tejto oblasti smerujú k delimitácii autority zo štátu smerom k nižším jednotkám (Hooghe, Marks, 2001).

Kým otázky postupného presunu časti suverenity a vymedzeného okruhu kompetencií na nadnárodné centrum boli predmetom skúmania viacerých teórií európskej integrácie, otázka súvisiaca s vplyvom procesu regionalizácie na systém vládnutia v ES/EÚ je v kontexte uvedených výskumov relatívne novou. Postupné posilňovanie významu a úlohy nižších hierarchických jednotiek v rámci štátu bolo ovplyvnené viacerými vývojovými tendenciami. Kým v prvej fáze regionalizácie, prebiehajúcej v 60. rokoch 20. storočia, bola decentralizácia považovaná za vhodný prostriedok posilnenia hospodárskeho oživenia a rozvoja zaostávajúcich regiónov. Druhá fáza procesu regionalizácie, ktorá nastupuje od 70. rokov 20. storočia, súvisí predovšetkým s rastúcimi politickými ambíciami regiónov, pričom je spojená so snahou o získanie možnosti autonómne rozhodovať o určitých vymedzených okruhoch otázok správy daného územia. Tretia fáza regionalizácie prebiehajúca od 80. rokov 20. storočia je označovaná ako obdobie tzv. nového regionalizmu. Procesy regionalizácie boli v tomto období determinované viacerými faktormi, ako je napríklad proces globalizácie, postupné zavádzanie rôznych modelov reformy verejnej správy, nevýhodnosť a neefektívnosť usmerňovania ekonomických procesov z centrálnej úrovne a pod. (Gura, 2008). Tretia fáza regionalizácie je taktiež pomerne zásadne ovplyvnená procesom európskej integrácie. V tomto kontexte dochádza v rámci Jednotného európskeho aktu k začleneniu kapitoly zameranej na problematiku dosahovania hospodárskej a sociálnej súdržnosti v rámci ES. Taktiež Maastrichtská zmluva prináša do primárneho práva definovanie princípu subsidiarity a zároveň dochádza ku kreovaniu Výboru regiónov a jeho zaradeniu do inštitucionálneho rámca EÚ, čím dochádza k posilneniu vplyvu regiónov na rozhodovací proces v rámci EÚ (Kratochvíl, 2007).

Položenie dôrazu na nižšie hierarchické úrovne má svoj význam v kontexte ich vnímania ako aktérov, ktorí majú výrazný vplyv na proces utvárania jednotlivých politík EÚ.

Kritika modelu viacúrovňového vládnutia súvisí s vnímaním EÚ ako vnútroštátneho politického systému, čo je podľa viacerých kritikov tohto modelu zavádzajúce. Ďalšia rovina kritiky sa viaže s tým, že ide o značne explanačne limitovaný model, s nízkou predikciou budúceho vývoja integrácie. Model viacúrovňového vládnutia je taktiež kritizovaný zo strany konštruktivistov a predstaviteľov diskurzívnych prístupov a to v súvislosti s predpokladom, že aktéri sú prvotne ovplyvňovaní dosahovaním svojho vlastného záujmu (Kratochvíl, 2007).

Záver

Na proces formovania teórií európskej integrácie malo vplyv viacero faktorov, ktoré boli úzko previazané na konkrétny vývoj a postup procesu európskej integrácie. V tomto smere išlo predovšetkým o procesy inštitucionalizácie spolupráce, posilňovanie vplyvu nadnárodného centra, kreovanie spoločných politík, rozširovanie členskej základne ES/EÚ, postupné rozširovanie a prehĺbovanie spolupráce v rôznych oblastiach a pod. V súvislosti so snahou EÚ o vstup do najvyššej fázy integrácie – politickej únie bude zaujímavé sledovať akým smerom sa bude ďalej uberať teoretické uvažovanie o európskej integrácii.

Literatúra

BROWN, Ch. (1997): *Understanding of International Relations*. New York: St. Martin's Press

DEUTSCH, K. W. (1957) *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*. Princeton: Princeton University Press

GURA, R. (2008) *Francúzska zahraničná politika v krajinách strednej Európy*. Dizertačná práca. Banská Bystrica, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB

HOOGHE, L., MARKS, G. (2001): *Multi-level Governance and European Integration*. Oxford: Rowman and Littlefield

IMBER, M. (1984) *Rereading Mitrany: A Pragmatic Assessment of Sovereignty*. *Review of International Studies* 10

KRATOCHVÍL, P. (2007) *Teorie evropské integrace*. Praha: Portál

KREJČÍ, O. (1997) *Medzinárodní politika*. Praha: Victoria Publishing

MITRANY, D. (1943) *A Working Peace System*. London: Royal Institute of International Affairs

MILWARD, A. S., SØRENSEN, V.: *Integration or Interdependence A National Choice*. In: MILWARD, A. S. (eds.) (1993) *The Frontiers of National Sovereignty: History and Theory*. London: Routledge,

MORAVCSIK, A. (2005): *The European Constitutional Compromise and the Neofunctionalist Legacy*. *Journal of European Public Policy* 12 (2), 2005

PARIS, R. (2003) *Global Villagers at the Gates: A Functionalist Theory of International Democracy*. Paper presented at the Annual Convention of the International Studies Association, Portland, Oregon, February 25 - March 1, 2003

WIENER, A., DIEZ. T. (eds.) (2004) *European Integration Theory*. Oxford: Oxford University Press

PhDr. Lucia Rýsová, PhD.

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB

Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie

Kuzmányho ul. 1

974 01 Banská Bystrica

tel. č.: 048/446 17 14

Email: lucia.rysova@umb.sk

Európska energetická bezpečnosť a energetická bezpečnosť Slovenskej Republiky¹

Ing. Michal Ščepán

Abstrakt

Predkladaný článok analyzuje energetickú bezpečnosť Európskej únie z pohľadu diverzifikácie zdrojov, prepravných trás a liberalizácie vnútorného trhu. V kontexte vysokej externej závislosti na dovoze energetických zdrojov nie je možné zabezpečiť energetickú bezpečnosť EÚ len vnútornou liberalizáciou či diverzifikáciou energetického mixu, ale aj diverzifikáciou strategických partnerov a dodávateľov. V súčasnosti EÚ nie je schopná garantovať energetickú bezpečnosť pre svojich členov a článok ponúka pohľad na aspekty energetickej bezpečnosti SR, v závislosti od súčasného stavu ako aj možných alternatívnych návrhov súčasnosti.

Kľúčové slová: energetická bezpečnosť, Slovensko, Európska únia

Abstract

The presented article analyzes energy security of the European Union from the viewpoint of diversification of sources, transport routes and internal market liberalisation. In the context of high external dependency on imports of energy sources it is not possible to ensure energy security of the EU only through internal liberalisation or energy mix diversification, but also through the diversification of strategic partners and suppliers. At present the EU is not able to guarantee the energy security for its member states and the article offers a view of the aspects of energy security of the Slovak republic, depending upon the current situation as well as possible contemporary alternative solutions.

Key words: energy security, Slovakia, European Union

Prakticky pre všetky štáty predstavuje energetika významný sektor národného hospodárstva, ktorý ovplyvňuje podstatnou mierou ostatné odvetvia ekonomiky a zohráva kľúčovú úlohu v otázkach národnej bezpečnosti a stability. Dostupnosť energetických zdrojov je podmienkou fungovania štátu a ekonomiky, ich nedostupnosť naopak potenciálnou príčinou humanitárnych kríz a destabilizácie politických systémov. Energetická bezpečnosť musí byť súčasťou komplexnej stratégie národnej bezpečnosti, nakoľko je v tomto smere jedným z prostriedkov zachovania si suverenity, politickej nezávislosti a relatívnej ekonomickej slobody štátu.

¹ Tento príspevok bol spracovaný v rámci projektu mladých vedeckých pracovníkov č. 2319205

V prostredí prebiehajúcich dynamických ekonomických a politických zmien, procesov globalizácie a narastajúcej medzinárodnej interdependencie, je táto oblasť obzvlášť dôležitým determinantom budúceho vývoja postavenia a smerovania štátov a ich národných ekonomík. V otázke dosahovania a udržania hospodárskeho rastu je zásobovanie energiou a energetickými zdrojmi kľúčovým faktorom výkonu národného hospodárstva. V oblasti medzinárodno-politického prostredia sa energia stáva stále významnejším nástrojom na presadzovanie politických záujmov a prehlbovanie medzinárodného vplyvu. V tomto kontexte sú preto opatrenia na adaptívne nastavenie energetickej politiky štátu s cieľom prispôbiť sa meniacim sa podmienkam globalizovanej svetovej ekonomiky a jej fungovaniu mimoriadne dôležité, rovnako ako snahy vymedziť priestor nezávislého pôsobenia štátu v otázkach energetiky a diverzifikovať existujúcu mieru závislosti na zahraničných energetických zdrojoch.

Úlohu a význam vyváženej energetickej politiky v kontexte energetickej bezpečnosti podčiarkuje aj skutočnosť, že takmer všetky rozvinuté ekonomiky sú v menšej alebo väčšej miere externe závislé na prísune energie a stabilných cenách energonosičov. Náhle prerušenie dodávok energie alebo vysoké kolísanie cien na svetových trhoch môže mať za následok ako hospodárske, tak aj politické následky nedeziernych rozmerov.

Základným problémom otázky energetickej bezpečnosti je však disproporcija vyjadrená rastúcim globálnym dopytom po energetických zdrojoch a ich klesajúce zásoby vo svete resp. vyčerpatelnosť niektorých druhov energetických zdrojov. To vytvára tlaky na štáty v oblasti strategických rozhodnutí v rámci zaistenia prísunu energetických zdrojov ako aj eventuálnych reštrukturalizácií, bezpečnostného aspektu energetickej otázky a prípadných sporov o energie, ako i prispôbenie sa aktuálnym vývojovým tendenciám v reálnom čase. Rovnako nerovnomerné rozdelenie zdrojov primárnych energetických surovín a z toho vyplývajúca situácia relatívneho monopolu na dodávky energie niekoľko málo štátov vytvára potenciálne výzvy a riziká pre štáty nielen v pozícii úplnej alebo takmer úplnej závislosti od dodávok týchto surovín. Aspekt energetickej bezpečnosti je preto významný vo viacerých rovinách spoločenského života, ekonomického a politického fungovania štátu, ako aj postavenia štátu v rámci geopolitického usporiadania po partnerskej stránke a v strategickej rovine medzinárodných vzťahov.

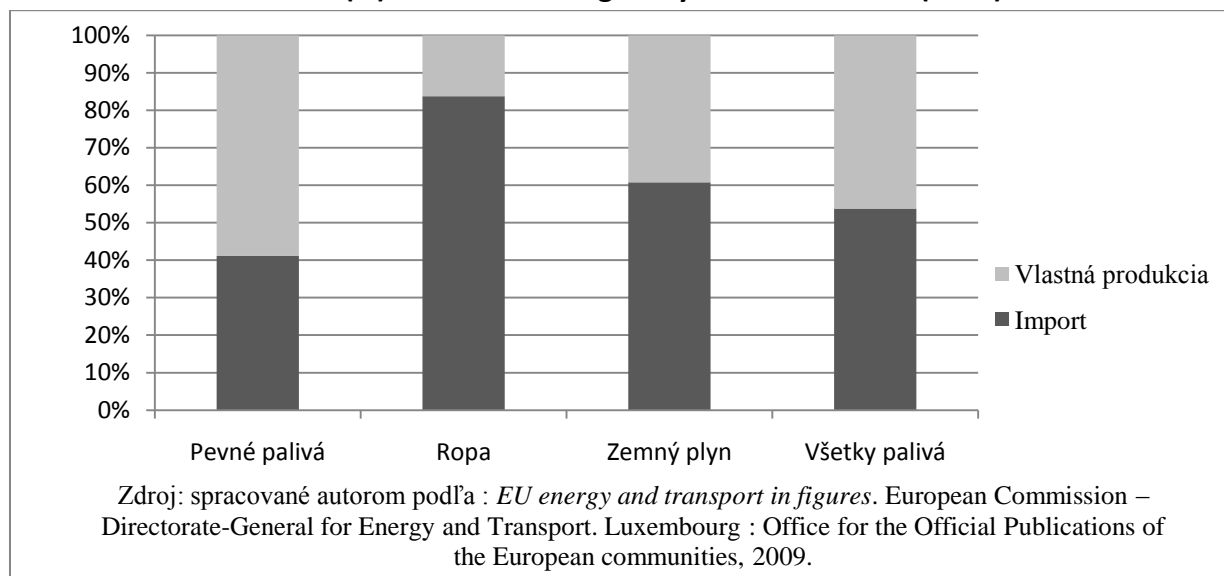
Energetická bezpečnosť v rámci Európskej únie

Väčšinu rozvinutých ekonomík v súčasnosti charakterizuje závislosť na dovoze fosílnych energetických zdrojov. Z tohto pohľadu je otázka energetickej bezpečnosti determinovaná vysokou mierou geopolitickými faktormi, zahranično-obchodnými vzťahmi, ale aj otázkami dopravy a uskladnenia pre následné použitie. Koncept energetickej bezpečnosti sa totiž neobmedzuje iba na aspekty energetiky v kontexte bezprostrednej národnej bezpečnosti, ale predstavuje širší komplex interdependentných faktorov. „Pod pojmom energetická bezpečnosť sa skrýva spoľahlivá dodávka energie a prístup k energetickým zdrojom a palivám v požadovanom množstve a kvalite, za spravodlivé ceny. Energetická bezpečnosť závisí od bezpečnosti zásobovania ako aj od technickej bezpečnosti

energetických zariadení. Nemožno ju chápať izolovane, pretože na globálnom energetickom trhu nie je spojená len s domácimi a medzinárodnými dodávkami energie, ale aj so spoľahlivosťou obchodných partnerov.“² Takéto vnímanie energetickej bezpečnosti ju stavia do roviny zložitých vzájomných prepojení a interdependencie z hľadiska subjektov, podmienok, príčin a vnútorných ako aj vonkajších determinantov.

Za bezprostredné nástroje zvyšovania energetickej bezpečnosti môžeme označiť vhodný a diverzifikovaný energetický mix, využívanie domácich a obnoviteľných zdrojov energií, znižovanie energetickej náročnosti hospodárstva a znižovanie spotreby fosílnych palív. Celostná stratégia energetickej bezpečnosti si však bude vyžadovať komplexné a systémové zmeny v energetickej politike a prístupe k tejto otázke, ku ktorým sa vyjadríme nižšie.

Graf č.1: Miera závislosti (%) na dovoze energetických surovín EÚ 27 (2006)

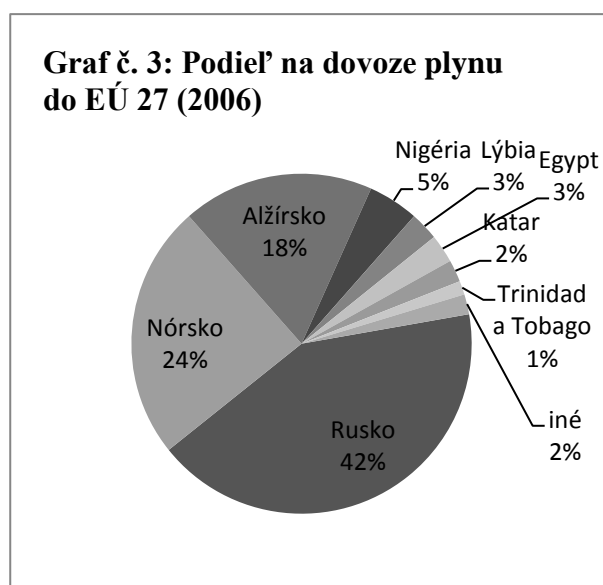
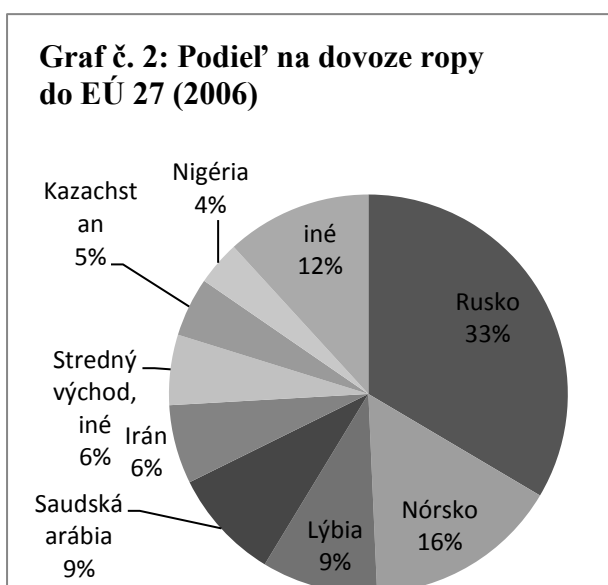

V kontexte uvedenej definície energetickej bezpečnosti predstavuje Európska únia (EÚ) zoskupenie s vhodnými predpokladmi plošne zastrešiť otázky energetickej bezpečnosti pre členské štáty z pohľadu výhod synergie, hospodárskeho potenciálu, relatívne silnej vyjednávacej pozície a vysokej prestíže v medzinárodných vzťahoch. V súčasnosti je však otázka energetickej politiky v kompetencii členských štátov EÚ a nemožno hovoriť o spoločnom rámci zastrešujúcim problematiku energetickej bezpečnosti v rámci EÚ celostne. Spoločný trh EÚ a postupné prepájanie aj trhov s energiami však pozvoľne posúva túto problematiku z národnej úrovne do polohy politickej agendy celej EÚ. V prípade EÚ

² Informácia o energetickej bezpečnosti Slovenskej republiky [online]. Informatívny materiál z rokovania vlády SR UV-12955/2006, 26.7.2006 [cit. 1.6.2009]. Dostupné na <[http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/726BA495C60A15B7C12571B70036BA5C/\\$FILE/Zdroj.html](http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/726BA495C60A15B7C12571B70036BA5C/$FILE/Zdroj.html)>

môžeme pozorovať externú závislosť na dovoze energetických zdrojov až vo výške 53,8%³ (2006), pričom Európska komisia predpokladá do roku 2030 nárast tejto hodnoty na 65%.

Z geopolitického hľadiska je teritoriálna závislosť na dovoze energetických surovín distribuovaná v rámci EÚ výrazne nejednotne. Východná Európa je výraznou mierou závislá na dovoze ruských energetických zdrojov, Južná Európa je závislá na dovoze zemného plynu z regiónu Severnej Afriky, iba Západná Európa vykazuje viac-menej diverzifikovanú štruktúru dovozu energetických surovín. Vzhľadom na fakt, že Rusko je dominantným partnerom vo veciach dodávok energetických surovín pre EÚ a zároveň jediným štátom v rámci skupiny G8, ktorý bude exportérom týchto komodít aj do budúcnosti, predstavuje Rusko dodávateľa strategického významu a z hľadiska energetickej bezpečnosti je v záujme EÚ, aby vzťahy s Ruskom zodpovedali princípom stratégie energetickej bezpečnosti po stránke priaznivých zahranično-politických vzťahov ako aj bezpečnosti a stability dodávok.

Zdroj: spracované autorom podľa : *EU energy and transport in figures*. European Commission – Directorate-General for Energy and Transport. Luxembourg : Office for the Official Publications of the European communities, 2009

Z pohľadu vnútorného trhu je možné „riešenie otázok energetickej bezpečnosti hľadať najmä v liberalizácii trhov s energiou, v diverzifikácii zdrojov a prepravných trás pre energonosiče, v efektívnom využívaní zdrojov a tiež v postupoch, ktoré znásobia konkurenciu na trhoch s energetickými zdrojmi. V širšom zmysle ide o opatrenia na území jednotlivých štátov a medzinárodných spoločností, ktoré majú zabezpečiť stabilné dodávky energie pri prijateľných a stabilizovaných cenách, ale aj garantovať ochranu kritickej energetickej

³ *EU energy and transport in figures*. European Commission – Directorate-General for Energy and Transport. Luxembourg : Office for the Official Publications of the European communities, 2009. Str. 30. ISSN 1725-1095

infraštruktúry a preukázať pripravenosť štátu efektívne reagovať na krízové situácie a teroristické hrozby.⁴ V tomto kontexte môže EÚ podporovať diverzifikáciu zásobovania energetických zdrojov, konkurenciu v obchode s energiami a rozmanitosť štruktúry energetických dopravných sietí. Prioritou by malo byť dobudovanie európskej distribučnej sústavy pre ropu, zemný plyn a elektrinu. Táto európska energetická infraštruktúra by mala zahŕňať nasledovné faktory:⁵

1. Prepojenie elektrickej sústavy medzi Nemeckom, Poľskom a Litvou, ale aj Francúzskom a Španielskom.
2. Využívanie veternej energie pri Baltickom mori a jej napojenie do sietí.
3. Podpísanie dohody o využívaní transeurópskych sietí na 5 rokov.
4. Spreádzkovanie plynovodu Nabucco z Kaspického mora do strednej Európy.
5. Zabezpečenie finančných prostriedkov potrebných pre prenos elektriny vyrobenej z obnoviteľných zdrojov do distribučnej siete.
6. Spoločné a záväzné normy pre bezpečnosť sietí.

Dôležitým prvkom európskej energetickej bezpečnosti v rámci EÚ by mala byť aj solidarita pri riešení eventuálnych krízových situácií ako napr. výpadky dodávok energetických zdrojov. Determinujúcim faktorom je v tejto oblasti potreba diverzifikácie zdrojov a prepravných ciest, aby mohlo dôjsť k operatívnym riešeniam náhrad relatívne jednoducho a pri minimalizovaní nákladov. Je potrebné rovnako budovať strategické zásoby resp. skladové kapacity, zásobníky a rozvodné terminály.

Ropa a zemný plyn sú energetické zdroje strategického významu, ktoré aj po splnení cieľov v rámci využívania obnoviteľných zdrojov ako aj energetickej efektívnosti jestvujúcej spotreby budú pokrývať v budúcnosti aj naďalej viac ako 50% energetických potrieb EÚ za rastúcej externej závislosti na dovozoch týchto surovín. V roku 2030 sa odhaduje viac ako 90%-ná závislosť na dovoze ropy a okolo 80%-ná závislosť na dovoze zemného plynu. Táto závislosť je umocnená aj fungovaním vnútorného trhu EÚ, ktorý zvyšuje vzájomnú závislosť jednotlivých členských štátov. Vzhľadom na tieto skutočnosti je v záujme energetickej bezpečnosti EÚ podporovať vyššou mierou využívanie domácich energetických zdrojov a zvlášť obnoviteľných energetických zdrojov. Výroba elektriny je v rámci EÚ závislá od dovozu zemného plynu a reštrukturalizácia energetického mixu bude pre zvyšovanie energetickej bezpečnosti pozitívna aj v tomto smere. Okrem obnoviteľných a alternatívnych zdrojov energií sa ako jedna z možností ponúka aj využívanie jadrovej energie, ktorá však nesie so sebou osobitnú problematiku okolností produkcie takéhoto typu energie. Jednako je však ropa vnímaná do budúcnosti ako dominantný energetický zdroj a zmena tohto

⁴ ŽÁKOVÁ, A.: *Energetická bezpečnosť a SR* [online]. In: Euro-Atlantic Quarterly [cit. 1.6.2009]. Dostupné na <<http://www.eaq.sk/page.php?doc=432>>

⁵ *Informácia o energetickej bezpečnosti Slovenskej republiky* [online]. Informatívny materiál z rokovania vlády SR UV-12955/2006, 26.7.2006 [cit. 1.6.2009]. Dostupné na <[http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/726BA495C60A15B7C12571B70036BA5C/\\$FILE/Zdroj.html](http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/726BA495C60A15B7C12571B70036BA5C/$FILE/Zdroj.html)>

postavenia v energetickom mixe je do budúcnosti pri súčasnom stave technológie výroby energií nereálna.

Rozhodujúcim faktorom vo svetle načrtnutej externej závislosti na dovoze energetických palív bude preto bezpečnosť ich dodávok. V otázke zemného plynu má EÚ priaznivé vzťahy s vedúcimi dodávateľmi tejto komodity, v rámci Európskeho hospodárskeho priestoru hlavne s Nórskom, mimo tohto priestoru s Ruskom a Alžírskom. Prakticky rovnaká situácia sa vyskytuje aj v otázke dovozu ropy.

Napriek tomu by však podpora diverzifikácie mala byť ústredným cieľom, ako v rovine dodávateľov, tak aj v rovine prepravných trás a spôsobu dopravy energií. To je obzvlášť dôležité v prípadoch energetických kríz a za stavu úplnej alebo takmer úplnej závislosti niektorých členských štátov EÚ na jednom exkluzívnom dodávateľovi. Jednými z riešení by mohli byť už spomínané priority ako vypracovanie projektov prívodu palív z nových regiónov, vybudovanie nových rozvodných centier v Strednej Európe a v pobaltských štátoch a výstavba nových zásobníkov a terminálov. Taktiež by sa mal rozvíjať systém mechanizmu strategických zásob EÚ a elektrické prepojenia ako aj záväzné a vymáhateľné štandardy.

V otázke vnútornej liberalizácie a deregulácie trhu s energiami v rámci EÚ, ktorá je jednou z prioritných tém spoločenstva, v súčasnosti stále pretrvávajú prekážky plného využitia nástrojov vnútorného trhu pre zabezpečenie vyššej miery energetickej bezpečnosti. Ako reakciu na vývoj cien energií na svetových trhoch ako aj na rast dopytu po zdrojoch a palivách vydala v roku 2006 Európska komisia tzv. Zelenú knihu o bezpečnej, konkurencieschopnej a trvalo udržateľnej energetike pre Európu, ktorou boli položené základy pre koncepciu európskej energetiky, ako aj načrtnuté potenciálne výzvy a možné riešenia. V tomto dokumente boli stanovené tri hlavné ciele:

- zvýšenie bezpečnosti dodávok,
- zabezpečenie konkurencieschopnosti európskych ekonomík a dostupnosti cenovo prístupnej energie,
- podpora trvalej environmentálnej udržateľnosti a boj proti zmene klímy.

V snahe zabezpečiť dosiahnutie týchto cieľov bolo identifikovaných šesť prioritných oblastí, z ktorých konkrétne tri oblasti riešia problematiku energetickej bezpečnosti: „Riešenie konkurencieschopnosti a bezpečnosti dodávok“ (zvyšovanie trvalej udržateľnosti a pestrosti energetického mixu), „Solidarita medzi členskými štátmi“ (zvyšovanie bezpečnosti dodávok v rámci vnútorného trhu, prehodnotenie prístupu EÚ k núdzovým zásobám ropy a plynu a zabraňovanie výpadkom) a „Smerom ku koherentnej externej energetickej politike“ (Znižovanie závislosti od dovozu hlavne v oblasti ropy a plynu, jasná politika diverzifikácie dodávok zemného plynu, premena energetických dialógov na energetické partnerstvá, efektívne reagovanie na krízové situácie, vytvorenie celoeurópskeho Energetického spoločenstva, začlenenie energetiky do iných externých politík, energia na podporu rozvoja).⁶

⁶ Zhrnuté podľa: *Zelená kniha : Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú energiu* [online]. Európska komisia, 8.3.2006 [cit. 1.6.2009]. Dostupné na <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0105:FIN:SK:PDF>>

Konkrétne akty sekundárneho práva EÚ zaoberajúceho sa otázkami energetickej bezpečnosti sú hlavne nariadenia a smernice Európskej komisie. Nasledovné vybrané smernice majú osobitý význam pre otázky energetickej bezpečnosti:

Rámček č. 1: Smernice Európskej komisie zamerané na otázku energetickej bezpečnosti

1. Smernica č. 2004/67/ES týkajúca sa opatrení na zaistenie bezpečnosti dodávok zemného plynu, ktorá ustanovuje opatrenia na zaistenie primeranej úrovne bezpečnosti dodávok plynu. Tieto opatrenia tiež prispievajú k správne fungovaniu vnútorného trhu s plynom. Vytvára spoločný rámec, v ktorom členské štáty definujú všeobecné, transparentné a nediskriminačné politiky bezpečnosti dodávok zlučiteľné s požiadavkami konkurenčného vnútorného trhu s plynom; objasňuje všeobecné úlohy a zodpovednosť rôznych účastníkov trhu a zavádza osobitné nediskriminačné postupy zaistenia bezpečnosti dodávok plynu.

2. Smernica č. 2005/89/ES o opatreniach na zabezpečenie bezpečnosti dodávok elektrickej energie a investícií do infraštruktúry, ktorá ustanovuje opatrenia zamerané na zabezpečenie bezpečnosti dodávok elektrickej energie tak, aby sa zaistilo riadne fungovanie vnútorného trhu s elektrickou energiou, primeraná úroveň výrobnnej kapacity a

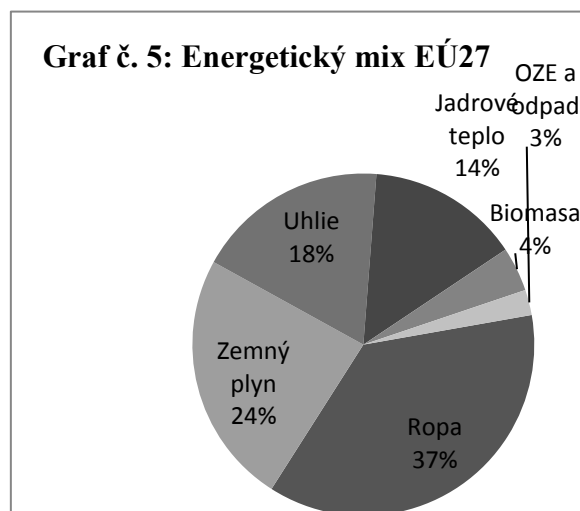
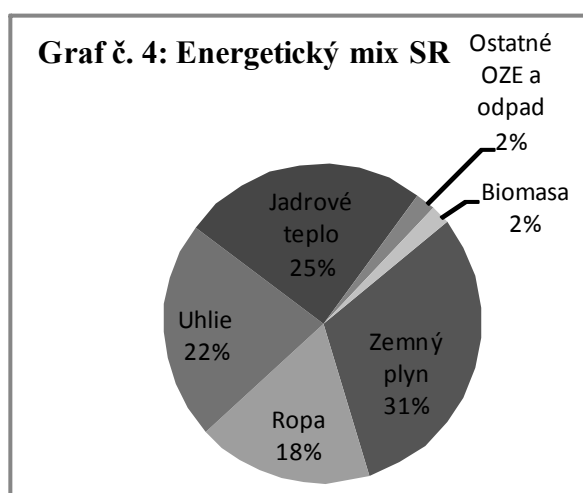
S cieľom prispieť k vyššej liberalizácii a tak aj k riešeniu otázok energetickej bezpečnosti v tomto smere bol ako najnovšia iniciatíva predstavený Európskou komisiou v septembri 2007 tzv. Tretí liberalizačný balík zameraný na liberalizáciu trhu s elektrinou a plynom, ktorý obsahoval aj návrhy právnych aktov zameraných na vnútorný trh.⁷ Najzásadnejšou zmenou tohto liberalizačného balíka bol návrh na oddelenie dodávateľských a výrobných (resp. ťažobných) činností od prevádzky energetických sietí a sústav, tzv. unbundling. Toto oddelenie vertikálne prepojených energetických spoločností bolo súčasne najdiskutovanejším problémom v rámci balíka. Na jednej strane by unbundling mohol priniesť vyššiu efektivitu, transparentnosť a konkurenciu na európsky trh s energiami, no na strane druhej by mohol zbytočne oslabiť postavenie európskych spoločností voči silným zahraničným subjektom. Kompromisom v tejto otázke sa stal tzv. efektívny unbundling, vychádzajúci zo silnej a efektívnej regulácie. Ďalšie opatrenia v rámci balíka sa týkali väčšej

⁷ Konkrétne novely dvoch európskych smerníc o spoločných pravidlách pre vnútorný trh s elektrinou a plynom, nové nariadenie o zriadení Agentúry pre spoluprácu energetických regulátorov, novely súčasne platných dvoch nariadení, ktoré sa týkajú podmienok prístupu do prepravných sietí pre zemný plyn a tiež podmienok prístupu do siete pre cezhraničné výmeny elektriny (*Návrh Smernice Európskeho parlamentu a Rady, ktorá mení Smernicu 2003/54/ES- pravidlá pre vnútorný trh s elektrinou; Návrh Smernice Európskeho parlamentu a Rady, ktorá mení Smernicu 2003/55/ES- pravidlá pre vnútorný trh s plynom; Návrh Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady, ktorá mení Nariadenie 1228/03- cezhraničný obchod s elektrinou; Návrh Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady, ktorá mení Nariadenie 1775/05- prístup k plynárenským sieťam; Návrh Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady o založení Agentúry pre spoluprácu energetických regulátorov*)

nezávislosti národných regulačných inštitúcií pre energetiku, vytvorenia mechanizmov pre ich spoluprácu a harmonizáciu činností, vytvorenia mechanizmov pre lepšiu koordináciu sieťových operácií, podpory cezhraničného obchodu a prevádzky sietí a iné.

Energetická bezpečnosť Slovenskej republiky v kontexte Európskej únie

Slovenská republika je podobne ako mnohé ďalšie rozvinuté ekonomiky energeticky nesebestačná a závislá od dovozov energetických zdrojov. Dovoz primárnych energetických zdrojov do SR predstavuje 90% a pochádza hlavne z Ruskej federácie. Spotreba elektriny každoročne narastá v priemere o 1%. Miera energetickej náročnosti je však v SR takmer dvojnásobná v porovnaní s priemerom v OECD a štvornásobná v porovnaní s priemerom EU27. V skladbe energetického mixu SR neexistujú výrazné odlišnosti od priemernej skladby energetického mixu EÚ, okrem vyššej zložky zastúpenia zemného plynu oproti ropu.

Zdroj: NOVÁK, J.: Obnoviteľné zdroje energie v Stratégii energetickej bezpečnosti SR [online]. Dostupné na <<http://www.tur.vlada.gov.sk/data/files/4256.pdf>>

Podľa analýzy Stratégie energetickej bezpečnosti SR schválenej v roku 2008⁸ by mala pod vplyvom rastúceho dopytu v priemysle a v doprave do roku 2010 celková spotreba energetických zdrojov vzrásť viac ako dvojnásobne oproti nárastu ponuky. Spotreba elektrickej energie má podľa odhadov vzrásť o 6,4%, spotreba ropy o 2,9%, len v prípade zemného plynu sa očakáva konštantná úroveň spotreby. Podľa prognóz však dôjde k nárastu dopytu elektrickej energie vyrobenej z jadrovej energie a dopyt po ropu a biomase. Potenciálne rizikový faktor však predstavuje závislosť od dovozu fosílnych palív z jedného zdroja a strategické zásoby ropy. Je preto potrebné klásť hlavne dôraz na sebestačnosť vo výrobe elektriny a venovať pozornosť nielen spoľahlivosti a bezpečnosti energetickej sústavy,

⁸ Ministerstvo hospodárstva SR: *Stratégia energetickej bezpečnosti SR* [online]. Schválená uznesením vlády SR č. 732/2008 zo dňa 15. októbra 2008 [cit. 2.6.2009]. K dispozícii na <<http://eia.enviroportal.sk/dokument.php?id=60796>>

ale aj využitiu alternatívnych zdrojov energie na výrobu elektriny a tepla. Reštrukturalizácia ekonomiky a jej efektívne zapojenie do svetového hospodárstva sú nemysliteľné bez znižovania energetickej náročnosti a dosiahnutia energetickej bezpečnosti, ktorá ako bolo spomínané, vysoko prevyšuje v prípade SR priemer rozvinutých ekonomík.

Na dosiahnutie požadovaných cieľov a priorít v rámci energetickej bezpečnosti Slovenska, je potrebné zvýšiť energetickú efektívnosť, podporovať rozvoj trhu súbežne so znižovaním energetickej závislosti SR od dovozu a kompletizovať prechod na konkurenčný energetický sektor. V súčasnosti však môžeme uvažovať s dvoma primárnymi energetickými surovinami osobitého významu v kontexte energetickej bezpečnosti SR vzhľadom na ich zastúpenie v energetickej mixe a taktiež vzhľadom na vysokú externú závislosť na ich dovoze, konkrétne s ropou a zemným plynom.

Úloha a postavenie ropy v kontexte energetickej bezpečnosti SR

Ropa je strategickou tovarovou komoditou z hľadiska jej využitia v národnom hospodárstve ako energetická surovina pre rafinárske spracovanie a ako priemyselná surovina pre petrochemické a ďalšie spracovanie. V Slovenskej republike je v súčasnosti relatívne ustálená spotreba pre spracovanie ropy vo výške 5,5 mil. ton ročne, čo zaraďuje SR z hľadiska objemu spracovania na počet obyvateľov medzi ekonomikou s výrazne rozvinutou spracovateľskou kapacitou.

Bezpečnosť spotreby ropy v rámci SR v kontexte vysokej závislosti na dovoze závisí od dostatočných a stabilných dodávok ropy na naše územie. Aktuálnym riešením otázky dovozu ropy je využívanie ropovodu Družba z Ruskej Federácie v objeme 6 mil. ton ročne podľa Dohody medzi vládami SR a RF o spolupráci v oblasti dlhodobých dodávok ropy. Zo strednodobého hľadiska sa ako alternatívne riešenia otázky dovozu ropy javia využívanie ropovodu Adria zo Százhalombatty, prepojenie dopravných trás v podobe Odessa-Brody-Družba, ktoré sa však črtá ako politicky náročné na realizáciu, alebo prepojenie Bratislava-Schwechat a možnosť reverznej prepravy. V prípade prerušenia dodávok ropy na územie SR je bezprostredným krízovým riešením využitie 90-dňových ropných zásob.

Pre zabezpečenie plynulosti dodávok ropy do SR a tým aj zabezpečenie plynulej a efektívnej výroby v budúcnosti je tiež potrebné, aby prevádzkovateľ slovenského ropovodného systému zefektívnil spoluprácu s prevádzkovateľmi dotknutými tranzitných prepravných trás.

Zásobovanie Slovenska ropou bolo a aj v budúcnosti bude ovplyvnené medzinárodnou situáciou. Vzhľadom na trasu ropovodu Družba sa prípadná redukcia dodávok ropy dotkne viacerých krajín, z ktorých okrem Ukrajiny a Bieloruska sú všetky členskými krajinami EÚ. V tomto zmysle Slovensko a susediace krajiny by mali podporovať rozvoj vzájomného prepojenia ropovodných sietí medzi krajinami EÚ, a to v záujme zvýšenia stability ekonomiky celej EÚ, s rešpektovaním princípov spolupráce, solidarity a povinnosti pomôcť členskej krajine EÚ v stave ropnej núdze.

Krajiny produkujúce ropu majú svoje produkčné kapacity kontrahované na báze dlhodobých kontraktov so svojimi tradičnými odberateľmi. Predstava, že by SR dokázala

v prípade náhleho dlhodobjšieho výpadku dodávok ropy z RF získať na ropnom trhu voľné kapacity v minimálnom množstve cca 9 600 t ropy/deň (cca 70 000 barelov ropy denne) je nereálna.

Podstata alternatívneho riešenia diverzifikácie zdrojov dodávok ropy pre SR spočíva v nadviazaní obchodných väzieb s producentmi ropy mimo krajín bývalého ZSSR a na báze dlhodobých kontraktov o vytvorení alternatívnych zásob ropy vo forme lodného carga dodávaného na základe dlhodobých kontraktov z oblasti Blízkeho východu, ale aj z afrického kontinentu. Táto cesta diverzifikácie nie je nová, je odskúšaná, napr. vo vzťahu k Iraku, Sýrii, Líbyi, Alžírsku. Aj z tohto pohľadu je potrebné nepretržite aktualizovať výber vhodných dodávateľov ropy a plne liberalizovať trh s ropou.

Z pohľadu možností dodávok ropy do SR za hlavné zdroje ropy možno považovať:

- Ruskú federáciu,
- Kaspickú oblasť a Stredný Východ,
- Severnú Afriku.

Pri diverzifikácii druhov ropy je nutné brať do úvahy viacero hľadísk. Predovšetkým ide o nasledovné faktory:

- technologická konfigurácia rafinérie – cieľom je zabezpečiť efektívne spracovanie dovážanej ropy s dôrazom na požadovanú štruktúru produkcie, so zohľadnením preferencií v rámci domácej spotreby;
- kvalitatívne parametre ropy – ako technická akceptovateľnosť pre prevádzkovateľov ropovodov;
- cena – aby rozdiel v cene voči aktuálnej ropo z Ruskej federácie bol primeraný jej kvalitatívnym charakteristikám;
- širšie medzinárodné obchodno-politické súvislosti – záujmy Slovenska v tejto oblasti by sa nemali principiálne odlišovať od politiky a záujmov EÚ; súčasne by sa nemali zhoršovať vzťahy voči ostatným krajinám.

V súčasnosti využívanie riešenie dodávok cez ropovod Družba zásobuje časť Európy (Bielorusko, Ukrajina, Poľsko, Nemecko, Maďarsko, Slovensko, Česko) v objeme cca 90-100 mil. ton ročne. Predstavuje to cca 50 % celkových dodávok ropy z RF na trh Európy.

Ruská federácia má napäté obchodno-politické vzťahy najmä s tranzitnými krajinami Bieloruskom a Ukrajinou. Dlhodobo presadzuje zámer zredukovať prepravu ropy cez tieto „z jej pohľadu nestabilné“ krajiny, resp. cez ropovodné systémy, nad ktorými nemá úplnú kontrolu. V tomto smere Slovensko nie je problémovou krajinou, avšak môže sa opäť stať rukojemníkom pri potenciálnom zvýšenom medzinárodnom napätí medzi RF a niektorými krajinami vo východnej Európe, možno aj so zámerom udržať pre RF ekonomicky výhodnú cenu ropy.

Súčasne sa dohodol konkrétny plán medzi RF, Bulharskom a Gréckom o výstavbe ropovodu z bulharského prístavu Burgas do gréckeho prístavu Alexandropolis (RF má v ropovode väčšinu akcionárskych práv), ktorým sa dokáže zvýšiť objem prepravy ropy z

Čierneho mora do Južnej Európy, aktuálne limitovaný kapacitou Bosporskej úžiny. Kapacita ropovodu Burgas – Alexandropolis má v prvej fáze predstavovať 35 mil. ton s možným zvýšením až na 50 mil. ton/rok.

V prípade dlhodobých odstávok dodávok ropy cez ropovod Družba a jej nahradenie inými dopravnými trasami by sa náklady rafinárskeho priemyslu v regióne strednej a východnej Európy zvýšili, čo by sa čiastočne prenieslo aj do celkovej cenovej úrovne palív na trhu EÚ. Najreálnejšou alternatívou k ropovodu Družba je ropovodný systém Adria, ktorý sa začína v chorvátskom prístave Omišalj a vedie cez Maďarsko aj na Slovensko. Technická funkčnosť tohto ropovodu už bola viackrát v minulosti preverená a do prevádzky v smere prepráv na územie SR ho možno uviesť v priebehu niekoľkých týždňov. V tomto roku spoločnosť Sloznaft doviezla zo Százhalombatta cca 50 tis. ton ropy z dôvodu nedostatočného zásobovania priamo cez slovenskú časť ropovodu.

V súčasnosti je časť ropovodu Adria na území Maďarska prevádzkovaná v opačnom smere, keďže touto časťou je prepravovaná ropa z ropovodu Družba až do rafinérie v Chorvátsku. Kapacita ropovodu Adria pre účely krytia spotreby Slovenska je momentálne dostatočná.

Cez ropovod Adria je možné prepravovať rôzne druhy ropy. Z pohľadu ekonomickej kalkulácie sú prepravné tarify na chorvátskom území približne 2 až 3-násobne vyššie, ako je bežná úroveň v EÚ, resp. ako sú tarify prevádzkovateľov ropovodov v našom regióne. V tejto súvislosti je určite priestor na využitie vplyvu EÚ na vyjednanie lepších podmienok v prístupovom procese začlenenia Chorvátska do EÚ tak, aby tarify dosiahli obvyklý štandard. Pre zabezpečenie plynulosti zásobovania ropovodu ropou je vhodné podporovať myšlienku, ktorá bola predmetom diskusie na medzištátnych rokovaní premiérov SR a Chorvátska. Z pohľadu aspektov ochrany životného prostredia a rozvoja turizmu, chorvátska strana navrhla vybudovať v oblasti Karlovacu zásobníky na ropu, ktoré by plnili úlohu diverzifikácie zdrojov ropy.

Úloha a postavenie plynu v kontexte energetickej bezpečnosti SR

V otázke zemného plynu je z pohľadu energetickej bezpečnosti Slovenská republika v ešte komplikovanejšej situácii ako v prípade ropy. SR má dlhodobú tradíciu v sektore plynárenstva, no zároveň predstavuje závislosť na dovoze zemného plynu takmer 98%. Významným aspektom v kontexte energetickej bezpečnosti EÚ je však tranzitná poloha SR a z pohľadu stability a bezpečnosti dodávok je SR spoľahlivým prepravným partnerom, pričom až 20% spotreby zemného plynu EÚ sa prepravuje cez územie Slovenska do štátov strednej a západnej Európy. Za situácie plánovanej realizácie alternatívnych dopravných ciest zemného plynu do EÚ preto ostáva v záujme SR udržať si postavenie stabilného a spoľahlivého tranzitného štátu. V období 2013-2030 sa ako riziko pre energetickú bezpečnosť Európy a čiastočne Slovenska rysuje výraznejší záujem o dodávky ruského plynu do Ázie, čo môže spôsobiť riziko v nedostatku dodávok plynu pre EÚ. Z tohto pohľadu je preto potrebné chápať dlhodobé zmluvy s dodávateľmi plynu mimo EÚ ako jeden z nástrojov

bezpečnosti dodávok plynu. V prípade plynu je možné uvažovať hlavne s oblasťami Kaspického mora a Stredného východu.

V prípade Kaspickej oblasti existujú vzájomné dohody medzi Ruskom a štátmi tohto regiónu na výstavbe novej prepravnej trasy okolo Kaspického mora, ktorý by mal slúžiť najmä pre export plynu smerom do Ruska. Tento projekt je možné chápať ako snahu Ruska čiastočne obmedziť prístup EÚ k zdrojom mimo RF. V prípade stredného východu sa dá uvažovať aj s Iránom ako potenciálnym dodávateľom z dôvodu najvýznamnejších zásob zemného plynu v tejto oblasti. V kontexte súčasnej geopolitickej situácie však predstavuje Irán značne rizikovú alternatívu.

Z pohľadu technických možností dopravy plynu na Slovensko resp. do EÚ existuje viacero rozpracovaných projektov. Medzi najvýznamnejšie patria Nabucco, Blue Stream, South Stream a Nord Stream.

Zo strednodobého hľadiska výstavba plynovodu Nabucco predstavuje vhodnú alternatívu pre dovoz plynu z oblastí Kaspického mora. Výstavba tohto plynovodu nepredstavuje priamu konkurenciu pre súčasnú prepravu plynu cez Slovensko, pretože plynovod Nabucco by nemal prepravovať ruský plyn.

Plynovod Blue Stream spája pod hladinou Čierneho mora Rusko s Tureckom, pričom neprechádza cez územie žiadnej inej krajiny. Blue Stream je jedným z najhlbšie položených podmorských plynovodov. Maďarská vláda vyhlásila, že má záujem predĺžiť plynovod Blue Stream, ktorý vedie z Ruskej federácie do Turecka, čo predstavuje ohrozenie výstavby plynovodu Nabucco. Z pohľadu diverzifikácie zdrojov by však nešlo o zmenu, pretože by sa jednalo stále o plyn smerujúci z Ruskej federácie. Takéto riešenie je však možné považovať za konkurenciu pre slovenskú prepravnú sieť.

Plynovod South Stream je partnerským projektom ruského Gazpromu a talianskej spoločnosti Eni, ktorý by mal prechádzať z Ruska do Európy cez Čierne more a Bulharsko. Realizácii stavby bude predchádzať vypracovanie štúdie, ktorej cieľom je zhodnotiť vykonateľnosť investície a ktorá určí aj jeho kapacitu. Predpokladaný začiatok prevádzky je v roku 2012-2013. Pri priaznivých výsledkoch vykonateľnosti je možnosť, že v Bulharsku sa bude deliť na severnú a južnú časť, pričom severná časť pôjde cez Maďarsko do Rakúska. Vo februári 2008 Maďarsko a Rusko podpísali medzivládnu dohodu o spolupráci na výstavbe tohto plynovodu. K projektu sa pripojili aj Srbsko a Bulharsko.

Pripravovaný podmorský Severo-baltický plynovod – Nord Stream, obchádzajúci Poľsko a končiaci v Nemecku, neovplyvní štruktúru dodávateľov pre SR, bude mať však negatívny dosah na veľkosť prepravovaných objemov cez tranzitný plynovod na Slovensku a tým i negatívny dosah na ekonomiku Slovenska.

Aj keď po zvážení všetkých dostupných možností sa zatiaľ javí, že Gazprom a tradičné dopravné trasy zostávajú najvýznamnejšími z hľadiska dodávok zemného plynu pre SR, je potrebné stále priebežne sledovať a vyhodnocovať možnosti diverzifikácie dodávok zemného plynu. Keďže ide o projekty, do ktorých je zapojených viac krajín, je aj možnosť diverzifikácie pre SR realizovať len v spolupráci s ostatnými zainteresovanými krajinami. Pre SR, ktorá je pri pokrývaní svojich potrieb zemného plynu na 98 % závislá od dovozu, je dôležité nezaviazat' sa

len k jednej alternatíve, treba však dať prednosť alternatíve, ktorá je najbezpečnejšia a najvýhodnejšia. A táto bude spojená i s pozíciou významného prepravcu plynu z Ruskej federácie do krajín EÚ od začiatku 70-tych rokov minulého storočia. Za týmto účelom je potrebné vytvárať podmienky pre zapojenie sa SR do medzinárodných plynárenských projektov, pričom ide o projekty ako Nabucco, Blue Stream, South Stream a pod.

Zoznam použitej literatúry

CÍLEK, V. - KAŠÍK, M.: *Nejistý plamen: Průvodce ropným světem*. Praha : Dokořán, 2008, ISBN 978-80-7363-218-2

EU energy and transport in figures. European Commission – Directorate-General for Energy and Transport. Luxembourg : Office for the Official Publications of the European communities, 2009. ISSN 1725-1095

Informácia o energetickej bezpečnosti Slovenskej republiky [online]. Informatívny materiál z rokovania vlády SR UV-12955/2006, 26.7.2006 [cit. 1.6.2009]. Dostupné na <[http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/726BA495C60A15B7C12571B70036BA5C/\\$FILE/Zdroj.html](http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/726BA495C60A15B7C12571B70036BA5C/$FILE/Zdroj.html)>

JOHNSON, D.: *EU-Russian Energy Links: A Marriage of Convenience?* In: *Government and Opposition*, 2005, roč. 40, č. 2. Str. 256-277. ISSN 0017-257X

Ministerstvo hospodárstva SR: *Stratégia energetickej bezpečnosti SR* [online]. Schválená uznesením vlády SR č. 732/2008 zo dňa 15. októbra 2008 [cit. 2.6.2009]. K dispozícii na <<http://eia.enviroportal.sk/dokument.php?id=60796>>

Zelená kniha : Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú energiu [online]. Európska komisia, 8.3.2006 [cit. 1.6.2009]. Dostupné na <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0105:FIN:SK:PDF>>

ŽÁKOVÁ, A.: *Energetická bezpečnosť a SR* [online]. In: *Euro-Atlantic Quarterly* [cit. 1.6.2009]. Dostupné na <<http://www.eaq.sk/page.php?doc=432>>

Ing. Michal Ščepán

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Email: michal.scepan@euba.sk

Európska únia a výzvy globalizácie

Mária Škvrndová

Abstrakt

Cieľom príspevku je v krátkosti popísať opatrenia a reakcie Európskej únie na meniace sa hospodárske prostredie a podmienky globalizácie. Autorka popisuje spôsob, akým sa Európska únia snaží odpovedať na výzvy globalizácie a využiť príležitosti, ktoré globálne prostredie ponúka. Ďalej sa venuje štyrom základným výzvam globalizácie, identifikovaným v rámci dlhodobých cieľov hospodárskej politiky Európskej únie, ktoré vyžadujú politickú reakciu: podpora celosvetového obchodu a udržanie popredného postavenia Európskej únie, riadenie migrácie pracovných síl, priame zahraničné investície a zmiernenie nerovnováhy vo svetovom hospodárstve. Príspevok uzatvára stručný popis vonkajších vzťahov Európskej únie v súvislosti s reagovaním na výzvy globalizácie.

Kľúčové slová: Európska únia, globalizácia, svetový obchod, migrácia pracovných síl, priame zahraničné investície, nerovnováha vo svetovom hospodárstve.

Abstract

Goal of this paper is to briefly describe measures and reactions of the European Union to the changing economic environment and conditions of globalization. Author describes the way how the European Union tries to answer challenges of globalization and use the opportunities that global environment offers. Paper elaborates on the four principal globalization challenges as identified within the long term economic goals of the European Union that require political reaction: world trade support and maintenance of the leading position of European Union, labor migration control, direct foreign investments and relieve of the inequalities in the world economy. Paper finishes with the brief description of the European Union external relations in the response to globalization challenges.

Key words: European Union, globalization, world trade, labor migration, direct foreign investments, inequalities in world economy.

Ciele hospodárskej politiky Európskej únie

Zodpovednosť za hospodársku politiku v EÚ nesie Európska komisia. Pri formulácii cieľov hospodárskej politiky vychádza aj z hospodárskych prognóz a analýz. Každá hospodárska prognóza má minimálne dvojročný výhľad, pokrýva súčasný a nasledujúci rok, pričom každú jeseň sa pridáva výhľad na ďalší rok. Celý prognostický proces je výsledkom viacerých cyklov a zohľadňuje celkovo 180 ukazovateľov.

Komisia taktiež podrobne analyzuje vývoj hlavných trendov vo svetovom obchode a v tokoch zahraničných investícií, ako aj rolu EÚ v týchto oblastiach. Pravidelne analyzuje vplyv globalizácie na výkonnosť hospodárstva EÚ a na základe týchto analýz poskytuje politické poradenstvo.

Medzi hlavné ciele hospodárskej politiky EÚ patria:

1. krátkodobé – stabilizácia hospodárstva,
2. strednodobé – zvýšenie potenciálneho rastu,
3. dlhodobé – problematika globalizácie, starnutie obyvateľstva.

Globalizácia ako súčasť hospodárskej politiky EÚ

Globalizujúce sa svetové hospodárske prostredie predstavuje aj pre nadnárodné zoskupenie ako hrozby, tak i príležitosti. Na jednej strane musí Európa čeliť neľútostným konkurenčným bojom s nízkonákladovými hospodárstvami, ako napríklad Čínou a Indiou, a s hospodárstvami, ktoré sa zakladajú najmä na inováciách (USA). Na strane druhej zvyšujúca sa medzinárodná hospodárska integrácia ponúka aj množstvo príležitostí.

Posilnenie vzájomnej globálnej prepojenosti krajín predstavovalo pre EÚ rozvoj hospodárskej prosperity a stability. Podľa odhadova Európskej komisie je možné pripísať globalizácii približne jednu pätinu nárastu životnej úrovne v EÚ-15 za posledných 50 rokov. EÚ sa stala jedným z kľúčových svetových hnacích motorov hospodárstva s podielom na globálnom HDP 30 % a na globálnych obchodných tokoch približne 20 %, z eura sa zase stala kľúčová medzinárodná mena.

Tabuľka 1

HDP 2008

Krajina	HDP (v miliónoch USD)	Podiel na svetovom HDP (v %)
1 EÚ	18 850 000	30%
2 USA	14 330 000	23%
3 Japonsko	4 844 000	8%

Prameň: CIA World Factbook

Tabuľka 2 Najväčší vývozovia a dovozovia vo svetovom obchode s tovarmi¹ 2007

	Exportér	Objem (v miliardách USD)	Podiel (v %)	Importér	Objem (v miliardách USD)	Podiel (v %)
1	EÚ	1 697,8	16%	USA	2 020,4	19%
2	Čína	1 217,8	12%	EÚ	1 952,0	18%
3	USA	1 162,5	11%	Čína	956,0	9%

Najväčší vývozovia a dovozovia vo svetovom obchode so službami¹ 2007

	Exportér	Objem (v miliardách USD)	Podiel (v %)	Importér	Objem (v miliardách USD)	Podiel (v %)
1	EÚ	667,2	28%	EÚ	544,9	24%
2	USA	456,4	19%	USA	335,9	15%
3	Japonsko	127,1	5%	Japonsko	148,7	7%

¹ nezahŕňa vnútro-EU (27) obchod

Prameň: WTO

Výzvou pre hospodársku politiku je pretaviť potenciálne pozitíva globalizácie na skutočné zisky pri minimalizovaní sociálnych nákladov. Za týmto účelom bol založený napríklad Európsky fond na prispôsobenie sa globalizácii – podpora pracovníkov postihnutých globalizáciou. Rozpočet fondu je 500 miliónov Euro ročne, ktoré majú pomôcť čo najrýchlejšie si nájsť miesto pracovníkom prepusteným v prípade zatvorenia veľkého podniku a jeho presunu do zahraničia, či v prípade prepúšťania celého odvetvia v regióne.

Základné externé výzvy, ktorým musí EÚ čeliť a ktoré si vyžadujú politické reakcie sú zoradené do štyroch základných skupín:

- podpora celosvetového obchodu a udržiavanie pozície Európy ako vedúceho globálneho obchodného zoskupenia;
- riadenie migrácie ako zdroja pracovníkov, ktorý je riešením starnutia obyvateľstva a výhodou pre rozvoj;
- udržiavanie pozície Európy ako zdroja a cieľa medzinárodných priamych investícií (foreign direct investments, FDI);
- tlmenie nerovnováhy vo svetovom hospodárstve prostredníctvom partnerstva s ostatnými krajinami.

Podpora medzinárodného obchodu

Obchodná politika je jedným z hlavných pilierov vzťahov EÚ a zvyšku sveta, nakoľko voľný obchod je kľúčovým prvkom hospodárskej politiky EÚ. Nakoľko liberalizácia obchodu optimalizuje alokáciu zdrojov a prispieva k rastu efektívnosti produkcie tovarov a služieb, je považovaná za prospešnú pre všetky zúčastnené strany. Hlavné ciele v rámci podpory medzinárodného obchodu predstavujú dve základné skupiny aktivít, prvá na poli odstraňovania prekážok obchodu – rušenie obmedzení zahraničného obchodu a znižovanie colných bariér, druhá spočíva v upevňovaní mnohostranných obchodných dohôd a zásad.

Zavedenie spoločnej obchodnej politiky bolo jedným z kľúčových cieľov pri zakladaní EÚ. História zatiaľ dokazuje výhody spojenia sa do jedného celku, ktorý týmto robí Európu najväčším obchodným blokom podieľajúcim sa na svetovom obchode jednou pätinou.

Spoločná obchodná politika je zabezpečovaná Európskou komisiou a Radou európy. Komisia zohráva rolu vyjednávača (vedie obchodné rokovania) a vynucovača práva (dozerá na dodržiavanie medzinárodných obchodných dohôd tretími krajinami). Rada európy reprezentovaná ministrami je rozhodovacím orgánom. Pravidelne zverejňuje directives for negotiation, ktorými sa následne riadi Komisia. Dôležitú úlohu pri tvorbe európskej obchodnej politiky zohráva v rámci Komisie Generálne riaditeľstvo pre ekonomické a finančné záležitosti, ktoré poskytuje ekonomické analýzy a poradenstvo v oblasti obchodných politík EÚ a zabezpečuje aby bol vývin obchodnej politiky EÚ založený na politikách najlepších ekonomík. Členské štáty sa vzdali suverenity v zahraničnom obchode a prostredníctvom spoločnej obchodnej politiky vystupujú vo svetovom obchode ako jeden celok.

Blízka minulosť a súčasnosť sú charakteristické zmenami vedúcimi k zvyšovaniu globálnej ekonomickej integrácie ako rast v objeme medzinárodného obchodu, klesajúce prepravné náklady, rýchly rozvoj komunikačných technológií a informačná revolúcia. Ťažisko obchodnej politiky EÚ sa presúva smerom od redukcie tarifných prekážok obchodu k znižovaniu prekážok netarifných dokonca i k obavám občanov o vplyv obchodu na životné prostredie, zdravie a ich sociálny blahobyt. Tieto zmeny sa odrážajú v stratégii EÚ známej ako Globálna Európa, ktorá zahŕňa témy ako stratégie vstupu na trh, nástroje na ochranu trhu, ochrana intelektuálneho vlastníctva či politika voči Číne. Hlavným cieľom stratégie je odbúranie obchodných prekážok v tretích krajinách a vytvorenie nových vývozných možností. Nahrádza pôvodnú stratégiu prístupu na trhy z roku 1996 ktorej cieľom bolo vylepšiť uzatváranie viacstranných a dvojstranných obchodných dohôd a otvorenie trhov v tretích krajinách.

Zahraničný obchod EÚ vníma tiež ako mocný nástroj na podporu rastu a znižovanie chudoby v rozvojových krajinách. EÚ si uvedomuje, že na úspešnú integráciu rozvojových krajín nestačí zlepšiť prístup na trh a posilniť medzinárodné pravidlá. Aktívnu rolu, ako najvýznamnejší poskytovateľ pomoci pri rozvoji obchodu zohráva aj aktivitami v oblastiach zvyšovania výrobných kapacít, odstraňovaní obmedzení na strane dodávateľov, či zlepšovania infraštruktúry v rozvojových krajinách.

Migrácia

Od 90. rokov 20. storočia prichádza k zmenám vo veľkosti a skladbe migračných tokov, menia sa zdroje aj ciele migrantov. Tradičné prijímateľské krajiny strácajú vedúce postavenie v prospech krajín južnej Európy (donedávna exportujúcimi pracovnú silu) a Európy strednej a východnej, ktoré sú ako exportérmi, tak dovozcami pracovných síl. EÚ

v migrácii pracovných síl vidí dôležitý prostriedok pre zvyšovanie svojho potenciálu rastu a realizáciu cieľov Lisabonskej stratégie.

Tabuľka 3 **Imigrácia do vybraných krajín OECD**
(v tisícoch)

	1998	2006	Zmena (v %)
Česká republika	7,9	66,1	732%
Nemecko	605,5	558,5	-8%
Maďarsko	16,1	19,4	21%
Japonsko	265,5	325,6	23%
Holandsko	81,7	67,7	-17%
Slovensko	6,4	11,3	75%
Španielsko	57,2	803,0	1304%
Austrália ¹	94,2	179,8	91%
Kanada ¹	174,2	251,6	44%
Francúzsko	110,7	135,1	22%
Taliansko	111,0	181,5	64%
Poľsko	5,2	34,2	560%
Portugalsko	6,5	42,2	550%
Veľká Británia	287,3	509,8	77%
Spojené štáty americké ¹	653,2	1 266,3	94%

¹ stály prisťahovalci

Prameň: OECD

V dokumente „Imigrácia, integrácia a zamestnanosť“ z júna 2003 Komisia skúma úlohu imigrácie v kontexte starnutia populácie a načrtáva priority politiky zameranej na podporu integrácie imigrantov. Ďalej analyzuje migráciu a mobilitu pracovnej sily, ekonomický vplyv migrácie na členské štáty EÚ, migráciu a demografické zmeny a v neposlednom rade migráciu a rast.

Migrácia taktiež môže mať dôležitý dopad na ekonomický a sociálny rozvoj v krajinách, z ktorých imigranti pochádzajú. Ide jednak o únik mozgov, kedy krajina v emigrantovi stráca jeho schopnosti a zručnosti, na druhej strane, v prípade, že sa vráti, ide o benefit vo forme nových schopností a zručností, ktoré v prijímajúcej krajine medzičasom nadobudol. Dôležitá je v súvislosti s migráciou aj problematika finančných náhrad, ktoré imigranti posielajú do svojich domovských krajín a skutočnosť, že tieto finančné prostriedky môžu danej krajine pomôcť v jej ďalšom rozvoji. Aby rozvoj zabezpečený prevodmi imigrantov EÚ podporila, zamieriava sa na tri hlavné oblasti: zlepšenie dostupnosti dát o výške a celi finančných náhrad prúdiacich z EÚ, znižovanie nákladov spojených s prevodom finančných náhrad a posilnenie rozvojového aspektu presunov finančných tokov vo forme náhrad.

Priame zahraničné investície

Európska únia je najväčší investor v zahraničí a napriek rastúcemu významu nových rozvíjajúcich sa ekonomík ako príjemcov zahraničných investícií, EÚ stále zastáva miesto toho najvýznamnejšieho príjemcu. Okrem toho, že zahraničné investície predstavujú dôležitý tmel medzinárodnej integrácie, dramatické zmeny v technológiách, predovšetkým v doprave, informáciách a komunikáciách umožňujú firmám oddelovať a presúvať rozne časti ich procesov do rôznych častí sveta tak, aby maximalizovali efektívnosť svojej produkcie.

V rámci EÚ sú zatiaľ stále hlavným cieľom externých investorov krajiny európskej 15, z dôvodov ako sú dobrý prístup na trh, spojenie so silnými priemyselnými základňami a vysokokvalifikovaná pracovná sila. Najdynamickejšia časť toku priamych zahraničných investícií však prúdi medzi krajinami európskej 15 a novými členskými štátmi, ktoré sú obzvlášť lákavé pre zahraničných investorov z dôvodu výhody nízkych nákladov, geografickej polohy a taktiež dobrého prístupu na trh.

Konkurencia iných krajín sa však stupňuje a prejavujú sa prvé znaky klesajúcej atraktivity EÚ v očiach zahraničných investorov (ako v prípade investícií do oblasti výskumu a vývoja, ktoré smerujú napr. do Číny). EÚ sa preto rôznymi opatreniami, rozširovanie a posilňovanie jednotného trhu, zabezpečenie otvorených a konkurenčných trhových podmienok v rámci aj mimo EÚ, vylepšovanie európskych a národných predpisov, rozširovanie a vylepšovanie infraštruktúry a vedeckej základne, snaží naďalej lákať zahraničné investície.

Globálna nerovnováha

Výška a dĺžka trvania nerovnováh na globálnom bežnom účte predstavuje pre svetovú ekonomiku ako aj eurozónu kľúčový problém. Riešenie tohto problému spočíva v postupnom presune dopytu z regiónov s deficitným bežným účtom do regiónov s bežným účtom prebytkovým. Zodpovednosť za zmenu a postupnú disciplonovanú reguláciu majú všetky väčšie regióny. Spojené štáty napríklad majú za úlohu zvýšiť úroveň súkromných a verejných úspor, k čomu by mohla dopomôcť makroekonomická politika orientovaná na stabilitu. Naopak na ďalekom Východe je úlohou znížiť úroveň prebytočných úspor, fungovanie finančných trhov a zvýšenie domáceho dopytu.

Eurozóna so svojim vyrovnaným účtom neprispieva k prehlbovaniu problému, mohla by však prispieť k jeho riešeniu. Štrukturálne reformy (ako napríklad zvyšovanie flexibility trhu práce) môžu zvýšiť ekonomickú výkonnosť, podporiť domáci dopyt, posilniť tým nastolenie rovnováhy a zlepšiť pripravenosť Európy odolávať finančným šokom.

V roku 2007 sa predstavitelia Európy, Číny, Japonska, Saudskej Arábie a Spojených štátov zúčastnili mnohostranných konzulácií zvolaných Medzinárodným menovým fondom, ktorých cieľom bolo prediskutovať opatrenia na zlepšenie globálnej nerovnováhy za súčasného udržania mohutného ekonomického rastu. Schválené bolo niekoľko opatrní, ktoré, ak sa ich podarí zaviesť do praxe, predstavujú významný krok smerom k zmierneniu globálnej nerovnováhy.

Vonkajšie vzťahy Európskej Únie

EÚ s cieľom zvládnuť proces narastajúceho hospodárskeho a finančného prepojenia udržiava hospodárske vzťahy s mnohými krajinami a medzinárodnými inštitúciami. Činnosť generálneho riaditeľstva Komisie pre hospodárske a finančné záležitosti v tejto oblasti zahŕňa:

- poskytovanie hospodárskych analýz a politického poradenstva v oblasti rozvoja a implementácie vonkajších politík EÚ (napríklad politiky rozširovania, európskej susedskej politiky a rozvojovej politiky),
- vedenie rokovaní a pravidelného dialógu o hospodárskych aspektoch dvojstranných vzťahov, napríklad s Čínou, Indiou, Japonskom, Ruskom, Južnou Afrikou, Spojenými štátmi americkými, kandidátskymi krajinami na vstup do EÚ a krajinami susediacimi s EÚ,
- zabezpečenie účasti Komisie na mnohostranných hospodárskych fórach a v medzinárodných finančných inštitúciách,
- riadenie finančných nástrojov EÚ, ako napríklad makrofinančnej pomoci tretím krajinám alebo rozpočtovej podpory v rámci rôznych programov externej pomoci a zabezpečenie koordinácie s ostatnými medzinárodnými finančnými inštitúciami.

Zintenzívňujúce sa globálne prepojenie krajín, ako aj zvyšujúci sa význam eura, vyžadujú efektívnejšie zastúpenie eurozóny v medzinárodných inštitúciách, nakoľko jej zodpovednosť za stabilitu globálneho hospodárstva rastie. Je dôležité, aby eurozóna prezentovala pri svojom pôsobení v medzinárodnej správe vecí verejných jednotný pohľad a s cieľom zaistiť efektívne externé zastúpenie eurozóny v medzinárodných inštitúciách obhajuje Komisia dlhodobé zlepšenie koordinácie. V tomto smere sa Komisia domnieva, že najlepším spôsobom plnenia úloh eura, ktorý by z dlhodobého hľadiska zodpovedal jeho hospodárskemu významu v medzinárodnej hospodárskej a finančnej sfére, je jednotné alebo samostatné zastúpenie v týchto medzinárodných inštitúciách.

Európska komisia je členom mnohých medzinárodných inštitúcií a fór:

- G7-G8 – výročné zasadnutia najvyspelejších ekonomíka sveta, predseda EK je medzi ministrami financií týchto krajín riadnym členom G8,
- G20 - neformálne fórum podporujúce otvorený a konštruktívny dialóg medzi vyspelými a rozvíjajúcimi sa krajinami o kľúčových otázkach týkajúcich sa globálnej hospodárskej stability. Vytvorené bolo ako odpoveď na finančné krízy konca deväťdesiatych rokov. Členmi sú ministri financií a guvernéri národných bánk a Európska centrálna banka, Európsku úniu zastupuje rotujúce predsedníctvo Rady,
- Medzinárodný menový fond a Svetová banka – záujmy EÚ tu zastupujú jej členské štáty, Komisia je zastúpená v riadiacich orgánoch MMF ako pozorovateľ,
- Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj - Európska komisia má v organizácii právo zúčastňovať sa na jej práci so všetkými právami členstva s výnimkou hlasovacieho práva,
- Mnohostranné rozvojové banky – EÚ je zastúpená v Európskej banke pre obnovu a rozvoj, kde má postavenie akcionára, vo väčšine regionálnych rozvojových bánk

(Africká rozvojová banka, Ázijská rozvojová banka a Medziamerická rozvojová banka) formálne zastúpenie nemá, napriek tomu, že niektoré krajiny EÚ sú ich členmi,

- Fórum finančnej stability – analyzuje zraniteľné miesta vo finančnom sektore a identifikuje primerané reakcie politiky vrátane normatívnej činnosti. Komisia v ňom nie je zastúpená, avšak vzhľadom na úlohu, ktorú plní pri regulácii finančných služieb Európskej únie, by bolo potrebné jej zastúpenie v FSF zlepšiť.

Okrem spoločných hospodárskych aktivít s najvyspelejšími ekonomikami je EÚ najdôležitejším prispievateľom rozvojovej pomoci na svete a zaväzuje sa ju ďalej zvyšovať. Z dlhodobého hľadiska je potrebné, aby sa táto pomoc orientovala na zvládnutie nedostatkov v správe či obchode a optimálne využitie možnosti vyplývajúcej z globalizácie. EÚ sa zaviazala v roku 2015 dosiahnuť podiel oficiálnej rozvojovej pomoci voči hrubému národnému dôchodku (HND) v objeme 0,7 %. Päť členských krajín (z E-15) už tento cieľ prekročilo a prispieva percentom vyšším. Desať členských štátov, ktoré vstúpili do EÚ v roku 2004 a začínalo z veľmi nízkeho základu, od vstupu zdvojnásobilo svoju oficiálnu rozvojovú pomoc.

Popri rozvojovej pomoci sa Európska únia a jej členské štáty podieľajú aj na iniciatíve odpustenia dlhu veľmi zadlženým chudobným krajinám. Hlavným cieľom tejto iniciatívy je odľahčiť bremeno dlhu najchudobnejších krajín na trvalo udržateľnú úroveň, čo je podmienené uspokojivým výkonom politiky, ktorá má zabezpečiť, že snahy o úpravu a reformy nebudú ohrozené stálymi bremenami vysokého dlhu a dlhovej služby.

Hospodárske a sociálne politiky, inštitúcie, aj štátne a súkromné investície sú dôležitými dodatočnými faktormi pri určovaní, či sú krajiny schopné úplne využívať obchodné príležitosti. Z týchto dôvodov prisudzuje Európska únia najvyšší význam zabezpečeniu, že krajiny, ktoré sú príjemcami pomoci EÚ, majú kvalitné plány rozvoja a zlepšujú svoje systémy inštitúcií a správy. Určovať a implementovať stratégie na úrovni krajín a regiónov pomáhajú odborníci z rôznych útvarov Komisie a delegácií.

Zoznam literatúry

Farazmant, A., Pinkowski J.: Handbook of Globalization, Governance, and Public Administration. Boca Raton : CRC Press, 2007

Portál Európskej Únie. <http://europa.eu>

Steger, M.B.: Globalization a very short introduction. New York: Boston University Press Inc., 2003.

World trade organization: International trade statistics 2008. WTO, 2008

Wikipedia. <http://en.wikipedia.org>

OECD. <http://www.oecd.org>

UNCTAD. <http://www.unctad.org>

Mária Škvrndová

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Email: maria.skvrndova@gmail.com

Prístup Ruskej federácie k problematike energetickej bezpečnosti¹

Michaela Štefančíková

Abstrakt

Prístup Ruskej federácie k problematike energetickej bezpečnosti je prístupom krajiny exportujúcej energiu, ktorej primárnym záujmom je čo najvyšší možný vplyv a kontrola cenotvorby a vnútornej a exportnej energetickej infraštruktúry za účelom upevnenia vnútornej i vonkajšej suverenity štátu. Charakteristickými znakmi ruskej energetickej bezpečnostnej politiky sú predovšetkým štátna kontrola energetického sektora, tzv. štátny kapitalizmus, využívanie ekonomického/energetického tlaku na presadenie štátnych záujmov, snaha o diverzifikáciu tranzitov, exportu a zabezpečenie adekvátneho dopytu.

Kľúčové slová: Energetická bezpečnosť, dopyt, export, Ruská federácia, EÚ, Stredná Ázia

Abstract

Energy Security in Russian Federation, an energy-exporting country is aiming at reaching the greatest possible influence and control over pricing and over Russian and export energy infrastructure to strengthen its internal and external sovereignty. Hallmarks of Russia's energy security policy are primarily state control of the energy sector, the use of economic / energy pressure to promote Russian national interests, and efforts to diversify the transit and export of energy from Russia and ensure an adequate demand.

Key words: Energy Security, Demand, Export, Russian Federation, EU, Central Asia

Energetická otázka má popri ekonomickom i výrazný politický a bezpečnostný rozmer. Vysoká závislosť fungovania moderného sveta na energonosičoch predurčuje krajiny bohaté na dané zdroje k nadobudnutiu istej moci a kľúčového postavenia v medzinárodných vzťahoch. Ruská federácia, tradične vojenská veľmoc sa postupne transformovala do pozície energetickej veľmoci v prostredí súčasných medzinárodných vzťahov. Všeobecné povedomie tohto postavenia umocňujú opakované plynové a ropné krízy, ktorých už samotná hrozba často do vysokej miery medializovaná širokej verejnosti, vyvoláva všeobecný pocit moci a závislosti na prístupe k ruskému nerastnému bohatstvu predovšetkým vo vysoko energetickej a palivovo infraštruktúrnej s Ruskom previazanej ostatnej Európe. Ide o situáciu,

¹ Tento príspevok bol spracovaný v rámci projektu mladých vedeckých pracovníkov č. 2319205

kedy energia prestáva byť čisto predmetom komerčných zákonov ponuky a dopytu a nadobúda esenciálny charakter životne dôležitého statku pre prežitie štátu. Stáva sa kľúčovou otázkou štátnej bezpečnosti. Vymedzujúc bezpečnosť v tradičnom vojenskom ponímaní je štát vystavený vysokému nebezpečenstvu z dôvodu nedostatočných energetických zásob pre spustenie a realizáciu prípadných vojenských operácií. Minimálne časť vojensko-technického zabezpečenia štátu by v prípade energetickej podzásoby bola nevyužiteľná. V širšom modernom ponímaní bezpečnosti nedostatok, v horšom prípade absolútny výpadok dodávky energií markantne zasiahne do života celej spoločnosti. Hospodársky kolaps úzko sektorovo i teritoriálne previazanej ekonomiky sa postupne pretaví do neschopnosti zaistenia sociálnych istôt, čo vyústi do oslabenia politických elít neschopných udržať pozíciu štátu v medzinárodných vzťahoch smerom navonok a udržať poriadok a pokoj zaistením dovtedajšej úrovne kvality života obyvateľstva smerom dovnútra.

Dosiahnutý stupeň rozvoja spoločnosti konkrétneho štátu spolu s narastajúcim významom udržania a zlepšovania úrovne kvality života modernej spoločnosti výrazne rozšíril a prehĺbil chápanie pojmu bezpečnosť. Energetická otázka sa stala integrálnou súčasťou bezpečnostných stratégií, ktorých primárny cieľ maximalizácia bezpečnosti štátu a jeho obyvateľstva sa posúva do roviny maximalizácie vhodných podmienok pre prosperitu štátu a obyvateľstva. Energetická bezpečnosť môže byť nástrojom pri sledovaní geopolitických zámerov. Spočíva vo využívaní na jednej a v snahe predísť, resp. redukovať energetickú závislosť a z nej vyplývajúcu zraniteľnosť vonkajším prostredím na druhej strane. Zohľadňuje relatívne ekonomické zisky a sleduje akumuláciu moci.²

Energetická bezpečnosť štátu by si mala odpovedať na tri základné otázky definície bezpečnosti. „Koho/čo chrániť?, Pred kým/čím chrániť? a Kto a ako má chrániť?“. V tradičnom vojenskom chápaní bezpečnosti je identifikácia odpovedí na dané otázky jednoduchšia. V úlohe ochrancu vystupuje štát za pomoci diplomacie a armády, ktorý chráni svoju územnú celistvosť a suverenitu.³ V prípade energetickej bezpečnosti je identifikácia ohrozených a ohrozujúcich aktérov menej jednoznačná. Náplň energetickej bezpečnosti je daná politickým rozhodnutím, pričom závisí od ekonomickej a energetickej situácie štátu. Jej vymedzenie v rámci bezpečnostných politík štátov závislých od importu energetických surovín sa zásadne odlišuje od jej chápania v štátoch exportujúcich energonosiče, ktorých hospodárstvo je na ich vývoze do vysokej miery závislé. Hlavným cieľom štátov závislých od importu energetických surovín v rámci zaistenia vlastnej energetickej bezpečnosti je bezpečnosť zaistenia ponuky. Tieto definujú energetickú bezpečnosť ... „ako spoľahlivú dodávku energie, zabezpečenie prístupu k energetickým zdrojom a palivám v požadovanom množstve a kvalite za primerané ceny.“⁴ Na druhej strane primárnym záujmom krajín

² AALTO. Pami: The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security Aldershot: Ashgate Pub Co, 2007, s.5

³ VILLÁNYI, Andrej: *Energetická bezpečnosť: Čo to je a čo s tým?* In: EAQ, roč. 3, č. 3, 2008. s. 9

⁴ *Stratégia energetickej bezpečnosti SR*. č. materiálu 23551/2008 (2008). [cit. 10.06.2009]. Dostupné na internete: <http://www.rokovania.sk/appl/material_nsf/0/FB11425C0A0BFE5FC12574DD0042B8AD?OpenDocument> 147 s. Schválená uznesením vlády SR č. 732 z 15.10.2008, s.6

závislých od exportu energetických surovín je zabezpečenie dostatočných príjmov do štátneho rozpočtu prostredníctvom zaistenia adekvátneho dopytu.⁵

Ruská Federácia je energetickou mocnosťou súčasnosti. Energetický sektor v krajine predstavuje 47 bil. m3 zemného plynu, čo sa rovná jednej štvrtine svetových rezerv, 100 mld. barelov ropy, 13 % svetových rezerv. Rusko má 46 000 km ropovodov a 152 000 km plynovodov, najrozsiahlejšiu sieť na svete.⁶ Energeticko-palivový sektor je kľúčový pre ekonomický rast Ruska a jeho význam stúpa. Medzi rokmi 2000-2004 vzrástol podiel plynového a ropného sektora na ruskom HDP z 8 na 19%.⁷ Ruské hospodárstvo je charakteristické vysokou citlivosťou na zmeny svetových cien ropy, pričom federálny rozpočet je na ne 5 krát citlivejší ako pred rokmi 1998/99.⁸ Navyše v súčasnosti RF zaznamenáva pokles produkcie, čo stále markantnejšie poukazuje na nutnosť investícií do modernizácie technológie v odvetví.

Energeticko-palivový sektor nie je len dôležitým zdrojom štátnych príjmov ale zohráva i významnú úlohu v ruských medzinárodných vzťahoch. Energetická politika je jedným z hlavných nástrojov ruskej zahraničnej politiky. Korešponduje s cieľom udržať silnú pozíciu štátu smerom dovnútra a upevniť medzinárodný vplyv krajiny, resp. obnoviť jej bývalú dominantnú pozíciu v medzinárodných vzťahoch smerom navonok. Tradičná vojenská veľmoc sa transformuje do pozície energetickej veľmoci. Energetický akcent sa prejavil najmä po nástupe Vladimíra Putina k moci. Ruská bezpečnostná stratégia Putinovej éry označuje ekonomický rozvoj ako kľúčový element ruskej bezpečnosti. Poukazuje naň i v roku 2000 vypracovaná a neskôr v roku 2003 upravená ruská energetická stratégia do r. 2020, detailný technický dokument orientovaný na rast energetickej produkcie.

Ruská energetická stratégia si do roku 2020 kladie za cieľ:

- Efektívne využitie primárnych zdrojov štátu.
- Modernizáciu energetických technológií v oblasti prieskumu, ťažby a tranzitu.
- Propagáciu trhových princípov (predovšetkým reformu prirodzených monopolov s cieľom zvýšiť transparentnosť ich aktivít).
- Zvýšenie konkurencie v odvetví.
- Vývoj a rozvoj nových zdrojov.
- Zvýšenie množstva uhlia použitého pri výrobe elektrickej energie.
- Diverzifikáciu exportu.
- Vytvorenie perzistentnejšej stratégie integrácie do globálnych trhových štruktúr.⁹

⁵ VILLÁNYI, Andrej: *Energetická bezpečnosť: Čo to je a čo s tým?* In: EAQ, roč. 3, č. 3, 2008. s. 9

⁶ AALTO. Pami: *The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security* Aldershot: Ashgate Pub Co, 2007, s.164

⁷ HIRMAN, Karel: *Energetická geopolitika*, In: *Panoráma globálneho bezpečnostného prostredia 2005-2006*, Bratislava: Inštitút bezpečnostných a obranných štúdií, Ministerstvo obrany Slovenskej republiky 2005, s. 764

⁸ HIRMAN, Karel: *Energetická geopolitika*, In: *Panoráma globálneho bezpečnostného prostredia 2005-2006*, Bratislava: Inštitút bezpečnostných a obranných štúdií, Ministerstvo obrany Slovenskej republiky 2005, s. 764

⁹ AALTO. Pami: *The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security* Aldershot: Ashgate Pub Co, 2007, s.67

IMPORT ZEMNÉHO PLYNU Z RF DO VYBRANÝCH ŠTÁTOV EÚ (2004)

Členský štát EÚ	Podiel RF na celkových importoch (%)
Estónsko	100
Litva	100
Lotyšsko	100
Fínsko	100
Slovensko	100
Grécko	82
Rakúsko	82
Maďarsko	81
Česká Republika	74
Poľsko	63
Slovinsko	60
Nemecko	45
Taliansko	37
Francúzsko	21

Zdroj: AALTO. Pami: The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security Aldershot: Ashgate Pub Co, 2007.

Zámerom Ruskej federácie je udržať si pozíciu hlavného exportéra na európske trhy, uzavrieť dlhodobé zmluvy v oblasti dodávok zemného plynu, a tým vytvoriť stabilný plynový distribučný sektor a zachovať si nezávislosť pri regulovaní vnútorného trhu.¹⁰ Signifikantným odkazom stratégie je dôraz na spoluprácu vládnych inštitúcií a súkromných spoločností v oblasti, pričom štát zohráva vedúcu úlohu. Systém štátnej kontroly, tzv. štátny kapitalizmus

v ruskej energetike, vyhlásenie ropy a plynu za strategické zdroje štátu a obmedzenie súkromných investícií maximálne do výšky dosiahnutia menšinových podielov, do veľkej miery eliminovalo rozhodovaciu moc a oslabilo pozíciu súkromných hráčov na ruskom energetickom trhu. To sa však odrazilo v technologickom zaostávaní a poklese produkcie v odvetví.

Energetická bezpečnosť Ruskej Federácie je bezpečnosťou adekvátneho dopytu po ruských energonosičoch. Ich strategický význam v svetovej ekonomike vytvoril priestor pre posun od primárne ekonomicko-technického charakteru problematiky k politicko-bezpečnostnému, sledujúcemu vzťahy vzájomných závislostí energie exportujúcich a importujúcich krajín. Od roku 2000 po Ruskom

odmietnutí ratifikovať európsku energetickú chartu sa rozvíja energetický dialóg Rusko – EÚ. Dôvodom je vzťah vzájomnej závislosti. EÚ potrebuje stabilné dodávky energie, pričom RF je pre európsky energetický import hlavnou alternatívou k Blízkemu východu a členské štáty EÚ sú na ruskom dovoze energie vysoko závislé (viď tabuľka). Avšak pozorujeme snahy o zvýšenie energetickej bezpečnosti prostredníctvom diverzifikácie importov. Na druhej strane členské krajiny EÚ sú pre RF dôležitým exportným partnerom a investorom. Približne 80 % ruského plynu a ropy je exportovaných smerom na západ, prevažne do členských krajín. 60% priamych zahraničných investícií (PZI) smerujúcich do ruského ropno-plynárenského komplexu prichádza z krajín EÚ. Nejednotnosť európskej energetickej politiky zvyhodňuje pozíciu RF v energetickom dialógu. Je málo pravdepodobné, že by v blízkej dobe EÚ bola schopná nahradiť RF ako svojho hlavného dodávateľa v oblasti zásobovania energiou. Rovnako ani Rusko v krátkom období nenájde dostatočne veľký mimoeurópsky priestor kam by bolo schopné energonosiče vyvážať a mať z toho porovnateľný zisk a investičný potenciál.

¹⁰ Tamtiež, s. 67

Pokus o zvýšenie energetickej bezpečnosti a zníženia závislosti od Ruska v európskom priestore predstavuje projekt plynovodu „Nabucco“ iniciovaný EÚ a USA. Plánovaný plynovod obchádza ruské územie a transportuje zemný plyn z Turecka do Rakúska cez územie Bulharska, Rumunska a Maďarska. Na druhej strane snahu o zvýšenie energetickej bezpečnosti, bezpečnosti dopytu Ruska reflektuje jeho silnejúca orientácia na tzv. „energy-hungry“ ázijské trhy a budovanie nových terminálov s prístupom na otvorené more. Následkom Rusko-Ukrajinských plynových vojen sa zvyšuje i tlak na potrebu diverzifikácie tranzitov energií za účelom obísť územie Ukrajiny, resp. viesť potrubie pod morom a tým sa vyhnúť akémukoľvek územiu iného štátu. Plánovaný plynovod „South Stream“ Južný prúd je plynovodom transportujúcim zemný plyn z RF do čierneho mora, Bulharska, Talianska a Rakúska a je konkurenčným projektom k spomínanému Nabuccu obchádzajúcemu ruské teritórium. Alternatívu prepravy zemného plynu mimo teritória štátu dnom Baltického mora predstavuje plánovaný „Nord Stream“, plynovod smerujúci z Ruska do Nemecka podmorskou cestou. Kontroverznosť projektu spočíva vo vysokých rizikách pre životné prostredie a národnú bezpečnosť pobrežných krajín a síce Švédska, Poľska a Pobaltských republík.

Diverzifikácia exportnej štruktúry ruského energetického sektora sleduje geostrategické ciele, pričom nosnou motiváciou je cenotvorba a upevnenie pozície v medzinárodných vzťahoch. Rusko si udržiava absolútnu kontrolu nad domácou sieťou plynovodov a exportnou infraštruktúrou potrubí zemného plynu. Súvisí s tým ruský zámer udržať si pozíciu hlavného európskeho dodávateľa. Na pokrytie európskeho dopytu ale potrebuje dodávky krajín stredoázijského regiónu, kde len samotný Kaspický región predstavuje štyri pätiny svetových rezerv zemného plynu.¹¹ Úzke historické a geografické väzby upevňujú vplyv Ruska v regióne. Svoj národný záujem v Strednej Ázii Rusko definuje v piatich bodoch:

- Stabilita v regióne založená na blízkom partnerstve
- Nerušené práva tranzitu cez územie Strednej Ázie za účelom udržania partnerských vzťahov s Čínou, Indiou a Iránom.
- Udržanie spoločného ekonomického priestoru so štátmi strednej Ázie za účelom ekonomickej modernizácie v budúcnosti.
- Využitie geostrategického potenciálu regiónu pre vojenské účely a za účelom udržania postavenia RF ako mocnosti vo svete i v regióne.
- Medzinárodné uznanie vedúcej úlohy RF v regióne.¹²

Dôležitosť zachovania ruskej dominancie v regióne Strednej Ázie viedla k odmietnutiu ratifikovať energetickú chartu podpísanú v roku 1994 s krajinami EÚ. Sporný bol predovšetkým článok 7, protokol o tranzite, ktorý zaručoval slobodný prístup k exportnej sieti potrubí a bol založený na princípe nediskriminácie. Následne po neúspechu ratifikovať chartu sa rozvinul Rusko-EÚ energetický dialóg, ktorému sme pozornosť venovali vyššie.

¹¹ AALTO. Pami: The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security Aldershot: Ashgate Pub Co, 2007, s.12

¹² Tamtiež, s. 184

Prístup Ruskej federácie k problematike energetickej bezpečnosti je prístupom krajiny exportujúcej energiu, ktorej primárnym záujmom je čo najvyšší možný vplyv a kontrola cenotvorby a vnútornej a exportnej energetickej infraštruktúry za účelom upevnenia vnútornej i vonkajšej suverenity štátu. Energetická bezpečnosť v Rusku je kľúčovým faktorom ekonomického rozvoja krajiny a súčasne dôležitým diplomatickým nástrojom pri komunikácii štátu v medzinárodných vzťahoch. Energetickú bezpečnosť Rusko stavia do centra svojej bezpečnostnej stratégie a zdôrazňuje kľúčovú pozíciu palivovo-energetického sektora pri realizácii vlastnej zahraničnej politiky. Prostredníctvom energetickej dialógy RF sleduje posilnenie svojho medzinárodno-politického vplyvu, zabezpečenie adekvátneho dopytu a príjmov do štátneho rozpočtu.

Literatúra

- 1) AALTO. Pami: The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security Aldershot: Ashgate Pub Co, 2007. 283s. ISBN-10: 0754648087 ISBN-13: 978-0754648086
- 2) BRZICA, Daniel: Ekonomické aspekty globálnej bezpečnosti, In: Panoráma globálneho bezpečnostného prostredia 2003-2004, Bratislava: Inštitút bezpečnostných a obranných štúdií, Ministerstvo obrany Slovenskej republiky 2004. ISBN 80-88842-71-9
- 3) BRZICA, Daniel: *Ekonomické aspekty globálnej bezpečnosti: sociálne a technologické výzvy globalizácie*, In: Panoráma globálneho bezpečnostného prostredia 2004-2005, Bratislava: Inštitút bezpečnostných a obranných štúdií, Ministerstvo obrany Slovenskej republiky 2005. ISBN 80-88842-84-0
- 4) HIRMAN, Karel: *Energetická geopolitika*, In: Panoráma globálneho bezpečnostného prostredia 2005-2006, Bratislava: Inštitút bezpečnostných a obranných štúdií, Ministerstvo obrany Slovenskej republiky 2005. ISBN 80-88842-98-0
- 5) MARQUINA, Antonio: Energy Security: Visions from Asia and Europe, New York: Palgrave Macmillan 2008. 273 s. ISBN-13: 978-0230219700 ISBN-10: 0230219705
- 6) ŠKVRNDA, František, PAWERA, René, WEISS, Peter: Medzinárodná bezpečnosť, Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2008. ISBN 978-80-225-2527-5
- 7) VILLÁNYI, Andrej: *Energetická bezpečnosť: Čo to je a čo s tým?* In: EAQ, roč. 3, č. 3, 2008. s. 8-10
- 8) *Návrh energetickej politiky Slovenskej republiky* (2006). [cit. 15.2.2008]. Dostupné na internete: < <http://www.economy.gov.sk/index/go.php?id=1994>>18 s.x
- 9) *Stratégia energetickej bezpečnosti SR*. č. materiálu 23551/2008 (2008). [cit. 10.06.2009]. Dostupné na internete: < <http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/FB11425C0A0BF5FC12574DD0042B8AD?Open Document>> 147 s. Schválená uznesením vlády SR č. 732 z 15.10.2008

Ing. Michaela Štefančíková

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Email: michaela.stefancikova@euba.sk

Dopad plynovej krízy na bilaterálne vzťahy Ruska a Slovenska¹

Ing. Soňa Svoreňová

Abstrakt

V článku sa zaoberám plynovou krízou zo začiatku roka, a jej dopadom na Slovensko-Ruské bilaterálne vzťahy. Článok mapuje chronologický prehľad plynovej krízy z počiatku tohto roka, s dôrazom práve na vývoj vzájomných vzťahov spomenutých krajín. V záverečnej časti sa snažím vyhodnotiť, či kríza mala nejaký dopad na bilaterálne vzťahy, a ak áno tak aký. Zaoberám sa tiež tým, ako by pravdepodobne vzťahy ovplyvnilo rozhodnutie Slovenska prijať preventívne opatrenia, ktoré by znížili riziko vzniku podobnej situácie v budúcnosti (napr. diverzifikácia zdrojov a iné).

Kľúčové slová: Bilaterálne vzťahy, plynová kríza, energetická bezpečnosť, preventívne opatrenia, diverzifikácia zdrojov

Abstract

In the article I research the impact of the gas crisis from the beginning of the year on the bilateral relations between Slovakia and Russia. The article provides the short overview of the crisis with special attention to development of bilateral relations of mentioned countries. In the final part I try to conclude how influenced the crisis bilateral relations, if somehow. I occupied also with the question, how it would influence the relations, if Slovakia have decided for energetic sources diversification, which would decrease a risk of similar situation in the future.

Key words: Bilateral relations, gas crisis, energetic security, prevetion, diversification of sources

Vývoj Slovensko ruských vzťahov od roku 1993

Hneď po vzniku v roku 1993 Slovenskej republiky s ňou Ruská federácia nadviazala diplomatické vzťahy na úrovni veľvyslanectiev. V tom istom roku sa konala oficiálna návšteva v Bratislave ruského prezidenta, v rámci ktorej bola podpísaná dvojstranná Zmluva o priateľských vzťahoch a spolupráci.

Vo februári 2005 bol v Bratislave na oficiálnej návšteve Prezident Ruskej federácie V.V.Putin, v apríli 2005 - predseda tátnej dumy Ruskej federácie B.V.Gryzlov, v novembri 2006 sa konala oficiálna návšteva prezidenta SR I.Gašparoviča v Rusku.

Po vzniku Slovenskej republiky boli postoje k Rusku rozporuplné. Na jednej strane stále hral rolu tieň tieň z pred roku 1989 od ktorého sa nedalo tak rýchlo odosobniť. Vo vzťahoch s Ruskom bolo treba nájsť nový model, a novú rovnováhu. Až do roku 1998, kedy sa

¹ Tento príspevok bol spracovaný v rámci projektu mladých vedeckých pracovníkov č. 2319205

nová vláda Mikuláša Dzurindu začala v zahraničnej politike primárne orientovať na rokovania o vstupe do EÚ, bol vzťah s Ruskom vnímaný ako kľúčový. Spolupráca s Ruskom sa vnímala a prezentovala ako alternatíva k členstvu u Európskej únii. Následne, v období snahy o členstvo v EÚ sa na vzťahy s Ruskom prestal klásť dôraz. Vzťahom s Ruskom sa opäť začala venovať zvýšená pozornosť po voľbách 2006. Najsilnejšia vládna strana Smer naznačovala svoj zámer venovať sa opäť aj vzťahom s Ruskom. V predvolebnom programe uviedla, že bude orientovať svoju zahraničnú politiku na všetky štyri svetové strany. Táto formulácia naznačila, že Rusko sa má začať vnímať ako jeden z rovnocenných partnerov pre bilaterálne vzťahy, nie ako alternatíva.

Už v roku 2006, teda v šase nástupu Róberta Fica na post predsedu vlády sa začalo hovoriť o posilnení vzťahov medzi Slovenskom a Ruskou federáciou. Po stretnutí s premiérom Robertom Ficom to uviedol ruský veľvyslanec v SR Alexander Udal'cov. Reagoval tak na otázku, či si myslí, že sa slovensko-ruské vzťahy po nástupe Ficovej vlády zlepšia. "Sme vždy za rozvoj a zlepšenie vzťahov so všetkými krajinami, tým viac s krajinami, s ktorými máme veľmi veľa spoločného, ako je Slovensko," povedal veľvyslanec.

Premiér Fico už po nástupe do funkcie avizoval prehĺbenie vzťahov s Ruskom, ktoré podľa neho boli v minulosti "trochu podcenené". Zdôraznil tiež, že nový kabinet bude podstatne viac podporovať ekonomickú dimenziu zahraničnej politiky, a to aj vo vzťahu k takým krajinám, ako sú Rusko, Ukrajina a Čína.

Podľa ruského veľvyslancu "Rusko bolo a zostáva neoddeliteľnou súčasťou európskej civilizácie. Medzi nami a ďalšími európskymi štátmi sa vzťahy budujú na základe vzájomnej závislosti a vzájomného porozumenia. Práve v tomto duchu sa vyvíjajú aj naše vzťahy s naším dávnym a spoľahlivým partnerom – Slovenskou republikou." Rusko-slovenská spolupráca sa úspešne a presvedčivo rozvíja vo všetkých oblastiach. Intenzívny politický dialóg, o. i. v rámci medzinárodných organizácií a pravidelné stretnutia ruských a slovenských podnikateľov jednoznačne potvrdzujú obojstranný záujem o rozšírenie vzájomne výhodnej spolupráce. Jedným z názorných výsledkov snaženia našich krajín o rozvoj hospodárskych vzťahov sa stal rekordný rast obchodného obratu za posledné roky, ktorý v roku 2008 tvoril deväť miliárd 290 miliónov USD. Pre stabilný rozvoj Európy je spolupráca Ruska s EÚ dôležitá. Rusko dnes nemá ekonomického partnera, ktorý by sa vyrovnal Európskej únii.

Dnes sa v Rusko-slovenských bilaterálnych vzťahoch kladie dôraz najmä na hospodársku stránku. Kľúčová je pre vzťahy najmä obchodná výmena. Situácia je však komplikovanejšia ja tým, že Rusko je strategickým dodávateľom energetických surovín, ako zemného plynu, tak aj ropy. Diskutovanou témou je tiež zvýšenie podielu ruských investícií na slovensku, nakoľko v súčasnosti sú takmer nulové.

Dá sa povedať, že dnes sú už vzťahy oslobodené od emócií minulosti, a prevláda v nich pragmatizmus z oboch strán.

Rusko-slovenské vzťahy na hospodárskej úrovni

Rusku dnes patrí piate miesto (5,4%) v objeme zahraničného obchodného obratu SR po Nemecku (27,3%), Česku (13,5%), Taliansku (6%) a Rakúsku (6%). Dvojstranný obchodný obrat v roku 2006 tvoril 5,35 miliardy USD a oproti roku 2005 sa zvýšil o 44,9% (v roku 2005 – 3,9 miliardy USD).

V rámci slovenského importu patrí Rusku tretie miesto (9,4% z celkového objemu importu). V roku 2006 RF exportovala na Slovensko rôzne komodity za 4,68 miliardy USD, export Slovenska do Ruska sa v roku 2006 zvýšil o 53,2% a tvoril 770 mil. USD. Išlo hlavne nosiče energie a minerálne suroviny (zemný plyn, ropa, kamenné uhlie, železná ruda).

Zo Slovenska sa dodávajú stroje, zariadenia, papierenské výrobky, dopravné prostriedky, polygrafická produkcia, výrobky z čiernych kovov, lieky, slad a ďalší tovar. Akumulovaný objem ruských investícií na Slovensku presiahol v roku 2006 90 mil.USD, slovenských investícií do ruskej ekonomiky - 100 mil.USD. Ruské spoločnosti zabezpečujú stabilné dodávky ropy na slovenský trh (6 mil.ton) a západoeurópsky trh (4 mil.ton). V súlade s dlhodobými zmluvnými záväzkami na Slovensko ročne prichádza 8 miliárd m³ ruského plynu. Tranzit plynu cez Slovensko do západoeurópskych krajín tvorí viac ako 70 miliárd m³. Ruským spoločnostiam tradične patrí jedno z popredných miest na slovenskom trhu jadrovej energetiky. Ruská akciová spoločnosť TVEL dodáva jadrové palivo pre JE Jaslovské Bohunice a Mochovce. Uvažuje sa o možnosti účasti ruských podnikov na dostavbe tretieho a štvrtého blokov JE Mochovce a odstavení prvého a druhého blokov JE Jaslovské Bohunice.

Chronológia plynovej krízy

Za začiatkom plynovej krízy stála hlavne otázka cien plynu. Kým Rusko malo záujem na udržaní cien plynu, Ukrajina sa snažila zmeniť zmluvné podmienky dodávania plynu, nakoľko tieto boli pre ňu nevýhodné. Cieľom bolo v prvom rade dosiahnuť zníženie cien plynu. Argumentovala zmenou cien ropy na svetových trhoch, nakoľko cena plynu je naviazaná na cenu ropy. Slovensko pokrýva ruským dovozom, z ktorého prevažná časť sa transportuje cez Ukrajinu takmer 100 % spotreby plynu. Do plynovej krízy bol Gazprom vnímaný ako tradične spoľahlivý partner pre slovenskú stranu. Táto skutočnosť nebola vnímaná zo strany našej vlády ako problém, ani závažná hrozba.

K vážnemu sporu medzi Ukrajinou a Ruskom sa začalo schyľovať v decembri 2008. Ukrajina nemala uhradené pohľadávky voči Rusku, Rusko žiadalo splatiť dlhy, Ukrajina odmietala argumentujúc nadsadenými cenami plynu. 1.januára 2009 Rusko odstavilo dodávky plynun Ukrajine, krajinám Európskej únie však garantovalo dodávky v pôvodnom rozsahu.

22.12.2008 začal koncern Gazprom zvyšovať nátlak na Ukrajinu, ktorú chcel donútiť, aby mu zaplatila dlh za jeho dodávky. Rusko a Ukrajina pokračovali v spore okolo plynu až do konca mesiaca. 29.12.2008 Gazprom prisľúbil, že splní svoje záväzky voči európskym spotrebiteľom. Nasledujúci deň Výkonný generálny riaditeľ Gazpromu Alexej Miller v televíznom rozhovore povedal, že "ak Ukrajina do Nového roku nezaplatí svoj dlh, Gazprom jej zastaví dodávku plynu". Ukrajinský prezident Viktor Juščenko uviedol, že jeho krajina

splatila dlh ruskému koncernu Gazprom za dodaný plyn. Gazprom však vyhlásil, že zatiaľ žiadne peniaze nedostal. Dodal, že "je predčasné hovoriť o splatení dlhu".

31.12.2008 - Moskva už stanovila presný čas zastavenia dodávky plynu Ukrajine: prvý január 2009 o 7.00 GMT (8 hodín SEČ). 1.1. 2009 Gazprom odstabil Ukrajinu od dodávok zemného plynu v plnom rozsahu. Európe však dodávky garantoval v pôvodnom objeme. Ukrajina znížila objem prepravovaného ruského plynu cez svoje územie o 21 miliónov m³ za 24 hodín. V Gazprome takýto postup nazvali krádežou. O dva dni niektoré európske štáty už zaznamenali pokles dodávok zemného plynu z Ruska. 5.1.2009 Gazprom uviedol, že znižuje dodávky plynu do Európy cez Ukrajinu o objem, ktorý si Kyjev neoprávnene odobral z plynovodov vedúcich cez územie krajiny. Dodávky plynu z Ruska cez ukrajinské územie na Balkán boli v skorých ranných hodinách prerušené 6.1. 2009 dodávok zemného plynu na Slovensko nastal krízový stav. Dodávky o 3. h ráno klesli o 70 %.

Ukrajina vyzvala Slovensko aby sa zapojila do rokovaní s Ruskom. Robert Fico odmietol, aby Slovensko zasahovalo do dvojstranného sporu Ruska a Ukrajiny a varoval, že ľudia na Slovensku sa nemôžu stať rukojemníkmi tohto obchodno-politického sporu, dvoch cudzích krajín. Zároveň dôrazne upozornil, že Slovensko má platné zmluvy, a teda má právny nárok na dodávky zemného plynu, platí za zemný plyn svetové ceny a svoje zmluvné záväzky dodržiava, preto od ruskej strany taktiež očakáva splnenie zmlúv.

Následne Spoločnosť SPP - distribúcia, a.s., vyhlásila pre veľkých odberateľov plynu obmedzujúci odberový stupeň číslo 8. Zásobníky zemného plynu, ktoré sa nachádzajú väčšinou na západnom Slovensku, začali so zásobovaním celého územia Slovenskej republiky.

Robert Fico popoludní a podvečer 7.1. 2009 absolvoval sériu politických rozhovorov s cieľom prispieť k urýchlenému obnoveniu dodávok zemného plynu. Po zaslaní verbálnych nôt osobne rokoval s veľvyslancami Ruskej federácie a Ukrajiny v Slovenskej republike. Okrem toho telefonicky o situácii hovoril s predsedom českej vlády Mirkom Topolánkom (ako premiérom predsedajúcej krajiny EÚ) a priamo aj s predsedníčkou vlády Ukrajiny Juliou Tymošenkovou.

Slovensko začalo 9.1. 2009 preverovať možnosti získania zemného plynu z okolitých krajín, nakoľko rokovania z pred dvoch dní nepriniesli očakávané výsledky. Napriek tomu, že dodávky ruského plynu neboli obnovené, SPP, sa darilo udržiavať plynárenský systém na celom území SR stabilným. Najhoršia situácia spomedzi krajín EÚ, do ktorých boli zastavené dodávky zemného plynu z Ruskej federácie, bola v oblasti dodávok pre priemysel na Slovensku. V oblasti dodávok plynu pre obyvateľov bolo na tom najhoršie Bulharsko.

14.1.2009 Gazprom súhlasil s jedným z návrhov Roberta Fica na spôsob dodávok zemného plynu na Slovensko. Išlo o návrh takzvanej swapovej operácie medzi Ukrajinou a Ruskom. Pri nej by ukrajinská strana zo svojich zásobníkov ležiacich pri slovensko-ukrajinskej hranici dodávala Slovensku potrebný objem plynu, za čo by Gazprom v rovnakom množstve dodal Ukrajine plyn pre jej vnútorný trh, za ktorý by platila slovenská strana.

18.01.2009, tesne po polnoci po rokovaníach s ukrajinskou premiérkou

Tymošenkovou v Moskve vyhlásil ruský premiér Putin, že dodávky ruského plynu cez Ukrajinu do Európy sa zakrátko obnovia.

20.01.2009 krátko po dvanástej hodine oznámil minister Jahnátek, že ruský plyn dorazil do Veľkých Kapušian.

Ovplyvnila kríza Slovensko – Ruské vzťahy?

Plynová kríza bola nesporne momentom kedy mohlo dôjsť k prehodnoteniu postoja k bilaterálnym vzťahom ako zo strany Slovenska tak aj Ruska. Všetko však nasvedčuje tomu, že aj po kríze ostávajú vzťahy racionálne a bez zbytočných emócií.

Slovenská strana sa stále vyjadruje o Rusku ako o spoľahlivom partnerovi pre všetkých svojich partnerov. Zdôrazňuje, že Rusko nezastavilo dodávky plynu do Európskej únie, ale na Ukrajinu, ktorá si neplnila svoje záväzky voči nemu. Európske potrubia boli prázdne zásluhou Ukrajiny. Rusko argumentuje aj tým, že bolo pripravené realizovať rôzne varianty riešenia krízy vrátane tých navrhovaných Slovenskom.

Napriek všeobecnej kritike na adresu premiéra Fica, treba povedať, že Slovensko sa stalo obeťou bilaterálneho sporu Ruska a Ukrajiny. Plynová kríza nebola a ani sa nestala otázkou našich bilaterálnych vzťahov. Kríza teda nemala na vzťahy priamy dopad.

Otázkou do budúcnosti ostáva, ako by vzťahy ovplyvnilo rozhodnutie Slovenska rozhodlo pre diverzifikáciu zdrojov. Ruský zastupitelia na Slovensku sa vyjadrujú o takomto prípadnom kroku ako o legitímnom rozhodnutí suverénneho štátu bez vplyvu na vzájomné vzťahy. Zároveň však dodávajú, že diverzifikácia je natoľko komplikovanou otázkou, podmienenou rôznymi, predovšetkým však ekonomickými faktormi, že je veľmi nepravdepodobné, že by sa Slovensko pre ňu rozhodlo. Otázne je, ako by Rusko reagovalo, keby sa táto otázka preniesla z roviny teoretickej úvahy, do roviny praktickej realizácie.

Literatúra

PLYN: Chronológia krízy

<http://www.aktuality.sk/clanok/122841/plyn-chronologia-krizy/>
Aktuality.sk, TASR, SITA

Plynová kríza je za nami, je čas sa poučiť

Alexander Udal'cov, veľvyslanec Ruskej federácie v SR
http://nazory.pravda.sk/plynova-kriza-je-za-nami-je-cas-sa-poucit-fdp-/sk-nana.asp?c=A090203_103621_sk-nana_p12

Dohoda Rusko – Európska únia

Alexander Udal'cov, veľvyslanec Ruskej federácie v SR
<http://rusemb.sk/rede/10>

Slovensko-ruské vzťahy

Veľvyslanectvo Ruskej federácie v SR

<http://rusemb.sk/relations/1>

Kríza nám odhalila boľavé miesta, tvrdí ruský veľvyslanec

<http://www.topky.sk/cl/10/402862/Kriza-nam-odhalila-bolave-miesta-tvrdi-rusky-velvyslanec>

Rozhovor Veľvyslancu Ruskej federácie pre www.zoznam.sk a www.profini.sk

<http://rusemb.sk/rede/8>

Schröder pochválil Fica za dobré vzťahy s Ruskom

1. 4. 2008, ČTK

<http://www.sme.sk/c/3805505/schroder-pochvalil-fica-za-dobre-vztahy-s-ruskom.html>

Slovensko má prirodzene pozitívny vzťah k Rusku a k Rusom

Ján Čarnogurský

<http://www.blisty.cz/2009/2/17/art45385.html>

Rusi chcú lepšie vzťahy so SR

TASR, 26.7.2006

http://spravy.pravda.sk/rusi-chcu-lepsie-vztahy-so-sr-dj9-/sk_domace.asp?c=A060727_130708_sk_domace_p23

Ing. Soňa Svoreňová

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Email: sona@svorenova.sk

Analýza opatrení EU voči dopadom globálnej finančnej krízy

Ing. Martin Turčan

Abstrakt

Predkladaný príspevok poskytuje analýzu hospodárskych opatrení, ktoré v súvislosti s celosvetovou finančnou krízou vykonáva a koordinuje Európska únia. Vychádzajúc z ekonomickej teórie, ktorá na základe Veľkej hospodárskej krízy v 20. storočí ponúka návod určitých hospodárskych opatrení, ich možná aplikácia v podmienkach 21. storočia. Autor vychádza z ekonomického vývoja základných makroekonomických ukazovateľov za posledné časové obdobie a súčasne predikuje vývoj v krátkom časovom horizonte. Cieľom príspevku je zhodnotiť situáciu, poukázať na potrebu jej riešenia a vhodnosti použitých nástrojov so zameraním sa na Slovensko ako najmladšieho člena Eurozóny.

Kľúčové slová: Finančná kríza, Európska únia, svetová ekonomika, globalizácia, protikrizové opatrenia

Abstract

The paper provides in depth analysis of economical measures made by European Union in relation to the world financial crisis. The basis for this paper is based on economic theory that suggests several economic measures from Great Depression experience in 20th century and their possible application in 21st century. The author analyzes economic trend in last couple of years based on macroeconomic indicators and predicts the trends in coming period. The aim of this paper is to analyze current situation, stress the need of solving it and suitability of used measures with focus on Slovakia as the youngest member of Eurozone.

Key words: Financial crisis, European Union, world economy, globalization, measures against crisis

Príchod globálnej finančnej krízy do svetovej ekonomiky

V súčasnosti je hlavnou témou dňa v televíznych správach, novinách globálna finančná a hospodárska kríza. Banky krachujú, podniky prepúšťajú, niektorí hľadajú vinníka a niektorí liek na túto situáciu. Slovensko ako súčasť Európskej únie nasleduje niektoré opatrenia väčších štátov, ba čo viac zavádza aj nové, s ktorými je ešte menej skúseností. Cieľom môjho príspevku je vychádzajúc z ekonomickej teórie posúdiť vybrané opatrenia, ich načasovanosť a koordináciu z pohľadu EU s cieľom vyhodniť vhodnosť ich použitia, prípadne odporučiť konanie.

Nástup finančnej krízy začína v 3-ťom štvrtroku 2007, keď dochádza k strate dôvery investorov k sekuritizovaným hypotékam v USA, čo vyvolalo okamžitú reakciu centrálnych bánk, ktoré boli nútené vliať množstvo peňazí do finančného trhu, aby pokles hodnoty týchto

aktív nevyvolal kolaps finančného trhu. Fannie Mae, Freddie Mac, Bear Stearns to je len niekoľko zvučných mien v USA, ktoré padli za obeť, v EU to boli finančné inštitúcie Fortis, Dexia, ktoré potrebovali podporu vlády vo forme pôžičiek. Vo všeobecnosti sa teda považuje pád amerického trhu s nehnuteľnosťami za hlavný dôvod vzniku finančnej krízy, avšak treba povedať, že za dôvod možno považovať aj nedostatočné ohodnotenie rizika americkými bankami, ktoré vyvolali bublinu - nárast cien na trhu, ktorá splasla. Vysoká spotreba, nízke úspory, aj to bolo USA pred krízou, extrémne nízke úrokové miery a ľahká dostupnosť úverov¹ motivovali američanov k spotrebe dôchodkov, ktoré zarobia za 10 rokov. Všetko je v poriadku, kým ceny idú hore a úrokové miery sú nízke, pád cien nehnuteľností prinútil ľudí vyhlásiť bankrot a prestať splácať úvery. Bankám tak ostali takmer bezcenné aktíva, ktoré nikto nechcel. To spustilo bankrotov množstva finančných inštitúcií, ktoré ich museli odpísať alebo upraviť na FMV².

Kríza zatiaľ ani zďaleka neskončila, v tomto roku v USA oznámilo krach už 35 bánk³ a podľa vyjadrení analytikov optimistické scenáre rátajú s oživením ekonomiky koncom roka 2009, v EU a na Slovensku až v roku 2010. Vlády v EU ale aj ECB⁴ podnikajú viaceré opatrenia na zmiernenie dopadom na jednotlivé sektory ekonomiky a obyvateľov.

Poučenie sa z Veľkej hospodárskej krízy v 20. tom storočí

História sa už s obdobnou hospodárskou krízou stretla. V roku 1929 došlo ku krachu na Newyorskej burze⁵. Došlo v podstate k prepadu hodnoty akcií. Táto sa neskôr rozšírila aj do Európy a ostatného sveta. Samozrejme vzájomná prepojenosť jednotlivých krajín bola ďaleko nižšia. Všeobecne sa považuje za jednu z najväčších ekonomických katastrof v dejinách a súčasná kríza je veľmi často porovnávaná so situáciou spred 80tich rokov. Jej dôsledkom bol pokles výroby, sociálna bieda a predovšetkým znamenala masovú nezamestnanosť dovedy nepoznaných rozmerov. Obdobný vývoj badať aj v súčasnej dobe, aj keď o nezamestnanosti katastrofálnych rozmerov sa zatiaľ hovoriť nedá⁶. Treba však povedať, že výhodou v súčasnosti je existencia nadnárodných inštitúcií ako MMF, Svetová banka, ktoré koordinujú globálne diane a pomáhajú riešiť situáciu kde je treba, napr. najmä Medzinárodný menový fond už zachraňoval pred krachom Island či Maďarsko pomocou pôžičiek.

¹ Fannie Mae motto – ‘Houses for everyone’ – Domy pre každého

² FMV – fair market value – odhadovaná hodnota aktíva na trhu, podľa účtovných štandardov US GAAP musí firma pravidelne preceňovať aktíva/pasíva podľa aktuálnej trhovej hodnoty a výsledok z precenenia sa započítava do vykázaného výsledku

³ Údaj k 22.5.2009 - http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_acquired_or_bankrupt_banks_in_the_late_2000s_financial_crisis

⁴ ECB – Európska centrálna banka

⁵ Známy aj pod názvom čierny piatok

⁶ Za 1Q09 bola vykázaná 8.9% nezamestnanosť –

<http://www.globalcrisisnews.com/europe/20-million-unemployed-in-eu-89-unemployment-rate/id=862/>

Niet divu, že v takej nelichotivej situácii klasicko-neoklasické liberálne názory strácali podporu a vierohodnosť vzniknutú situáciu riešiť, klesá dôvera v silu trhu a nastupuje nová ekonomická teória so silnou úlohou štátu, teória J.M. Keynesa. Riešenie, ktoré ponúka Keynesova teória môžeme stručne zhrnúť takto:

- **spotrebný dopyt** – kúpyschopný agregovaný dopyt po statkoch v národnom hospodárstve, ponuka si automaticky nevytvára dopyt, ale efektívny dopyt určuje úroveň produkcie. V čase súčasnej krízy to platí dvojnásobne, domácnosti a firmy menej míňajú, sú ochotné menej sa zadlžovať a preto musí nastúpiť štát a pomocou svojich výdavkov “dorovnať” dopyt a zabezpečiť tak plnú zamestnanosť.
- **investičný dopyt** – je druhou významnou zložkou agregátneho dopytu. Vychádza z očakávaných budúcich výnosov, čiže pri investícii sa berie do úvahy budúci tok platieb a budúce náklady, pretože subjekt sa tak zrieka alternatívneho výnosu v banke. Optimálne správanie investora nastáva, keď uvažovaný kapitálový statok za dané obdobie prinesie viac ako vklad v banke, ktorý je prakticky bez rizika.
- **úroková miera** – má dosahovať takú hodnotu, aby bol trh peňazí a trh kapitálu v rovnováhe, pričom v oboch figuruje úroková miera ako hlavný nástroj rovnováhy. Keynes hovorí o dvoch extrémnych situáciách – investičná pasca – nechota firmiem investovať a pasca likvidity – pri veľmi nízkom úroku je nekonečný dopyt po peniazoch, cena cenných papierov – dlhopisov pri raste úrokovej miery poklesne.

Uvedené opatrenia boli úspešne aplikované v praxi a dá sa povedať, že prakticky do nástupu ropných šokov sa vládne opatrenia väčšiny štátov riadili nimi. Štát financuje fiškálnu politiku úvermi, ktoré si berie na plecía alebo prostredníctvom daní. Ak je možné, tak každá vláda sa skôr rozhodne pre financovanie prostredníctvom úverov, ktoré občanov – voličov tak nebolí a nevedomujú si, že je to na úkor generácie, ktorá príde po nich. Pomocou peňažnej politiky, zvyšovaním ponuky peňazí a znižovaním úrokových sadzieb sa snaží stimulovať investičný dopyt.

Isté obdobné črty možno badať aj dnes. Dá sa povedať, že súčasná situácia oživila hlad po riešeníach ponúkaných Keynesovým učením a zásahy štátu do ekonomiky sa prestávajú chápať negatívne⁷. Mnohí volajú po väčšej kontrole štátu, najmä v sektore finančných inštitúcií, ktoré sa považujú za zdroj krízy a ktoré spravujú obrovské finančné hodnoty a ich krach má ekonomické, politické ale najmä sociálne dopady. Keynes bol zástancom najmä fiškálnej politiky, so zameraním sa na jej proticyklické opatrenia. V súčasnosti viaceré vlády vstupujú kapitálovo do nezdravých podnikov a snažia sa ich zachrániť pred krachom. Najznámejším je asi neslávne známy príbeh donedávna najväčšej automobilky sveta – GM – General Motors, ktorá i po záchranných úveroch v hodnote 19,4 mld USD⁸ stojí pred bankrotom. Na porovnanie napríklad zákon o štátnom rozpočte SR ráta

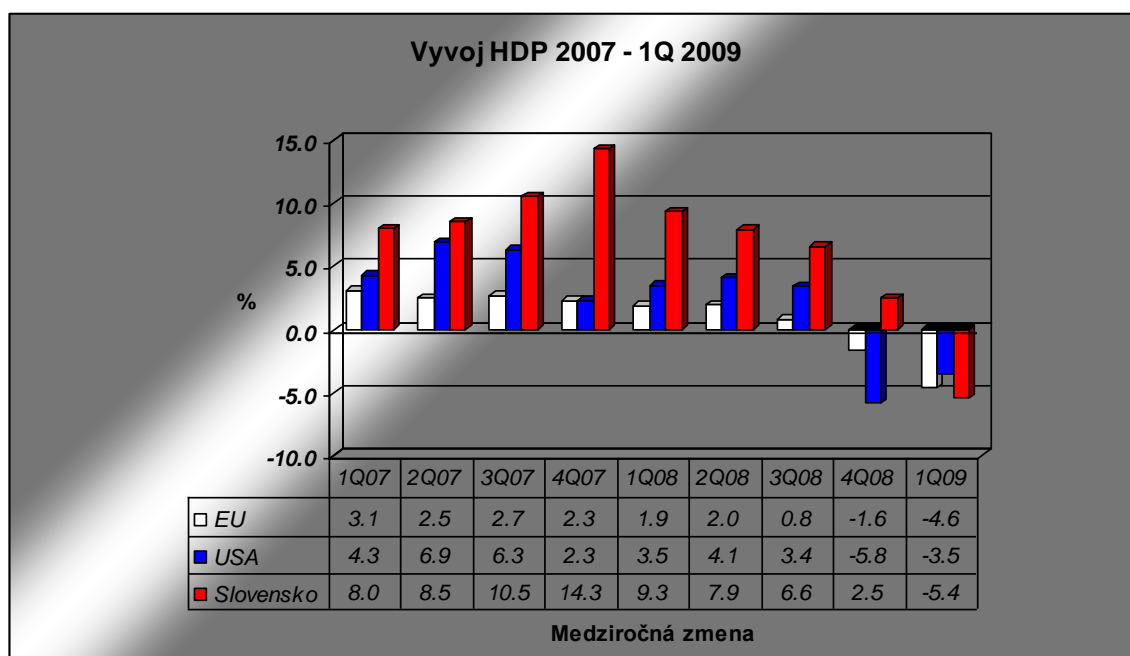
⁷ CEO Deutsche Bank vyhlásil – ‘I no longer believe in the market's self-healing power. Deregulation has reached its limits’- Financier times - www.ft.com

⁸ Hodnota poskytnutých úverov k 22.5.2009

s výdavkami vo výške 14,1 mld EUR⁹ (pri kurze 1,39 EUR/USD je to 19,6 mld USD), to znamená, že americká vláda dala na záchranu jednej firmy toľko finančných prostriedkov ako je ročný rozpočet celej našej krajiny! Nástroje, ktoré ako protikrízové používajú jednotlivé vlády podrobne rozoberiem v ďalšej časti práce.

Vývoj makroekonomických ukazovateľov

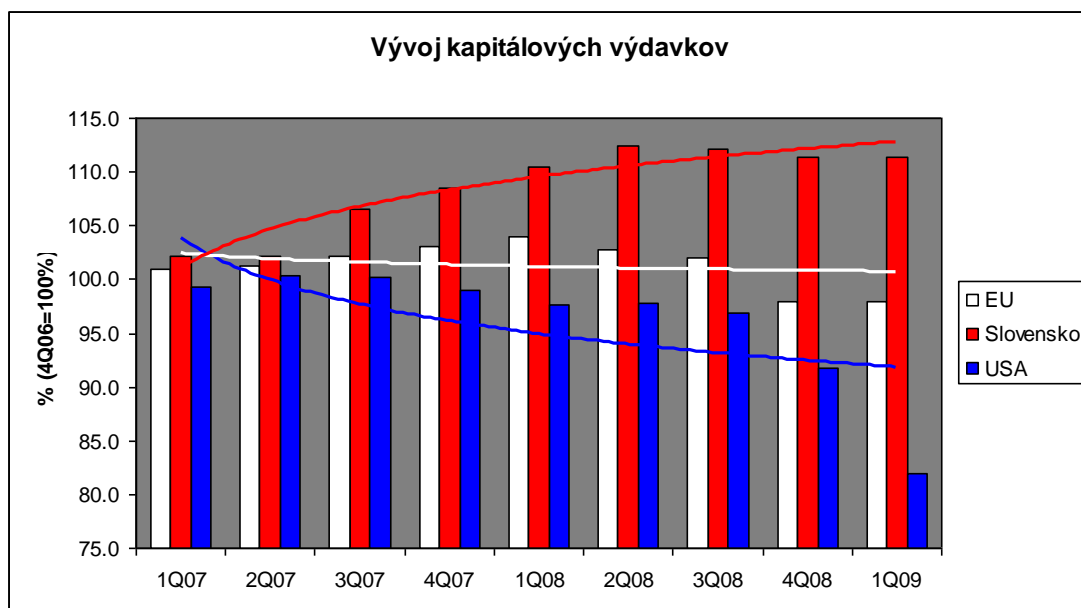
Príchod krízy signalizujú aj jednotlivé makroekonomické ukazovatele. Vychádzajúc z toho, že finančný trh je prvým ukazovateľom vývoja, situácia sa v USA vyhrotila v 3. kvartáli 2007, ale o skutočnej globálnej kríze možno hovoriť až v roku 2008, keď badať medziročný pokles prírastkov HDP už aj v EU. Naplno sa kríza prejavuje v 4. kvartáli 2008 a pokračuje aj dodnes. Keďže ide o pokles HDP viac ako dva štvrtroky po sebe, hovoríme už nie o poklese hospodárskeho rastu, ale o recesii.

Zdroj: ec.europa.eu/eurostat/, www.bea.gov

Ako predpokladá ekonomická teória, kríza by sa mala odraziť najmä v poklese investičných, ale aj spotrebných výdavkov. Dôjde k odkladaniu veľkých investícií, čo najlepšie vystihuje graf vývoja investičných výdavkov, kde je jasne vidieť, že investičné výdavky v sledovanom období vzrástli jedine na Slovensku.

⁹ <http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=6984>

Zdroj: ec.europa.eu/eurostat/

Nástroje jednotlivých štátov Európskej únie a ich koordinácia

Predtým ako začnem s analýzou konkrétnych opatrení štátov a Európskej únie ako celku, rád by som poukázal na to ako reagujú ostatné subjekty ekonomiky. Základná ekonomická teória vychádza z troch subjektov ekonomiky. Domácnosti, firmy a štát. Keď sa pozrieme na prvé dva subjekty, zistíme, že v ťažkých časoch jednoducho šetria. Spotreba domácností zaznamenáva pokles, čo znižuje dopyt a teda nielen výdavky na spotrebu, ale čo je podstatnejšie investičné výdavky – t.j. veľké projekty sa odkladajú na „lepšie časy“ a neprístupuje sa k investíciám, ktoré zefektívňujú fungovanie firmy.

Pri takomto poklese, vychádzajúc z už spomenutej ekonomickej teórie najmä J.M.Keynesa, je nutné zachovať určitú úroveň výdavkov, aby sa zabránilo veľkým výkyvom hospodárstva a musí nastúpiť štát. Podľa teórie už overenej v praxi hrozí najmä pokles výroby, v dnešnej dobe služieb je vhodnejšie skôr hovoriť o poklese zamestnanosti ako sociálnom dôsledku krízy, čo si žiadna vláda nemôže dovoliť, keďže sú to aj jej voličské hlasy a musí zasiahnuť.

Fiškálna politika

Primárne pri fiškálnej politike hovoríme o výdavkoch štátu, v súčasnosti aj prostredníctvom deficitu verejných financií za účelom udržania spotreby, HDP, zamestnanosti. To je samozrejme v poriadku a každá vláda má právo narábať so štátnym rozpočtom ako uzná za vhodné, keďže má od voličov na to mandát. Vláda spolu s centrálnymi bankami prijíma opatrenia vo viacerých oblastiach.

Vlády EU poskytli viacero stimulov podnikom, išlo najmä o priamu pomoc veľkým podnikom v sektoroch ako je strojárstvo, automobilový priemysel¹⁰, ktoré reagovali na

¹⁰ Produkcia automobilov klesla v apríli vo Veľkej Británii medziročne o 55% a vládna podpora 2.000 libier pri kúpe nového vozidla bola priam nutnosťou

finančnú krízu prudkým poklesom výroby. Nemecká spolková vláda založila na tieto účely Deutschlandfond, z ktorého môžu podniky čerpať prostriedky. Môže ísť pritom o úver alebo poskytnutie záruky. Prioritou pri poskytovaní takejto finančnej pomoci by malo byť posúdenie, či sa podnik dostal do danej situácie z objektívnych dôvod, alebo kvôli neschopnému vedeniu. Prostriedky sú často podmienené reštrukturalizáciou podniku. Neslávne známym je prípad nemeckého Opla. Nemecká vláda poskytla tejto firme prekleňovací úver vo výške 1,5 mld EUR, pričom Opel je dcérou amerického koncernu GM, ktorý pravdepodobne vyhlási bankrot. Nemecká spolková vláda rokuje s viacerými záujemcami o predaji Opla, aby ho GM pri krachu nestiahol zo sebou.

Na strane spotreby viaceré vlády v rámci EU pristúpili k takzvanému šrotovnému, kde sa štát snaží stimulovať dopyt po kúpe nového auta. Automobilový priemysel patrí k najsilnejšie zasiahnutým a medziročne pritom ide o poklesy v niektorých prípadoch až o 50 a viac percent. Tento stimul bol viac ako úspešný a napríklad v Nemecku sa za prvé štyri mesiace zaregistrovalo najviac áut za dané obdobie ako za posledných desať rokov. Vďaka šrotovnému sa v apríli zvýšil počet novoregistrovaných áut medziročne o 20%.

Prehľad šrotovného	
Nemecko	2,500 €
Veľká Británia	2,000 €
Francúzsko	1,000 €
Portugalsko	1,000 €
Slovensko	2,000 €
Rakúsko	1,500 €
Česko	30,000 CZK

Sociálna politika

Sociálne prieskumy v súčasnosti ukazujú, že najväčším strašiakom európanov sa stala finančná a hospodárska kríza.¹¹ Z prieskumu tiež vyplýva, že problémy na pracovnom trhu sa dostali na prvé miesto, pretože ľudia sa začali obávať o prácu. Zabezpečenie a ochrana pracovných miest je aj prioritou EU.

EU sa zamerala na sociálnu politiku a posúdenie, či súčasná stratégia je dostatočná, prioritou sú najmä nasledujúce oblasti¹²:

- EU koordinuje sociálnu politiku, ktorá zmiernuje dopady krízy a pomáha preklenúť zlé obdobie, z dlhodobého hľadiska má zabezpečiť ochranu pred stratou zamestnania a stabilný príjem domácností,
- celý potenciál Európskeho sociálneho fondu má byť naplno využitý a v správnom čase zmierniť dôsledky krízy podporou čo najrýchlejšieho návratu do zamestnania v prípade jeho straty,

¹¹ Agentúra GfK robila prieskum na vzorke 12500 respondentov, denník SME 22.5.2009

¹² Joint Report on Social Protection and Social Inclusion 2009

- všeobecná stratégia začlenenia sa do spoločnosti, ktorá zahŕňa návrat na trh práce, prístup ku kvalitným službám a adekvátny minimálny príjem,
- snaha dosiahnuť cieľ Lisabonskej zmluvy 50% zamestnanosti pre starších pracovníkov, aby sa zabezpečila udržateľnosť penzijného systému,
- každý štát sa musí aktívne podieľať na zabezpečení kvalitnejšej zdravotnej starostlivosti, so zameraním na prevenciu, základnú starostlivosť a lepšiu koordináciu zdrojov,
- každý členský štát sa zároveň snaží o zníženie chudoby¹³

Pravdou je, že väčšina štátov už pociťuje tlak na sociálnu sieť a výdavky začínajú narastať. Ľudia čerpajú dávky v nezamestnanosti, starší sa zas väčšinou rozhodnú pre skorší odchod do dôchodku, čiže prestávajú platiť a začínajú čerpať dôchodkové fondy. Príjmy štátneho rozpočtu klesajú a výdavky stúpajú. Sociálna sieť by mala vydržať zvýšenú záťaž, ale odolnosť voči výkyvom sa môže značne líšiť. Nožnice, ktoré kríza otvára vyvolávajú tlak na verejné financie. V nižšie uvedenej tabuľke sa nachádzajú údaje o zadĺženosti verejného sektora jednotlivých členských štátov, ktoré pomáhajú identifikovať rizikové štáty.

Z údajov v tabuľke vidíme, že mnohé štáty Eurozóny nedodržiavajú Maastrichtské kritériá – maximálna výška verejného dlhu 60% HDP a maximálna výška deficitu verejných financií 3%, čo im nedáva veľký priestor znovu požičať si, keďže zadĺženosť nad 60% je už riziková. Výhodou krajín Eurzóny je, že majú silnú menu EURO, takže nemusia čeliť kurzovému riziku, na druhej strane zadlžovaním sa, môžu dostať do problémov celý región. Zaujímavý je príklad Maďarska, ktoré sa nezodpovedným zadlžovaním vystavilo kurzovému riziku, a kurz forintu sa extrémne oslabil, stabilizovať sa ho podarilo najmä vďaka pomoci od MMF.

¹³ V roku 2007 bolo na hranici chudoby 16% obyvateľov, (definovaná ako 60% mediánového príjmu), podiel sa značne líši od cca 10% v Holandsku až po 21% v Lotyšsku

Členský štát podľa HDP	HDP % z EU	Medziročná zmena v %	Dlh % HDP	Deficit/Prebytok ŠR ako % HDP	Inflácia %	Nezamestnanosť %
Európska únia	100.00%	0.9	61.5	-2.3	3.7	8.3
Nemecko	19.80%	1.3	65.9	-0.1	2.8	7.6
Francúzsko	15.40%	-1.7	68.0	-3.4	3.2	8.8
Veľká Británie	15.30%	0.7	52.0	-5.5	3.6	6.6
Taliano	12.60%	-1.0	105.8	-2.4	3.5	6.9
Španielsko	8.80%	1.2	39.5	-3.8	4.1	17.4
Holandsko	4.70%	2.1	58.2	1.0	2.2	2.8
Belgicko	2.70%	1.1	88.6	-1.2	4.5	7.3
Švédsko	2.70%	-0.2	38.0	2.5	3.3	8.0
Poľsko	2.40%	5.0	47.1	-3.9	4.2	7.7
Rakúsko	2.30%	1.8	65.2	-0.4	3.2	4.5
Grécko	2.00%	2.9	97.6	-5.0	4.2	7.8
Dánsko	1.90%	-1.1	33.3	3.6	3.6	5.7
Írsko	1.60%	-2.3	43.2	-7.1	3.1	10.6
Fínsko	1.50%	0.9	33.4	4.2	3.9	7.4
Portugalsko	1.30%	0.0	66.4	-2.6	2.7	8.5
Česko	1.10%	3.2	28.8	-1.5	6.3	5.5
Rumunsko	1.00%	7.1	13.6	-5.4	7.9	5.8
Maďarsko	0.80%	0.5	73.0	-3.4	6.0	9.2
Slovensko	0.50%	3.5	27.6	-2.2	3.9	10.5
Luxembursko	0.30%	-0.9	14.7	2.6	4.1	6.1
Slovinsko	0.30%	3.5	22.8	-0.9	5.5	5.0
Bulharsko	0.30%	6.0	14.1	1.5	12.0	5.9
Litva	0.30%	3.0	15.6	-3.2	11.1	15.5
Lotyšsko	0.20%	-4.6	19.5	-4.0	15.3	16.1
Estónsko	0.10%	-3.6	4.8	-3.0	10.6	11.1
Cyprus	0.10%	3.7	49.1	0.9	4.4	4.9
Malta	0.10%	2.7	64.1	-4.7	4.7	6.7

Zdroj: wikipedia.org

Bankový dozor

Kríza vyvolala mnoho otáznikov ohľadom bankového dozoru, sú ekonómovia, ktorí tvrdia, že v skutočnosti zlyhal štát svojou nedôslednou kontrolou bankových a finančných inštitúcií. Európsky parlament už v októbri oslovil Európsku komisiu s požiadavkou novej právnej legislatívy s cieľom zintenzívniť dohľad nad finančným sektorom. Výsledky uverejnené prednedávnom zahŕňajú:

- nová direktíva kapitálových požiadaviek – ktorá zavádza nové pravidlá s cieľom zvýšiť transparentnosť a dohľad, zabezpečiť dostatočný risk management¹⁴ u bánk,
- direktíva solventnosti II – vytvára nové pravidlá na kontrolu poisťovní, vytvorením sofistikovanejších metód,
- striktnějšíe pravidlá pre ratingové agentúry, ktoré má zvýšiť transparentnosť a nezávislosť - agentúry budú pod dohľadom novo založenej európskej inštitúcie na kontrolu cenných papierov¹⁵,
- štandardizácia a zjednodušenie finančných derivátov, vytvorený bude najmenej jeden kapitálový clearingový dom,
- investičné fondy – základné pravidlá budú sprísnené.

¹⁴ je riešenie rizík, ktoré môžu nastať v banke alebo jej činnostiach, procesoch

¹⁵ European Securities Authority

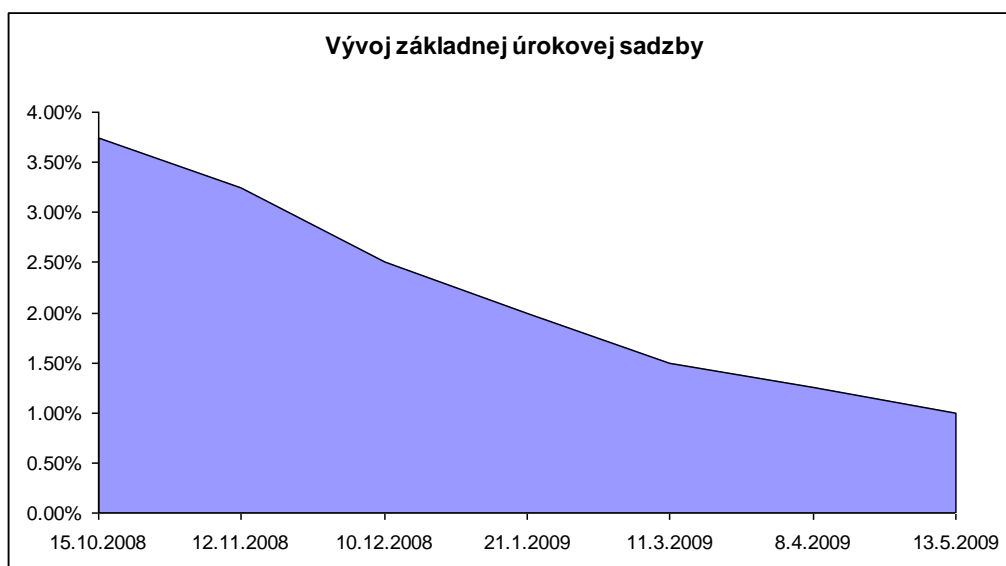
Jedným z politických rozhodnutí na začiatku vypuknutia krízy v Európe bolo v decembri zvýšenie garancií na vklady v bankách, takže v prípade krachu banky občanom boli garantované vklady až do výšky 100.000 €.

Jedným z komplexnejších opatrení bude prehodnotenie Basel 2, ktoré upravujú základné pôsobenie bánk, úpravy by sa mali týkať:

- zvýšenie minimálnych kapitálových požiadaviek,
- predstavenie nových pravidiel pre mimosúvahové položky,
- sprísnenie pravidiel likvidity,
- sprísnenie pravidiel pre internú kontrolu a riadenie rizík banky.

Reakcie ECB

Európska centrálna banka je nositeľom menovej politiky Eurozóny, je nezávislou inštitúciou s hlavným cieľom cenovej stability. V porovnaní s americkým FEDom si podľa môjho názoru odvádza svoju prácu lepšie, jej opatrenia sú prísnejšie a nie sú unáhlené. Podľa základnej ekonomickej teórie v čase spomalenia ekonomického rastu spravidla zvyšuje ponuku peňazí v obehú t.j. vydáva dlhopisy a znižuje úrokové sadzby. Nebolo tomu inak ani teraz. Na začiatku mája 2009 ECB rozhodla o znížení hlavnej úrokovej sadzby pre refinančné operácie o 25 bázických bodov na 1 %¹⁶ pričom ide o pokles na historické minimum. Toto rozhodnutie nebolo pre nikoho prekvapením, v podstate nie je priestor na ďalšie znižovanie úrokových sadzieb. Na porovnanie reakcia amerického FEDu bola oveľa agresívnejšia a základná sadzba je v USA na úrovni len 0.25%.

Zdroj: <http://www.ecb.eu/stats/monetary/rates/html/index.en.html>

¹⁶ www.sme.sk – 7.5.2009

MMF¹⁷ odporúča EU podniknúť odvážnejšie kroky na obnovu bankového sektora. V prvom rade by mala otestovať ich zraniteľnosť a pristúpiť k lepšej koordinácii národných politík tak, aby sa zvýšili šance, že sa do roku 2010 znovu naštartuje hospodársky rast. Pravdou je, že MMF musel už pomôcť trom štátom EU ťažko zasiahnutým ekonomickou krízou a vo svojich odporúčaní zdôrazňuje, že Európa musí prijať také opatrenia, ktoré pomôžu obom skupinám – starým i novým členským krajinám. MMF si zároveň myslí, že úrokové sadzby v EU boli znížené viac ako bolo potrebné. Zároveň sa od ECB očakáva v najbližšej dobe testovanie bankových inštitúcií. Chce sa tak zistiť nakoľko sú odolné voči hospodárskej recesii a či sú dostatočne kapitalizované.

MMF vo svojej správe zároveň prichádza s predikciou vývoja. Podľa MMF kým vyspelé krajiny budú s hospodárskou krízou zápasíť aj v roku 2010, rozvíjajúce sa ekonomiky budú opäť rýchlo rásť. Vlády by mali pokračovať vo fiškálnych stimuloch ekonomík aj v roku 2010. Viac ako na daňové úľavy a dotácie podnikom a spotrebiteľom by sa mali zamerať na budovanie infraštruktúry a priame transfery. Pokiaľ ide o makroekonomickú politiku, kde je treba zaistiť udržateľnosť fiškálnych impulzov a systematicky posilniť podporu nových členských krajín, koordinácia stále chýba.

Postup voči daňovým rajom

Kríza taktiež prinútila EU viac sa zamyslieť nad existenciou a fungovaním daňových rajov, keďže tak štáty prichádzajú o miliardy z daní. Prostredníctvom EP jednoznačne podporuje rozhodnutie európskych členov G-20 zakročiť raz a navždy proti daňovým rajom a nespolupracujúcim jurisdikciám prijatím balíčka sankcií a jeho schválením na londýnskom summite. Poslanci EP odporúčajú, aby EÚ prijala vlastný rámec k obmedzeniu spolupráce s týmito jurisdikciami.

Prístup k problému na Slovensku

Vývoj za ostatných šesť mesiacov tohto roka predstavuje tvrdú skúšku pre slovenskú ekonomiku. Malá a otvorená slovenská ekonomika sa v dôsledku globálnej hospodárskej krízy prepadla do hlbokej recesie. Tento rok uplynie 20 rokov prechodu na trhový mechanizmus, v ktorom sú pohyby nadol a nahor prirodzenou súčasťou vývoja. Verejné financie zasiahla kríza, fiškálny deficit SR prudko narastá a podľa najnovších odhadov presiahne Maastrichtskú hranicu 3% HDP. Jeho prehĺbenie je výsledkom sklonov vlády pokračovať vo financovaní obľúbených sociálnych projektov. Pokusy vlády o protikrizové opatrenia nepriniesli želaný efekt, okrem dvoch bonusov na nákup nových áut výmenou za staré, ktoré v apríli pomohli oživiť predaj vozidiel po jeho prepade v 1. štvrtroku 2009 sa nedá hovoriť o systémových zmenách.

Slovenská vláda sa zamerala na stimuláciu koncového dopytu prostredníctvom už spomenutého šrotovného. Ako hovorí Keynes nezabudlo sa ani na investičný dopyt, vláda zamerala svoje výdavky najmä na výstavbu infraštruktúry – diaľnic. Keďže štátny rozpočet je

¹⁷ Medzinárodný menový fond

už dávno za hranicou deficitu z opačnej strany ako by mal byť, bol nutný projekt výstavby prostredníctvom PPP¹⁸ projektov. Investičné výdavky takouto formou na Slovensku ešte neboli realizované a len čas ukáže, či to bolo správna voľba. Ďalšou oblasťou sú veľké investičné projekty v energetickom rezorte ako výstavba jadrovej elektrárne, čo by malo byť v konečnom dôsledku dlhodobým ekonomickým prínosom pre krajinu avšak rizikom narušenia dobrých susedských vzťahov, najmä s Rakúskom.

Národná banka má veľký podiel na stabilizácii finančného sektora, keď po reštrukturalizácii bánk na prelome tisícročí máme na Slovensku zdravé banky. Obavy z odlyvu kapitálu do matiek, do zahraničia sa zatiaľ nepotvrdili. Obrovskou výhodou Slovenska bolo 1.1.2009 eliminácia kurzového rizika prijatím EURa. Stablná mena v rámci EU dáva priestor zamerať sa iným smerom, ako je kontrola kurzových rizík.

Principiálne sú opatrenia na Slovensku v poriadku, podľa Keynesovho učenia štát svojimi výdavkami stimuluje spotrebný aj investičný dopyt, s cieľom oživiť ekonomiku. Problém nastáva vtedy, keď peniaze nie sú použité na účel, na ktorý sú určené, projekty sa predražia a peniaze často skončia v rukách jednotlivcov. Korupcia je na Slovensku stále vážnym systémovým problémom a je značnou brzdou pri riešení takýchto závažných problémov.

Literatúra

- [1] LIPKOVÁ, Ľ.: Medzinárodné hospodárske vzťahy, Sprint, 2006
- [2] LIPKOVÁ, Ľ.: Európska únia, Sprint, 2006
- [3] FELDERER-HOMBURG : Makroekonomika a nová makroekonomika, Elita, 1995
- [4] BALÁŽ, P.: Globalizácia a nová ekonomika, Sprint, 2002
- [5] RUGMAN, A: The Oxford Handbook of International Business, Oxford University Press, 2001
- [6] STIGLITZ, J: Die Chancen der Globalisierung, Neue Zürcher Zeitung, 2008
- [7] ec.europa.eu/eurostat/
- [8] www.bea.gov
- [9] wikipedia.org
- [10] www.globalcrisisnews.com

Ing.Martin Turčan

*Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Email : 35martin@post.sk*

¹⁸ PPP – public private partnership – verejno-súkromné partnerstvo

Základné otázky Spoločnej obchodnej politiky EÚ

Vitteková Tamara

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá základnými otázkami spoločnej obchodnej politiky krajín Európskej únie. Stručne analyzuje historický vývoj a formovanie pravidiel v rámci obchodných praktík medzi členmi EÚ. Príspevok ďalej popisuje zovšeobecnené názory na fungovanie spoločnej obchodnej politiky ako aj poukazuje na prínos spolupráce medzi členskými štátmi s tretími krajinami.

Kľúčové slová: spoločná obchodná politika, obchodná bilancia, colné vzťahy, import, export, hospodárska podpora, asociačné dohody, investičné a obchodné aktivity, zahraničný obchod

Abstract

The article is focused on basic questions regarding Common Trade Policy of European Union countries. It briefly analyzes historical development and formation of rules within trade practices between EU member states. The article describes generalized views on function of common trade policy and indicates the benefit of cooperation between member states and third countries.

Key words: common trade policy, trade balance, customs relations, import, export, economic support, association agreements, investment and trade activities, international trade

1. Úvodom k Spoločnej obchodnej politike EÚ a historickému kontextu jej formovania

Základy vytvorenia spoločnej obchodnej politiky siahajú už do roku 1958, keď sa niekoľko európskych štátov vytvárajúcich Európske hospodárske spoločenstvo pri podpísaní Rímskych zmlúv dohodlo na vytvorení colnej únie, ktorej cieľom bolo zrušenie cla medzi signatárskymi štátmi. Formovanie tejto colnej únie trvalo do roku 1968, kedy sa ukončilo obdobie potrebné na vysporiadanie vzájomných colných vzťahov medzi danými krajinami.

Na začiatku sedemdesiatich rokov sa európske spoločenstvo zmietalo v problémoch menovej nestability, bolo ovplyvnené dvoma veľkými ropnými krízami, ktoré nastali v rokoch 1973 a 1979 a zároveň rastom nezamestnanosti. Situácia týkajúca sa trhu bola taká, že väčšina štátov mala prijatých mnoho obmedzení a tak toto spoločenstvo nebolo stále schopné vytvoriť jednotný trh, aj keď to bolo naplánované už na rok 1970.

Negatívnu situáciu na celosvetovom trhu ovplyvnil aj vývoj jednotlivých európskych štátov – klesali ekonomické ukazovatele a zahraničné investície, nastal prepád obchodnej

bilancie a rast konkurencie mimo európskeho spoločenstva, kde sa na trhoch presadzovali najmä USA a Japonsko, ktoré sú doteraz silným konkurentom EÚ¹.

Európske spoločenstvo, okrem vplyvu ekonomického vývoja vo svete, malo interné problémy, ktoré ho oslabovali. To bol napríklad spôsob financovania – už v tej dobe muselo byť poľnohospodárstvo významne podporované zo spoločného rozpočtu. Okrem iného, novými členmi sa stali Veľká Británia, Írsko a Dánsko, pričom Veľká Británia nesúhlasila so spôsobom financovania EÚ a následného prerozdelenia zdrojov.

Začiatkom osemdesiatych rokov prišla od britského poslanca Európskeho parlamentu – Basil de Ferrantiho, iniciatíva vyplývajúca z jeho vlastných skúseností s podnikaním vo Francúzsku s netarifnými opatreniami, v ktorej sa presadzovalo odstránenie obchodných obmedzení v rámci európskeho spoločenstva².

Prvý plán, ktorý mal napomôcť pri spustení iniciatívy v odstraňovaní obchodných obmedzení bol Narjasov plán, ktorý bol riadne prejednaný a prvé kroky boli prijaté na summite v Kodani v roku 1982. O tri roky neskôr Európska komisia vytvorila na základe tejto prvotnej iniciatívy takzvanú „Bielu knihu“ o vnútornom trhu, kde boli najskôr zanalyzované problémy v spoločnom obchode a druhú časť tvoril návrh projektu so stanovenými dátumami, kedy sa majú konkrétne kroky prijať³. „Bolo v nej vymenovaných celkom 279 pretrvávajúcich prekážok, ktoré boli roztriedené do skupín (1.) fyzických, (2.) technických obmedzení a (3.) daňových“⁴.

Fyzickými prekážkami boli administratívne úkony na colniciach, colné prehliadky a clo, ktoré sa mohlo odstrániť jedine zrušením vnútorných hraníc medzi členskými štátmi. Technickými obmedzeniami boli rôzne normy, ktoré mali štáty legislatívne uplatnené a patrili k nim napríklad subvencie, štátne podpory a udeľovanie štátnych zákazov – jednoznačným zámerom bolo zvýhodnenie domácich výrobcov. Posledným obmedzením boli vysoké dane z pridanej hodnoty. Európska komisia navrhla rovnakú - 15 percentnú daň a jej zrušenie pri vývoze tovarov/služieb do iných členských štátov.

EK zároveň pripravila tri hlavné body, ktoré mali podporiť implementáciu a správne fungovanie spomenutých zmien. V prvom rade sa museli unifikovať predpisy a štandardy, čo mal na zodpovednosti Európsky výbor pre normalizáciu. Výrobky členských krajín sa museli vzájomne uznať – ak výrobok spĺňal štandardy jedného štátu, nič nemuselo viac brániť jeho voľnému pohybu na trhu európskeho spoločenstva. Tretím krokom je zavedenie systému výmen informácií v rámci členských štátov⁵.

Primárne princípy spoločnej obchodnej politiky nájdeme zadané v článkoch 131 a 133 Amsterdamskej zmluvy. Článok 133 bol neskôr upravovaný v Zmluve z Nice v roku 2001 a do platnosti prišiel vo februári 2003.

¹ FIALA, P., PITROVÁ, M. Evropská unie, 2003

² FIALA, P., PITROVÁ, M. Evropská unie, 2003

³ K tomu pozri bližšie Lipková, L.a kol., 2006. Európska únia. Bratislava: Sprint vfra, 2006. str. 34

⁴ FIALA, P., PITROVÁ, M. Evropská unie, 2003

⁵ FIALA, P., PITROVÁ, M. Evropská unie, 2003

Keďže európske spoločenstvo je od 1.1.1995 zároveň členom Svetovej obchodnej organizácie, obchodné pravidlá musia byť v súlade s pravidlami platnými pre všetkých členov WTO, kde sú väčšinou zastúpené rozvojové krajiny⁶.

V tomto kontexte spoločná obchodná politika EÚ nie je zameraná len jednosmerne - iba na podporu obchodných aktivít svojich členov, ale svojim postupným formovaním prispela a naďalej prispieva k pozitívnemu smerovaniu a hospodárskej podpore štátov po celom svete.

Hlavným cieľom vytvorenia spoločnej obchodnej politiky bola...“liberalizácia svetového obchodu a tým podpora svetového blahobytu a zvlášť blahobytu štátov EÚ“⁷. Výsledkom je postupné odstraňovanie obmedzení v obchode a znižovanie cla, čo podporuje rast konkurencieschopnosti podnikov.

Nasledovné ciele konkrétne potvrdzujú zámer vytvorenia SOP:

- úprava colných sadzieb
- uzatváranie colných a obchodných dohôd
- zjednocovanie liberalizačných opatrení
- opatrenia na ochranu obchodu, napr. v prípade dumpingu alebo subvencovania

Najdôležitejšou kapitolou článku 133, ktorý stanovuje ciele SOP je článok 23, odst.1, ktorý špecifikuje princípy colnej únie a voľného pohybu tovarov. V podstate hovoríme o intrakomunitárnej dimenzii uplatnenia pravidiel SOP, ktoré zakazujú ukladanie akéhokoľvek cla na import/export tovaru medzi členskými krajinami EÚ. Zároveň členské krajiny nemôžu prijímať ani akékoľvek iné podobné opatrenia, ktoré by mohli niektorý zo štátov zvýhodniť alebo znevýhodniť.

2. Analýza dynamiky zahraničného obchodu krajín EÚ s tretími krajinami

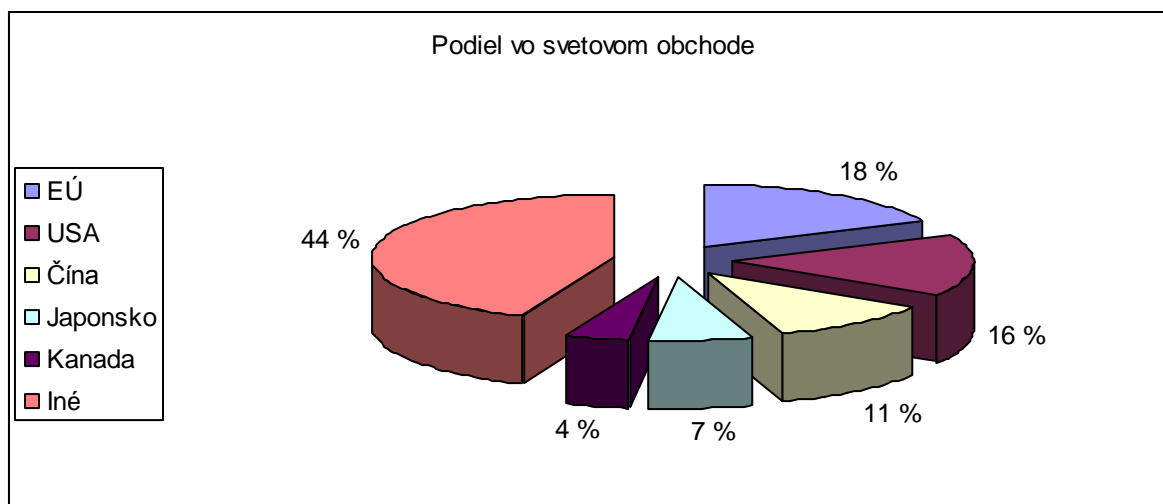
Keďže EÚ ako celok drží vo svete pozíciu druhého najsilnejšie hráča s 18 percentným podielom na svetovom trhu (podľa údajov z roku 2007) (pozri graf 1), veľmi intenzívne spolupracuje so štátmi po celom svete⁸.

⁶ e-Tradecenter Information Databases Online Business

⁷ Spoločná obchodná politika, Európska Únia

⁸ Eurostat Pocket Book

Graf č. 1: Percentuálne rozdelenie svetového obchodu medzi hlavnými hráčmi

Zdroj: Eurostat Pocket Book, 2009

Európska únia rieši bilaterálne, či multilaterálne vzťahy v rámci uzatvárania asociačných a obchodných dohôd, či už so susednými štátmi, alebo štátmi v Ázii, Amerike, Afrike. „Najviac intenzívne vzťahy má EÚ so štyrmi západoeurópskymi susedmi: Švajčiarskom, Nórskom, Islandom a Lichtenštajnskom. Všetci sú členovia Európskej asociácie voľného obchodu (EFTA), zväčša sa prispôbili legislatíve EÚ pre vnútorný trh a sledujú EÚ v ostatných politických oblastiach“⁹. Spoločenstvo má zároveň záujem o rozširovanie únie a preto sú uzavreté dohovory týkajúce sa rôznych ďalších oblastí.

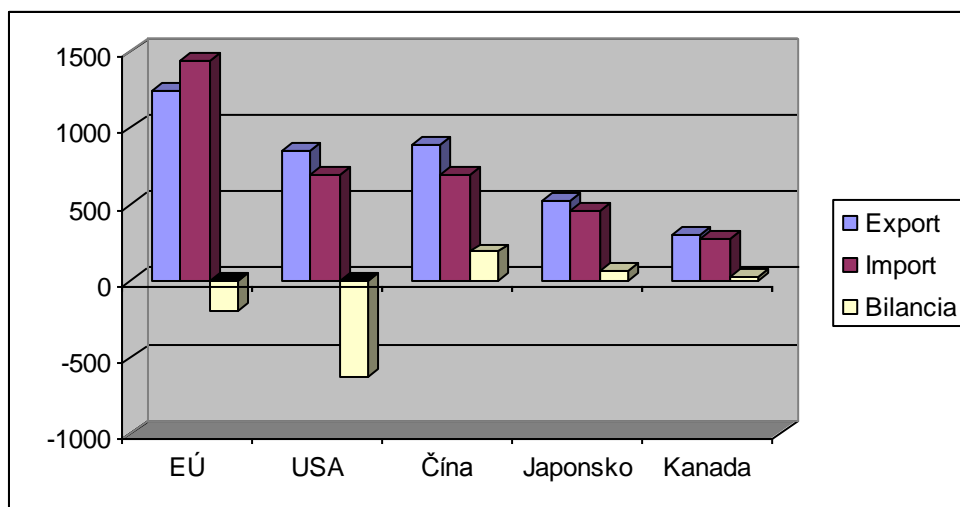
V rovine mapovania dynamiky zahraničného obchodu krajín EÚ s tretími krajinami, hospodárska spolupráca je aktívna aj na úrovni transatlantických štátov. Keďže obchodný podiel USA vo svete je takmer 16 percentný, je samozrejmé, že dôležitá spolupráca sa v tomto smere prehľbuje. Ročne sa vymení medzi týmito krajinami tovar v objeme skoro jednej miliardy Euro. Obojstranné vzťahy sú takisto založené aj na vzájomnej podpore v politických, humanitárnych otázkach a otázkach rozvoja spoločného obchodu. V niektorých prípadoch sa táto spolupráca dostáva na „tenkú hranu“, keďže USA prijíma 25 percent vývozu EÚ a exportuje do EÚ iba 20 percent svojej domácej produkcie¹⁰.

Uvedený graf znázorňuje pomer exportu a importu u piatich najväčších hráčov na svetovom trhu s ich bilanciou v miliardách Euro za rok 2007.

⁹ Európska únia

¹⁰ Eurostat Pocket Book, 2009

Graf č. 2: Export, import a bilancia v miliardách Euro – porovnanie významných štátov (regiónov) na svetovom trhu

Zdroj: Eurostat Pocket Book, 2009

V nižšie uvedenej tabuľke podrobne uvádzame ukazovatele za rok 2007 - objemy vývozu a dovozu v miliardách Euro u piatich najväčších svetových hráčov. Zaujímavá je bilancia Európskej únie a USA, ktorú majú tieto obchodné zoskupenia negatívnu.

Obrázok č. 3: Prehľadová tabuľka objemu vyvezeného a dovezeného tovaru a bilancia za rok 2007 v miliardách Euro v EÚ, USA, Číne, Japonsku a Kanade

Výmena tovarov v roku 2007					
Miliardy Euro	EÚ	USA	Čína	Japonsko	Kanada
Export	1241,4	848,3	888,6	521,2	306,4
Import	1433,8	697,5	697,5	454,0	277,3
Bilancia	-192,4	-623,6	191,8	67,2	29,1

Zdroj: Eurostat Pocket Book, 2009

Dôležitým partnerom Európskej únie je Kanada – taktiež jeden zo silných piatich hráčov. V roku 2004 únia začala rokovania ohľadom prípravy na obchodné partnerstvo a spoluprácu v globálnych otázkach. V budúcnosti je naplánovaný zámer prerokovať vzájomné investičné a obchodné aktivity.

Dlhodobá spolupráca EÚ existuje s ázijskými štátmi. Únia od roku 1980 legitímne spolupracuje s krajinami združujúcimi sa v ASEAN¹¹. V súčasnosti ich obyvateľstvo tvorí 8

¹¹ ASEAN - Association of South-East Asian Nations vznikla v roku 1967 v Bankoku, v Thajsku, kde ministri zahraničných vecí Indonézie, Malajzie, Filipín, Singapuru, a Thajska podpísali deklaráciu ASEAN. K existujúcim členom neskôr pribudla Brunej, Vietnam, Laos, Mjarmansko a Kambodža. Členovia sa zaviazali spolupracovať na podpore zvýšenia hospodárskeho rastu, sociálnom a kultúrnom progrese smerujúc tak k blahobytu obyvateľov; a podporovať regionálny mier a stabilitu v regióne. Európska únia, 2009

percent svetovej populácie, takže patria medzi popredných svetových obchodných partnerov.

V poslednej dobe EÚ významne spolupracuje s Japonskom. Takisto aj s Japonskom sa od roku 2001, kedy bol prijatý akčný plán, spolupracuje nielen na obchodnom a investičnom portfóliu, ale aj na kultúrnej a politickej úrovni. „Európa sa stala hlavným zdrojom priamych zahraničných investícií do Japonska a najväčším príjemcom japonských zahraničných investícií pred Spojenými štátmi a Čínou¹².

Obchodné vzťahy vzrástli aj s Čínou, ktorá patrí medzi piatich svetových obchodných partnerov. Dôležitá spolupráca pokračuje na základe zintenzívnenia politického dialógu, sektorových dohôd a inštitucionálnych výmen. Čo sa týka spoločného obchodu, Čína je druhým najväčším obchodným partnerom európskeho spoločenstva a zároveň EÚ je jedným z hlavných investorov v Číne.

S Indiou je spolupráca rozvinutá najmä v oblasti kultúry, spoločných výskumných projektov, a politického dialógu. Kooperácia sa začala rozvíjať na summite v roku 2000 a momentálne teraz je EÚ pokladaná za najväčšieho investora Indie a obchodného partnera.

Za významný pokrok v oblasti vedy a výskumu sa považuje spoločný projekt s Čínou a Indiou na satelitnom navigačnom systéme Galileo, ktorý sa uviedol do prevádzky v roku 2008. Galileo by mal Európskej únii zabezpečiť sledovanie polohy satelitov GPS v sieti USA, ktoré sú určené na sledovanie polohy vozidiel, na vedecký výskum a monitorovanie katastrof.

EÚ je druhým najväčším obchodným a investičným partnerom krajín Latinskej Ameriky, ale aj dôležitý donor pomoci rozvojových štátov v tomto regióne. Každé dva roky sa usporiadávajú multilaterálne summity, kde sú hlavnými bodmi programu rôzne druhy spolupráce v oblasti vedeckej, politickej, kultúrnej, technologickej a sociálnej. Európska únia je previazaná s týmito krajinami rôznymi asociačnými a obchodnými dohodami. Dôležitou súčasťou je asociačná dohoda a dohoda o voľnom obchode s krajinami Mercosuru¹³.

Európska únie zároveň uzatvorila v roku 2003 niekoľko dohôd o politických rokovaníach a spolupráci s Andským spoločenstvom a so Strednou Amerikou. V budúcnosti by mali tieto dohody viesť k uzavretiu asociačných dohôd. V minulosti, konkrétne v roku 1997 a 2002 sa podpísali asociačné dohody s Mexikom a Čile.

¹² Obchodná politika EÚ, 2007

¹³ Mercosur (Mercado Común del Sur) vznikol v roku 1991 podpísaním zmluvy medzi Argentínou a Bolíviou. Funguje ako colná únia medzi Brazíliou, Argentínou, Uruguajom, Paraguajom a Venezuelou. Pridruženými členmi sú Bolívia, Peru, Kolumbia, Čile a Ekvádor, ale predpokladá sa, že sa Bolívia čoskoro stane riadnym členom. Hlavným poslaním združenia je vytvorenie spoločnej colnej únie a za jej pomoci vyrovnáť sily svetového obchodu a oslabiť vplyv USA a EÚ vo svete. Budúcim plánom je vytvorenie takejto únie v celej Južnej Amerike, aj keď pôvodným zámerom bolo zjednotenie obchodu na celom americkom kontinente. Tento nápad bol odmietnutý američanmi na summite v Argentíne v roku 2005 z dôvodu veľkých rozdielov v ekonomikách zaujatých krajín a pasivita štátov Južnej Ameriky. Európska únia, 2009.

Regionálne združenie ACP¹⁴ zoskupuje 77 prevažne rozvojových krajín. V prípade spolupráce Európskej únie s ACP bolo potrebné zaviesť preferenčné zaobchádzanie. Afrika je kontinent zasiahnutý vážnymi konfliktami, nedostatkom potravín, stagnujúcim rozvojom životnej úrovne obyvateľstva, a preto je spolupráca s týmito štátmi obťažnejšia a musí byť orientovaná a priori na pomoc obyvateľstvu. Okrem spolupráce so stredomorskými regiónmi a krajinami ACP, Európska únia zároveň vedie dialógy aj s Africkou úniou. Kvôli existujúcim konfliktom bolo potrebné do rokovaní zainteresovať OSN, s ktorým EÚ aktívne spolupracuje v mnohých smeroch. Dôležitými oblasťami spolupráce je integrácia a obchod, boj proti suchu a dezertifikácii, boj s AIDS a nakaľivými chorobami, bezpečnosť potravín, dodržiavanie ľudských práv, rozvoj demokracie, a tiež boj proti rozmáhajúcemu sa terorizmu, ktorého svedkami sme v súčasnosti čoraz viac¹⁵.

3. Záverom

Európska únia s približne štvrtinovým podielom celosvetového importu a exportu patrí medzi najväčšie svetové obchodné spoločenstvo. Obchodná spolupráca medzi v súčasnosti už členskými štátmi EÚ sa začala výrazne formovať po ukončení druhej svetovej vojny, a to nielen ako nevyhnutný predpoklad mierovej stabilizácie a povojnovej obnovy Európy, ale zároveň ako prirodzený dôsledok skutočnosti, že jednotlivé európske štáty si uvedomovali prínos vzájomných obchodných aktivít k ekonomickému rastu a spoločenskej prosperite, vrátane ich výrazného synergického efektu. Vznik Európskeho hospodárskeho spoločenstva predstavoval v naznačenej obchodnej spolupráci európskych krajín výrazne nový kvalitatívny rozmer, nakoľko predznamenal formovanie nadnárodnej úrovne obchodnej politiky, ktorá sa následne formovala na komunitárnej báze.

Prirodzeným procesom prehlbovania európskej integrácie sa postupne odstraňovali aj tarifné a netarifné bariéry, ktoré v minulosti obmedzovali obchodné aktivity medzi krajinami. V súčasnosti sú v rámci EÚ obchodné bariéry odstránené, pokiaľ ide o intrakomunitárny obchod, avšak je zrejmé, že vzhľadom na skutočnosť, že významným je aj obchod s tretími krajinami, uplatňuje Únia voči týmto jednotnú obchodnú politiku. Pokiaľ však hovoríme o obchodnej politike EÚ je nevyhnutné zvýrazniť, že táto má dve významné dimenzie – intrakomunitárnu a extrakomunitárnu, tzn. integruje jednak liberálne pravidlá regulujúce obchod medzi členskými štátmi navzájom a jednak a priori ochranné pravidlá jednotne regulujúce obchod členských štátov únie s tretími krajinami.

Z uvedeného možno vyvodíť, že na to, aby sa ochránili trhy členských štátov, podporovala sa domáca produkcia a stimuloval rast internej ekonomiky, Európska Komisia je

¹⁴ ACP je zoskupenie afrických, tichomorských a karibských krajín, ktoré vzniklo v roku 1963 podpísaním dohody z Yaoundé a v roku 1969 nastalo rozšírenie o ďalšie krajiny. V roku 1975 boli podpísané Lomské konvencie, ktorých vytvorenie a podpísanie iniciovala EÚ a upravujú dodávky nerastných surovín nielen Afrike, ale aj karibským a tichomorským štátom. Európske krajiny s ohľadom na svoje bývalé kolónie potrebovali upraviť spoluprácu v ťažobnej oblasti a tiež si udržať svoje postavenie na trhu. Až v roku 2000 prešli Lomské konvencie revíziou a nahradili sa zmluvami z Cotonu, kde sa už detailnejšie definovali vzťahy medzi EÚ a 77 štátmi participujúcimi v ACP. Európska únia, 2009.

¹⁵ Obchodná politika EÚ, 2007.

na komunitárnej báze nútená vytvárať a kontrolovať pravidlá obchodu s tretími krajinami. Uvedené umocňuje predovšetkým skutočnosť, že Európska únia s približne 500 miliónmi obyvateľov, má vysoko rozvinuté obchodné aktivity a tak zásadne ovplyvňuje celosvetové dianie a obchod.

Literatúra

- [1] Fiala, P.- Pitrová, M. 2003. Evropská unie. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. 743 s. ISBN 80-7325- 015-2
- [2] Lipková, L. a kol. 2006. Európska únia. Bratislava: Sprint vfra, 2006. 402 s. ISBN 80-89085- 65-2
- [3] e-Tradecenter Information Databases Online Business. Spoločná obchodná politika [online], [cit. 26.3.2009]. Dostupné na internete: <<http://www.e-tradecenter.biz/infocenter/0002/0010/>>
- [4] External and Intra-European Union Trade. Data 2002-07. Eurostat Pocket Books [online], [cit. 20.4.2009]. Dostupné na internete: <<http://ec.europa.eu/eurostat>>
- [5] Spoločná obchodná politika. Európska Únia [online], [cit. 26.3.2009]. Dostupné na internete: <http://europskaunia.sk/spolocna_obchodna>
- [6] Spoločná obchodná politika EÚ. Výbor 133 Rady EÚ [online], [cit. 30.3.2009]. Dostupné na internete: < <http://www.euroinfo.gov.sk/index/go.php?id=1454>>
- [7] www.europskaunia.sk

Tamara Vitteková, MBA

Externá doktorandka

Ekonomická univerzita Bratislava

Fakulta medzinárodných vzťahov

Email: tamara.vittekova@achilles.com

Energetický mix EÚ27¹

Richard Woltemar

Abstrakt

Článok sa zaoberá energetickým mixom Európskej únie. Je rozdelený do štyroch častí. Každá časť sa zaoberá iným druhom energetických zdrojov členských krajín. V článku sa venuje priestor spoločnému energetickému trhu EÚ27 a opisuje súčasnú situáciu unbundlingu. Autor sa zameriava na analýzu energetického mixu EÚ a navrhuje opatrenia.

Kľúčové slová: Ropa, Zemný plyn, LNG, Vnútrotný energetický trh

Abstract

The article deals with the energy mix of the European Union. It is divided into four sections. Every section examines different type of energy resources used by the member countries. The article considers also the common energy market of the EU27 and describes the current situation of unbundling. The author focused on analysis of the energy mix of the EU in general and proposed useful solutions.

Keywords: Oil, Natural gas, LNG, Common energy market

Úvod

Európska únia robí mnoho krokov na dosiahnutie energetickej bezpečnosti, ktoré ale nie je možné v súčasnosti považovať za dostatočné. Energetickú bezpečnosť treba dosiahnuť nielen spoločnou energetickou politikou, ale zároveň aj obmedzením vlastnej spotreby a hľadaním alternatívnych zdrojov. Výsledkom neúmerného ekonomického rastu sú klimatické zmeny, ktorých prejavy sa zintenzívňujú. Najväčšími zdrojmi skleníkových plynov v Európe sú dva sektory – výroba tepla a elektriny (39% všetkých emisií) a doprava (26%).² Spotreba v doprave je krytá importovanou ropou. Tretina vyrobenej elektriny pochádza z uhoľných elektrární a ďalšia tretina z jadrových reaktorov. Aj napriek snahe zníženia spotreby ostáva EÚ27 čistým dovozcom energie. V roku 2006 dosiahla závislosť 54%, čo nepredstavuje výrazný problém, na ktorý je ale potrebné vytvoriť efektívnu politiku.

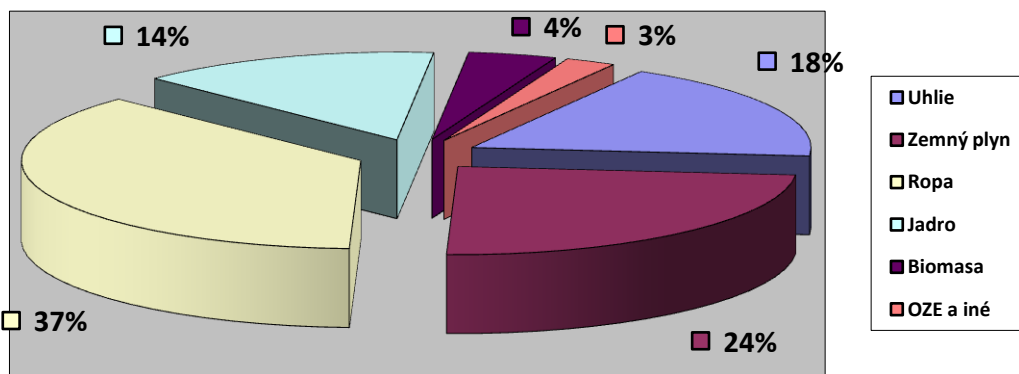
¹ Tento príspevok bol spracovaný v rámci projektu mladých vedeckých pracovníkov č. 2319205

² The Council of the EU : *Presidency Conclusions*, Brussels, 8-9 March 2007

Z daného importu má najväčšie zastúpenie ropa (60%), následne zemný plyn (26%) a uhlie (13%). V roku 2006 pochádzala importovaná ropa z nasledovných krajín: OPEC – 38%; Rusko – 33%; Nórsko a Kazachstan – 16%.³ V prípade plynu je sebestačnosť Únie vyššia, nakoľko až 2/5 spotreby kryje Nórsko a Veľká Británia. Zvyšok zemného plynu sa dováža: Rusko (42%); Nórsko (24%); Alžírsko (18%) a Nigéria (5%).⁴ Hlavným importérom uhlia do Únie je Rusko (26%), Južná Afrika (25%), následne Austrália (13%), Kolumbia (12%) a Indonézia (10%).⁵

Energetický mix v členských krajinách je záujmom jednotlivých vlád, alebo medzinárodných energetických spoločností. Tento mix je v členských krajinách rôzny, keďže každá krajina má iné prírodné a politické podmienky. Dochádza k jeho ovplyvňovaniu zo strany Únie, ktorá sa zaviazala k redukcii emisií a k boju proti klimatickým zmenám. Krajiny prijali Národné akčné plány, ktorými majú postupne upravovať ekonomiku k znižovaniu spotreby palív a k ochrane životného prostredia.

Graf č. 1 Energetický mix EÚ – 2007

Zdroj: Spracované podľa údajov MH SR, <http://www.tur.vlada.gov.sk/data/files/4256.pdf>

1 Ropa

Ropa je v energetickom mixe EÚ27 najpoužívanejším palivovým zdrojom a dopravuje sa rozsiahlym ropovodným systémom. V roku 2006 dosiahla 37% podiel. Aj napriek poklesu produkcie sa radí EHS⁶ ako 4. v globálnej produkcii ropy. Produkcia v európskom priestore klesá od roku 2000 z 6,8 miliónov barelov denne na približne 5 miliónov barelov ropy denne v roku 2007. Z viacerých prieskumov BP sa v Európe nachádzajú overené zásoby ropy v rozmedzí 6,9 až 9,7 miliárd barelov. V podmienkach EHS sú tieto zásoby vyššie a to približne 14,9 miliárd barelov ropy. Tieto zásoby sa nachádzajú najmä v Severnom mori – Nórsko, Veľká Británia, Dánsko a aj v Rumunsku. V porovnaní so svetovými zásobami je to približne len 0,5%.

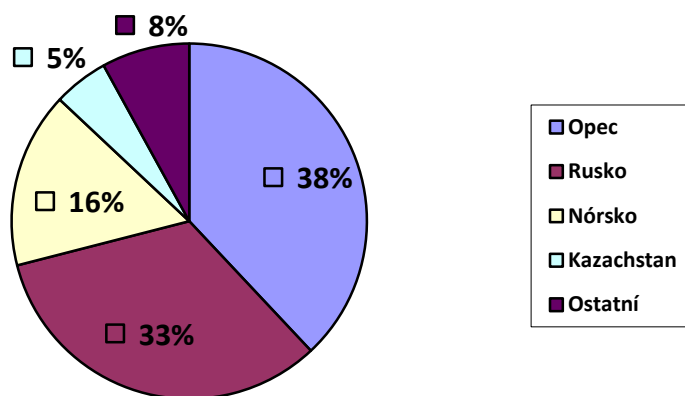
³ Europe's current and future energy position: Demand – resources – investments COM(2008) 744, p.9

⁴ Europe's current and future energy position: Demand – resources – investments COM(2008) 744, p.9

⁵ Tamtiež

⁶ Európsky hospodársky priestor.

Graf č. 2 Import ropy EÚ v roku 2006 podľa dodávateľov

Zdroj: Spracované podľa Europe's current and future energy position, Statistical annex, COM(2008) 744, p.7

2 Uhlie

Tretina vyrobenej energie pochádza z uhoľných elektrární. Najväčšie zastúpenie uhlia v mixe členských krajín má Poľsko (92%), Česko (65%), Grécko (62%) a Nemecko (okolo 50%).⁷

Bez uhlia si energetický mix Európskej únie zatiaľ nemožno predstaviť. Čierne uhlie a lignit sa v súčasnej únii na výrobe elektriny podieľajú štvrtinou, po rozšírení ich význam ešte vzrastie. Používanie uhlia sa podpísalo aj pod emisie, ktoré produkujú elektrárne a to vo výške 25%. Uhlie sa ale bude využívať aj v budúcnosti, pretože má tento zdroj energie v Európe bohaté zásoby. Európske zásoby pevných palív – hlavne uhlia – sú niekoľkokrát väčšie ako napríklad ropy. V Európe sú dokázané zásoby uhlia vo výške 3,5% svetových zásob, čo predstavuje pri súčasnej miere ťažby dostatočnú produkciu na 50 rokov.⁸ EÚ15 ročne vyrábala okolo 50 miliónov ton ropného ekvivalentu hnedého a 60 miliónov ton ropného ekvivalentu čierneho uhlia. Po rozšírení EÚ to je už viac ako dvojnásobné množstvo. Problémom sa môže stať kvalita európskeho uhlia, ktorá je premenlivá a výrobné náklady sú často vysoké. Ani prípadný rast spotreby čierneho, energeticky výhodnejšieho uhlia, nedokáže EÚ uspokojovať inak ako dovozom.⁹

Cena čierneho uhlia je z dôvodu vysokých výrobných nákladov v únii tri- až štyrikrát vyššia ako svetová cena a nemôže súťažiť s producentnými krajinami USA, Austráliou, Juhoafrickou republikou, Kolumbiou, Ruskom či Ukrajinou. Tento rozdiel viedol buď k postupnej likvidácii ťažby - na čo pristúpili Portugalsko, Belgicko či Francúzsko, alebo k

⁷ Belkin, P.: *CRS Report for Congress, 2007*

⁸ Europe's current and future energy position, COM(2008) 744, p.32

⁹ Janoška, J.-Beer, G.: *Uhlie ostáva platným hráčom na európskej energetickej šachovnici, 2004*

reštrukturalizácii spojenej s výrazným znížením kapacít, napríklad v Nemecku a Španielsku.¹⁰ Celé povojnové dejiny Európy však sprevádzali masívne programy dotácií do banskej činnosti – tak na útlm, ako aj reštrukturalizáciu. Osobitné postavenie v európskej ekonomike, v zamestnanosti a pri sociálnej stabilite dala uhoľnému priemyslu sama Parížska zmluva o založení Európskeho spoločenstva pre uhlie a oceľ.¹¹ Výnimky zo zákazu štátnej pomoci baníctvu však pokračujú aj po zániku ESUO v roku 2002. Ešte v druhej polovici 80. rokov štátna pomoc odvetviu v celom Európskom spoločenstve dosahovala v priemere 16 miliárd eur ročne.¹² V nedávnej minulosti verejná podpora klesla pod šesť miliárd eur a v prevažnej miere smeruje do nemeckých čiernouhoľných baní. V júni 2005 Komisia schválila "uhoľný balík", ktorý autorizoval reštrukturalizačné plány pre maďarský, nemecký a poľský uhoľný priemysel do roku 2010. Schválený balík prideliť aj grant vo výške 12 miliárd eur desiatim uhoľným baniam v Nemecku, z ktorých pre štyri je naplánované uzavretie do konca tohto desaťročia.

Komisia Únie však zdôrazňuje, že nebude stavať prekážky nielen doťaženiu efektívnych otvorených zásob, ale ani stavať stropy v prístupe k novým zásobám uhlia. Korešponduje to s politikou EÚ podpory domácich – európskych zdrojov energie, ktorou Brusel sleduje posilnenie úrovne energetickej nezávislosti Európy od dovozov.

Závery Zelenej knihy o energetickej bezpečnosti, kde upozornili na prudký rast dovoznej náročnosti energie, a to hlavne z politicky nestabilných teritórií, podporila EÚ aj v smernici upravujúcej pravidlá obchodovania s elektrinou, kde definuje preferovanie elektriny z domácich zdrojov vrátane uhlia. Podľa tejto správy Komisie aj tie nové členské krajiny, ktoré sú v súčasnosti čistými exportérmi čierneho uhlia, budú musieť aj pod vplyvom drastickej reštrukturalizácie sektora v roku 2020 dovážať dvanásť percent svojich potrieb uhlia. Kvôli silnej pozícii uhlia bude úlohou Únie rozvoj a uplatnenie zariadení, na zachytávanie a uskladňovanie emisií vznikajúcich pri spaľovaní uhlia.

3 Zemný plyn

Podľa mnohých odborníkov a štúdií sa odhadujú celosvetové zásoby zemného plynu pri existujúcej spotrebe na približne 180 – 200 rokov. Tento odhad vychádza z viacerých prameňov, podľa ktorých sa celkové svetové zásoby vrátane prognózovaných odhadujú na 500 tisíc mld. m³. Za posledných 20 rokov sa zásoby plynu takmer zdvojnásobili. Až dve tretiny zásob sa nachádzajú na území Stredného východu a bývalého Sovietskeho zväzu. Jednou z príčin rozšírenia využívania zemného plynu v energetike bol fakt, že jeho ťažba je lacná, podobne aj preprava, pričom je však ekonomicky najnáročnejším článkom v celom plynovom reťazci, pričom na prepravu sa väčšinou používajú plynovody (3/4 svetového obchodu), lodné tankery a cisternové vagóny.¹³ Európska únia spotrebuje ročne približne 505 miliárd kubických metrov plynu. Ku koncu roka 2007 bol celkový počet spotrebiteľov plynu

¹⁰ Janoška, J.-Beer, G.: *Uhlie ostáva platným hráčom na európskej energetickej šachovnici*, 2004

¹¹ Tamtiež

¹² Tamtiež

¹³ Baláž, P.: *Zemný plyn a energetická bezpečnosť EÚ*, 2007

v EÚ27 110 miliónov.¹⁴ Táto spotreba síce klesla v porovnaní s rokom 2006, ale aj napriek tomu sa predpokladá trend zvyšovania spotreby zemného plynu. Očakáva sa nárast spotreby plynu o 100 miliárd kubických metrov v priebehu 15 rokov.¹⁵ Medziročný pokles sa dá priradiť k teplejšej klíme a zvyšovaniu energetickej účinnosti v niektorých krajinách.

Domáca ťažba pokryje 40% spotrebovaného plynu. Najviac plynu v rámci EÚ27 produkuje Veľká Británia s ťažbou okolo 80 mld m³, potom Holandsko ťaží 65 mld m³, Nemecko 15 mld m³, Dánsko 10 mld m³ a Rumunsko 12 mld m³. Pre porovnanie - Nórsko ťaží približne 90 mld m³ ročne.¹⁶ Najväčší podiel na spotrebe majú tri členské krajiny – Nemecko, Veľká Británia a Taliansko. Spoločne spotrebujú polovicu všetkého plynu. Ak sa k nim pripočítajú aj krajiny ako Francúzsko, Holandsko a Španielsko, tak táto spotreba predstavuje až ¾ celkovej spotreby zemného plynu. Z dovozu zemného plynu pokrýva Únia až 60% svojej spotreby. V súčasnosti existujú pre Úniu 3 najvýznamnejšie teritória – Rusko (23%), Nórsko (18%) a Alžírsko (10%). Zostávajúca časť je dovážaná od ostatných vývozcov – Líbya, Katar a Nigéria, najmä však vo forme LNG. Rozhodujúce zásoby plynu sa nachádzajú v 3 krajinách – Rusko, Irán a Katar, ktoré by mali spoločne predstavovať až 56% celosvetových zásob.¹⁷ Európska únia má vlastné zásoby vo výške 3 bil. m³, z čoho polovicu tvoria zásoby Holandska. Nórsko má zásoby vo výške ako celá EÚ27.

Únia je dnes jediným teritóriom, ktoré nie je v zásobovaní plynu sebestačné. Dováža ročne okolo 225 mld. kubíkov plynu. Z toho je 132 mld. zo SNS, 55 mld. z Nórska a ostatné množstvo z Afriky, prevažne z Alžírsku (asi 30 mld.) a Líbye.¹⁸

Zemný plyn je pre Úniu dôležitým prvkom energetickej bezpečnosti. Jeho využívanie nie je v rozpore s európskymi environmentálnymi zásadami a neexistuje iná alternatíva ako nahradiť tento energonosič. Výhodou Únie je vzťah s krajinami s najväčšími zásobami (Irán, Katar, Alžírsko a Rusko), s ktorými nemá zásadný politický konflikt.¹⁹

Gas OPEC

Na diverzifikáciu zdrojov a dodávateľov plynu môže mať v budúcnosti významný vplyv formujúci sa plynový kartel, podobný OPEC-u, v súčasnosti existujúci ako Fórum krajín vyvážajúcich plyn – Gas Exporting Countries Forum. Krajiny vyvážajúce zemný plyn podporujú jeho vznik svojimi rokovaniami o jeho možnom vytvorení. Napriek rokovaniam na ministerskej úrovni plynový OPEC zatiaľ nevznikol. Silnú podporu má vytvorenie kartelu v krajinách ako Venezuela či Irán. Účastníci stretnutí plánujú jeho vytvorenie a majú k nemu pozitívny postoj. Vznik kartelu podporuje aj Rusko. O nejakej podobe spolupráce

¹⁴ <http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/oborove-statistiky/cpu-spotreba-zem-plynu-v-eu-27-rok-2007/1000452/48444/?rtc=1>

¹⁵ <http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/oborove-statistiky/cpu-spotreba-zem-plynu-v-eu-27-rok-2007/1000452/48444/?rtc=1>

¹⁶ Ungerman, J.: *Energetická bezpečnosť a zemný plyn* – časť I.

¹⁷ Ungerman, J.: *Energetická bezpečnosť a zemný plyn* – časť I.

¹⁸ Ungerman, J.: *Energetická bezpečnosť a zemný plyn* – časť I.

¹⁹ Baláž, P.: *Zemný plyn a energetická bezpečnosť EÚ*, 2007

producentov zemného plynu už rokovalo s viacerými krajinami. „Egyptský minister pre energetiku Sameh Fahmi však varoval, že svet ešte nie je pripravený na plynársky kartel. Podľa neho to v súčasnosti nie je dobrý nápad.“²⁰ Plynársky kartel budí medzi odberateľmi obavy z výrazného posilnenia vplyvu exportujúcich krajín. Koordinácia by im umožnila výraznejšie vplývať na ceny a exportné objemy. Tomu však dokážu v súčasnosti vo veľkej miere zabrániť dlhoročné zmluvy medzi dodávateľmi a odberateľmi.

3.1 Vlastná ťažba plynu v európskych krajinách

Ťažba vo Veľkej Británii vyvrcholila v roku 2001 a klesá o 8,5% ročne. To predstavuje značný problém v energetickej bezpečnosti, pretože Veľká Británia vyvážala málo plynu a teraz z roka na rok si hľadá svoje zdroje dovozu. To spôsobuje závažné napätie na európskom trhu s plynom. Holandsko malo uvážlivo regulovaný trh s plynom a ťažba bola obmedzená zákonom. Ťažba v pobrežných vodách má už klesajúcu tendenciu (ako aj britská) a to povedie k pomalému poklesu holandskej produkcie plynu.

Nórsky export plynu vzrástol na 120 miliárd m³ ročne vrátane plynovodu do Veľkej Británie a kontinentálnej Európy. Dve hlavné ťažobné polia môžu pokračovať v ťažbe po mnoho dekád. Ale mnoho iných polí v Severnom mori je vo fáze poklesu. Nórska ťažba by podľa niektorých informácií mohla vyvrcholiť v roku 2009, čo by malo pre bezpečnosť dodávok zemného plynu do Európy negatívne účinky. Zlom v ťažbe nastal pravdepodobne v roku 2004 a v budúcnosti sa dá očakávať už len trvalý pokles.

Európska únia zvyšuje svoju závislosť od dodávok zemného plynu z Ruska, čo zvyšuje bezpečnostné riziká vyplývajúce zo stúpajúcej závislosti od jediného dodávateľa. Cieľom energetickej bezpečnosti bude zabezpečiť diverzifikované dodávky od rôznych dodávateľov.

3.2 Diverzifikácia dodávok zemného plynu – LNG

Krajiny, ktoré nemajú vybudovaný potrubný systém dodávok zemného plynu sú odkázané na dodávky v inej forme – LNG. V obchodných podmienkach vystupuje LNG ako flexibilné palivo. Získava sa ochladením zemného plynu na -161,5 stupňov Celsia. Tým sa objem plynu zmenší tak, že jeden kubický meter kvapaliny zodpovedá 600 kubikom plynu. Po transporte tankermi sa tento plyn v destinácii opäť zahrieva a vháňa do plynového systému. Podľa odhadov má v súčasnosti flotila LNG približne 260 plavidiel a predpokladá sa, že tento počet vzrastie až na 700 plavidiel do roku 2020.²¹ V roku 2007 boli najväčšími odberateľmi: Japonsko, Južná Kórea, Španielsko, USA, Francúzsko a Turecko. Pripadá na nich až 80% svetovej produkcie.²² Na strane ponuky boli najväčšími producentmi: Katar, Alžírsko, Malajzia, Indonézia a Nigéria.²³ V blízkej budúcnosti sa očakáva zvýšený záujem o túto komoditu aj zo strany USA a Číny. Podľa prognóz by mohli USA v roku 2015 dovážať zhruba

²⁰ Slovák, K.: *Plynový OPEC zatiaľ nevznikol*, 2007, Trend

²¹ Lavička, V.: *Zkapalňený plyn konkuruje plynovodům*, Hospodárske noviny

²² Tamtiež

²³ Dodávateľia v miliardách m³: Katar – 40, Alžírsko – 25, Malajzia – 31, Indonézia – 29, Nigéria – 22

Odberatelia v miliardách m³: Japonsko – 92, Južná Kórea – 35, Španielsko – 24, USA – 22, Francúzsko – 13

60 mld. m³ plynu s predpokladom až do 75 mld. m³ v roku 2025.²⁴ Čína si zmluvne zabezpečila dodávky LNG z Kataru od roku 2011 na najbližších 25 rokov. V danom období by mali z Kataru odobrať 5 miliónov ton skvapalneného plynu.²⁵ Najväčším dodávateľom skvapalneného plynu je Katar, ktorý v súčasnej dobe dodáva okolo 30 mil. ton skvapalneného zemného plynu, pričom do roku 2015 by sa mohli tieto dodávky zvýšiť až na 45 mil.t. Podľa výročnej správy Českej plynárenskej únie má v roku 2015 LNG v krajinách OECD pokrývať takmer jednu štvrtinu dodávok plynu. Krajiny sú závislé na vzájomných obchodoch medzi regiónmi, nevynímajúc Európu. Na svetovom trhu rástol dopyt po LNG v priemere o 7%. Podľa „Natural Gas Market Review 2006“ vzrastie produkčná kapacita LNG z 240 mld. metrov kubických v roku 2005 na 36 mld. metrov kubických v roku 2010, s výhľadom do roku 2015 na 470 mld. m³. Produkčná kapacita 240 mld. t. bola ale dosiahnutá až v roku 2007, nakoľko nedošlo k realizácii dostatočného počtu projektov. V Európskej únii pokrývajú v súčasnosti dodávky vo forme LNG približne jednu desatinu celkovej spotreby. Cieľom diverzifikácie dodávok je aj znížiť závislosť od jedinej formy – potrubnej. Aj preto plánuje Európska komisia zvýšiť rovnomerne tento podiel až na 18% do roku 2020.²⁶ V Európe sa realizuje alebo pripravuje takmer 20 projektov terminálov LNG. Regionálne najbližšie LNG terminály sa plánujú vybudovať v Chorvátsku a Maďarsku. V Chorvátsku chcela spoločnosť z Kataru financovať projekt, ktorý ale chorvátska strana odmietla. Po plynovom konflikte medzi Ruskom a Ukrajinou na začiatku roka 2008 však v Chorvátsku došlo k prehodnoteniu situácie a krajina je ochotná vo výstavbe projektu pokračovať. V Poľsku plánuje spoločnosť PGNiG spustiť LNG terminál v roku 2012, pričom sa hodnota investícií odhaduje na 400 – 450 miliónov EUR. Pre detailné zobrazenie fungujúcich a plánovaných terminálov LNG uvádzame v prílohe prehľadnú mapu projektov v Európskej únii.

4 Vnútorý energetický trh

Európska komisia sa dlhodobo snaží prinútiť členské krajiny k integrácii národných plynových a elektrických sústav so spoločnosťami do jednotného európskeho trhu.²⁷ To by prinieslo energetickú bezpečnosť a bezpečnosť prenosových sietí, samozrejme aj zníženie nákladov na transport. Aj napriek snahe ostávajú najväčšie podniky v rukách členských krajín. Tie argumentujú potrebou kontrolovať tieto podniky, aby zabezpečili svojim občanom stabilné a bezpečné dodávky energií za prijateľné ceny.

Snaha Komisie vytvoriť integrovaný a konkurencieschopný trh s plynom a elektrinou sa začala koncom 90.-tych rokov vydaním nariadení zameraných na štyri hlavné ciele: vytvorenie jednotného trhu s energiami podporou konkurencie a efektivity v produkcii a v dodávkach plynu a elektriny, zníženie cien a poskytnutie možnosti subjektom na vlastný

²⁴ Ungerman, J.: *Energetická bezpečnosť a zemný plyn – časť II.*

²⁵ Lavička, V.: Zkapalnený plyn konkuruje plynovodúm, In: *Hospodárske noviny*

²⁶ Lavička, V.: Zkapalnený plyn konkuruje plynovodúm, In: *Hospodárske noviny*

²⁷ Jednotný Európsky Akt prijatý v roku 1987 vytvoril vnútorný trh, so štyrmi slobodami: sloboda tovarov, služieb, ľudí a kapitálu.

výber dodávateľa v roku 2007 (čo bolo aj splnené), zlepšenie stavu životného prostredia a zabezpečenie energetickej bezpečnosti.

Za posledné roky Komisia vytvorila viacero postupov na stanovenie vlastníctva a prístupu do sietí, spojených s núdzovými opatreniami pri výpadkoch dodávok. V septembri 2007 prišla Komisia s tretím návrhom na liberalizáciu európskych energetických trhov. Jej návrh vyvolal diskusiu najmä v otázke „unbundlingu“ – núteného oddelenia vlastníctva výroby a transmisie energie (elektriny a plynu). Pre vertikálne integrované energetické giganty to znamená, že musia odpredať svoje podiely v transmisných sieťach.²⁸

Dôvodom bola snaha Komisie na zlepšenie konkurencie a vytvorenie trhových cien. Francúzsko, Nemecko a ďalších šesť krajín vyjadrilo nesúhlas a predložili alternatívne riešenie, ktoré má priniesť rovnaký výsledok vo forme liberalizácie energetických trhov, ale bez rozbíjania firiem. Podľa tohto riešenia by si mohli veľké energetické firmy ponechať výrobu aj transmisie elektrickej energie a plynu, manažment prenosových sietí však bude musieť prejsť do rúk „Nezávislého transmisného operátora“ s efektívnym rozhodovacím právom v otázkach každodennej prevádzky a údržby sietí.²⁹ Sporným bodom realizácie daného operátora je z pohľadu niektorých aktérov na trhu jeho rozhodovacia právomoc. Podľa nich by to mal byť len koordinačný orgán, ktorý by vypracovával a navrhoval jednotné normy v oblasti regulácií sieťových odvetví. Legislatívny balík z apríla 2009, ktorý má schváliť ešte Rada ministrov EÚ, sa napokon skladá z dvoch smerníc s pravidlami pre trh s plynom a elektrinou, dvoch nariadení o podmienkach prístupu na tieto trhy a jedného vytvárajúceho Agentúru pre spoluprácu energetických regulátorov.³⁰ „Firmy sa budú môcť rozhodnúť pre jednu z dvoch možností, čo im umožní podržať si vlastníctvo nad výrobou energie, i jej transmisiou. Podmienkou však je, aby riadenie transmisných sietí prenechali nezávislému systémovému operátorovi, alebo sa podriadili pravidlám, vďaka ktorým budú môcť tieto dva segmenty trhu fungovať samostatne.“³¹

Pri vytváraní pravidiel energetického trhu s elektrickou energiou a zemným plynom treba rozlišovať špecifiká týchto dvoch rôznych komodít. „Hlavný rozdiel spočíva v tom, že zatiaľ čo elektrická energia sa vyrába na území EÚ, zemný plyn sa dováža z nečlenských krajín Únie.“³² Štruktúra tvorby ceny elektrickej energie a plynu sa aj v podmienkach SR výrazne odlišuje, keďže viac než polovica ceny plynu³³ tvorí nákupná cena plynu, ktorá závisí od situácií na svetovom trhu a od dohôd s producentmi plynu.³⁴

4.1 Výroba elektrickej energie

²⁸ Euractiv: *Liberalizácia energetiky – bez rozbíjania firiem*, 2008

²⁹ Euractiv: *Liberalizácia energetiky – bez rozbíjania firiem*, 2008

³⁰ Euractiv: *Liberalizácia energetiky takmer schválená, apríl 2009*

³¹ Euractiv: *Liberalizácia energetiky takmer schválená, apríl 2009*

³² Duleba, A.: Analytická správa z rokovania konferencie. In: *Medzinárodná konferencia o stratégii energetickej bezpečnosti SR v kontexte rozvoja spoločnej energetickej politiky EÚ*. Bratislava, 2007, str. 8

³³ Podľa údajov SPP až 70%, podľa údajov Úradu pre reguláciu sieťových odvetví 58%

³⁴ Duleba, A.: Analytická správa z rokovania konferencie. In: *Medzinárodná konferencia o stratégii energetickej bezpečnosti SR v kontexte rozvoja spoločnej energetickej politiky EÚ*. Bratislava, 2007, str. 8

Elektrická energia má v každej ekonomike nenahraditeľné postavenie. Ovplyvňuje všetky zložky vo výrobnom procese a zároveň aj kvalitu života občanov štátu. Takisto tvorí základ energetickej bezpečnosti. Cieľom sektora je konštantne vyrábať elektrickú energiu, zabezpečiť jej transmisiu a distribúciu. V európskych pomeroch zohrali významné úlohy deregulácia a liberalizácia procesom vstupu súkromných aktérov do danej oblasti.

Únia stojí pred závažnými rozhodnutiami, kedy musí zabezpečiť:³⁵

- podporu čistých energií za prijateľné a v potrebnom čase;
- zabezpečenie dostupnosti a diverzifikáciu palivových inputov.

Podpora čistých energií bude znamenať nahradenie elektrární spaľujúcich uhlie inými technológiami. Elektrárne využívajúce uhlie produkujú vo výrobe elektrickej energie najviac emisií. Z jadrových elektrární pochádza tretina elektrickej energie, ktorá sa vyrába približne v 175 elektrárňach.

Za rok 2007 bolo vyrobených z uhlia 180 GW, z plynu 245 GW a z jadra 135 GW.³⁶ Z obnoviteľných zdrojov má najvyššie zastúpenie voda 129 GW a vietor 56 GW. Celková výrobná kapacita v roku 2007 bola 855 GW.³⁷ Z daných údajov je možné skonštatovať, že tento mix vstupov je diverzifikovaný. Najvyššie zastúpenie má zemný plyn, ktorý sa stal základným zdrojom. Podiel uhlia a ropy v tomto mixe klesol, čo možno z pohľadu emisií v dlhodobom horizonte považovať za prínosné. Výrobná kapacita drží krok s rastúcim dopytom, pričom ponuka rastie tempom 1,7% ročne a dopyt 1,8%.³⁸ Mnohým elektrárňam v členských krajinách končí životnosť, čo si vyžiada dodatočné investície. Kvôli rastúcemu dopytu a budovaniu nových elektrární, bude potrebné vyprodukovať až 360 – 390 GW v období rokov 2005 až 2020. Náklady tohto procesu sa odhadujú na 400 až 435 miliónov eur. Je nevyhnutné nahradiť dosluhujúce zariadenia, ale aj dobudovať potrebné kapacity rastúcemu dopytu. V tomto procese môže dochádzať k znižovaniu energetickej sebestačnosti krajín Strednej Európy, ktoré dovtedy vystupovali ako exportéri elektrickej energie v dôsledku odstavenia jadrových elektrární.³⁹

Prepojenie sietí

S procesom liberalizácie európskeho trhu s energiami súvisí aj zabezpečenie energetickej bezpečnosti. Trh by mal byť schopný dodávať energie cez prepojené siete, aj v prípadoch núdzových zásob. Európska transmisná sieť je podľa Komisie slabo prepojená, aj napriek tomu, že cezhraničná výmena energií je čoraz častejšia.⁴⁰ Prepojenie sietí by zvýšilo flexibilitu prenosu a tým pádom aj energetickú bezpečnosť.

V júli 2006 si Francúzsko z dôvodu náhlych horúčav zabezpečilo svoje dodávky kúpením dodatočnej elektrickej energie od Nemecka. V roku 2005 bolo týmto spôsobom

³⁵ Europe's current and future energy position, COM(2008) 744, p.38

³⁶ Europe's current and future energy position, COM(2008) 744, p.38

³⁷ Europe's current and future energy position, COM(2008) 744, p.45

³⁸ Kapacita sa zvýšila z 681 GW v roku 2000 na 740 GW v roku 2005.

³⁹ Príkladom je Slovensko, ktoré odstavilo dva reaktory V1 v Jaslovských Bohuniciach .

⁴⁰ Belkin, P.: *CRS Report for Congress, 2007*

k dispozícii len 10% z celkového elektrického potenciálu v Európe.⁴¹ Aj výpadky elektriny v rokoch 2005 a 2006 boli spôsobené zlou koordináciou národných a miestnych trhov s elektrinou, a takisto aj nedostatočnou kapacitou siete.⁴²

ZÁVER

Cieľom návrhov Komisie je vybudovať stabilnú celoeurópsku transmisnú sieť s plynom a elektrinou, ktorá by predstavovala stabilný pilier energetickej bezpečnosti. Ako najnevyhnutější krok sa javí prepojenie európskych vedení vysokého napätia, ale samozrejme aj plynovodov a ropovodov. V čase mimoriadnych situácií by tak mohla Únia konať flexibilnejšie. Takéto prepojenia by sa mali uskutočniť nielen v smere východ – západ, ale aj v smere sever – juh. Mali by sa preto stanoviť nové priority v ďalšom rozvoji európskeho vnútorného trhu. Je potrebné poskytnúť lepšie garancie pre operátorov sietí, najmä v oblasti vytvárania priaznivejších podmienok pre dlhodobé investície a posilniť vnútorný trh cez jeho plnú integráciu v rámci EÚ.⁴³

V prípade plynu predstavuje vytvorenie jednotného európskeho trhu s plynom snahu o prekonanie súčasného rozdelenia EÚ z hľadiska obchodu s plynom, na tri hlavné regióny.⁴⁴ V severozápadnej Európe je vybudovaná sieť LNG terminálov, ktorá umožňuje jej účastníkom efektívne diverzifikovať zdroje dodávok plynu. Ďalšie 2 regióny sú závislé od dodávok dodávateľských monopolov. Prvým regiónom je juhozápadná Európa, ktorá čerpá svoje dodávky zo Severnej Afriky – najmä z Alžírska. Druhým regiónom je stredná Európa vrátane SR, ktorá si zabezpečuje dodávky od Ruskej federácie.

„Prepojenie plynárenských sietí v rámci EÚ a výstavba chýbajúcej infraštruktúry v hodnote 200 miliárd eur by mala byť prioritou EÚ pri rozvoji vnútorného trhu so zemným plynom.“⁴⁵

LITERATÚRA

1. Baláž, P.: *Zemný plyn a energetická bezpečnosť EÚ*. [online]. Hospodárske noviny [citované 15-9-2007]. Dostupné na < <http://hn.hnonline.sk/> >
2. Belkin, P.: *CRS Report for US Congress, Congressional research service*, 2007. RL33636
3. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, the European Economic and Social Committee - Europe's current and future energy position: Demand – resources – investments COM(2008) 744

⁴¹ Tamtiež

⁴² Belkin, P.: *CRS Report for Congress*, 2007

⁴³ Duleba, A.: Analytická správa z rokovania konferencie. In: *Medzinárodná konferencia o stratégii energetickej bezpečnosti SR v kontexte rozvoja spoločnej energetickej politiky EÚ*. Bratislava, 2007, str. 8

⁴⁴ Duleba, A.: Analytická správa z rokovania konferencie. In: *Medzinárodná konferencia o stratégii energetickej bezpečnosti SR v kontexte rozvoja spoločnej energetickej politiky EÚ*. Bratislava, 2007, str. 8

⁴⁵ Duleba, A.: Analytická správa z rokovania konferencie. In: *Medzinárodná konferencia o stratégii energetickej bezpečnosti SR v kontexte rozvoja spoločnej energetickej politiky EÚ*. Bratislava, 2007, str. 8

4. Duleba, A.: Analytická správa z rokovania konferencie. In: *Medzinárodná konferencia o stratégii energetickej bezpečnosti SR v kontexte rozvoja spoločnej energetickej politiky EÚ*. [online]. Bratislava, 2007. [citované 15-08-2008]. Dostupné na <<http://www.sfpa.sk/dok/energetika-14nov2007BA.html>>
5. Euractiv: *Liberalizácia energetickej – bez rozbijania firiem*. [online]. Euractiv [citované 10-06-2008]. Dostupné na <<http://www.euractiv.sk/energetika/clanok/liberalizacia-energetiky--bez-rozbijania-firiem>>
6. Euractiv: *Liberalizácia energetickej takmer schválená*. [online]. Euractiv [citované 28-04-2009]. Dostupné na <<http://www.euractiv.sk/energetika/clanok/liberalizacia-energetiky-takmer-schvalena-012693>>
7. Janoška, J.-Beer, G.: *Uhlie ostáva platným hráčom na európskej energetickej šachovnici*, TREND 27.4.2004
8. Lavička, V.: *Zkapalňený plyn konkuruje plynovodům*. [online]. Hospodárske noviny [citované 25-1-2009]. Dostupné na adrese <<http://hn.ihned.cz/c1-26406220-zkapalneny-plyn-konkuruje-plynovodum>>
9. Slovák, K. : *Plynový OPEC zatiaľ nevznikol*. [online]. Týždenník Trend [citované 15-5-2007]. Dostupné na <<http://www.etrend.sk/ekonomika/svetova-ekonomika/plynovy-opez-zatial-nevznikol/97676.html>>
10. The Council of the EU : *Presidency Conclusions*, Brussels, 8-9 March 2007, informačný report
11. Ungermaň, J.: *Energetická bezpečnosť a zemný plyn – časť I. a II.* [online]. Analýza Britských listov [citované 3-12-2008]. Dostupné na <<http://www.blisty.cz/art/43600.html>>

Ing. Richard Woltemar

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta medzinárodných vzťahov

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Email: woltemar@euba.sk

©
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
200í